

OTÁZKA RAKOUSKÁ
SLOVÁCI

DRUK ... SLOVŮKY
ARNOŠT DENIS

PROFESOR NA SORBONNĚ

SPISY Z DOBY VÁLKY SVĚTOVÉ

VYDÁNÍ SPISOVATELEM I NAKLADATELEM AUTORIZOVANÉ

11-E-81

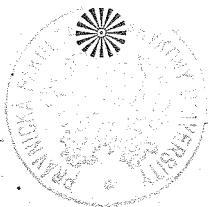
**OTÁZKA RAKOUSKÁ
SLOVÁCI**

PŘELOŽIL

Dr. JINDŘICH VANČURA

SEMINÁRII

Hist.-práv.

KNIHOVNA

oddělení

NÁKLADEM F. ŠIMÁČKA V PRAZE

1919.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 01316

Koupi od	M. Hestfordová
Darem od	~~~~~
v	_____ za Kčs _____
Inv. č. s:	33. 835
Sign	

TISKEM EDV. LESCHINGRA V PRAZE.

Památce generála

Milana R. Štefánika

(† 4. května 1919),

*jednoho z našich Makabejských v boji za naši
svobodu a samostatnost státní, budiž posvěcen
český překlad Denisových »Slováků«.*

A. DENIS, POKRAČOVATEL A DOVRŠITEL DÍLA PALACKÉHO.

Napsal Dr. Jindř. Vančura.

Když náš Palacký v letech 70tých min. stol. uváděl mladého Jihofrancouze A. Denise ve studium doby husitské a našeho nového života politického, netušil jistě, že se v něm jemu dostane dědice velikého jeho díla ve vědě i v politice. Ve vědě Palacký zůstavil svému národu klasické dílo o jeho dějinách, sahající do r. 1526. Nejkrásnější jeho část věnována je době husitské a bratrské, v níž v příkré protivě proti názoru dějepisců pobělohorských spatřoval vrchol dějinného vývoje českého. Šlechetonou tendencí díla toho bylo, aby povzneslo národní vědomí a posílilo porobený národ v zápase o dobytí nové samostatnosti. Zápasu tomu dostalo se volnějšího působení, když r. 1848 Čechové s druhými národy rakouskými povoláni byli k novému životu ústavnímu. Palacký stal se svému národu prvním vůdcem politickým, podporován byv nedostižným žurnalistou K. Havlíčkem a plamenným řečníkem F. L. Riegrem. Tehdy Palacký jako stoupenec práva přirozeného stál na půdě státu tereziánského a josefinského, v jehož existenci shledával ochranu svého národa i všech

druhých menších kmenů, a jehož potřebu v roce revolučním 1848 vyslovil heslem: »Kdyby Rakouska nebylo, musili bychom je utvořit.« Za reakce Bachovy Palacký ustoupil do své pracovny, kde pokračoval ve svém díle historickém. Ale když říjnovým diplomem r. 1860 národové rakouští znovu byli povoláni k životu ústavnímu, Palacký v čele svého národa účastnil se zase všech zápasů politických v odporu proti ústavě Schmerlingově a proti nové úpravě mocnářství narovnáním uherským r. 1867. Tehdy podle příkladu Maďarů stál na půdě práva historického, snaže se o obnovu samostatné koruny české v rámci společného mocnářství habsburského. Když r. 1871 zmařen byl pokus Hohenwartův o státoprávní narovnání s národem českým, Palacký pozbyl víry v dynastii a zlomil hůl nad existencí dualistického mocnářství, v němž se oba násilní národové, Němci a Maďaři, rozdělili o panství, chtějíce druhé menší kmény uvést v porobu duševní a časem je poněmčít a pomaďarštit. V novém hesle: »Byli jsme před Rakouskem a budeme i po něm« Palacký vyslovil chmurnou věštbu o zkáze starého mocnářství a nezlomnou víru v budoucnost českého národa, jenž i bez Rakouska, svou vlastní silou uhájí svůj život.

Veliké dědictví Palackého ve vědě i v politice bylo opuštěno od českých historiků. Dějinám národa čes. po r. 1526 se nedostalo pokračovatele, ač se Palacký postaral o ústav, archiv zemský, v němž by shromažďovány byly prameny k novým dějinám českým. Ale první jeho archivář, prof. A. Gindely, jež si vyhlédl za svého pokračovatele, nespínil jeho nadějí, když zabředl

a utonul v podrobném líčení války třicetileté. Dvakrát ujímal se opuštěného díla A. Rezek, ale brzy je opustil. V nové škole historické podle vzoru učitele jejího prof. J. Golla nebylo porozumění pro potřebu nových dějin českých pro život národní a historie pěstována od ní v prvních letech jako umění pro umění.

Je zvláštním zjevem, že úkol zanedbaný českými historiky přejal a v duchu Palackého provedl cizinec, syn veliké a šlechtné Francie, prof. A. Denis. Chtěje své vlasti po hrozné porážce v l. 1870—71 prospět, zvolil za předmět svého studia poznání světa slovanského a německého a vydal se do vlasti Husovy, kde vedle studií jazykových a politických věnoval se první své velké práci historické o době husitské. K této práci vědecké a propagační dostalo se mu mocného povzbuzení a posílení Palackým, jehož vznešený zjev vzbudil v něm neskonalou úctu a obdiv, a jemuž po dávných letech nepřestává se kořiti jeho žák.

Denis, prokázav skvělé schopnosti ve svém prvotinném díle o Husovi a válce husitské (1878), po 12 letech v »*Konci samostatnosti české*« (1890) vyličil poprvé v historiografii naší příčiny pádu českého státu v díle, jež obsahuje dějiny české od konce válek husitských do Bílé Hory (1436—1620). A po nových 12 letech (1902) v »*Čechách po Bílé Hoře*« podal první pokus o pragmatické vyličení novodobých dějin českých v době pobělohorského utrpení a nového obrození českého národa.

Dnes nelze ještě ani plně ocenit, čím díla Denisova o nových dějinách českých, jež v českém překladu opravdu znárodněla, byla na-

šemu národu v době nového ruchu duševního na hraně XIX. a XX. století.

Ještě smutnější byla účast českých historiků po smrti Palackého v životě politickém. Postačí uvést jména prof. Tomka, Rezka a Golla, aby-chom poznali, jak čeští historikové daleko byli za Palackým v boji za politickou samostatnost českého národa. Tomek, žák Palackého a Šafaříka, opustil své mistry a dal se ve služby reakční vlády Bachovy a Vídně a Římu zůstal věren, i když se později účastnil státoprávního boje pod praporem Palackého. Rezek, bez předchozí politické práce, ze stolice universitní povolán byl do kanceláře ministerské, Goll, jenž za své činnosti profesorské pohrdal politikou, teprve když jako výslužník povolán byl do panské sněmovny, s mladistvou horlivostí řečnickou i publicisticky působil v duchu rakouském.

V té době, kdy se přední představitelé české historiografie i v politickém životě tak daleko odchýlili od Palackého, opuštěného díla jeho ujal se filosof, sociolog a moralista český prof. T. G. M a s a r y k. Budil uspané české svědomí oživením ideí veliké doby XV. století v duchu Palackého a novou revisí obrodného díla našich buditelů a přísnou, ba nelitostnou kritikou politických stran českých burcoval český národ z duševního a mravního úpadu. Ve sporech literárních i v zápasech politických projevil skvělé vlastnosti neohrožené povahy a ryzí osobnosti mravní.

Nepodivíme se tudíž, že při vypuknutí světové války nebyl to český historik, nýbrž filosof a sociolog, jenž záhy a správně vystihl podstatu světového zápasu a vytkl zároveň místo

a úkol v něm českému národu. Věrného a vydatného pomocníka Masaryk našel v historiku cizího národa, v našem dávném příteli, prof. A. Denisovi.

Jako Palacký před narovnáním uherským, tak ani Masaryk, ani Denis nebyli původně zásadními odpůrci mocnářství habsburského. Masaryk na tribuně řečnické a Denis v »Cechách po Bílé Hoře« projevili mnohé sympatie ke starému mocnářství a nepochybovali o budoucnosti jeho, bude-li zbudováno na nových základech, upustí-li Němci a Maďaři od své nadvlády a bude-li se nad smířenými národy vládnout v duchu pravé demokracie. A jako Palacký po pádu fundamentálek, tak Masaryk po procesech záhřebském a vídeňském, v nichž plně odhalil hanebné prostředí diplomacie rakousko-uherské v padělcích barona Aehrenthala, se přesvědčil, jak k neodvratné záhubě spěje mocnářství habsburské, jež poveláním Srbska chtělo odstranit překážku, bránící německému postupu na východ a dalo se za spojení říše německé ve snaze o vytvoření světového panství jejího. Tehdy již Masaryk předvídal světovou srážku Německa a Rakousko-Uherska s ostatní Evropou a přemýšlel o postavení svého národa ke stranám, k válce se chystajícím. Hned na počátku války svými cestami do Holandska, Berlína a Vídně hleděl se orientovat o situaci světové. Přesvědčiv se o největším nebezpečí, hrozícím našemu národu z vítězství ústředních mocností a pojav pevnou víru, že se účastněním Anglie ve válce vítězství dostane dohodě, poznal, že nastala chvíle, kdy pro konečný zmar vševládých snah Německa třeba

zbavit ho nejmocnějšího a nejnebezpečnějšího spojení rozbitím mocnářství Rakousko-Uherského, jímž se zároveň dostane svobody národům utlačovaným nadvládou německou a útlakem maďarským a tím i národu českému.

Z Holandska Masaryk vyhledával již styk s prof. Denisem listem, zaslaným mu po příteli Slovanů Setonu-Watsonovi (Scotu Viatorovi). Denis po vydání svých vrcholných děl o Cechách pobělohorských a o Bismarckově Německu zabrán byl přípravami ke spisu o nejnovějších dějinách ruských. Z nich vyrušen byl novou prací o českých dějinách, když na žádost překladatele svých velkých děl o nových dějinách českých přistoupil k novému zpracování svého díla o Husovi a válce husitské. Těšili jsme se, že tím dílem Denis přispěje k oslavě 500letého výročí mučnické smrti Husovy a že za této oslavy uvítáme po dávných letech zase svého přítele v Praze. Znepokojovaly nás zprávy o chorobě jeho, překážející této práci, ale konečně došla radostná zvěst, že dílo bude hotovo a kdyby v čas nemohlo být vydáno tiskem v Paříži, že autor zašle rukopis do Prahy, aby z něho pořízen byl český překlad.

Ale všechny tyto naše naděje zmařeny byly vypuknutím světové války. Na samém počátku jejím rodina Denisova postižena byla krutou ztrátou, když v boji u Courbesseaux v Lotrinsku padl syn její Jakub, advokát při apel. soudu v Paříži. Ale tato ztráta nezlomila ducha Denisova a nastalý zápas jakoby byl vlil nové síly do žil nadšeného vlastence francouzského. Nepochopil se již meče jako v vpádu německého v l. 1870—71, ale ostrého péra, aby jím sloužil

své vlasti. V něm upřímného rádce a vydatného pomocníka měla kolonie česká v Paříži, když se hned v prvních dnech války hlásila k účinné pomoci Francii. Zatím v prosinci 1914 podařilo se prof. Masarykovi zachránit se z Čech do Itálie, odkud se brzo odebral do Švýcar, kde svou agitací a organizační činností se postavil v čelo emigrace svých krajanů v jejich boji proti říši odvěkého svého utiskovatele. Ze Švýcar Masaryk vyhledal nový styk s prof. Denisem, aby získal jeho pomoc při založení francouzského časopisu v Paříži, který by byl tlumočnickem otázky české ve Francii. Bylo toho tím větší potřeba, že přes předchozí vědeckou a propagační činnost prof. Denise a staršího druhu jeho L. Legera širší obecnost francouzské pramálo vědělo o národě českém, ba i vzdělanější vrstvy nechápaly náhlý odpor Čechů proti mocnářství, za jehož věrnou podporu před tím se vydávali, a proti panovníku, jenž svým stářím a svými rodičnými pohromami těšil se posud z jistých sympatií na západě. Denis poslechl vyzvání Masarykova, poskytnuv neúčinnější pomoc tím, že přijal redakci revue, jejíž vydávání zabezpečeno bylo peněžitou pomocí našich krajanů amerických.

Dne 1. května 1915 vyšlo 1. číslo čtrnáctidenníku »L a N a t i o n T c h è q u e« (Národ český), zahájené úvodníkem Denisovým: Náš program. Je jednoduchý a prostý a obsažen je ve slovech: S a m o s t a t n o s t Č e c h. Denis přijal řízení revue, jsa přesvědčen, že tím poslouží také věci Francie. »Samostatnost Čech má pro nás prvotřídní důležitost. Je jednou z podmínek naší bezpečnosti a jednou ze záruk

našeho vlivu. V téže době jako nám, samostatnost Čech je nutna Evropě, která je rozhodnuta skončit jednou pro vždy s pokusy o organisaci imperialistickou, nechť se staví na odiv nebo se skrývá pod jakoukoli formou. Samostatnost Čech vyžaduje náš program národní, který vyplývá z prohlášení práv lidských a domáhá se pro každý národ práva k životu, k životu úplnému, k životu skutečnému, nehledě na počet jeho obyvatel... Ačkoli nikdo, doufám, nikdo si nečinil nejmenší iluze o inteligenci ubohého panovníka, domnívajíc se, že vládne ve Vídni, jeho trůn byl patrně oťfesen pletichami Pruska a programem Všenečmců, že byla přirozená domněnka, že nebude věčně uzavírat oči samozřejmostí. Dlouho se u nás myslelo, že se osvobodí od Berlína a bude šetřit požadavků svých slovanských poddaných. Zavedení všeobecného práva volebního, kdyby bylo bývalo upřímně provedeno, bylo by přivedlo do říšské rady ohromnou většinu federalistickou a zničilo věčnou vyhrůžku, kterou znamenal trojspolek pro mír světový. Boží zaslepují panovníky, které se rozhodli zničit. Tvrdošíjně trvaje při soustavě lži a útisku, Frant. Josef zpečetil svůj osud a podepsal svůj pád. Od nynějška dynastie Habsburků přestala panovat. V skutečnosti Rakouska není více. Vilém II. připravuje nařízení, která poslušně přijímá jeho vasal; propouští a volí kancléře a ministry; jeho štáb sesazuje generály rakouské a Hindenburg jim diktuje jejich plány. Německé noviny nesnaží se již ani zakrývat nevyšlovné opovržení, jež v nich budí jejich ubohý spojenc... Pokusíme-li se galvanisovat tuto mrtvolu? Který neumíněný diplomat, nebo

který sentimentální doktrinář bude ještě chtít mít důvěru k Frant. Josefovi? Jakého advokáta si zvolí, aby uváděl pro něho polehčující okolnosti? — Vezme-li ho z tridentských Italů, či ze sedmíhradských Rumunů? Půjde-li pro něj k Chorvatům, které chtěl poslat na šibenici, nebo k Dalmatincům, které jeho biřicové vrhali po stech do žaláře? Všeliký pokus o zastírání byl by marný, protože národové příliš dlouho klamaní vědí, jakou cenu má slovo císaře, který počal svou vládu křivou přísahou a který je vždy ochoten plýtvat sliby, jež splnit nepokládá za svou povinnost... Na krásném modrém Dunaji veliké dědictví osiřelo. Největší budova lži, kterou kdy znala historie, učinila konečně úpadek. Na troskách po soustavné desinfekci postavme nové budovy. Budíž místo národům se rodícím: na jihu Srbové a Jihoslované, na severu Čechy a Morava spojené se Slovenskem, jež k sobě pojí blízká řeč a společný původ. Proti Německu Čechy jako Jihoslované budou našim přirozeným spojencem, protože jejich existence byla by ohrožena každým útočným návratem berlínskému imperialismu. Budou představitelkou skutečné síly se svými 12 miliony obyvatelů, ze tří čtvrtin slovanskými; hraničíce na severu a východě s Polskem a Ruskem, opírat se budou na jihu o království Srbské, jež bude mít tytéž odpůrce a tytéž zájmy. Vztyčí neproniknutelný blok od moře Baltického k Adrijskému, na nějž bude narážet proud německý, aniž prolomí jeho žulu.«

A tento program Denis odůvodňoval řadou skvělých informačních článků o opravdové situaci nynějšího Rakouska, o mravní zkáze pa-

nujícího domu rakouského, o hmotné a kulturní i mravní síle národa československého. S jakým nadšením vítal první válečné činy českých dobrovolníků, kteří postavení do prvních řad a v čele svých druhů francouzských velkolepým vzmachem dobyli několika linií zákopů! »Mnozí z padlých byli našimi nejdražšími přáteli; někteří svým postavením, svými studii, svým přirozeným nadáním byli povoláni k nejskvělejší budoucnosti. Neváhali vše obětovat na obranu civilisace a svobody. Byli aspoň šťastnější než jejich bratři v Čechách, které zločinný panovník posílá na jatky, aby sloužili zájmům Němců, svých odvčkových nepřátel; padli, vědouce, že připravují osvobození své vlasti. Francie nezapomene na jich oddanost, již zpečetili svou krví. Den se blíží, kdy v Praze vykoupené oslaví se památka oněch bojovníků první doby, kteří na pláních Artoiských jako staří Husité, jejich předkové, byli dobrými božími bojovníky...«

Hned v prvním čísle otevřel Denis stálou rubriku zápasu jihoslovanské emigrace proti společnému nepříteli. Obecenstvo francouzské i naše emigrace v cizině pilně a hodnověrně byly zpravovány o událostech válečných, pokud se týkaly zemí slovanských, jakož i o vši persekuci, kterou stíhány byly žurnalistika a literatura česká, o zuření vojenských soudů. Bohaté byly skoro v každém čísle přehledy bibliografické o spisech z doby válečné a o důležitých revuálních a novinářských článcích, týkajících se našeho národa. Stejná pozornost věnována byla potřebám, snahám a pracím české emigrace ve všech zemích dohodových a zvláště na půdě francouzské. V revui Denisově nebylo opomenuto ničeho, čím

by posíleny byly sympatie a láska Francie k našemu národu. Se zvláštním jejím vděčným ohlasem potkal se francouzský překlad memoranda poslanců českých 18. pros. 1870 podaný říš. kancléři Beustovi. V něm Čechové protestovali proti odtržení od Francie území, jehož obyvatelé se cítí Francouzi a chtějí jimi zůstat, a vyslovovali své nejvroucnější sympatie slavnému a šlechtnému národu francouzskému, jenž tolik služeb prokázal věci vzdělanosti a pokroku idee lidskosti a svobody. Jakkoli národ český je nevelký počtem, nechce být malým ve svém smýšlení a snažení a hodlá jednat věrně v duchu svých otců, kteří za ideu svobody svědomí první v Evropě podnikli obrovský boj s přemocí... A kdyby i tento hlas zanikl bez účinku, bude národu českému zadostučiněním, že ve chvíli důležité vydal svědectví za právo a pravdu, za rovné a svobodné sebeurčení všech národů.

Články Denisovy v revui »La Nation Tchèque« podávaly nejen bohaté poučení o národu československém, o postavení jeho v staré říši habsburské a o jeho snahách po samostatném životě národním a státním, ale napsány byly i skvělým slohem, mistra jazyka francouzského, jakým spisovatel jejich proslul již jako autor velikých spisů historických. Nepodivíme se tudíž, že se revue Denisova potkávala ve Francii s úspěchem čím dále, tím zdárnějším. Poznáváme to i z rozmáhajícího se počtu příspěvatelů, mezi nimiž nalezneme spisovatele jmen nejzvučnějších (G. Bonet-Maury, G. Bienaimé, P. Selver, R. Pichon, L. Martin, A. Meillet, L. Eisenmann, H. Pernot a j.).

Když Národní rada česká v Paříži uznána

byla od vlády francouzské za představitelku národa českého a bylo třeba, aby měla svůj orgán. Denis vzdal se redakce revue »La Nation Tchèque« a odevzdal ji prof. Ed. Benešovi, oddanému žáku a spolupracovníku Masarykovu, jemuž se za války podařilo uprchnout z vlasti a jenž již v druhém ročníku Denisovy revue byl jedním z nejpilnějších a nejplatnějších jejích přispěvatelů. V úvodním článku třetího ročníku nová redakce ocenila právem nezapomenutelné služby, které za těchto tří let válečných Denis prokázal čes. národu. »Byl jedním z prvních ve Francii, který vědeckou methodou studoval náš národ. Byl také jeden z prvních mezi učenci francouzskými, který se za této války pustil do zápasu pro uskutečnění našich tužeb národních. Věnoval tomu všecky své vědomosti, nekonečnou oddanost a bezmeznou mezištnost. Přátelství a sympatie, jež přinášel naší věci, jsou takové, že bychom stěží našli podobný příklad u všech spřátelených národů. Bylo možná přesvědčit se o tom z četby naší revue. Stvořil La Nation Tchèque a vytkl jí její dráhu. Chvilu ještě nenastala, abychom mu vzdali dík za jeho zásluhy a za všecky služby, jež nám prokázal. Naši krajané čeští učiní to zajisté jednoho dne mnohem lépe, než bychom to mohli učinit nyní.« Staré revue Denis zůstal pilným spolupracovníkem i za nové redakce. Z jeho příspěvků zvláštní pozorností zasluhují krásné články o důležitých současných událostech: Pletichy rakouské a mír zvláštní, Papež a mír, Krise politická v Německu, Karel neprohlédavý, Od kongresu římského po kongres pařížský a j.

Program revue »La Nation Tchèque« za nové redakce Benešovy byl obmezen tím, že pro poznání Ruska a druhých národů slovanských Denis založil nový měsíčník »Le Monde Slave«, na nějž pomýšlel již několik let před válkou. V nové revue, kterou společně redigoval s Robertem de Caix, soustředil přední přátele a znatele světa slovanského ve Francii i v zemích slovanských. Z článků Denisových zde uveřejněných pozornost obecnou vzbudila rozsáhlá studie »Italie a Rakousko«, v níž potírá úsilí Italie o zabránění pobřeží jihoslovanského, zejména vyvraceje nároky její na Dalmacii, a přimlouvá se za přátelskou dohodu Italů a Jihoslovanů.

Ale nejen svižným perem, též živým slovem Denis šířil vědomosti o našem národě na půdč francouzské. Řadu jeho krásných a plamenných řečí zahajuje slavnostní řeč dne 6. července 1915, kterou proslovil o výročním dni 500leté památky upálení M. Jana Husi ve velkém sále Reformace v Ženevě, kam pozván byl od české osady švýcarské a kde se poprvé za války osobně setkal s velkým emigrantem českým, prof. Masarykem. Přední znalec husitství promluvil tu nadšeně o zásluhách M. Jana Husi a českého národa, vítězného za bojů husitských. Evropa jež o 200 let později nechala zničit národ český křutou protireformací Habsburků, musí dnes splatit svůj dluh znovuvzkříšením Čech. Ve velkém boji dnešním duše Čechů obrozených sic, ale ještě porobených je všecka s těmi, kdo zápasí za novou Evropu a za zásady pravdy a spravedlnosti, prohlášené reformací českou. Po Denisovi Masaryk v kratším doslovu promluvil

o významu této reformace české, jež teprve dala smysl národnímu životu českému a o povinnosti každého Čecha rozhodnout se buď pro reformaci, ideu Čech, nebo pro protireformaci, ideu Rakouska, orgánu reakce evropské. Hus, Žižka, Chelčický, Komenský jsou nám živoucím programem. Naše reformace jako každá reformace není dokonána, vyžaduje stálého obnovení, touhu k lepšímu, zdokonalování, pokrok... Zůstaňte věrni pravdě poznané, hajte pravdy až do smrti. To je velké učení Husovo a jeho života. Slavíme dnes mučedníka, ale nechceme již, aby bylo mučedníků. Ideálem lidstva je život a ne smrt. Jsme ještě daleko vzdáleni od tohoto ideálu. Ale v budoucnosti svoboda života práce nesmí se již vykupovat smrtí. Smrt ustoupí životu. Tato naděje a dosažení tohoto cíle je dědictvím české reformace.

Krásným proslovem Denis zahájil přednášku A. Cheradama o rozbití Rakousko-Uherska a o pangermanismu 2. prosince 1915 v den, kdy Čechové ve své vlasti proti své vůli a za dohledů pluků německých a maďarských musili slavit výročí nastoupení Fr. Josefa na trůn. V dojemném doslovu Denis vzpomenu na svůj pobyt v Praze a na svou návštěvu u dějepisce Palackého. Stesk a zoufalost mladého tehdejší Francouze pro porážku vlasti vznešený stařec krotil těmito slovy: »Příteli můj, považte jen, vy, jenž chcete být jednou historikem, považte, vizte naše dějiny! Co zármutku, utrpení, co neštěstí my zažili. Vzpomeňte na příklad Husa, umírajícího v Kostnici, opuštěného, daleko od vlasti, nemajícího nikoho na svou obranu, netušícího ani, že jeho myšlenka bude přijata a brá-

něna. Vzpomeňte šlechtu bělohorské, umírající na popravišti a vidoucí, jak její statky jsou rozděleny dragounům Liechtenštejnským a hordám španělským. Vzpomeňte nad to, co za těchto posledních dob viděli všichni Čechové, Havlíčka, vracejícího se smutně umřít po vyhnanství. Nuže zažili jsme pohromy, poznali jsme chvíle hrozné a strašné a vždy jsme je přežili, protože jsme představovali spravedlnost a právo.« A spravedlnost a právo jsou mocnější než Frant. Josef a Vilém II. a můžeme říci také, že Čechové a Srbové byli před Rakouskem, Čechové a Srbové budou i po Rakousku.

Když dne 27. ledna 1916, v den sv. Savy, patrona srbského, uspořádána byla ve velkém sále Sorbonny slavnost, kterou by vzdán byl hold národu srbskému, jenž vzbudil obecný obdiv hrdinou obranou proti přesile a ústupem k moři Adrijskému, Denis promluvil nadšená slova, jimiž slavil veliké ctnosti národa srbského, ocenil jeho ohromné oběti v nynějším zápase a potěšil nadějí skvělé budoucnosti.

Podobně krásnými slovy Denis dne 22. února 1916 zahájil na Sorbonně přednášku prof. Masaryka o Slovanech ve světě, kterou za velké účasti obecnstva otevřena byla řada přednášek, pořádaných Institutem pro studia slovanská. Představoval filosofo českého, požívajícího vážnosti nejen ve své vlasti, ale ve všem světě slovanském. Zdůraznil odpor Masarykův ke všeliké lži, jak projevil jej v pověstném sporu rukopisném, v němž statečně zápasil proti lichému vlastenectví. Osvětlil rázné chování jeho za proslulého procesu Záhřebského, kdy odhalil hanebné pikle diplomatů rakousko-uherských, a

odhodlanost, s jakou na počátku války oddělil věc svého národa od zájmů rak.-uherských a jeho úsilí o rozbití starého mocnářství ve prospěch nové organisace Evropy. V osvobozených národech slovanských nalezne Francie oddané a věrné spojence pro svou ochranu proti německému nebezpečí.

O výroční slavnosti, kterou osada česká uspořádala dne 9. května 1916 na paměť bitvy u Carency, kde se dobrovolníci čeští poprvé významali po boku svých druhů francouzských, Denis proslovil řeč, v níž velebil udatenství jejich a vzdal hold těm, kdo padli, obětovavše se věci Francie a lidstva.

V témže sále university pařížské za ohromné účasti obecnstva francouzského a slovanského dne 2. června 1916 na pozvání české osady přednesl řeč na oslavu 500letého výročí upálení M. Jeronyma Pražského v Kostnici. Se zvláštní živostí a názorností vylíčil rušný život velikého žaka a následovníka Husova a vyložil obranný zápas Čechů proti Německu, skytající mnohé podoby s nynější válkou.

Dne 26. listopadu téhož roku, několik dní po smrti cis. Josefa Denis v přednášce, pořádané spolkem »Foi et Vie« mluvil přesvědčivě o nastávajícím konci říše Habsburské. V nové řadě přednášek, pořádaných r. 1917 Institutem pro studia slovanská pod ochranou university Pařížské, prof. Denis ohlásil přednášky o husitství a o českých bratřích.

Vedle činnosti publicistické a propagační Denis hleděl prospět své ohrožené vlasti i souvislými pracemi historickými, vztahujícími se přímo nebo nepřímo ku přítomné válce světové.

Hned po jejím vypuknutí Durkheim užil pomoci Denisovy při spise »Qui a voulu la guerre?« (Kdo chtěl válce?), v němž na základě diplomatických depeší a projevů z posledních dnů červencových 1914, pokud byly vydány v úředních sbírkách válčících stran, proveden důkaz, že příčinou války byly výbojné záměry Německa a Rakouska. Rozbor materiálu listinného byl dílem Durkheimovým, kdežto psychologický výklad a vylíčení událostí prací Denisovou. Tato práce byla mu podnětem k samostatnému dílu »La guerre« (Válka), vydanému již ve druhém čtvrtletí války. Je to velký, obžalobný spis původců války Německa a Rakousko-Uherska, jichž vina prokázána je pronikavými a hlubokými rozborů historickými a psychologickými a zároveň podán návrh trestu jejich v podmínkách, o nichž rozhodovati bude příští siezd mírový. Obdivujeme-li se v první části Denisovi jako historiku, výbornému znalci nejnovějších dějin evropských a znamenitému psychologu, znalci povahy svého národa a kmenů německého i slovanských, v druhé části překvapuje nás jako důvtipný politik, navrhuující nejen ztrestání původců války, ale starající se též o základy a záruky příštího míru. Vlastenecká byla tendence tohoto spisu: posílit nadšení a důvěru národa francouzského ve vítězství států dohodových proti ústředním mocnostem, o němž Denis nepochyboval ani chvíli, třeba předvídal, že zápas potrvá dlouho a vyžádá si těžkých obětí. Jako střízlivý, reální politik nepodléhá šovinismu některých svých krajanů, usilujících o rozvrácení říše německé, chce, aby zachována byla její jednota, třeba některé části

její, zejména Alsasko a Lotrinsko budou od ní odtrženy; zavedením lidovlády, doufá, že Německo přestane ohrožovat ostatní Evropu. Za to spojenec Viléma II., mocnářství rakousko-uherské, jest odsouzeno a na troskách jeho vzniknou nové státy národní: československý, jihoslovenský, rakouský a maďarský. Maďaři — taskařská rota šlechtické a židovské oligarchie — budou nejtíže potrestáni ztrátou Slovenska, Rjeki, Chorvatsko-Slavenska, Bačky a Banátu. Vzpomeneme-li na Denisovu nadšenou obranu svobody, rovnoprávnosti a sebeurčení všech národů jako na ideál francouzský proti německému ideálu panství vyvoleného národa, poznáme, jak se i v tomto díle jeho jevila převaha francouzského ducha kulturního a mravního nad násilnou sveřepostí současných německých spisů válečných. Denisova »Válka« potkala se s velkým účinkem ve Francii — dodnes vyšlo 24. vydání — a jméno autorovo učinila populárním v nejširších vrstvách. Je-li úkolem historiků, aby byli věštcí svého národa a vykazovali mu dráhy příštího vývoje, Denis je vzorným příkladem takového bohem nadaného dějepisce-věstce. Jak splnila se věštba jeho o vytvoření státu československého v hranicích sahajících až k Dunaji!

Téhož roku 1915 Denis v nově založené knihovně historické a politické (Bibliothèque d'histoire et de politique) vydal druhý velký spis »La Grande Serbie«, sepsaný v době hrdinné obrany Srbů proti přemoci rakousko-německo-bulharské. V literatuře francouzské nebylo posud díla o dějinách Slovanů balkánských. Denisův překlad spisu přítele jeho Konst. Jirečka o dějinách národa bulharského zůstal v rukopise.

Zájem Francie o národ, jenž zatarasoval Němcům a Maďarům postup na východ, hrdinství jeho za posledních válek balkánských, obrana jeho proti úskočné diplomacii rakousko-uherské i proti vojsku jejich, vyžadoval, aby vyličený jí byly dějiny jeho v souvislém obraze. Potřebě té vyhověl Denis mistrně svým spisem o Velkém Srbsku. V něm přehledně a názorně vykládá o kmenech jihoslovenských, o vlastech jejich a o starších dějinách. Stručně, ale jasně vyložen rozkol mezi západními kmeny, jež podlely kultuře římské a východními, jež uvízly pod vlivem byzantským a o porobení většiny jich v XIV. a XV. stol. od Turků. Obširněji již líčeny jsou pokusy Srbů o vysvobození z jáhna tureckého zásluhou Karadjordje a Miloše Obrenoviće, soupeřství obou dynastií, mravní úpadek a zkáza posledních Obrenovičů neblahým vlivem sousedního mocnářství rak.-uher. Dřamaticky živě vyličen zápas Srbska za vlády nového krále Petra Karadjordjeviće, odchovance kultury francouzské, s mocným sousedem za Dunajem, v jednotlivých fásích boje nejprve diplomatického, potom válečného, jenž ve spise Denisově ukončen jest ústupem Srbů po zrádném vpádnutí Bulharů do zad hrdinného vojska. I nejnovější tyto dějiny srbské a zvláště hrůzovláda německomaďarská v zemích jihoslovenských za prvních měsíců války jsou Denisovi důkazem, že Rakousku musí zmizet. Kdyby zůstalo, bylo by nebezpečí, že se v prostřed Evropy rozprostře ohromná Macedonie, kde zoufalí národové stále číhat budou na chvíli, aby se v hrozně řezi vrhli jedni na druhé. Rakousko musí zmizet, aby si oddechlo svědomí lidské. Maďaři se přesvědčí,

že všeliký sen o odvetě v novém nějakém příštím spolku s Německem je marný. Až se vyherou ze svého nesmyslného šilenství po vládě, zaujmou vedle nových národních států spravedlivé postavení, jež jim náleží. Aby Jiho-slované byli částí pevného valu protiněmeckého, Denis ukazuje na potřebu vytvoření Velkého Srbska, v němž by spojení byli Srbové, Chorvaté a Slovinci. Vyžaduje toho sám národ jiho-slovanský ústy své emigrace, jak svědčí manifest její z péra vůdce jejího Trumbiče. Na posledních stránkách spisu svého Denis napsal přesvědčivou obranu nového státu proti nespravedlivým nárokům Itálie na Dalmacii a Istrii.

V téže knihovně na podzim r. 1917 Denis vydal nový spis historický »La question d'Autriche. Les Slovaques«. (Otázka rakouská. Slováci) V úvodní části o otázce rakouské spisovatel z dějin nešťastné vlády císaře Franta Josefa dokazuje nemožnost toho, aby se za nástupce jeho císaře Karla mocnářství habsburské vybavilo z jařma německého. I kdyby se o to pokusil nový panovník, Němci a Maďaři, privilegovaní národové, nedopustili by, aby ztratou svého spojence, říše německé, pozbyli své nadvlády nad druhými národy. Proto dualistické mocnářství, jako nejnebezpečnější ze spojenců Německa v provádění idee jeho světovlády, musí zmizet a místo jeho zaujmou nové státy národní, v jejichž většině Francie nalezne bdělou stráž na východě proti Německu. Z těchto států zvláště důležitý úkol připadne státu československému, v němž se po staletém odloučení s národem českým sloučí ztracená větev slovenská pod Karpatami. Denis táže se, zda se spojení obou

větví vykoná bez obtíží, zda osudy nového státu nebudou poškozeny vnitřním soupeřstvím a řevnivostí, zda Slováci připoutáni dávnou tradicí nedají přednost dávnému svému spojení s Maďary a touží-li po osvobození, zda dokázali svou minulostí, že zasluhují své samostatnosti tím, že projevíli potřebnou odvahu, neústupnost, vzdělanost, zdraví tělesné a mravní, bez nichž nemohou obstát svobodné státy. Denis napsal tento spis o Slovácích, aby odpověděl na tyto otázky a obrátil pozornost Francie na lid důležitý ne tak počtem, jako svou zeměpisnou polohou a jenž ve spojení s Čechy povolán jest, aby zaujal důležité místo v novém světě, připravujícím se vítězstvím států dohodových. Po úvodním rozvoitím zeměpisném nástinu Slovenska Denis podává stručný přehled dějin Velké Moravy Rostislavovy a Svatoplukovy, jejichž vyvrácení Maďary bylo tak osudným skutkem v dějinách slovenských. Ale i za vlády uherských králů, v jejichž panství uvízla podkarpatská větev českého národa, vzdělanost česká v XV. a XVI. stol. zásluhou husitství a bratrství měla mezi Slováky větší vliv než slabá tehdejší kultura maďarská. Teprve rozkvět literatury maďarské na hraně XVIII. a XIX. stol. a vytlačení latiny z veřejného života uherského měly záhy v zápětí pokusy násilného maďarštění. V zápase s ním Slováci měli posilu v obrozené literatuře české, mezi jejímiž nejslavnějšími pěstiteli nalézáme Slováky Kollára a Šafaříka. Nestranně vylíčeny jsou pokusy Slováků o vytržení se z jednoty jazykové a literární s Čechy. Naděje Šturovy o vytvoření samostatného života kulturního na Slovensku zmařeny výbojným postupem maďa-

risace, jež se plnou silou dala po narovnání uher-
ském r. 1867. Líčení útisku, ba běsnění maďar-
ského založeno je na spisech Scota Viatora, jenž
první Evropě odhalil všecko nekulturní řádění
maďarské oligarchie šlechticko-židovské mezi
Slováky. Přese všecko pronásledování nebyl
zničen rozvoj literatury slovenské a obraně Slo-
váků dostalo se nové posily z Čech, kde půso-
bením Masarykovým vychována generace no-
vých, zdárných a statných pracovníků. Za svě-
tové války Slováci našli příležitost svrhnout
pouta své poroby. Americká emigrace česká i slo-
venská ve věrném spolku horlivě a obětavě po-
mocí peněžitou a brzo i osobním účastenstvím
v boji přispívala k vítězství dohody proti spo-
lečným nepřátelům. V závěru svého díla Denis
ukazuje na nevyhnutelnou potřebu, aby obě
větve čes. národa těsně byly spojeny v jednom
státu, v němž by našly nejen ochranu proti
společným nepřátelům, ale i posílení a osvěžení
svého života kulturního. O Denisových Slovácích
bychom mohli opakovat, co pověděli jsme
o jeho monumentálních dějinách novodobých
Čech. Potkal-li se náš soud s nevolí předního
zástupce histor. školy Gollovy, je nám zvláštním
zadostučiněním, že jiný představitel téže školy
ve vzácném sebepoznání dospěl k podobnému
úsudku. Prof. Šusta v referátu o Denisových
»Slovácích« napsal: »Arnošt Denis je podivu-
hodný cizinec, který si navykl rukou kouzelně
štedrou platiti naše dluhy. Splatil monumentál-
ními pracemi svými bolestný závazek, který
měla česká historiografie vůči novějším dějinám
našeho národa, a nyní činí totéž pro Slovensko
měnou sice drobnější a neméně ryzí. Jest takřka

trudno přiznati se, že jsme dotud neměli a ne-
máme náležitých dějin Slovenska. Jsou tu sice
práce velmi cenné o jednotlivých stránkách věci,
na př. Vlčkovy »Dějiny písemnictví sloven-
ského«, ale díla vskutku syntetického se nám
nedostává, díla, v němž by lid náš nalézal vy-
stižné poučení. Proto jest stručný, ale působivý
náčrtek Denisův darem tak vítaným ve chvíli,
kdy se naše tužby staly skutečností.« (Venkov
roč. XIV. č. 89.)

Historickými spisy o Velkém Srbsku a o Slo-
vácích Denis podal vzory populárních děl histo-
rických, založených na výsledcích přesného bá-
dání historického, také našel v původních pra-
cích domácích učenců slovanských a na vlast-
ním poznání kmene jihoslovanského a sloven-
ského, jež získal návštěvami těchto krajín slo-
vanských a osobním stykem nejen s domácí inte-
ligencí, ale i prostým lidem. V obou spisech jako
bychom cítili vůni krajů slovanských jak v po-
pisech zeměpisných — zvláště zdařile v země-
pisném náčrtku Slovenska, — tak v líčení života
národního, oživeném výňatky z poesie národní
i umělé. V slovanských překladech obou děl —
nepochybujeme, že Velké Srbsko brzo bude pře-
loženo do srbo-chorvatštiny, — tuto vůni domo-
viny slovanské pocítíme ještě silněji.

Ve dnech nové německé ofensivy válečné
i mírové v měsících červnu a červenci 1918 Denis
psal svůj poslední válečný spis: »L'Allemagne
et la paix« (Německo a mír), pravý pen-
dant ke své »Válce«. Je to plamenný protest
proti předčasnému, belhavému a nejistému míru,
nabízenému ústředními mocnostmi, které ze své
tísně stále vzrůstající hleděly se vybavit a za-

chovat sobě velkou část svých výbojů a v jeho opravdovost věřili někteří defaitisté, ať pošetilci, ať zrádci. Autor z událostí posledních let válečných ukazuje na oslabení nepřátel, kdežto dohodě na místě odpadlého Ruska dostalo se vydatného spojení v Unii severoamerické. Německo napíná poslední své síly, aby zachovalo své spojení, ale těžkým břemenem je mu mrtvé závaží Turecka, Bulharska a Rakouska, jež vleče za sebou. Předmluvu ke svému dílu píše již v plné jistotě vítězství, o němž sám nikdy nepochyboval.

Do řeči, kterou dne 27. ledna 1916 Denis proslavil v slavnostním shromáždění na počtu hrdinosti Srbů, vetkal tuto dojemnou osobní vzpomínku: »Dne 27. ledna 1871, dnes je tomu právě 45 let, můj prapor, odveden byv ze zevnější linie, tábořil na boulevardu Richard Lenoir. Věděli jsme, že se Jules Favre vrátil z Versailles, kde podepsal kapitulaci Paříže. Z pevnostních děl střílelo již jen ve vzdálených přestávkách a s hroznou úzkostí očekávali jsme okamžik, kdy palba ustane docela, jako u matky umírající se smrtelnou úzkostí sledujeme dech, stále nepravdělnější a pomalejší. Najednou po dlouhém mlčení náš kapitán nezdržel se více a vypukl v pláč. Mnozí z nás plakali s ním. Pozdvihl hlavu a pravil nám: Proč pláčete? Mám právo plakat, já, protože jsem již stár a neuzřím odvetu: Ale vy, vy jste mladí a dožijete se vítězství; vy poznáte onu rozkoš nebeskou uzřít opět vlast osvobozenou a zářící v nové slávě.« Z mladých dobrovolníků 7. praporu myslivců Denis v kmetském věku, ale v plné síle duševní dočkal se tohoto slavného vítězství, k němuž tolik přispěl před válkou svou

prací vědeckou o zjednání spojenců Francií ve světě slovanském a za války svou horoucnou činností publicistickou a propagační, kdežto místo jeho v řadách bojovníků za svobodu Francie a lidstva zaujali jeho synové a zetové. Jak krásné ovoce životní práce Denisova přinesla jeho vlasti i našemu národu! Jestliže ve svém poselství Národnímu shromáždění náš prezident Masaryk vzdal upřímný dík Francií, že první poznala význam českého národa pro spojení a Evropu, první uznala náš program a zahraniční radu za zástupkyni našeho národa, zřídila a vydržovala naši armádu ve Francií a později v Rusku a zachovala se k nám opravdu velkomyslně, kdo měl největší zásluhu o to, ne-li prof. Denis svou obrovskou prací o poznání našeho národa ve Francií? V Národním shromáždění čtrnácte dní po prohlášení republiky československé jednohlasně byla dne 28. ledna 1918 přijata adresa, kterou spolutvůrci našeho obnoveného státu vyslovena láska celého národa, přání zdraví, sil a dlouhého života, aby svými skutky ve svobodné republice před jeho současným pohledem mohl dokázat, že práce jeho a lásky nebyl nehoden. A když brzo potom 3. ledna 1919 Denis slavil své sedmdesáté narozeniny, naskytla se všem vrstvám našeho národa nová příležitost, aby mu projevil svou oddanost a vděčnost. Fond Denisův, založený za této příležitosti ku podpoře české historie, hlásat bude mladým adeptům její, že český dějepis třeba pěstovat ne podle osobní libůstky jako umění pro umění, nýbrž v duchu Denisově jako životní potřebu národní.

Vydáním spisů Denisových z doby válečné v českém překladu národ český v plném roz-

sáhu pozná a ocení ohromnou práci, kterou náš přítel za této doby vykonal pro svůj i pro náš národ. Začínáme vydáním překladu spisu pro nás dnes nejdůležitějšího: »Otázka rakouská. Slováci.« Nepřičinili jsme tentokráte žádných poznámek pod čarou, chtějíce zachovat původní ráz originálu. Některé opravy nepatrných omylů v textu a některé doplňky jmen osobních a místních i některých letopočtů umístili jsme v textu, ale neoznačili jich zvláště, jsouce předem jisti souhlasem autorovým i čtenářstva. V druhém svazku vydán bude překlad »Velkého Srbska«; v třetím svazku svod článků uveřejněných v prvních dvou ročnících »La Nation Tchèque« za redakce Denisovy; ve čtvrtém řečí Denisovy a druhé články jeho, uveřejněné v téže revui za redakce Benešovy, v měsíčníku »Le monde Slave« a v druhých časopisech francouzských; v pátém svazku »Německo a mír« a v šestém »Válka«, v našem novém překladě, který nebude zbytečný vedle staršího zatím vydaného překladu dra Barthella.

KNIHA I.

OTÁZKA RAKOUSKÁ.

Hlava I.

Příští mír a Rakousko.

Německé nebezpečí. — Původ ctižádosti německé je v její pýše kmenové. — Národ se směšuje s armádou. — Nelze doufat, že rychle vystřízliví: von Bülow a Bethmann-Hollweg. — Jak zajistit naši budoucnost? — Nynější situace Německa ve světě: střední Evropa a železnice do Bagdadu a Kahyry; podrobenost Rakouska a Turecka. — Habsburkové nemohou se již vytrhnout z objetí německého. — Rakousko musí být zničeno. — Státy slovanské. — Čechové a Slováci.

Po svém vítězství, ať jakkoli jsou složeny články smlouvy mírové, Francie bude mít na svých hranicích stát německý o 60 až 70 mil. obyvatelů, který zůstane jí hrozivým a stálým nebezpečím. Kmen německý jest energický, pracovitý a vytrvalý. Pyšný, požitku a panování chtivý, snadno navyká disciplině; pánům, kteří mu nabízejí dobytí světa, opatří bez počtu vojáků, kteří do války jdou s nesmiřitelným fanatismem sektářů zjeveného náboženství. Nezapiřejme si vynikajících vlastností svých nepřátel. Hnusné a hrozné zločiny, jimiž se zhanobili, nesmí zkaliti jasnost našeho pohledu. Polemikové, kteří v hořečce oprávněného hněvu, puzeni také

přirozeným přáním, aby sílili důvěru lidu, v našich nepřátelích rádi vidí jen bídné otroky, kteří se dali vléci na jatky šílenstvím svého císaře nebo piklemi hrstky junkerů a velkých hutníků, dopouštějí se nejnebezpečnější chyby. Kdyby jejich hlasu bylo nějak uvěřeno, jejich bezděčné nebo předem uvážené iluze, vydaly by nás kruté budoucnosti. Německo přemožené, zdrcené a zničené zůstane velikým a nebezpečným národem, s nímž dlužno bude počítat.

Víme, že, i kdybychom to chtěli, nemohli bychom je vyhubit; ale nikdy podobná bezbožnost nám nepřišla na mysl. Nikdy jsme jim neupírali jejich místa. Za to však máme zajisté také právo žádat, aby šetřili naši samostatnosti a aby nám neupírali spravedlivého postavení, jež nám patří ve světě. Chápeme, že naše bezpečnost v budoucnosti spočívá na pevnějším základě, než je jejich pohrdavá snášelivost nebo nejistý rozmar jejich panovníků.

Evropa znala od půl století pyšnou nadvládu Bismarcka a jeho pokračovatelů; pocítila hořkost její do konce a z ní zachovává sobě hnus. Snášela až do poslední chvíle její bolest a hanbu, protože znala nesmírnost obětí, jež předpokládal její odboj, a že couvala s hrůzou před mořem krve, jež by bylo třeba přejít, než by se došlo do země vysvobození. Dnes, když válka, které se všemožně snažila vyhnout, jí byla vnucena, nezastaví se dříve, až rozbije úplně svá pouta. Přijme pouze takový mír, který na dlouhý čas postaví na pevné základy mír světa a samostatnost národů.

Mám před sebou znamenité dílo, které svědomitý a vážený spisovatel věnoval slávě Hohen-

zollerů. V roce prodalo se ho 80.000 výtisků, co se zdá nepřirozeno při díle drahém, objemném a četbě spíše těžké. Tento neobyčejný úspěch dokazuje, jak se massa národa německého stotožňuje s dynastií, jež jí vládne, a s jakou herlivostí přijímá její plány a její snahy ctižádostivé. — »Naši nepřátelé,« píše spisovatel Hintze, »chtěli ponížít Rakousko a nás pokofit, nás samy osobně; jejich chováním byli jsme přinuceni tasit meč, abychom se obhájili proti útoku odedávna připravovanému... Doufáme a věříme, že s pomocí boží sneseme útok světa nepřátel a že vybojujeme mír, který osvobodí naše hranice z kovového tlaku, jež zakoušejí; přinese nám, se svobodným a zdravým životem politickým a sociálním uvnitř, možnost rozvinout bez překážky naše síly na venek (eine ungehemmte Entfaltung unserer Kräfte nach aussen, Hintze, die Hohenzollern str. 685).«

Hintze zapomíná, že svoboda každého národa jako každého jednotlivce jest omezena svobodou druhého. Dožadovat se pro Německo práva rozvíjet bez překážky své síly na venek, což je to jiného než dovolávat se pro ně práva potlačit nebo podrobit všechny národy? Kdo dí: civilisace, dí: hranice. Chceme obnovit rovnováhu evropskou, protože v ní vidíme nevyhnutelnou podmínku své samostatnosti a že obsahuje v sobě svobodnou a stálou smlouvu, která je právě ideou, již Německo zavrhuje jako útok na své životní síly. — »Mnoho dní uplynulo,« psal v X. stol. Sas Widukind, který nám vyprávěl o bojích Němců usilujících dobýt Labe a Odry, »a obě strany zápasily stále spolu, Sasové bojující za slávu a velkou říši, Slované za svo-

bodu nebo krajní otroctví.« Od deseti staletí otázka dále trvá týmiž výrazy: Hohenzollerové, jako markrabata severní, jejich starší předchůdci, chtějí mít volné ruce; my myslíme, aby se spojili místem, jež jim náleží.

Němci osvědčují svou umírněnost a s velkým hlukem tvrdí, že žádají jen, co jim patří. Rozumějí tím, že jejich zákonité dědictví zahrnuje všecken svět. Pokládali by se za vinníky, kdyby se toho vzdali, poněvadž jsou přesvědčeni, že jsou národ vyvolený, v němž se vtěluje duch věčný, který se uskutečňuje v dějinách.

Sofistika prázdná a všední! Od staletí fanatikové ve jménu božské pravdy hubí odbojníky, kteří nechtějí před cizím učením se vzdát samostatnosti svého myšlení. Nepopíráme obdivuhodných výsledků organisace německé; líbí-li se nám však vězet v keltickém bezvládí, kterou nejvyšší mocí vytrhovali by nás z kalu, v němž chceme zůstat? — Bůh, dává mi mou duši. dal mi i svobodu, abych jí vládl podle své libosti a i ztratil ji, je-li to má vůle — odpověděl kacíř inkvizitorovi, který mu líčil hrůzy pekelné. — Uražen tolikerou zpozdilostí, nábožný biskup poslal na hranici drzého odmouvače, aby ho naučil lépe soudit. Právě tak Němci, aby nás povznesli k vyšší civilizaci, jsou ochotni k největším obětem; svému poslání podřizují své pudy lidskosti a spravedlnosti; s krvácejícím srdcem, aby nás poučili o ceně své vzdělanosti, bombardují naše katedrály a k nuceným pracem odsuzují naše zajaté spoluobčany. Co námahy si dali, aby čistému světlu teutonskému otevřeli oči Poláků neb Alsasanů! Jaký smutek zaplavuje jejich soucivnou duši, vidí-li, jak se títo psi vy-

trvale vracejí k tomu, co zdávil! — Že člověk má právo utratit svou duši, je-li to jeho vůle, Němcům se nikdy neudá pochopit. My v tom naopak vidíme důkaz svého božství a zdroj všeho, co zůstává ještě trochu krásného na světě, důstojnost národů a ctnost občanů.

Nepopírám, že hospodářské otázky mají jakous úlohu v nynější válce. Za všech dob panství přináší skutečné prospěchy, jichž nelze nechat. Podle mého mínění je však těžkým omylem psychologickým přisuzovat zništěným zámerům boje, které rozeštvávají lidstvo. Dosti mnoho pánů získalo vzácné výhody z křížových výprav, a reformátorská horlivost knížat, kteří podporovali Luthera, byla zajisté povzbuzována příjemnou vyhlídkou sáhnout na statky církevní. Když křesťané však opouštějí své krby, aby došli božího hrobu, nebo když stoupenci Lutheřovi se pozdvihují proti Římu, původem jejich rozhodnutí je vždy otázka víry. Člověk není ani anděl, ani zvíře. Právě tato bída našeho ubohého pokolení činí tak temnou a tak vzdálenou otázku, zda válka zmizí kdy se světa. Ve sporu zájmů smír je vždy možný a nejprostřednější narovnání je vždy lepší než dlouhá a záhubná pře. Ale když dvě přesvědčení narazí přímo na sebe, když dvě odporná učení se postaví proti sobě nezměnitelná a nesmiřitelná, všeliká shoda je nemožná, protože každý ústupek by byl odpadlivým. Naši nepřátelé neodpustí nám náš směšný skepticism, jsouce jisti, že výslovným nařízením svého starého boha jsou povoláni, aby ve světě vyplnili poslání boží prozřetelnosti. Jako císařové římsí postavili sami sobě oltáře

a chrámy; pokládají za zbožnou a naprostou povinnost vyhubit kacíře, nepřátele pokolení lidského, kteří se neklanějí v jejich chrámech a nepřicházejí, podle obřadů nového náboženství, zatlouci hřebík do sochy jejich modly. Jejich chtivostí nebylo se ani mnoho bát naší soutěže, jež byla dosti slabá; jejich pýcha nesnesla naši zdrženlivou opatrnost. Tvrdí umíněně, že je ohrožujeme, co svědčí o zcela zvláštním klamu psychologickém. Mluví-li takto, mnozí myslí to upřímně, ba větší počet, než bychom sami předpokládali. Je to proto, že jejich chorobná pýcha činí je osobivými a nedůtklivými a že objevují známku vzpoury i v nejmenším sevření naší hrdosti národní.

»Národ nemůže trvat bez pýchy,« napsal Fichte. Zajisté! Prostá otázka míry. I zde, jako často, Němci byli uchváteni svým citlivým a skvělým mysticismem. Národ, pravil již Treitschke, může dospět plného sebevědomí, jen když se oceňuje nad svou opravdovou hodnotu. Neopatrné a nebezpečné přikázání, jež snadno může vést k pošestilým výstřelkům. Je špatným pojetím morálky a politiky, pokračuje, obviňuje-li se stát, že se jeví ve věci cti příliš citlivým. Obavy slavného historika zdají se dnes tuze lichými, a Němců, kteří nebyli zachvázeni imperialistickou horečkou, je tak po řídku, že není třeba dbát toho v soudu všeobecném.

Přirozeně obviňují nás, že je hanobíme a jako sám císař i oni mluví hojně o čistotě svého srdce. »Náš národ,« píše von Bülow ve svém novém vydání politiky německé, »je více než kterýkoli jiný ochoten účastnit se mírně a klidně v mírumilovné práci civilizace a nebylo mu

lehko se rozhodnout, aby svou víru v ideál podřídil své víře v sílu.« Buď to lehko nebo těžko, von Bülow přiznává aspoň, že se rozhodl a spálil své koráby. »Doufejme, že navždy minuly časy, kdy se německý národ domníval, že by cizinec mohl správně oceňovat jeho povahu a podstatu. Dnes více než kdy jindy musí jasně chápat sebe sama. Poznává potom své síly a své slabosti, uvědomí si, že jeho nejlepší síla, jež v dobách nebezpečí zajišťuje jeho život, jest německý militarismus.«

Von Bülow je ducha poměrně umírněného, zná svět a věci státní; jeho dlouhý pobyt v Itálii a vkus klasický chrání ho od romantických výstředností jeho krajanů; zná smysl slov, odvažuje svá slova a není neopatrný v řeči, co tak nepříjemně uškodilo jeho nástupci. Všeobecné nadšení je tuze neodolatelné, když vynucuje příznání tak kompromitující tomuto diplomatu umírněnému, opatrnému, velice pozorně šetřícímu nedůtklivostí neutrální, nebo snad cítí, jak veřejné mínění je neobyčejně jednomyslné, že se neodvažuje mu vzdorovat.

Umírněněji nebo vášnivěji tytéž myšlenky se vrací neustále v pracích všech spisovatelů zářnských. Kterékoli třídě společenské náleží, ke kterékoli straně se hlásí, žurnalisté nebo kazatelé, profesoři, lékaři nebo vojáci, socialisté nebo konzervativci, všichni se shodují v témže lyrismu vražedné nenávisti, pekelné pýchy a titanské ctižádosti. Od počátku války prohlédl jsem zajisté několik set brožur nebo knih německých; některé se objevují ve formě prací vědeckých, jiné jsou prosté projevy zuřivosti; všechny lze uvést u velmi prostý syllogismus.

— Svět musí patřit nejhodnějšímu. — Vůči Francii vysílené a degenerované, vůči Rusku anarchistickému a barbarskému, vůči Anglii znemravnělé bohatstvím a neschopné oběti, kdo by se odvážil popřít, že Německo je první národ na světě? Jest nejráznější, nejčistší a nejpřímější, nejvěrnější v daném slově, nejméně lakotný, nejsoustavnější, nejméně sobecký, nejschopnější oddanosti, nezištné práce a kázně. — V něm se tedy naplní slib božský: tomu, kdo obdržel království boží, ostatní bude přidáno.

»Spiknutí evropské,« píše Lasson, »obklopilo nás lži a pomluvou. My, my jsme pravdomluvní; hlavními rysy naší povahy jsou lidskost, mírnost, svědomí, ctnosti křesťanské. Ve světě zla my představujeme lásku a Bůh je s námi.« — Vítězství Vilémovo je neodvratné, neboť je podmínkou pokroku lidskosti, protože Německo je především zemí organisace. — »Naše vítězství,« čteme ve Frankfurtu Ztg., která ještě před samou válkou konala mocnou výpravu proti militaristům, »je potřebou metafysickou... Fakt, že můžeme vést tuto válku, jako ji vedeme, dokazuje, že velká zásada rozumová celého světa je na naší straně.« — »Úcta k jednotlivci a k vlastnímu právu,« píše Rud. Goette (Deut. Volksggeist), »pocit toho, čím jsme povinni sami sobě a druhým, jsou ctnostmi, jimiž se vyznamenáváme. To nebrání ovšem našemu postupu na venek, protože je to naší přední povinností. Být živi a rozšiřovat se na ujmu nižších národů, k tomu máme právo, protože jsme přesvědčeni, že jsme nejušlechtilejší a nejčistší z národů, povolání přede všemi ostat-

ními, bychom pracovali o nejvyšších údělech lidstva.« »Pro člověka opravdu svobodného,« píše dále, »všecko právo se soustředí v trvání jeho kmene a v jeho nejvyšším výrazu, ve státu národním. Čistý Arijeec — a nikdo neopře, že jediný Němec je představitel ušlechtileho kmene mezi všemi — musí upustit ode všech dětinských pojetí práva. Musí chtít nade všecko svou vlastní jsoucnost, totiž svůj stát národní... Právo existuje však jenom ve výkonu ducha německého.«

Neustálou prací propagační, jež začíná na počátku XIX. století a stala se zvláště úsilovnou od poslední jeho čtvrtiny, theorie Goettova pronikla duši všech jeho krajanů a porušila v nich nejzákladnější pojmy spravedlnosti a lidskosti. Nám právo je výsledkem svobodné smlouvy, vzájemného závazku, který víže stejně strany; Němci vidí v něm jen vyplnění své okamžité vůle. Používají ve svém národě theorie římského Augusta: »Sic volo, sic jubeo; sit pro ratione voluntas.« »Jde nám o to,« píše Bedřich Naumann, »abychom se domohli centralisace panství světového. Úkol, který jest nám uskutečnit, je tak důležitý, že před ním musí ustoupit všechny úvahy mravní. Kmen německý, kmen nejušlechtilejší, musí vládnout světem.«

Houston Stewart Chamberlain vystupuje okázale jako myslitel a náčelník školy; jeho dílo Die Gründungen des XIX. Jahrhunderts (Mnichov 1899) jest jakási summa pangermanismu a mělo převážný vliv na ducha veřejného; jeho vývody jsou přesné a jasné: »Úkolem každého Němce je myslit na poslání své vlasti. Nemluvme tu ani o pýše, ani o domýšlivosti. V skutečnosti

Německo je nástrojem božské vůle, před níž každému občanu jest se pokorně sklonit, neboť zásluha o to a sláva z toho nenáleží jemu. Jeho úkol přestává na tom, že se ukáže hodným podobného předurčení. Od dávna instinkt anebo spíše jistota, že našemu kmění je vyhrazeno zvláštní poslání, žije v duši našich nejlepších lidí. Najdou se jistě skeptikové se srdcem chladným, kteří obviní mne, že pochlebují Němcům a že svádám je k bludu právem, jež jim nalézám: nebylo-li by lépe připomenout jim jejich chyby, jejich poklesky a jejich hříchy? ... Osobitě vzato, vím dobře, že Němci jako ostatní národové jsou společností lidí dobrých a zlých, chytrých a hloupých. Jde tu však o něco zcela jiného, o tom není pochybnosti. Zda vývoj, kterému podléhá naše zeměkoule od deseti staletí, dospěl takového stupně, že se Německo, či přesněji řečeno, germanism stal nástrojem božím, jediným a nevyhnutelným nástrojem božím? — Odpovídám, že ano. — Nechci lichotit Němcům. Žádám od nich, aby byli naplněni duchem oddanosti a obětavosti. I nejtupější Němec asi porozumí nyní, že bledý paprsek božského světla ozařuje jeho čelo.»

Prohlédněme tak spolehlivou a poctivou knihu Maurice Mureta o pýše německé a místní citáty, jež sebral z kázání a brožur kazatelů německých. Nepochybuji, že jejich víra je upřímná. Je tím pozoruhodnější, že jich neuchránila od podobných poblouzení. Nesmyslné a mrzké bláznovství, jehož se nelekají, strašné světlo vrhá na orgijský mysticism, který za Rýnem unáší duše do vzdutých vln šílenství. — »Hloubka, ušlechtilý život vnitřní,« prohlašuje pastor

Kirmss, »vroucnost a upřímnost myšlenek, ducha, poesie a snění, jež druzí pokládají brzo s jistým politováním, brzo se zvláštní obavou za nezpůsobilé pro inteligenci, věrnost a srdečnost, prostá intimní zbožnost, mravnost a čistota, oživující teplo krbu rodinného, úcta k věčnému ideálu lidskosti, takovou povahu má lid německý z milosti boží.«

Křístus byl Němec, jak ukazují jeho modré oči, jeho ruský vlas a jeho růžová pleť a jak to jasně dokazuje jeho jméno, nebo přesněji řečeno Německo samo je Kristem. Je křížováno zuřivou nenávistí svých nepřátel, kteří jsou pekla zplodenci; ale z jeho kříže září věčné světlo, jež zbožňovat bude kající lidstvo a přemožený dábel.

Abý zvítězilo nad nástrahami, jež mu chystají vojáci satanovi, má své vojsko. Všecky nábožné výlevy končí lyrickými chvalo zpěvy ke cti a slávě šavle, zbrojířů, kteří ji ukulí a Mabejců, kteří jí vládnu. Od moře Severního k Alpám řvem uraganu se rozléhá píseň válečná. Ještě význačnější než tyto výplody ztřeštěných theologů, kupí se svědectví filosofů nebo politiků, kteří zajisté přesněji vyjadřují průměr veřejného mínění.

Některí z nejznámějších a nejslavnějších profesorů německých, Hintze berlínský, Erik Marcks mnichovský, Pavel Darmstädter gotinský, Schmoller, Meinecke a j. uveřejnili r. 1915 důležitou knihu Deutschland und der Weltkrieg, jež vyjadřuje nejpozoruhodnější úsilí německé vědy od začátku nepřátelství. Napsána od učenců z povolání, určena hlavně pro neutrály, v podstatě měla se vyhýbat překáž-

kám a fantasím, jež by urážely nestranné čtenáře. Kde se soustřeďuje úsilí obhájců věci německé? — V obraně militarismu.

Meinecke v článku, jinak svým tónem velmi umírněném a nepopěrně obratném, uráží se pouhou myšlenkou, že by se mohlo pomýšlet obmezit zbrojení Německa. — Troeltsch, profesor filosofie na universitě berlínské, píše hymnu ke cti militarismu. »Má svůj původ již ve staré válečné povaze Germánů, nebyl oslaben žádným estetickým diletantismem, žádným puritanismem, ani žádnou obchodní filosofií... Založil cit pro čest a ducha sborového, jež vyznačují důstojníka Bedřichova i lidové vojsko Scharnhorstovo, nadání vladařské a organizační, jimiž se vyznačuje prušáctví s mravním idealismem kultury germánské... ve vojenském organismu se sloučily všechny sociální síly civilisace, techniky, vědy; dává svůj vzor a svou sílu vši zázračné organizaci německé, kde se v plodné jednotě pojí iniciativa jednotlivce s disciplínou množství.« (Deutschland und der Weltkrieg str. 72.)

»Na plecích své armády,« píše von Bülow, »Německo bylo vyneseno na srázné výšiny, odkud se mohlo rozhlédnouti do širého světa... Dějiny braniborsko-pruské jsou dějinami armády pruské a v různých jejích záchvěvech nalézáme obraz převratů této armády. Ne vrtoch pedagogů, nýbrž logika skutečnosti žádá, aby se dítě německé učilo nejprve dějinám své vlasti v hlavních jejích obrysech, jako dějinám vojenským.« Tím se dějiny Pruska liší od dějin všech národů moderních a mohou být srovnávány jen s dějinami římskými. V době nadvlády francouzské

jméno Turenново a de Condéovo mizejí přede jmény Richelieuovým, Mazarinovým a de Lionneovým; bitva u Rossbachu nezmenšila ani v nejmenším vliv francouzský ve světě. Chatham a Pitt jsou důležitější než Nelson a činnost Metternichova neobyčejně předstihuje činnost Radeckého. Naopak velké dílo moci pruské bylo vykonáno armádou. Jako monarchie vojenská se zjevilo na území politiky evropské s velikým kurfiřtem v době míru Vestfálského a bitva u Fehrbelina byla zoří slávy Hohenzollerů. Od počátku armáda braniborsko-pruská byla založena na dvou hybných silách národního života, na lásce k vlasti a na touze po mocném státu, jež odpovídají jeho dvojímu poslání: hájit vlast stále ohroženou a s druhé strany projevit a rozšířit moc státní na venek. Zelezo a krev vyznačují stopy pochodu moci pruské na kamenité cestě jejího vzrůstu a nad každým z jejích rozhodných úspěchů vlají válečné korouhve její armády. Svět, pravil Bedřich II. s jistou pýchou, nespočívá pevněji na plecích Atlasových, než Prusko na ramenech svých pluků. Je zvláště důležitým faktem, že státník, který vítěznými válkami stvořil říši, dospěl k tomu tím, že podstoupil se sněmem krutý zápas o reformu našeho systému vojenského. Ze všech darů, jimiž Prusko obdařilo Německo, nejvzácnějším jest jeho armáda, dílo staletí, které se bouřemi a zmítáním času jen zpevnilo a zdokonalo. Cizinci, kteří nás nenávidí, protože nás neznají, nebo se nás bojí, si představují, že drobné státy německé touží jen po tom, aby se zbavily této armády s její neúprosnou kázní, jež jim byla vnucena z venčí a že by našly plné uspokojení,

když by v klidné lhostejnosti dále vedly život práce a duchovní záliby. To dokazuje, že ani trochu nerozumějí pravému stavu věci. Když Bismarck, největší militarista z německých státníků od času Bedřicha II., vyslovil své slavné slovo, že otázka německá bude rozřešena železem a krví, věděl dobře, že armáda, jež bude mít sílu lámat, bude mít také sílu jednotit. Ji také v skutečnosti pevně byly spojeny části nové říše. Vojenská kostra, kterou Bismarck dal svému dílu, učinila z armády oporu myšlenky imperialistické, jakož byla ztělesněním myšlenky pruské. — Tak mluví muž, jenž po deset let byl představitelem politiky německé, největší nadějí několika lidí, kteří si na druhém břehu Rýna zachovali trochu jasného rozumu a kteří postrašení propastí, do níž se řítí jejich národ, chtěli by jej smířit se světem civilisovaným!

Vždy jsem se vzpíral snaze, které neunikli dosti četní spisovatelé francouzští, vytrhnout v některých dílech jednotlivé věty, jež vyjadřují jen okamžik nebo část myšlení spisovatelova. Chceme-li na kloub přijít pravdě, třeba u spisovatele najít vůdčí myšlenku, vybavit vládnoucí tón. Rovněž připouštím rád, že každý národ má své šovény, a že dlužno mnoho připsat všeobecnému roznícení vyvolanému válkou. Myslím však, že by se nesdažně našlo i v nejvášnivějších dílech Leona Daudeta nebo Bainvilla něco, co by se podobalo mesiášskému přesvědčení, jež vyzařuje z nesčetných děl spisovatelů zarýnských. — A na váhu padá právě množství, hrozná hojnost a neobyčejný ohlas těchto nacionalistických epištol. Přihlížíme-li k strašnému divadlu, jak celý národ zachvácen je dionysiovským

šilenstvím, zuří na své třínožce, jsou oběti oné pekelné moci, zpupnosti, výstřednosti, pýchy, jež bičuje lidstvo, jemuž příliš trvalé štěstí zkalilo rozum a jež vede k jeho zkáze. Německo místo svého starého otčenáše zavedlo novou modlitbu: — Přijď království mé, buď vůle má, protože mé je království, moc i sláva.

* * *

Zda můžeme doufat, že se Němci vyprostí z přeludů, jež straší jejich mozky? Všeho se dočkáme a hrstka blahovolných pacifistů si zahrává touto příjemnou ilusí: credunt quia absurdum. Je moudřejší neoddávat se optimismu, který málem by nám byl býval drahý. K čemu je dobré, píše von Bülow jehož bývá často užitečno poslechnout, dokazovat lvu, že rostlinná strava je zdravější a méně rozčilující nežli maso? Lépe je zabít jej neb aspoň mu ustříhat drápy. Nechceme zabít nikoho a nepřejeme si vidět, jak se hromadí ještě kupy mrtvol, na něž vzpomínka drásá naše srdce. Chceme jen se uchránit od nových útoků. — Požadavek to skromný, ale o něm nebudeme vyjednávat.

Že se Němci náhle obrátí a upustí od své pannačné touhy, tomu nevěříme ani v nejmenším a to z důvodů, jichž vážnost nikdo nemůže popřít. »Co se týká historie,« napsal Taine, »je lépe pokračovat nežli znovu začínat.« Žádný národ více se nenadchnul touto větou, nežli Němci. Jedna z vlastností, kterou se nejvíce vychloubají, jest jejich Treue, jejich věrnost; nemilují novot, čím se liší od Keltů, nestálých a lehkovážných, hledajících vždy změn, novarum rerum

cupidi; jdou vyjetou cestou a snadno se neodcny-
 lují od vyšlapaných pěšinek. Jejich historikové
 zkroušeně mluví o důkladnosti svých krajanů,
 o jejich smyslu pro podrobnost, o jejich soustav-
 nosti, o jejich úzkostlivém svědomí. Jsou to
 vzácné ctnosti, jimiž se vysvětluje pokrok kmene;
 nemám nijak v úmyslu zmenšovat jejich důleži-
 tost právě tak, jako nijak neneuznávám velikost
 národa německého. Jako všechny ctnosti lidské
 i jeho dobré vlastnosti mají svůj rub, jakousi
 těžkopádnost tělesnou i duševní, nedostatek ini-
 ciativy, línou chápavost, jež dále podléhá ne-
 určitě prvnímu popudu, malou schopnost k obno-
 vě a proměně. U všech stran národa německého
 nalézáme téhož ducha konservativního, tutěž
 vytrvalost ve směru jednou přijatém. První ve-
 liká revoluce, jež hýbala Německem, reformace,
 v duchu Lutherově byla jen restaurací, návra-
 tem k prvotní církvi; živlem pokroku a osvo-
 bození stala se teprve vlivem Francie.

Prus je pilný, napsal Cherbuliez hned po Sá-
 dově, ví dobře, co se mu vykládá a dovede toho
 užít. Chybí mu ohnivost ducha, jednající bez roz-
 myšlení a bystrost přirozeného vnímání.

Von Bülow to přiznává bez váhání. »My ne-
 dovedeme vyhovět s radostnou a samovolnou
 horlivostí požadavkům nových časů. Goethe
 ohlásil tajemství naší síly, ale také naší slabosti,
 když řekl, že povahou Němců je mluvit široce
 a dlouze. Proto se jejich obrazotvornost zhuštuje
 v systém a jejich choutky a chtěče se stotožňují
 s potřebami věčného vývoje. Jeden Angličan vy-
 slovil von Bülowu své podivení, že v rokování
 říšského sněmu slyší stále vracet se slovo Welt-
 anschauung, názor světa. U nás psal nenuce-

nej Lange, lékárník, nepřipraví klystýr, aby ne-
 řekl, že takto pracuje k uskutečnění ducha věč-
 ného na zemi.

Jak možno předpokládat, že se národ těžko-
 pádný, konservativní, mystický a didaktický vy-
 prostí z teorií, jež mu bez ustání byly kázány
 po celá desetiletí tisíci proroky a jež tvoří jako
 podstatu a jádro jeho duše. G. Sorel vylíčil vznik,
 rozvoj a vliv na mysl člověka mytů, jež zro-
 zeny v jeho obrazotvornosti, stávají se zevněj-
 šími božstvy a na konec diktují mu velitelsky
 jeho chování. Známe setrvačnost náboženství,
 jež nepřestávají být všemocnými pružinami
 jednání dlouho ještě potom, když jejich dogmata
 byla zavržena inteligencí. Co zkoušek bude třeba
 podstoupit Německu, než se odhodlá skáčet modlu,
 před níž se páli jeho kadidlo, sílu, a pozná
 nového mesiáše, spravedlnost! Jak dlouhá bu-
 dou jeho Wander- und Lehrjahre, jeho
 léta učení a výchovy, než se spokojí svým spra-
 vedlivým podílem a nebude již chtít zacházet
 s druhými národy jako s bastardy a zvrhlíky.

Snad bylo by vystřízlivělo bezprostřední a
 pokořující pohromou. Štěstí — a chyby spojenců
 — dopřály mu naopak hlučných vítězství. Kdyby
 nebylo poskvřnilo své úspěchy hroznými suro-
 vostmi, — které se samy vysvětlují ne tak hru-
 bou krutostí jeho pudů, jako spíš otrockou pod-
 daností zásadám, jež si bylo dalo, — jeho pád
 byl by býval slavný. Bude po více let odolávat
 útoku jedné z nejstrašnějších koalicí, jež kdy po-
 znaly dějiny; jeho armády získaly hlučných
 úspěchů; několikrát mohlo mysliti, že již již při-
 nutí své odpůrce prosit za milost. Proč by se tedy
 nepokusilo pomstít se? Představujeme si rádi,

že Vilém II. jest neoblíben, protože je zodpověden za zlo, jímž strádá jeho národ. Směšná domněnka, svědčící o psychologii hodně sumární. — Der arme Kaiser, náš ubohý císař, řekl přede mnou zajatek před několika nedělemi: Jemu jako tisícům ubožáků, kteří trpí a umírají, Německo a jeho císař byli obětmi žalostného osudu a neslýchaného sběhu okolností, nadejde chvíle, kdy paradoxní koalice, jež se postavila proti jejich záměrům, sama sebou se rozpadne a tehdy uhoří hodina odvety: bude hrozná.

Von Bethmann-Hollweg i ve chvíli, kdy si dával zdání mfrnosti, projevil, že jeho pán nesleví ničeho ze svých snah ctízádnostivých, když za základnu možných vyjednávání vzal mapu válečnou. I jeho úmyslné zamlky vyvolaly četné a prudké protesty. — »Národ německý,« píše Bülow na konci své knihy, »vidí dnes, že Goethe nezosobnil náš národ ve Wagnerovi, který s uspokojením pohlíží na velkolepé dílo již hotové, ale ve Faustovi, který plna nadějí a pln důvěry v sebe, nevzdává se nikdy svých snah, ani svých námah. Jeho moudrost shrnuta jest v jedné větě: Života a svobody zaslouží pouze člověk, který každého dne musí si jich dobývat. Ať si každý Němec připomene povinnosti, jež nám ukládá historie dvaceti staletí, jež bouřemi nepřátelských nájezdů Karlem a Bedřichem Barbarosou vedla nás k Fehrbelínu a Litvínovu, k Lipsku a Waterlovu, ke Králové Hradci a Sedanu. — Nechť se všichni Němci spojí ve svatém slibu »Deutschland über alles«.

Po takových výstrahách, přicházejících z takových úst, jestliže se potom necháme překva-

pít, nesměli bychom si stěžovat a naši nepřátelé mohli by nám zcela spravedlivě odpovědět: což nebyli jste varováni? Ani ve chvíli, kdy cítí největší potřebu nedráždit nedůtklivost cizího mínění veřejného, nesnaží se, aby zakryli svou nezloznou vůli panovačnou. — Jakou překážku postavíme proti jejich záměrům? — Na rozdíl od svých protivníků nebojujeme za nadvládu, ale za svou samostatnost. — Jak se nám zdaří ji zajistit? Jakými prostředky se zabezpečíme proti novým útokům? — Zkušenost dokázala i nejskeptičtějším vážnost nebezpečství, jež se vznáší nad našimi hlavami; jak je zaženeme?

Naši předkové, jimž hrozilo totéž nebezpečí, viděli vždy jen dvojí řešení. Úřední diplomacie, jejímiž nejslavnějšími představiteli byli Vergennes a Talleyrand, snažila se udržet rozdělení Německa a zamezit utvoření mocné a jednotné říše na našich východních hranicích. Kombinace to velmi moudrá, jež však předpokládala stále bdělou opatrnost a jistotu, že budeme mít možnost volně vládnout svými silami, abychom bděli nad překvapením nepřátel a řídili běh světa. Události zklamaly jejich naděje a dnes nezbývá nám než opíkat minulost na vždy zašlou. Grünerové, Arndtové a Goerrové, kteří r. 1815 mluvili o rozdrobení Francie utvořením království Burgundského a Akvitánského, zdají se nám bláznů a barbary. Kdo tedy u nás by měl chut vzít si je za příklad? Občas někteří halucinacemi stížení nahučí nám plné uši o různostech mínění mezi Berlínem a Mnichovem a přivádějí opět na přetřes myšlenku tří kusů, o nichž mluvili ministři Napoleona III., když hledali prostředek, jak omluvit početilosti svého pána. —

Nikdy Mohan neznačil skutečnou hranici a domnělé roztržky Bavor a Pruska jsou jen bláhovou bájí a pošetilým výmyslem.

Vůči královské diplomacii instinkt národní, prostý, nepředvídavý dosti málo se staral o osud Německa, jen-li mezi ním a námi se prohloubí široké údolí rýnské. Sieyès, aby získal pomoci Bedřicha Viléma III., byl by mu rád obětoval svatou říši. I kdybych si na svou hlavu nevěřil uválil blesky nesčetných vyznavačů svatosvaté tradice, přiznávám se, že se mi jeho neopatrnost nezdá tak nemoudrá, a že bylo více budoucností v duchu tohoto obrazoborce, než v strojených kombinacích učených budovatelů fantastických systémů. Dnes porýnské provincie byly by plně splynuly v jednotě francouzské a všechna historie století byla by se dala jiným směrem.

Zda znamená to, že třeba se vrátit ku programu revolucionářů? Es war, bylo, je název románu Südermannova. Neseme následky svých chyb; možná pokoušet se o zmírnění jich, však neodstraníme jich. Není nikoho mezi námi, kdo by neměl příležitost zjistit, že od poloviny století Němci, kteří se usazují v cizině, přestali se asimilovat. Máme příklad toho v tom, co se děje ve Spojených státech. Až do roku 1870 přistěhovanci se učili velmi rychle anglicky a měli na spěch, aby se proměnili v občany Unie; dcer jejich děti a vnukové se reklamují Německem. Obyvatelé krajín porýnských děkovali říši za dvě největší radosti, jež poutají na vždy duši národů: za znamenitý pokrok hospodářský a za nesmírnou pýchu ovládat svět. Vyrvání vlasti, jež jim je drahá, postižení ve svém majetku, pokolení ve své pýše, vržení mezi lid, jehož snah

nechápou a jehož zálibami se nesdílejí, zachovávají v hloubi duše stesk po zaslé slávě.

Ostatně i když připustíme, že se oddají svému osudu, nebo chceme-li, konečně se potěší i z neštěstí, jež je osvobodí z pruského útisku, obtíže proto se nezmenší. Řešení Sieyèsovo bylo lze přijmout, protože za jeho doby bylo by bývalo lehkou připuštěno oběma stranami. Dnes zmrzačení Německa vzbudilo by u přemožených neuhasitelnou zuřivost; abychom změřili její prudkost, stačí pomyslet jen na protesty, jež u nejlepších z našich krajanů vzbuzuje pouhá myšlenka podobného útoku na práva národův. I mimo všelikou otázku zásadní bylo by tím pošetilejší rozjítiřovat zášti našich nepřátel a odsuzovat je jaksi k novým válkám, že jejich síly by nebyly hrubě oslabeny částečným zmrzačením.

Nechceme ani pokořit Německo, ani zničit jeho moc; chceme jen donutit je, aby upustilo od svých plánů světového imperialismu. Prostředek, jak toho dosáhnouti, samo nám naznačuje vedením své politiky.

* * *

* Marně se cvičí v šermu a tváří vesele ke špatné hře, ví napříště, že jeho hod v partii se nezdařil. Od bitvy nad Marnou, totiž od chvíle, kdy se nepovedlo hned v prvních nedělich porazit Francii, jeho vůdcům bylo se přiznat, že nepřišla ještě hodina, kdy jednou ranou zničí všechny své nepřátele. Nevzdali se však toho, aby si z války zabezpečili výhody, jež by jim umožnily v blízké budoucnosti začít opět zápas s lepšími nadějemi v úspěch.

Nedávné nabídky míru Německem, jež ve veřejnosti způsobily tak neobyčejné překvapení, byly dlouho již předvídaný všemi, kdo poněkud pozorně sledují běh událostí. Vysvětlují se četnými důvody.

Předně nadějí zvíkat sílu odporu spojenců buď předrážděním touhy po bezprostředním rozřešení, jež jest přirozená a jednomyslná, buď poskytnutím odvahy pacifistům, kteří ani v Anglii a ve Francii ještě všickni nesložili zbraně.

Potom finančními a hospodářskými obtížemi neutrálních mocností. Dnes přijímáme skepticky zprávy, jež noviny rozšiřují o hmotné bídě Německa, protože jsme bez kritiky přijímali jejich prvotní předpovědi. Je však téměř nepochybné, že se tíseň rozmáhá víc a víc u našich nepřátel; jsou-li ještě daleci hlada, snášejí velmi těžké nedostatky, jež hrozí, že na dlouho poškodí budoucnost země a otřesou znenáhla morálkou davu. Veliká země průmyslová nemůže bez velmi vážných škod být téměř úplně odříznuta od styků s cizinou; obchodníky znepokojuje myšlenka na zákaznky, kteří jim unikají; majitelé lodí se lekají, v jakém stavu najdou své koráby, finančníci vypočítávají s hrůzou příští daně a znepokojují se kursem měny. I když připustíme, že naše ztráty nejsou menší než jejich — co je zřejmý nesmysl — myslíme na to méně, protože nám vítězství jest otázkou života nebo smrti a co nám do zřícenin, když jde o samostatnost vlasti! Němci naproti tomu dobře vědí, že jejich samostatnost není nikým ohrožena.

Právým důvodem však, který je přiměl k pokusu zahájit vyjednávání, jest, že opravdu v ny-

nější chvíli, i kdyby nedosáhli žádného přímého zisku hmotného, vyvázli by ze hry s ohromným užitekem. Za války podařilo se jim skutečně podrobit si Rakousko, Turecko a Bulharsko, co znamená, že mají ve své moci celý orient. Dráha bagdadská, nástroj a symbol jejich tlaku na východ, je napříště uskutečněna. Revue anglická *The New Europe* ve svém čísle ze dne 11. ledna shrnula s velkou přesností a silou prospěchy nepozorovaně získané našimi protivníky. »Celý svět,« píše, »dotvrzuje, že jediné Německo udržuje ještě své spojení a chrání jich před bezprostřední katastrofou. Nejprve Rakousko, potom Turecko, Uhry a Bulharsko byly by podlely bez jeho pomoci vojenské a pokaždé tím získalo, že pod svou výhradní mocí soustředilo skutečné vedení válečných operací. Arcivévodové a feldzeugmeistři mohou sice podržet svá místa, ale podnět vychází od generálů německých, kteří stojí za nimi. Němečtí důstojníci se posílají do Rakouska jako do Bulharska; pluky německé vřazují do pluků neněmeckých a při příležitosti střídají po nich. Ba i intendantura přešla do rukou služebníků Viléma II.«

Hospodářská závislost spojenců Německa je ještě silnější: opatřuje jim peníze, bez nichž by dávno nebyli naprosto s to, aby vypláceli své vojáky a své dělníky, a učinilo opatření, aby se jeho nadvláda zachovala i po míru. Německých společností finančních a průmyslových, jež byly založeny ode dvou let ve východní Evropě, čítá se na desítky: bank, hutí, dolů, zemědělských podniků, drah, plavebních družstev; jistín investovaných se odhaduje na desítky milionů.

Německo se zdvojnásobilo od nynějška pš. sem kolonií: vedle svých 70 milionů obyvatel má 80 milionů poddaných: 52 miliony Rakušanův a Uhrů, 21 milionů Turků, 6 milionů Buřharů. I když předpokládáme, že vyklidí území, jež zabrala jeho vojska, nicméně podařilo se mu skutečně založit ve středu Evropy stát o 150 milionech obyvatelů. Napříště tím bude ukončovat neodolatelný tlak na ostatní svět.

Luzattimu, slavnému finančníku italskému, připisuje se přísné slovo o diplomacii německé. »Německo,« řekl prý — »technická organizace obdivuhodná, vláda prostřední, diplomacie neschopná«. S mnoha hledisk jest oprávněno toto odsouzení. »Nejsme národem politiků,« píše von Bülow, »protože pro život neužíváme pokusné a moderní metody, nýbrž scholastických zvyků dedukce. Vážně se nesnažíme přiblížit se ku přirodě s otevřenýma očima, vidět co se stalo nebo může stát a nutně nastane později. Nepřizpůsobujeme svůj program ke skutečnosti, ale chceme, aby se skutečnost řídila naším programem«. Z toho vyplývají výstřední chyby psychologické, jichž se od několika let dopouští císař a jeho zástupci a jež budou jednou z nejhlavnějších příčin pádu moci německé.

Tato duševní a mravní zaslepenost nevyklučuje však hrubý podvod. Nynější cíl Německa jest, aby zakrylo své výboje. Vzpíná ruce k nebi, aby dokázalo, jak jsou čisté, a že neuchvacuje nic. Protože své nepřátele pokládá za zpozdilce nebo hlupáky, domnívá se, že nepozorujeme kořist, kterou již schovalo do kapes.

Nepohrdá ani příležitostí, aby se poklonilo našim zásadám, a neváhá představit se jako bojovník za svobodu národů. Proti perfidnímu Albionu hájí samostatnosti Kanaďanů a proti tyranství francouzskému neodvislosti Bretoňců a Basků. Poučilo již nás, že se chopilo zbraně, aby osvobodilo Flámy, jež utiskoval král Albert.

Poslední jeho výmysl není téměř ani tak groteskní, ač lépe zakrývá, a byl dost obratně inscenován, aby v jistých duších vzbudil některé váhání. Zbaveno jsouc příhodnou smrtí stařeckého císaře, jenž mu prokázal poslední službu, kterou bylo možno od něho hodně požadovati, poháněn v před ubohého nováčka, který na svá slabá bedra přijal těžké dědictví po Františkovi Josefovi. Ve dvou nebo třech nedělich, řadou ministerských změn se obnovila osobní politika vídeňská. Hrabě Černín nastoupil na místo barona Buriana na náměstí Míčovém. Správa věcí státních v Předlitavsku se dostala hraběti Clamu-Martinicovi, jednomu z vůdců vysoké šlechty české, jemuž po boku stál doktor Bärenreither, jenž se od více let marně namáhal získat smír mezi Čechy a Němci. Hrabě Tisza, uherský předseda ministerský a jeden z odpovědných původců války, zůstal ovšem ve svém úřadu: ale odstraněn personál opotřebovaný až do zvětšení, jenž obklopoval zesnulého císaře, jeho adjutant hrabě Paar a jeho nejvyšší komoří kníže Montenuovo. Z ministerstva věcí zahraničních vzdálen baron Macchio a hrabě Forgách, oba žalostně kompromitovaní v procesech o podvržených listinách, jež několik let před válkou zneuctily

Rakousko a zhanobily vládu hraběte Aehrenthala.

Rakousko patrně bere na sebe novou kůži. Obléká šat nevinnosti a jeho agenti probíhají již světem, ukazující překvapeným národům ratolesti oranžové, jimiž zdobí svůj panenský živůtek. Uprostřed těchto poblouzení nikdy nepřestalo odříkávat své otčenáše a připomíná si slova evangelia: »Bude mu mnoho odpuštěno, protože mnoho hřešilo.«

Jeho emisáři nám vyprávují, že se Karel a jeho žena Zita. — jejíž sympatie francouzské jsou tak známy — chystají ujmout opět úmysl Františka Ferdinanda: upustí se od dualismu; Maďaři nebudou již utiskovat Rumunů a Slovanů, kteří s nimi žijí v království Svatoštěpánském; Čechům se poskytne záruk, jež budou chránit jejich národnost. Když takto napraveny budou chyby bývalého císaře, Rakousko přestane být závislým na Německu, zaujme své přirozené postavení a vrátí se ke zdravým tradicím, jichž tak dlouho zneužívalo. Bude shovívavým a spravedlivým ochráncem malých národů ve střední Evropě; pod jeho obratným vedením budou se vyvíjet a budou jim chráněni před cizím vpádem.

Idylický obraz! Dávni nepřátelé si padají do náručí prolévající slastné slzy. Vilém II. jim žehná a představuje je prezidentu Wilsonovi. — Co mohli bychom ještě chtít od Německa? Vždyť se i vzdává dožadovat se ceny za svá vítězství. Svoluje, že nebude od Belgie žádat náhrady útrat, jež mu vznikly obsazením jejího území. Zapomíná šlechetně na útok francouzských aviatiků na Norimberk.

Jaká pošetilost! — Doufá-li opravdu podobným přetvařováním obloudit nejdůvěřivější z paciřistů? Kde jest politik dosti bláhový, dost uzavřený zřejměmu důkazu, aby neviděl, že nyní Rakousko, s hlediska politického, vojenského, finančního a hospodářského, je pouhou jíliálkou Německa? Že Karel I. je právě tak závislý na Berlínu jako kníže Valdecký nebo Reusský, a že tudíž změny, jež nám oznamuje úřední tisk, jsou zjevným výsledkem předběžné úmluvy mezi Vídní a Berlínem. I bez úplného, naprostého a neobmezeného ovládnutí Rakouska Vilémem II., kdo na okamžik uvěří, že Němci mocnářství a Maďaři, kteří za sebou cítí ochranu říše německé, dobrovolně svolí zřici se svých výsad a upustí od výhody své nadvlády? Jakou cenu by měly ostatně ústupky bez záruk, jež by zřejmě byly jen poskytnuty, aby byla překvapena důvěřivost spojenců a aby byli chyceni do pastí chytře naláčené. Neodvratně byly by odsouzeny zmizet hned po smlouvě.

Rheinisch-Westphaelische Zeitung, orgán Kruppův a velkých hutníků západoněmeckých, prozrazoval v těchto posledních dnech pravé úmysly Habsburků, když mluvil o utvoření království jihoslovanského, jež bude zřízeno pod vládou prince Mirka, druhého syna krále Černoorského a jež se stane vasalským a poplatným státem Rakouska. Jiným způsobem Německo nerozumí svobodě národů v mocnářství Habsburském.

Ostatně neměli jsme ani potřebí těchto příznání. Od počátku války Maďaři provozovali v zemích chorvatských, srbských a rumun-

ských politiku vymazovací: vyvezli obyvatele po desítkách tisíců; všude, kde jim to bylo možné, nahradili je osadníky maďarskými. Jakým obratem nepředvídané velkodušností ušetřili by odpůrců, o nichž myslí, že jsou jim vydáni na milost a od nichž jsou odděleni pokoky krve!

František Josef prohlásil samosprávu Haliče (5. listopadu 1916), co znamená, že poslanci haličtí nebudou již zasedat v říšské radě. Vyloučením 106 poslanců polských a rusínských z parlamentu vídeňského Němci vládnou tu ohromnou většinou, jež jim zabezpečuje plnou svobodu jednání. Koho přesvědčíme, že prvním důsledkem, jež z toho vyvodí, bude rozšíření svobod Slovanů, jimiž pohrdají ještě více, nežli jich nenávidí, a jichž zotročení a asimilaci od staletí provádějí s neúnavnou zuřivostí? Kdy kdo kde na světě viděl, aby atavické zášti zmizelo pouhou změnou panovníkovou, i kdybychom za upřímné — co je více než pravdě nepodobno — pokládali smířlivé záměry Karla I.?

Připustíme, setrváme-li při tom, že by chtěl upustit od neblahé politiky svého předchůdce, jak by zjednal vítězství své vůli? Alea jacta est. Čas minul, kdy Habsburkové svoobodně mohli se vytrhnout ze spárů Hohenzollerů. Třeba nevinen, Karel I. jest odsouzen, aby pykal za chyby svých předků. Po válce situace finanční Rakouska bude zoufalá. Bude dlužno Německu obrovské sumy. Všecken jeho život průmyslový a obchodní bude závislý na dobré vůli sousedově. Jak by se vyhnulo jeho rozlazům?

Napříště Rakousko může existovat jen jako sekundogenitura Německa. Jisté situace bývají silnější nežli nejkalenější vůle; postavte ve Vídni muže ducha vynikajícího, ztroskotá o kovovou skutečnost.

Občas někteří polemikové, lační napsat článek, se táží veřejnosti: Neslušelo by, aby Rakousko bylo zachováno?

Veřejnost nechápe toho a má proč. Není již otázky rakouské prostým faktem, že není již Rakouska. Rakousko je mrtvo a pochováno. Jde o to, abychom zvěděli, zda Německo, jež je zabilo, ztuční masem a krví slovanských národů, kteří tvořili jeho podstatu.

Jaké bylo by nebezpečení, jež by vzniklo světu z podobného řešení? Nynější válka dostatečně nám to ukazuje. Německo v plném zápase, tehdy, kdy musilo čelit nejhroznějším zápletkám, dovedlo galvanisovat své spojence a čerpalo z nich prostředky, jimiž prodloužilo boj a málem by bylo vynutilo vítězství. — S jakými překážkami však nepočítalo? — S opozicí národů, s žárlivou nedůvěrou autonomních správ, s nedbalostí vlády cařihradské a vídeňské.

Napříště bude mít pole volné. Představme si jen poněkud neobyčejnou vskutku mravní sklíčenost, kterou by u všech odpůrců Německa vyvolal mír, jenž by na vždy nezničil nebezpečí pruského imperialismu.

Vizte národy, kteří po dlouhé řady let žili pod německou hrůzovládou a dychtili po samostatnosti vši nadějí své duše a každou žilkou svého těla. Vy jste jim ukázali na obzoru zářící úsvit probuzení svobody. Po dlouhé měsíce

těžce oddychovali v hrůzách smrtelného zápasu. Jejich nejmilejší vůdcové jsou ve vyhnanství, ve vězení nebo byli popraveni jako oběti nejhanebnější komedie soudní. Jejich děti padaly po tisících pro věc, již nenáviděly. Skromné jmění, jež si nasbírali po krejcaru, jim zničeno. Tolik útrap, tolik zkoušek podstoupili neklesající na mysl, protože před zrakem jim tanula radost z osvobození. A nyní kujete znovu jejich okovy a žádáte na nich, aby pokračovali v boji! Nejlepší z nich uprchnou, slabší se podrobí a zradí svůj národ a posílí hladové hejno odpadlíků a zrádců; vykleštěný dav se poddá svému neštěstí a ve své lhostejnosti a slepotě nebude se bránit osudu a odevzdá se jeho nezbytnosti.

Správné úřady zase se přizpůsobí své podřízenosti a jejich řevnivost se změnila v horlivé a radostné závodění. Vídeň, jež se chlubila někdy, že je Paříží východní Evropy, bude se honosit, že se stala jejím Berlínem. S očima upjatýma na braniborské šišáky university se svými řádnými i mimořádnými profesory budou s největší ochotou pracovat o organizaci světa; za zvuku pronikavé píšťaly braniborské budou deptat svými hrubými ostruhami dobytou zem a husím pochodem potáhnou za spoustou německou k dobytí světa. Karel Habsburský, Ferdinand Koburský a Mladoturci, kteří kolem Envera pašeta na provázku vodí sultána pochybné ceny, splývají ode dneška jako ubozí statisté v okázalé vítězoslávě Hohenzollera, císaře a imperátora.

Pohlédneme jen na mapu a uvědomíme si, čím by se stala moc německá po smlouvě zdán-

livě spravedlivé a slušné, kterou by se upevnil stav věcí, jež vskutku vytvořila.

Veliká linie Hambursko—Berlín—Praha—Budapešť—Niš—Sofia—Cařihrad—Konja—Alepo—Bagdadská vydala by jí nepoměrné panství naděvší střední Evropou a zamezila by všeliké spojení mezi západními národy a Ruskem, jež by napříště bylo vydáno úplně výbušným vlivům svého pánovitého souseda. Jeho osadníci by se rozšířili po bohatých a rozsáhlých územích Mesopotamie, organisovali by Persii a dostihli by hranic anglické říše Indii. Tato ústřední tepna na východě byla by sesílena na východě linií Hambursko—Berlín—Vratislav—Lvov—Constanta—Varna—Cařihradskou a na západě linií Berlínsko—Terstskou, jež odbočkou vycházející z Niše vede přes Soluň do Athén. Německo bylo by tudíž pánem moře Adrijského, jeho celé východní pobřeží by mu náleželo a přes Athény by se dostalo až před Kahyru. V ramenech svých kleští by uzavřelo Řecko, kde panuje sestra Viléma II., a Rumunsko, kde místo nynějšího krále by dosadili jiného člena své rodiny, méně dbalého své cti.

Na druhé straně v Alepu od dráhy Bagdadské se odbočuje linie vedoucí do Damašku a Mediny, jež na západě jde až na hranice Egypta. Bude snadno prodloužit ji přes Mekku až do Hodeidy při jižním konci Rudého moře. Tím okamžikem opanovalo by průplav Suezský a státní Anglie s jejími državami asijskými byly by účinně přervány. Velká linie z Kapska do Kahyry byla by na vždy znemožněna a britskou říši africkou vtěsněnou mezi německý

jihozápad a východní Afriku německou by stále ohrožovalo roztrhání. Sultán, jenž by již byl jen musulmanským veleknězem Berlína, napříště nepopěrný pán svatých měst arabských a nadobro zbavený strachu z rozkolů náboženských, našel by v islamu opět svou plnou autoritu mravní. Osady italské v Tripolisu, Tunisu, Alžír a Maroko by byly znepokočovány stálými vzpourami a padly by v ruce Německa, jakmile by uznalo okamžik za vhodný zmocnit se jich skutečně. Mohamedáni indiští a turkestanští byli by spravováni islamskými agitátory najatými Berlínem. Za těchto okolností lehce si vysvětlíme, že by se Německo mohlo klidně vzdát přivtělení Belgie, které by Anglie, znepokojevaná na všech stranách světových, nemohla vrátit Alsasko a Lotrinky, neboť bylo by jen na něm, aby na nás znovu udeřilo, až usoudí, že uhodila hodina naší smrti.

Je třeba, aby veřejné mínění Francie a světa bylo dobře zpraveno o tom, co se zakrývá za zdánlivou mírností Viléma II. Skutečným výsledkem smlouvy, kterou by Německo opustilo zabrané území a jejímž základem by byl status quo ante bellum, i kdyby obsahovala důležité výhody pro nás, bylo by naše rychlé a osudné porobení. Co naši odpůrci jmenují spravedlivým mírem — neutrálově učiní moudře, nezapomenou-li toho — je zavedení bezprostředního nebo nepřímého panství německého na všem světě. Zda přineseme tolik obětí, abychom dovolili našim odpůrcům falšovat karty? Ve chvíli, kdy jim zřejmě dochází dech, když se jim nezdařil jejich náhlý

útok, dáme-li se napálit podvodem, jenž by jim vynesl všecken zisk ze hry?

Zda dopustíme hlouposti ještě neodpustitelnější než byla Napoleonova r. 1866 a jejíž následky by tentokrát byly nenapravitelné, zříditi na našich hranicích tuto říši tentakulární, jež by svá tykadla rozestřela po všem starém světě až do příští doby, kdy by v morovém stínu jejího panství zmizela svoboda všehomíra?

* * *

Nota spojenců prezidentu Wilsonovi, kterou Steed nazval v těchto posledních dnech nejdůležitějším a nejznamenitějším aktem v diplomatických letopisech, ukazuje, že jasně poznali nebezpečnosti. Žádá náprav, náhrad a záruk. Co do náprav a náhrad, politické svědomí vymáhá je naléhavě. Co do záruk pro budoucnost veřejné mínění ještě nevalně poučené necítí jich potřebu tak přímo. Nejsou proto méně naprosto nevyhnutelné a povinnosti vedoucích vlád jest nepřistoupit na žádný ústupek v té věci.

Abychom se uchránili nových vpádů, aby se Evropa konečně těšila z opravdového míru — založeného ne již na pyšné a vratké snášlivosti národa pánů, jak jsme ji poznali od smluv Frankfurtské a Berlínské (1871—1878), každé chvíle porušovaného hrozivým poplachem a zježeného tisíci bajonetů, ale na rovnováze sil a přirozeném právu národů, — je třeba, aby Německo bylo přivedeno zpět do svých přirozených hranic. I když se vzdá krajin, jichž nabylo mocí a jež drží proti zjevné vůli jich obyvatelů, Alsasko-Lotrinska, Šlesviku,

polského území Poznaňského, Slezska a západního Pruska, bude mít ještě 60 až 65 milionů obyvatel a bude dosti silné, aby kdo podlehl pokušení je popuzovat. Zůstane velkým národem. Je třeba, aby se rozhodlo nebýt národem samojediným, svrchovaným.

Chceme je napříště uchránit od přeludů, jež je souží. »Osud velkých národů,« píše Oncken, »je věc příliš důležitá a příliš vysoko postavená, aby nemusila potlačit samosprávu malých národů, kteří nejsou s to, aby se sami ochránili.« Z těchto výstředních a hanebných myšlenek, jež jsou stálým nebezpečím obecného míru a zároveň urážkou veřejného cítění a mravnosti, Němci se vyberou časem, však s podmínkou, že budou přivedeni v takové postavení, až sami makavě poznají nenapravitelnou marnost svých myšlenek. Zmoudří teprv, až jejich zakořenělá ctižádost narazí na nepřestupnou hráz.

V XVI. století Bourbonové ponejprv se octli vůči podobnému nebezpečí; řadou šťastných sňatků Karla V. a jeho bratra Ferdinanda I. se podařilo, že pod svým žezlem spojili skupinu zemí, jež byla jakous obdobou směsice vasalských provincií, jež Vilém II. spojil pod svou mocí nepřímou nebo bezprostřední. Samostatnost Francie byla ve vážném nebezpečí. František I. a Jindřich IV. se nevytrhli snadno z kleští, jež svíraly jejich hrdlo. Po dvou stáletích naši králové vyšli vítězně z nerovného souboje. Čím se vysvětlí jejich úspěch? — Skoro jen předvídatostí a chytrostí jejich diplomacie, která za zády monarchie Habsburské jim umožnila spolek se Švédskem, Polskem a

Tureckem a umožnila jim takto vyrovnat převahu svých protivníků tím, že je přinutila rozdělit své síly.

Dnes jde o to, abychom se vrátili k velké tradici národního tím, že přizpůsobíme současným podmínkám politiku svých nejslavnějších panovníků. Rakousko je Německu nejhroznější z jeho nástrojů panování. Třeba jej zlámat v jeho ruku nebo — přesněji vzato — obrátit jej ve zbraň proti němu. — Spoléhat, jak bezdůvodně předpokládají někteří spisovatelé, že by Habsburkové mohli nám pomoci přeměnit je a že bychom měli nějakou čáku získat jejich pomoci proti svým nepřítelům, znamená zúmyslně zavírat oči před nejzřejmější skutečností. Změna tak radikální přičila by se nejen nejdávnější a nejzákladnější tradici jejich rodu, ale i podmínkám jejich nynější existence. Neschopni napříště upírat Hohenzollerům panství nad Německem, přenesli své touhy na východ a jejich ctižádostivé snahy, zatarasené příště nepřekonatelnými překážkami na západě a severu, s neodolatelnou prudkostí ženou se zpět ke Středozevnímu moři a k Cařihradu. Ježto mohou je uskutečnit jen proti Rusku, jsou nuceni, třeba to bylo proti jejich tajným přáním, hledat sobě podpory v Berlíně. I kdyby chtěli, co je marnou domněnkou, uniknout objetí svých ochránců, jejich pokusy byly by hned zmařeny jejich maďarskými a německými poddanými, kteří zvykli zaujímat privilegované postavení v mocnářství a mohou si je udržet jen těsným spojením s říší Německou.

Zbývá jedině řešení; na místě dualistické monarchie zříditi řadu samostatných států: na

prvém místě království Srbo-chorvatské, k němuž by se připojili Slovinci, a jež by se prostíralo až po pravý břeh Dunaje, a stát Československý, jenž dosáhne levého břehu řeky, opíraje se severně o Polsko a východně o Rusko.

V těchto mladých státech mír evropský nalezne nejlepší záruku, poněvadž jako nám, též jim půjde v první řadě o to, aby bděly nad záměry Německa a zahradily mu cestu na východ. Jsouce příliš slabé, aby podléhaly pokušení pouštět se do dobrodružství, nebudou ohrožovat nikoho, ale budou bdělými strážci rovnováhy evropské, která bude pramenem jejich života. Slované, kteří zde budou v převážné většině, budou však přinuceni základní starostí o vlastní existenci, aby šetřili citlivosti druhých skupin národních, jež k nim nutně budou připojeny. Život naučí je potřebě snášenlivosti a svědomité úctě práv druhého. Budou takto zároveň stálými představiteli veřejného pořádku mezinárodního, připravovateli budoucnosti a vyšší mravnosti než byla mravnost, jež až dosud řídí vzájemné styky národů.

*
*

Severní stát slovanský bude se skládat ze dvou skupin bratrských, Čechů vlastně řečených, kteří obývají v Čechách a na Moravě, a Slováků, kteří bydlí v severních Uhrách a jsou poddanými koruny Svatoštěpánské.

Hned na mysl vtane předběžná otázka:

Zda se splnutí těchto obou skupin vykoná bez obtíží? Zda osudy státu, o jehož zřízení

jde, nebudou poškozeny vnitřním soupeřstvím a jevnivostí? Mnozí se táží, jak Slováci, kteří nikdy nenáleželi koruně Svatováclavské, přijmou svůj nový úděl? Síla tradice je mocná. Zda nebudou chtít raději zůstat spojeni s Maďary, jejichž osudem se tak dlouho sdíleli ve štěstí i v neštěstí? — I když několikrát projevíli jakési snahy separátistické, zda nebylo to výsledkem agitace povrchní, zevnitřní a pomíjející? Zda dokázali upřímnou a trvalou touhu po osvobození? Jediní národové mají budoucnost, kteří mají minulost a jediní národové zasluhují samostatnosti, kteří si jí získali dlouhou a trudnou prací. Mají-li Slováci historii? Zda se bránili cizímu útisku? Zda projevíli potřebnou odvahu, neústupnost, inteligenci, zdraví tělesné a mravní, bez nichž svobodné státy nemohou obstát? Jest neúčitečno a nebezpečno obtěžovat jeviště lidskosti umělými výtvory a k životu budit národy mrtvě narozené, jež sotva že unikly nicotě, brzdí svou dlouhou schátralostí chod budoucnosti.

Napsal jsem tuto knihu, abych se pokusil odpovědět na tyto otázky. Je to jen nástin, ale postačí, aby obrátil pozornost na lid, důležitý ne tak počtem jako spíše zeměpisnou polohou, kterou zabírá, jenž však svým spojením s Čechy je povolán zaujmout důležité místo v novém světě, jež připravují naši vojáci.

Češi počínají být dosti dobře známi ve Francii a neznáma je již vůbec úloha, kterou hráli od XIV. do XVII. století. Obdivuhodný rozvoj Prahy za vlády Karla IV. Lucemburského rozkvět university Karolinské ke konci středověku a vliv, jež vykonávala za velkého rozkolu

náboženského, poprava Husova a Jeronymova v Kostnici, vítězství Žižkova, Prokopa Holého a Jiříka z Poděbrad, vzácné a čisté ctnosti Jednoty Bratří českých, defenestrace, pohroma bělohorská, pronásledování Ferdinanda II. a panství jezuitů, jsou dramatické a malebné vzpomínky, jež budí a udržují pozornost. Praha je jedním z nejnádhernějších měst na světě. Každého roku vábila víc a více hostů, přijímala se skvělým bratrstvím naše turisty, naše gymnasty a naše městské rady. Vraceli se odtud užaslí a dojatí, zrak zářil obdivem pro původní a velkolepou nádheru starých památek nebo nových paláců, srdce i duši dojímalá činnost, odvaha a vytrvalost národa, jenž přes tisíce nesnázi pracuje s neúnavnou vůlí o nesnadném díle obnovy národní. Při každém kroku nalézali tu stopy činnosti plodné; vypravováno jim o velikých tvůrčích současném obrození; zásluhou těchto cestovatelů jména Palackého a Riegrá jsou téměř populární u nás.

Naproti tomu velmi pořídku je těch, kdo mají sebe menší představu o Slovácích. Přes některé výborné, ale stručné články L. Legera, veřejnost, myslím veřejnost vzdělaná, zná sotva jejich jméno a umístí je stěží na mapě. Není tomu snad docela tak v Anglii zásluhou Setona-Watsona, jenž svůj život věnoval studiu uherských Slovanů; jeho kniha — *Racial problem in Hungary, (A history of the Slovaks (Londýn 1908)*)* založená na přímých pozorováních a dlouhých a svědomitých bádáních, je dílem prvotřídním. Není jeho vinou, je-li jeho práce tíživou obža-

lobou Maďarů; neměl s počátku žádného předsudku proti nim, ba i v jeho vývodech pozorujeme, že se úplně nezbavil svých dřívějších sympatií. Jeho svědectví je tím jen závažnější. Neuvádí žádného fakta, jehož by byl nezdůvodnil, a nikdo se neodvážil zamítnout jeho svědectví. Pro dobu bezprostředně současnou je nevyčerpatelným dolem zpráv. Nalezneme v něm, myslím, důkaz mého tvrzení, že napříště není již možný žádný pokus smíru mezi zbesilou oligarchií, jež vládne v Uhrách, a poddanými, jež chce asimilovat všemi prostředky. Nezlomí-li se pouto, jímž Slováci jsou připojeni ke království Svatoštěpánskému, budou odsouzeni stát se kofistí Maďarů, to jest obětí Němců.

Aby se dobře porozumělo jejich úloze, zdálo se mi však potřebným, umístit je nejprve do jejich prostředí, totiž dát některé všeobecné poučení o mocnářství Habsburském, o jeho národopise, o jeho dějinách a o jeho úkolu v minulosti. Prodlím ovšem poněkud déle u vlády a povahy Františka Josefa, protože právě on propásl hodinu, kdy bylo ještě možno zachránit Rakousko přeměnou jeho a smířením jeho národů ve svobodě. Byl jedním z nejnuznějších a nejchatrnějších typů a tudy jedním z nejlepších představitelů hlouposti, fatalismu, ubohosti ducha i srdce dynastie Habsburské, především její pýchy; podlehl jejímu pokušení tak, že jí obětoval až i důstojnost své koruny a svou čest panovnickou. Imperialistická myšlenka pohltila nesčetné oběti. František Josef byl jednou z nejžalostnějších v plném slova smyslu.

*) Vyšla pod pseudonymem. *Scota Viatora*.

Hlava II.

Imperialism rakousko-německý a František Josef.

Rakousko není jednotou zeměpisnou. — Národopis: převaha slovanská. — Šest velkých etap historie habsburské. — Vůdčí myšlenky politiky rakouské: imperialism a germanism. — František Josef: dualism r. 1867. — Postupně podrobování se Německu. — Taaffe a Badeni. — Maďaři a Němci.

Skupina rakousko-uherská, jak se nám představovala na počátku r. 1914, jevila jen dosti chabou jednotu zeměpisnou. Dunaj, nad nímž leží obě hlavní města, Vídeň a Budapešť, tvoří zajisté přirozené pouto mezi většinou jejich zemí a tím se vysvětluje do jisté míry abnormální vliv, jehož získali v mocnářství národové obývající na březích jeho veletoku, Němci a Maďaři. Ale brána Děvínská pod vtokem Moravy, kterou v blízkosti Prešpurku opouští konečně hornatý kraj, aby vstoupil do obrovské a jednotvárné nížiny alföldu, odděluje dvě krajiny úplně různé. Veletok maďarský, jenž bahnitými lučímami, lány vlnícího se rákosí a písečnými puzštami posetými nesčetnými mlýny podél svých křivolakých a nejistých břehů, valí majestátně své vlny zvolněné a kalné, nepodobá se hrubě bouřlivé a hučící řece, jež si razí hrdinně cestu mezi skal-

natými výběžky rakouských Alp na jihu a nádhernými hvozdy české Šumavy nebo slovenských Karpat na severu.

V této hořejší kotlině podél Travný a Enže ustavilo se markrabství s počátku malé, jež se později stalo arcivévodstvím Rakouským. Je to kraj nerovný, malebný, přerývaný průsmyky, jichž snadno lze hájit; vpád turecký se rozbil o tuto baštu, jako se tu někdy zastavilo panství maďarské. Dlouhý čas divoci a chudí pastýřové těchto drsných údolí udržovali s kmeny jižních travnatých stepí jen oddálené a vzdálené styky. Sedmihradsko právě tak kolísá mezi východem a západem jako jeho řeky, z nichž jedny končí svůj tok v Uhrách, kdežto druhé zavlažují Mul-tany a Valachii.

Žádný svazek s druhé strany nepoutá přímo Čechy nebo Halič. Vlastní Čechy, ovlažované Labem, jež do moře Severního odnáší vodu Vltavy, řeky pražské, tvoří jakési přechodní pásmo. Morava a Slezsko, kdež obývají lidé téhož původu a téhož jazyka jako Čechové, přitahují je k jihu; svým podnebím, svou vzdělaností, svým povšechným položením se kloní k velké rovině střední Evropy a po dlouhou dobu rozšířily svůj vliv nebo své panství do Slezska, Míšně, Lužice, ba i do Braniborska. Halič na severních svazích Karpat je všudek položena v kotlině Baltické a její řeky Visla a San tvoří její závislost na Polsku.

Není pochyby, že mezi pěti nebo šesti krajinami, z nichž se skládá dnes mocnářství Rakouské, styky jsou lehké a vztahy četné. Bez toho stát by se nebyl utvořil neb aspoň by nebyl tak dlouho vytrval. Ale jejich spojení nám nepři-

padá nijak jako nutnost zeměpisná a neodvratný následek přirozeného zákona. Není společného střediska, jež přitahuje a udržuje různé národy; není ničeho, co by, třeba z daleka, připomínalo tuto vzájemnou závislost stran a jejich harmonické splynutí v živém organismu, nač upozorňovali všickni zeměpisci, kteří mluvili o Gallii a co již překvapilo Strabona. Pouhý pohled na mapu nám již zračí, že jsme vůči dílu umělému, kde vůle lidská měla největší účast. Kapetovci a Bourbonové spojili opět zlomky državy na chvíli feudalismem roztráštěné; carové moskevští sloučili země ruské. Habsburkové ze všelikých kusů vytvořili stát složitý a nahodilý. Jejich dynastií se podařilo politikou a násilím překonat překážky, jež se stavěly v cestu jejich úchvatům; nepřemohla jich však a marně pracovala o splynutí národů hluboce rozdílných, jež byla podrobila svým zákonům.

* * *

Náleží čtyřem hlavním skupinám, jež se dělí o starý vzdělaný svět, takže se rakouský kaleidoskop jeví nám jako souhrn evropského národopisu.

Podle sčítání r. 1910 obyvatelstvo Rakousko-Uherska s Bosnou a Hercegovinou má asi 52 miliony obyvatelů:

	(Zaokrouhluji čísllice.)
Slovanů	24,500.000
Němců	12,000.000
Maďarů	10,000.000
Rumunů	3,000.000
Italů	800.000
Různých	1,000.000

Tento pouhý přehled postačí na důkaz, že podle pověstných slov Rakousko se svou fačadou německou je dům slovanský.

K tomu ještě tato hrubá statistika podává jen naprosto nepřesný dojem. V skutečnosti většina slovanská je daleko značnější než tento povšechný přehled vyznačuje.

Nejprve třeba ze 22 milionů Němců a Maďarů odčísti 2 miliony židů — podle statistiky se počítá 2,250.000 Israelitů — kteří jsouce dosti lhostejní k obvyklým rozmrškám národnostním, poslušně přijímají pokyny policejních komisařů a se zvláštní rychlostí se přidávají ke každé vládě, jež jim zajistí osobní a obchodní svobodu.

Nad to ve státě, kde různí kmenové tak dlouho žili promíšeně, nevyhnutelně se vyrojili ze svého vlastního území. Tím se utvořily téměř všude jednotlivé skupiny úplně oddělené od původní větve. Mezi těmito výhonky ztracenými na cizí půdě prostřed různých národností některé silné a statné zachovaly si samostatný život a vlastní fysiognomii. Bude nutno a spravedlivě pečlivě chránit jejich práv; bude slušno zajistit jim volné užívání jejich jazyka, neskrblit subvencemi, jichž budou se domáhat pro své školy a přiznat jim velmi rozsáhlou místní samosprávu. Čechové příliš trpěli nesnášenlivostí a příliš jasně poznali její lichost, aby odírali svým krajanům jiného původu rovnoprávnost, které se tak dlouho marně domáhali pro sebe.

Nejdůležitější ostrov německý v Čechách je zajisté tam, kde se osadníci bavorští, saští a slezští usadili na vnitřních svazích Krušných hor a Sudet. Obývají dnes v západním koutě království, od Domažlic na jihozápadě až k Lou-

nům a Litoměřicům na severozápadě, zůstávajíce mimo svou državu na východě Plzeň a severněji Rakovník, kterýž obtáčeji. Od Litoměřic národopisná hranice směřuje hlavním směrem k severovýchodu až na jih od Liberce v okolí Jablonce, kde se dotýká pruského Slezska. K této masse německé, jejíž největší šíře se prostírá mezi Chebem a Královicemi, pojí se, jako dvě křídla vojska, na jihu bavorský pás Šumavy s městy Prachaticemi a Krumlovem, na severu kraj Krkonošský, jenž postupuje na jih až k Jaroměři, a končí u Broumova. Na Moravě Němci zabírají na jihu podél hranic Dolních Rakous úzký pruh území, jenž se táhne až k Brnu a na severu důležitější území, jež vybíhá až k Šilperku, Šumperku a Šternberku a k vrchům, jež se zdvíhají jižně od Olomouce. Některé z těchto osamocených enklav jsou rozhlodány přílivem slovanským a udržují se až do nynějšíka jen úřední ochranou; jsou odsouzeny k zániku v dosti blízké budoucnosti. Nebude tomu stejně, aspoň v dohledné době, s kompaktními osadami západních a jižních Čech, ale je zjevno, že nemusíme mnoho dávat na ně, když mluvíme o německém bloku. Dnes tvoří ovšem nebezpečný předvoj vpádu teutonského, protože jsou povzbuzováni a podporováni jádrem voje německého, jenž je žene před sebou a posílá jim stále posily. Jakmile budou jednou zbaveny své základny, životními potřebami a společnými zájmy budou přivedeni k tomu, aby svůj život spojili s životem skupiny národní, s níž jsou zeměpisně spojení a jejímž osudem jest jim se sdílet.

I když tedy připustíme, že by rakouští Němci jednoho dne zvětšili říši Hohenzollerů, nešlo by

ani v nejmenším o to, aby jim bylo postoupeno v celku 12 milionů nových poddaných, jak si to představují podle pouhého výkazu statistického. V skutečnosti tuto číslici třeba snížit as o polovici. Opravdu připočteme-li ke třem a půl milionu Němců, kteříž obývají v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, několik set tisíc ztracených v Bukovině, Haliči a Terstu a dva miliony rozptýlených v Uhrách a Sedmíhradsku, sloučená a spojená jich massa představuje na nejvýše šest milicnů lidí.

Jsou soustředěni podél Dunaje a v alpském pruhu (v Dolních a Horních Rakousích, Solnohradsku, Štyrsku — vyjímaje jižní část, jež je slovinská — v severních Tyrolích a Vorarlberku).

Úřední počet Maďarů taktéž musí být značně snížen. Nemluvě ani o podvodech jejich úřední statistiky, jejíž hnusné výkony jsou smutně proslaveny, a jež rozmnožila jejich počet poměrem velice cenným, vskutku nalézáme jich asi dva miliony v Sedmíhradsku, kdežto aspoň stejně množství je roztroušeno na levém břehu Tisy v župách, kde většina náleží Rumunům nebo Srbům.

V příštím dělení, jež vyhoví co možná nejvíce přáním obyvatelstva a hranicím národopisným, ale jež přece bude dbát hospodářských a zeměpisných podmínek, také Slované utrpí vážné ztráty; — Češi na příklad nijak si nepřejí přivtělit Vídeň, ačkoli jich tam žije několik set tisíc; rovněž ztratí asi okresy, jež zabírají v Dolních Rakousích. — Však celkem jsou daleko méně roztroušeni a bude poměrně snadno zjednat mezi jejich různými rodinami spravedlivý

podíl. Hádky, jež je dělivaly, a jež se nejčastěji týkají otázek, jen podružných, byly obratně udržovány úřední byrokracií, jejímž heslem bylo: divide, ut imperes (děl, abys panoval). Ostatně netvrdíme, že hned po smlouvě mírové zmizí všechny řevnivosti a že věčné bratrství zavládne na zemi. Budoucnost záviset bude částečně na moudrosti národů, na obezřelosti jejich vůdců a na umírněnosti žurnalistů. Možná však doufat, že rekriminace nebudou tak trpké jako v minulosti a soupeřství tak divoká, protože nejkřiklavější bezpráví bude napraveno a že nový stav světa bude lépe vyhovovat životním přáním národů.

Především, a je to věc nejdůležitější, Slované a Románi v Rakousku i mimo ně, vybaveni z cízího panství, jež bylo mnohým z nich nesnesným útiskem a všem stálou hrozbou, chránit budou Evropu proti novým útokům Německa. Nač se rmoutit do budoucna. Nynější krize jest jen osudným následkem ctižádostivých snah všoněmeckých, jež v Habsburcích našly poslušné pomocníky. Tyto dlužno nejdříve zlomit tím, že se vyrvou Hohenzollerům jejich nástroje a jejich zbraně.

Před několika nedělemi noviny přinesly interview diplomata anglického, který způsobil jistý rozruch. Nepřáli bychom si nic lepšího než vyjednávat, řekl prý: jenom s kým? Nikdo zajiště nepomyslí, že bychom chtěli vyjednávat s nějakým Hohenzollerem, potomkem lupičského rodu, který svou moc založil na železe a ohni a který tvrdí, že neuznává jiného zákona než sílu. — Šlechetné projevy, však neopatrné, a bylo by nebezpečno brát je do slova. Pone-

cháme Bohu a jejich svědomí, aby potrestali Viléma II. a spoluvinníky, kteří ho hnali do války nebo poslušně prováděli jeho zločinné rozkazy. Jsou-li Němci spokojeni se svou vládou a jí vděční, že poskvřnila jejich jméno nesmazatelnou potupou, nestihajeme jich proto; nebude to po prvé, co vidíme, že neoceňujeme velikost pozemskou týmž měřítkem, jako naši sousedé a že nás netěší tytéž radosti. Je volno našim nepřátelům, aby si zachovali své bohy a aby dále sloužili pánu, jemuž jejich profesori dali jméno miláčka pokolení lidského.

Nemáme-li nikterak v úmyslu svatokrádežně sáhnout po koruně Hohenzollerů, protože naše zásady zavazují nás šetřit přání národů, nechť se zdají nám jakkoli výstředními, nemůžeme být tak úzkostliví vůči Habsburkům, protože zde zničíme jen jednotu umělou a svrheme jen dynastii, jejíž pád byl již prohlášen výslovnou vůlí jejich poddaných. Jejich neblahá politika odvrátila Rakousko od jeho původního poslání, když z něho učinili nástroj útisku a úchvatu a když v jejich rukou národové byli jen prostředkem k panování. Měli vždy jen jeden cíl, říši všeobecnou a jeden prostředek, germanisaci.

* * *

Dějiny Rakouska, zdánlivě tak složité, se shrnují v šesti hlavních datech.

R. 1278 porážka Přemysla Otakara II. na poli Moravském, kterou se Rudolf Habsburský dostal v držení krajín podunajských a alpských.

R. 1526 bitva u Moháče, následkem které Ferdinand I. ke svým dědičným državám připo-

juje koruny Svatováclavskou a Svatoštěpánskou (Čechy a Uhry).

R. 1620 bitva na Bílé Hoře, jež značí v Čechách vítězství absolutismu katolického.

R. 1718 mírová smlouva Požarevská, jež konečným odstraněním tureckého nebezpečí umožňuje panovníku, aby upevnil svou moc v Uhrách.

R. 1780 nastoupení Josefa II., jež zahajuje období metodické centralisace a systematické germanisace.

R. 1867 konečné narovnání rakousko-uherské, kterým František Josef, ponechávaje předlitavským Němcům prostředky ku porobení Slovanů na severu říše, zůstavuje Maďarům péči, aby potlačili odpor jinorodcův uherských a připravili pronikání německé na východ.

Každé z těchto etap odpovídá pokrok německé myšlenky imperialistické, jež od počátku nepřestala trápit Habsburky a jež se čím dále tím více silou chorobné posedlosti vnucuje jejich slabému mozku.

V druhé polovici XIII. století král český Přemysl Otakar II. (1253—1278), nejslavnější představitel národní dynastie Přemyslovců, založil rozsáhlou říši, jež se prostírala od Krkonoš až ke břehům moře Adrijského. Jeho dvůr byl nádherný a skvělý, jeho vojsko obávané a trubaduři opěvovali slávu »zlatého« krále. Kořistě z anarchie německé za velikého mezivládí, povznesl slávu jména slovanského a mezi Čechy a Slovinci obnovil svazky, jež byly roztrženy vpádem maďarským v X. století.

Ačkoli Přemysl Otakar II. měl spíše sklony německé a rád do svých zemí vábil cizí osadníky, spojení kompaktní skupiny slovanských poddaných pod žezlem národní dynastie ohrožovalo Německo. Proto zapomnělo chvíli na své stálé spory vnitřní a kurfiřtové povolali k vládě chrabrého rytíře švábského, jež podal důkazy své chytrosti a ráznosti rozšířením dědičných držav svého rodu v Alsasku a Švýcarsku. Vedl je hned do boje proti Čechům a po bitvě na poli Moravském, kde král český byl poražen a zabit, obdržel pro svého syna za své oddané služby lénem Rakousy, Štýrsko, Korutany a Krajinu (1283).

Původ moci Habsburků splyvá takto se skvělým vítězstvím Němců nad Slovany. Vyvoleným a jaksi citovým středem jejich držav zůstane vždy tato marka Východní, kterou Karel Veliký založil na ochranu hranice Německa proti nájezdům nepřátel a která se pod Babenberky stala ohniskem německé kolonisace.

Rudolf byl ještě příliš nepatrnou osobností, aby převzal dalekosáhlé záměry Ottonů nebo Hohenstaufů. Jeho nástupci nezapomněli však, že jejich moc je spjata s držením žezla císařského a když se i děleními dědictví a neshodami rodinnými ochromují tížádstivé snahy, nikdy nespouštějí se zřetele okruh zemský, jež ve svých vítězných rukou třímal jejich první předek, král římský, zástupce boží na zemi.

V druhé polovici XV. století řada šťastných náhod umožňuje císaři Bedřichovi III. spojit opět rozptýlené državy rodinné. Maximilian pojímá za manželku dceru Karla Smělého, jež mu věnem přináší Nizozemí. Dávno oblíbená myšlenka zdá

se být blízka skutečného sňatkem syna Maximiliána I., Filipa Krásného, s Johannou Šílenou, dcerou Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské. Jako panovník Španěl, Itálie, Flander a Nového světa, jako pán dědičných zemí domu Rakouského, císař, obávaný a osobivý ochránce stolice papežské, Karel V. jest větší než Karel Veliký a slunce nezachází nikdy nad jeho říši. Jestliže se Německo chvěje pode jhem, svírá je na západě svými državami Svobodným hrabstvím (Franche-Comté), Alsaskem a Nizozemím, na východě Čechami a Uhrami.

* * *

Od dávna Habsburkové byli soky Lucemburků pražských a Anjouvců budínských a s trpělivou vytrvalostí číhali na příhodný okamžik, jenž by jim umožnil zbavit se svých soutěžníků. Bitva u Moháče, kde r. 1526 zahynul král český a uherský Ludvík II., poskytla Ferdinandovi I., bratru Karla V., trpělivě očekávanou příležitost.

Jeho nároky na nástupnictví po Ludvíkú Jagielovci byly sporné; Maďaři a Češi nechtěli uznat jejich platnost; nejasně tušili bezohledný a hlodavý despotism Habsburků, zvláště se znepokojovali myšlenkou světit osud svého národa představiteli obávaného a nenáviděného rodu. Proti hrozivému vpádu tureckému potřebovali však pomoci Německa. Hledali střední cestu, uložili Ferdinandovi I. těsné podmínky, vymohli na něm slib, že bude šetřit jejich svobod politických a jejich práv národních. Tolik bezelstné nevinnosti budí náš úsměv. Který kandidát kdy odmítl podepsat program sobě předložený? Zá-

vazky a přísahy nebyly Habsburkům nikdy ničím; jsou jisti, že najdou vždy právníky, aby vyložili první, a kasuisty, aby rozvázali druhé.

Ferdinand I. byl žárlivý, potměšilý a mstivý. Ač podporoval politiku svého bratra ze sobectví, a protože nebyl s to, aby ho nahradil, trpěl stínem, který na něj vrhal okázalý majestát jeho staršího bratra. Lačný moci, vytrvalý ve svých názorech a obratný ve svých záměrech, neodpusťil sněmům českým a uherským jejich váhání a jejich požadavky; od nich obdržel téměř jen zdání moci; pracoval o to, aby ji uskutečnil. Od první chvíle si zvykl ve svých nových poddaných vidět jen nepřátele a buřiče. Francie vzešla z důvěrné a upřímné součinnosti svého národa a svých králů; dějiny Rakouska jsou jen bolestným a jednotvárným líčením nepřetržitého souboje mezi panovníky a jejich poddanými.

Francie se tvořila pomalu postupným a dobrovolným splýváním různých krajín, jež po sobě podléhaly přitažlivosti životního středu; tyto krajiny většinou nebyly příliš rozsáhlé; jejich obyvatelstvo pocházelo ze společného kmene a prošlo obdobnými změnami; jejich dřívější dějiny byly krátké a nevalně vyplněné; byly sbliženy sobě podmínkami zeměpisnými, řečí, zvyky, způsobem života, směrem životním, styky hospodářskými; i nejbzdalejší a nejprotivnější byly navzájem spojeny stupňováním nepatrných přechodů. Languedoc, Akvitánie byly zabrány Kapetovci nebo Valoisy hned po hrozných krizích, jež zlomením duší předem ochromily odpor a zůstavily po sobě jen obrovskou únavu a naprostou potřebu klidu. Panovníci francouzští, kterým se nebylo obávat vážného odporu, svým

novým poddaným přinášeli pořádek, pokoj, pravidelnou a shovívavou správu; připoutali k sobě své oběti dobrodiními, jež jim prokazovali, a spravedlivou a otcovskou ochranou opláceli jim věrnost, kterou za to přijímali. Mnozí se dopustili chyb, a zajisté nejde tu o vylíčení rajskeho obrazu starého mocnářství francouzského. Ale snad by tento smavý a mírný obraz byl patrně bližší pravdě než chmurné líčení, jímž si velmi často představujeme starou vládu. Neznám svědomí darebova, napsal Josef de Maistre, ale vím, co je svědomí poctivého člověka a tím se zachíváme. Zkoumáme-li z blízka život lidí, kteří svými silnými a pracovitými rukama tvořili národ, každého okamžiku najdeme u nich slabosti, omyly a křehkosti. Proto přece Filip August, Ludvík Svatý, Karel V., Karel VII., Ludvík XII., František I., Jindřich IV., Ludvík XIV. mají právo na jistou sympatii a jejich dílo bylo dobré. Třeba vydírali své poddané a nešetřili vždy dosti jejich potu a krve, milovali Francii, jež byla jejich dobrem, a lid, který byl Franeie, je miloval též. Vítězili a trpěli společně. A pak velmi záhy Paříž se povznesla, ovládajíc duchem krajiny, čelíc nepříteli, mávajíc buď pochodněmi nebo světly, ale tak živá, tak rozmanitá, tak plná života, veselí, jasu, myšlenek, že s úzkostí kolikrát a často s proklínáním provincie přece vždy jí následovaly, nechť k nim mluvila hlasem Štěpána Marcela nebo Voltairovým, hlasem Richelieuovým, Dantonovým nebo Lamartinovým nebo Gambettovým.

Vídeň v době, kdy nezamýšlela ještě stát se filiálkou Berlína, chlubně se nazývala druhou Paříží. Snažila se také s dojemnou ochotou,

aby se jí podobala co možná nejlépe. Napodobila její nenucené způsoby, její usměvavý skepticism a volné chování. Ubohá kopie a neválný padělek! Aby se přiblížila svému vzoru, chybělo jí vždy nadšení, vnitřní víra, čistost ducha. Byla rozmilým a rozkošným městem; aby se stala opravdovým hlavním městem, scházela jí jediná věc — duše. Vedle Prahy, tragické a náruživé, vypadala dost uboze. Národové procházeli tímto karavansérajem, ale nehledali tu pravidla životního; několik dnů se tu každý pobavil a zapomněl na ni. Co vám také mohla říci? Z reirénů kavárenských koncertů nevzešla nikdy Marseillaisa.

Ferdinand I. a jeho nástupci marně se námáhali koktat češtinu a maďarštinu, zůstali cizinci ve svých nových státech a nerozumějice jim, nenáviděli jich. Mezi nimi a jejich národy nebylo společné myšlenky; vše je dělilo, tradice, citění, touhy a sny. Dosednuvše na trůn lští, udržovali se na něm jen mocí. Utábořili se v zemi nepřátelské a cítili, jak se pořáde zachívá a neustále je blízka povstání; jejich postavení nebylo nepodobno tureckému a jako sultánové prostřed křestanů i oni lpěli na svých državách hlavně jen proto, aby z nich vybírali daně a janičary.

Nemajice kořenů ve starém obyvatelstvu, opírali se o Německo, odkud brali své osadníky, správce i rádce. Podle příkladu Babenberků, prvních kolonizátorů marky Východní, pokládali se za delegáty Svaté říše v zemích barbarských. Když Bedřich III. přijal slavné a tajemné heslo A E I O U (Austria est imperatrix orbis universi neb Alles Erdreich ist Oesterreich unterthan, Ra-

kousko je pánem všehomíra nebo vesmír podoben jest Rakousku) ožily v něm nezlomné snahy ctižádostivé Ottonů a Hohenstaufů. Anglický historik Bryce ve své slavné knize ukázal na neodolatelné kouzlo, kterým jistá slova působí na srdce: Habsburkové nikdy nesestoupili s zářného nebe, jež si vytvořili; pohřbeni v mystické nazírání na římské Augusty, jako světšší vikáři Páně chtěli, aby se křesťanství sklonilo před jich trůnem; vedli je na křížové výpravy proti jinověrcům kacířům a nevěrcům až do dne, kdy Řím a Cařihrad, Latinci a Řekové spojili své hlasy ve vítězné aleluja ke cti Ježíše Krista a Habsburků, jeho věrných druhů a sluhů.

Abyste vyplnili své božské poslání, potřebovali síly Německa a požehnání stolice sv. Petra. Běda také těm, kdo zbožně neposlouchají jejich vyzvání. Oposice Německa a kacířství zdají se jim jako urážkou jejich práv panovnických a pronásledují obě touže kletbou — dlouho ještě potom, co Německo z velké části zavrhnulo poslušnost římské. Bylo třeba celých staletí, aby poznali, že jdou za přeludem a že právě Německo od dávna přešlo k jiným idolům.

Chovají neuhasitelné a nelitostné zášti vůči Čechům, kteří neodvratitelně připoutáni ke svému původu a odpírci papežství, představují v jejich očích nejnebezpečnější nepřátele oné jednoty křesťanství, na níž má se zakládat budova moci císařské. Po stoletém zápase bitva na Bílé hoře (8. listopadu 1620) vydala zemi nelitostné jejich pomstě. Vrhli se na její zkrvavené a zmražené zbytky: popravy, konfiskace, dragonády, národní šlechta vyhlazena a oloupena; ve vyhnanství kde kdo zachovával v srdci lásku k jazyku

svých předků nebo kult náboženství posvěceného krví mučedníků a činy hrdin. Sněmy umlčeny, měšťanstvo zničeno, lid vydán na pospas útisku dobrodruhů, kteří se ze všech koutů světa sběhli na kořist, spravovali zemi po své chuti, bez překážek pod krytem oktroyované ústavy, kterou vykládali podle své choutky. Sobě ku pomoci ve svém díle krve a smrti našli obdivuhodné spojence v jesuitech, jichž nelidská kázeň zastavila příliv protestantský ve chvíli, kdy zaplavoval svět. Naplnění úžasem nad jejich horlivostí, jejich methodami a jejich úspěchy, Habsburkové shrbili brzo šiji před služebníky, které byli povolali, dožadovali se jejich poučování a jejich zkušeným a jemným rukám svěřili zárodek svého svědomí. Byli výbornými žáky, naučili se od svých učitelů, že účel světí prostředky, že vyvoleným vše je dovoleno a že důstojnost královskou sluší hájit stejně jako velebnost nebeskou; bez milosrdenství, bez výčitek svědomí jako osobní urážku trestali nejmenší samostatnost myšlení a nejlhčí odpor mravní. Byli již jen mrtvolami, jež umrlčím pochodem v předhnila podivínská halucinace.

Uhry byly šťastnější Čech, protože byly dlouho z velké části obsazeny Turky. Na ně došlo, když při obležení Vídně (1683) zlomena síla muslimanská a mírem Požarevským (1718) odboje maďarské pozbyly konečně opory, kterou až posud nalézaly v Cařihradě. V Praze i v Pešti cíl Habsburků byl týž, upevnit svou absolutní moc, aby se rozšířila sláva Německa a církve. Pouze prostředky byly různé. Mravy se zjemnily a násilný postup Ferdinanda II. byl by vzbudil všeobecnou nevoli. Marie Terezie (1740—1780)

trpělivá; vábivá, neustupná a chytrá, ročními platy, milostmi, bohatými sňatky zkrotila aristokracii maďarskou, mírně hodila na ni ohlávku, přivedla ji ke dvoru a naučila ji umění uctivosti a pěkných způsobů. Od té doby se připravuje smlouva, jež po hlučných hádkách a dramatických obrazech byla nově spečetěna r. 1867. Smlouva koně a jezdce, kde hřebci maďarskému je volno pěkně se nést a vyhazovat hlavou, jen když běží, kam jej chtějí vést.

Josef II. (1780—1790) pokládal okamžik za vhodný, aby jedním rázem ukončil dílo asimilace obratně vedené jeho matkou. Na pohled tento bouřlivý apoštol osvícenosti se liší od svých předků, vtelených pobožníků a odříkavačů otčenáše. Pozorujeme-li ho však blíže, brzo nalezneme na něm vady Habsburků, jež se jako vyčnívající pysk rodinný dědí s pokolení na pokolení: císařskou pýchu, neukojitelnou touhu po vládě, vášnivou předpojatost pro Německo, Dobývačný despotism se oblekl v livrej filosofů, jež však špatně zakrývá kutnu středověkou. Nepokojný, horečný, vždy samý plán, trápený stálým pokušením, jemuž nedovedl odpírat, byl jedním diplomatem přirovnán k děcku zabloudilému do hračkářského krámu, kde by chtělo vše si odnést. S touž se zmatenou chtivostí lačné jeho ruce se vztahovaly po Itálii, Turecku a Německu. Kdyby nebyl náhle zemřel, byl by proti sobě pobouřil Evropu a své vlastní poddané.

Jeho nástupci těžili z naučení, nezapomínajíce však jeho příkladu. Jejich tápající opatrnost se snažila dbát lépe přechodů; vytáhli plachty, nezměnili však běh lodí.

Od doby, kdy na začátku XVIII. století Leopold I. se dopustil pravděpodobné hlouposti a udělil královskou korunu Bedřichu I. Pruskému a zvláště od doby, co Bedřich II. jim vzal Slezsko, Habsburkové cítili, že Německo jim uniká. V Hohenzollerech našlo milovníky méně manotratné, dovednější a lépe vystrojené podle panující mody. Je zajímavo, dnes, kdy Berlín uštěďruje Vídňi své úsměvy a své milosti, znovu si pročistí hanopisy, jež hnedle po půl století proti domu Habsburskému neustali metat Häusserové, Droysenové, Sybelové a Treitschkové, celá zatarasující řada pochlebňáků nového slunce, celá smečka pamfletářů, kteří házeli své těžké svazky na šedivé hlavy potomků Karla V. Vyčítali jim hlavně, že nemilují Německo láskou dosti výlučnou; nepochybovali, že se jejich miláčkové, králové Prusů, brzo stanou sami držiteli světové politiky.

Habsburkové živým bohem se zapřísahali, že jsou nejlepší Němci na světě, nejpřímnějšími a nejčistšími, a krví se potili, aby svou říši zbavili zdání složitosti a makaronské barvy, jež si zachovávala přes jejich neustálé čištění. Bděli velmi ostražitě nad svými národy a kdyby se někde bylo vynořilo nejmenší znamení nebo se prozradilo trvání neodvislého života národního, rozhorlovali se s nelíčenou upřímností. Snažili se co nejvíce posílit armádu a byrokracii, jež zřízeny jsou dynastií, neměly jiných zájmů než mocnářovy. Ještě více než byrokracii a armádě důvěřovali policii, jejíž bdělé oko vnikalo všude, v nejtajnějších úkrytech srdcí odkrývala hříšné myšlenky, v nejnevinnějších knihách spa-

třovala zločinné zárodky a zarážela slova na rtech, jež by se mohly otevřít.

Zaražena byvši na chvíli bouřlivými událostmi r. 1848, policie habsburská pustila se čerstvě do práce, těžíc z malomyslnosti, ve kterou upadli národové, aby znovu počala dílo útisku a germanisace. Kníže Felix ze Schwarzenberka, hlavní krotitel revoluce, náležel do třídy prostředních politiků, kteří s promyšlenou smělostí spojují krutost, a aby omráčili okolo stojící sbírají v komoře na harampátí pozlátkové ozdoby. Chtěl vést Evropu za zvuku bubnů a jednat s Německem po husarsku. Drobní panovníci spolku Německého zastrašení ještě nedávným poplachem, nejistě hledali podpory proti svým národům; zda velmi rádi nepřijmou ochranu generálů, kteří se osvědčili při bombardování Prahy a Vídně? Schwarzenberk myslil, že je příměje velmi snadno, aby se seskupili v osvězučící stín jeho mohutné šavle; byl by takto zřídil ve středu Evropy stát o 70 milionech obyvatelů, který by byl světu diktoval své zákony a na vždy zamezil každou revoluci.

Přes své neúspěchy Německo si zachovalo příliš nedůtklivé vlastenectví a kmenová pýcha byla tu příliš vyvinuta, aby svolilo podrobit se panství, jež by se zdálo cizím výbojem. Aby je získalo, Rakousko musilo mu nejdříve dát záruku vydáním Slovanů na milost a nemilost. Schwarzenberk, a když byl sklácen záchvatem mrtvice, Bach, jenž po něm převzal správu věcí státních, ujali se opět dávných záměrů Ferdinanda II., Leopolda I. a Josefa II. S větší zuřivostí nežli dovedností zavedli v celé říši systém tuhé centralisace a potlačovali svobody místní a

zemské; opření o úřady, armádu, církev a policii, navlekli na všecky své poddané plášť síly německé. Ustal všecken život politický; hrobové ticho vládlo v říši a ministři se těšili, že udusili i stín oposice.

Doutnala však pod popelem, nesmířitelnější a nebezpečnější než kdy před tím. Proti dnešnímu vítězi staří nepřátelé odložili své dávné zášti a chystala se jednomyslná vzpoura svědomí. Politikové, kteří se rádi představují — a snad upřímně — jako vykonavatelé zákonů nebeských, mívají vždy čistě materialistické názory o společnosti a o životě; při tom utkvěli na teoriích feudálních a svůj úspěch počítají čtverečnými kilometry, jež získají; člověk v jejich očích je jen jakýsi druh najatého dobytka a jeho úkol jest u konce, jakmile zaplatil daně a odbyl si léta služby vojenské, na něm požadovaná. Habsburkové nikdy netušili, že vliv státu na venek je výkonem jeho mravního i hmotného zdraví.

Schwarzenberk a jeho nástupci vše obětovale lesku a jejich ctižádostivé snahy, jež se opíraly pouze o jich konstruktivní nenasytlost, skončily hrozným úpadkem. Kompromitováno za války Krimské svou bázlivostí a svými odklady, jež byly skoro neloyálností, v ošklivosti jsouc u Ruska, jež mu neodpustilo jeho nevděk, nenáviděno od německých liberálů, podezřelé panovníkům, se svými rozvrácenými financemi, zničeným úvěrem a znehodnocenou měnou papírovou, Rakousko se shroutl při prvním dělovém výstřelu. Po porážkách u Magenty a u Solferina i nejzaslepenější musili se přiznat, že třeba upustit od systému germanisačního absolutismu, jenž

zkouškou odsouzen byl bez odvolání. — Aspoň chvíli na to pomýšleli. Na neštěstí František Josef (1848—1916) příliš hluboce podlehł rázu svých prvních vůdců, aby kdy unikl jejich vlivu. Až do poslední chvíle zůstal ve vleku jejich ideí, protože celkem byly tytéž, jaké zdědil svým rodem a svými počátky. Přese všeliké proměny, jež prodělal, nikdy nepřestal jako jeho předkové věřit, že Bůh mu vyhrazuje nadvládu v Evropě a že svůj osud vyplní jen tím, že se zoufale přimkne k Německu. Po všecken život šel za pouhým stínem. Teprve po roce 1871, když Hohenzollerové rozhodně připoutali Německo ke svému osudu, shledal, že běží za jejich vítězným vozem. Potřeboval kadidla a opájel se kouřem obětí, jež byly přinášeny jeho vítězi. Byl mu vděčen za to, že ho přijímá do svého okázalého průvodu a bez hořkosti hrál úlohu druhého třpytu.

* * *

Když v prosinci 1848 dosazen byl na trůn svou matkou arcivévodkyní Žofií a Schwarzenberkem, nebyly posuzovány příliš přísně nezbedné kousky a nezkušenost tohoto osmnáctiletého hochy. Budoucnost brzo dokázala, že léta přeletěla jeho hlavu, aniž uzárl jeho rozum. Von Bülow vytýká svým krajanům, že nemají dosti smyslu pro život a že jednají skoro vždy opačně. Nedostává se jim jemného čichu, taktu, bystrosti, onoho souhrnu vrozených vlastností, jež shrneme jedním slovem: inteligence. Tímto důvodem někdo nebyl němečtější než František Josef, chci říci méně inteligentní, víc otrocky oddán svým prvním ideám, méně schopný změny.

Jeho rod důtklivě mu předurčoval utkvělou myšlenku. »Bella gerant alii,« praví slavná průpověď, »tu felix Austria nube«. A opravdu Habsburkové více získali svými manželskými výpočty, nežli svými válečnými úspěchy. Stává se však, že bohaté sňatky přicházejí dosti draho. Matkou Ferdinanda I. byla Johanna Šílená, jejíž trdné dědictví tížilo celý rod. Jeho nástupci z vrtochů náboženských nebo z marnivosti šlechtické vybírali skoro vždy císařovny z Wittelsbachů, u nichž také hojně je případů šílenství, nebo ze španělských neb italských Bourbonů, jejichž fysické a mravní zdraví není právě nejlepší. Tyto sňatky opakované v prostředí užším a užším vedou rychle k zániku nebo k degeneraci kmene. Impotence, epilepsie, tuberkulosa, šílenství, erotomanie číhají na děti tohoto ubohého rodu a vskutku rodina Habsburků jeví se nám čím dále tím více jako klinika degenerovaných. Arcivévoda Karel, protivník Napoleonův, a arcivévoda Albrecht, vítěz u Custozzy, jsou epileptikové, právě jako císař Ferdinand I., strýc Františka Josefa. Arcivévoda Oto, jeho synovec, a arcivévoda Rudolf, jeho syn, jsou výstředníky. Snadno by se rozmnožilo příkladů na desítky. Nejméně zasažení jsou slabí duchem, kteří se uchylují k mechanické práci a bývají trápeni chrobným misoneismem. Mají strach ze života, z pohybu a hledají útočiště v minulosti, jež se znetvořuje v jejich i bouřlivé i bídné obrazotvornosti.

U Františka Josefa vychování vypěstilo ještě fetišství slávy jeho rodu. Jeho vychovatelé, prostřední a chudí myšlenkami, z vypočítavosti nebo z přirozeného servilismu udržují ho v kultu

jeho předků a jeho úřadu. Prostřed tohoto ubohého kroužku abbé Rauscher, příští kardinál, arcibiskup Vídeňský, myslí jen na své jmění a na církev. Jako poslušný žák jezuitů naučil svého žáka obmezené a hmotné zbožnosti; až do konce svého života jeho žák, věrný jeho naukám, bude se pokládat za služebníka Říma, jenž za jeho oddanou poslušnost slibuje mu království pozemské před nebeským.

Jeho matka, arcivévodkyně Žofie, jedna ze čtyř sester bavorských, jež vedly dvory německé za krise r. 1848, bezcitná, panovačná, hrdá, vyžadovala skvělou náhradu od osudu, jenž ji tak dlouho odstrkoval na podřízené místo. Jako Agrippina připravovala svého syna pro trůn, ale to neznamenal, že dovedla ho učinit svéprávným; ze strachu, aby nepozbyla svého vlivu, nečmila nic, aby ho vyprostila ze všedních dobrodružství, jež při dvoře, jako byl vídeňský, dráždila choutky mladého prince. Skrovné záliby, jež nebyly s to, aby vypěstily šlechtetnost jeho duše, ale posílily jen jeho sobeckou lehkost.

Od začátku zdá se nám takým, jakým zůstane až do konce svého života: sobeckým, srdce zkornatělého, ducha nevalného a všedního. Jeho myšlenky jsou obmezené a jeho vyznání přestává na dvou nebo třech člancích: dům Habsburský jest nejušlechtilejší na zemi a jeho poslání jest rozšířit svou slávu a rozmnožit své državy; od věků byl božskou prozřetelností vyvolen, aby pokračoval v díle svých předků, připojuje nové země k dědictví, jež mu odkázali; svěřila mu jeho poddané, aby plnice jeho rozkazy pomáhali mu vykonat jeho úkol. Z toho

vyplýval jeho svrchovaný duševní klid vůči nechoulostivějším prostředkům, jen když mu umožňují dojit k cíli, jeho úplný nedostatek lidské citlivosti a jeho naivní a brutální tvrdost. Nejhorší tyrani neobtěžili svou vládu tolika hříchy, jako tento panovník, který téměř ještě jako dítě bez záchvěvu přijímá zodpovědnost za jatky aradské a brescijské a který těchto posledních měsíců rukou již v smrti chladnoucí dával ještě rozkazy, aby se postavily šibenice po vsi jeho říši; nemůžeme však říci, že by byl opravdu krutý; byl horší, byl lhostejný. Ježto nebylo v něm tvůrčí představitivosti, necítil v sobě odezvu utrpení, jež nařizoval; jako zástupce boží na zemi bez strachu a bez smutku své domnělé velikosti obětoval obět zápalu, které vyžadovala. Nesmílivý ke svým protivníkům, byl nízce nevděčný ke svým služebníkům, protože služby sobě prokázané pokládal za splnění přesného úkolu, jež nezasluhuje žádné odměny. Zdálo se, že nedbá spoust a neštěstí a ježto jen nejasně poznával jejich dosah, neotřásl jeho důvěrou v brzkou odvetu.

Kolem něho bylo šílenství a zločin. Jeho žena, kterou strhl ve zmatek a zoufalství, bloudila světem ve zmateném cestování. Jeho syn, obět žalostného výchování, zkažený zapáchlou atmosférou, umírá v noční orgii. Jeho bratr Maximilián, aby unikl podezření, jež ho obklopují, vrhá se v nesmyslné dobrodružství, jež končí houfnými popravami v Queretaru. Jeho synovci nebo prapřasynovci hynou ve zhýralé prostopášnosti nebo v šílenství. František Ferdinand, ustanovený dědic, mizí smeten i se svou ženou tajemnou katastrofou. Přihlíží k tomuto přívalu tragedií

nepohnut a vzdálen; při každé ráně osudu rychle stírá slzu a dává se s několika dvořany opět do své partie taroků, pochutnává si při tom na schůzích paní Schrattové, staré herečky, které ho svěčila pohrdavá protekce císařovna. Zdá se, že se nikdy nepokusil zkoumat sebe sama, že se nikdy neotázel, zdali tato dramata nejsou nejasnou sankcí jeho nezhojitelné necitelnosti duševní a jeho neobyčejné obmezenosti duchovní.

Válka Krimská odhalila hned ubohost politiky, jež své záměry nesrovnávala se skutečnou silou mocnářství a jež svedena voláním minulosti dávno zašlé, nikterak nedbala zmařím, jímž podléhal svět.

Metternich aspoň z opatrnosti se neukvapoval. Spokojiv se zdánlivou mocí, dovedl zachovat Rakousku stín nadvlády, protože se nikdy nepokusil užít moci jemu dobrovolně poskytnuté. Kolem mocnářství udržoval sympatie, jež mu až do konce umožnily zachovat jeho postavení a zachránit tvářnost. Od chvíle, kdy vlivem ideí Schwarzenberkových začato bylo s pokusy v opravdovou moc změnit nejistý vliv, jímž se spokojili jeho předchůdci, nevyhnutelně se vzbudil činný odpor a při prvním nárazu mohutný stroj, špatně sestavený a rzi rozžraný, roztříští se na kusy.

Spojenci, kteří ochotně šetřili Metternicha, a které on udržoval při sobě soustavou stálosti a opatrnosti, vzdávali se, jakmile pojali nedůvěru k záměrům Vídně. Rusko pobouřené intrikami Buolovými na poloostrově Balkánském, aby je předešlo, cítilo se přinuceno, chopit se opět svých

zálsků na Cařihrad a proti své vůli bylo strženo do války Krimské.

Rakousko, jež by bylo snadno zabránilo roztržce, které si nikdo nepřál, nedovedlo ani předejít nepřátelství, ani nalézt způsob loyálního a poctivého jednání. Mikuláš I. myslil, že je si jist jeho podporou; opomenulo mu oznámit v čas, že nemůže na ni spoléhat a když se rozhodně pustil do podniku špatně vypočteného, pravou zradou spoutalo mu ruce, donutivši ho k vyklizení knížectví podunajských. Téže doby dalo se žalostně oklamat Pruskem, jež ve Frankfurtě získalo výbornou situaci, a znepřátelilo si mocností západní, zjednavši s nimi návrh smlouvy, kterou hned potom odepřelo splnit. Konečně zničilo své finance dlouhou mobilisací, aby skončilo protokolem nezištnosti, co bylo jen přiznáním malomoci. Za trest pro tolik chyb, podezřelé všem, nespokojené samo sebou, objevilo se na kongresu Pařížském (1856) jako opravdu poražené a když Cavour přinesl tam protesty chvějící se Itálie, vidělo kolem sebe jen nepřátelské obličejce nebo pokrytecké sympatie. O několik let později poraženo u Magenty a Solferina (1859), bezmocně přihlíželo ke tvoření se království Italského a na vždy ztratilo toto panství na poloostrově, jež vzpomínkami na staré císaře v jeho očích zahaleno bylo symbolickým kouzlem.

Aby napravil svou pobledlou slávu a zvýšil zatemnělý lesk svých zemí, František Josef puzen některými katolíky a některými někdejšími členy parlamentu Frankfurtského Eszterházym, Schmerlingem, baronem von Biegeleben, proti všemu zdravému rozumu odvážně vztahuje ruku

na spolek německý, jenž ho chránil před ctižádostivými snahami pruskými, a zamýšlí připoutat Německo k svému osudu. Proto je nutno, aby mu dal záruky svých liberálních úmyslů a svého upřímného německého vlastenectví.

Pohromy posledních let byly částečně způsobeny neustálým seslabováním státu, jenž se rozkládal za všeobecné nechuti národů. Roku 1859 Bach byl zbaven vedení věcí státních a císař povolal do ministerstva vnitra hraběte Goluchowského. Polák rodem, prostředního vzdělání, hrdý svým šlechtictvím, Goluchowski měl vlastnost, jež velmi často chyběla státníkům rakouským, zdravý rozum. Snažil se zmírnit spory, popouštěl znenáhla otěže, hleděl uklidnit záštit národní; dřívějším utrpením velice byly zmenšeny vzájemné požadavky různých národností a byly by se rády spokojily skromnými ústupky. Diplom říjnový roku 1860 byl přijat s uspokojením dosti všeobecným, oznamoval zřízení slušné ústavy, jež udělovala občanům mírné svobody a uznávala přirozená práva různých národů. Začala nová doba, doba smíření, práva a pokoje.

Vláda federativní, jejíž nutnou podmínkou byl rozvoj domácích institucí, ohrožovala zájmy byrokracie, jejíž moc byla by citelně oslabena, pýchu armády, jež by byla pozbyla svého převážného postavení, a nadvádu Němců, kteří by byli na příště pozbyli privilegovaného místa, jež zabírali tak dlouho. Nebezpeční to odpůrci. Osud Goluchowského byl zpečetěn, když kardinál Rauscher užil moci své autority: zásadami i tradicí církve je centralistická a ráda by z dějin vymazala nepříjemnou epizodu o věži babylon-

ské. Goluchowského vystřídal Schmerling (v prosinci 1860), který pod záminkou, že vykládá říjnový diplom, snahy federalistické nahradil politikou germanisujícího pseudoliberalismu.

Cizí mínění veřejné, jež bylo vděčno Schmerlingovi, že se nekompromitoval jako Stadion a Bach, a jež soudí spíše podle slov než podle skutečnosti, dlouho jej pokládalo za zastávce moderních ideí, protože byl původu měšťanského a že zavedl ve Vídni vládu parlamentní. Jeho obratnost záležela v tom, že dovedl překomponovat na současnou toninu starou píseň Habsburků. Ferdinand II. chtěl germanisovat Rakousko jesuity a Josef II. filosofii; Schmerling doufal, že se mu to podaří zřízením ústředního sněmu, kde by se obratným volebním kejkliřstvím většina hlasů dostala německé menšině. Lest byla tak nemotorná, že neoklamala nikoho ze účastníků, ani ve Frankfurtě, ani ve Vídni, ani v Pešti. Zakročení Schmerlingovo nebylo proto méně rozhodné a od té doby patent únorový r. 1861 tíží osudy celé říše. František Josef byl několikrát přinucen zarejdrovat, odhodit přítěž; nikdy nepochopil chybu, které se dopustil roku 1861 a která ho posléz učinila pouhým vasalem Viléma II.

Tyto otázky ústavní nikdy ho mnoho neभावily a neviděl jejich důležitost. Budilo častý podiv, jak lehko střídá své ministry, a pohoršení, že tak rychle zapomíná slibů nejslavnějších. Zda tušil někdy, že tyto náhlé otřesy, tyto pohoršlivé obraty a tyto přísahy sotva dané hned zapomenané rozvrátí starou říši? V skutečnosti nedbal vážně žádostí a stížností svých národů, jsa

přesvědčen, že postačí ukázat jim své milce, aby padli na kolena před jich veličenstvím.

Zda se nenaučil od svého jinošství, že panovníci mají jen práva a ne povinnosti, že se ctnost občana měří jeho poslušností, a že panovník není povinen vděčností vůči svým sluhům, ani upřímností vůči svým národům. — Avšak morálka? Nad morálkou je náboženství, jež schvaluje neobmezenou moc pomazaného Páně. — Avšak čest? — Není slova, jehož smyslu by byl František Josef méně rozuměl. Splétal je s etiketou, kterou zachovával puntíčkářsky.

Když podpisuje ústavu, podivínskému rozmaru svých vrstevníků činí milostivý ústupek, jenž ho víže jen do té míry, jak se mu zlíbí. Budtež jaké budte články diplomu, jež schvaluje, čte v nich vždy jen jednu větu: má moc je nezadatelná, poněvadž přichází mně z nebe. Jako Karlovi X. i jemu všechny listiny se shrnují v jediný článek XIV., jenž mu dovoluje, jakmile se mu zachce, odročit říšskou radu a vládnout bez její součinnosti — ex lex, jak se tomu říkalo v Rakousku.

K Slovanům chová zvláštní antipatii: nejsou urození, neznají pěkných způsobů. — Eine sonderbare Gesellschaft, jaká zvláštní společnost! řekne po volbách, když zvítězili Mladočeši. Třeba nebral vážně klevety, jimiž prohlašování za zaprodance Ruska, pokládal je za schopné velezrády, protože měli své vlastní tradice, jež nesplyvaly se zájmy dynastie, že žádali politiku míru a že odpírali vsakování německému. Nikdy nepochopil, že jsou nejpevnější, nebo přesnější vzato, jedinou oporou jeho trůnu, právě

proto, že žárlivě střežou své individuality národní a tím právě jsou nedosažitelní snahám Berlína.

Proti nim právě tak jako proti Hohenzollérům ujmá se po roce 1861 obrovských plánů Schwarzenberkových a staví se jako bojovník za obnovu Německa. Nenapravitelná to zpozdilost! Quieta non movere, opakoval mu Metternich umíraje, nehýbat neužitečnými otázkami. Jen žádnou horlivost, říkával Talleyrand. — Od chvíle, kdy si předsevzal své předsednictví podle jména změnit v opravdovou moc, zneprátelil si podružné státy, přinutil Hohenzollery, kteří až posud odkládali konflikt, že upustili od své zdrželivosti a dali se do hry o všecko. Zpozoroval to příliš pozdě a ač předvídal pravděpodobnou porážku, nedovedl se vyhnout válce. Bitvou u Králové Hradce a smlouvou Pražskou (1866) potvrzeno vítězství Pruska a Rakousko vypuzeno z Německa.

Nezdar sám o sobě neznamená nic. Stává se vážným teprve, nedovedeme-li ho využítkovat. Ač situace nebyla tak vhodná jako roku 1860, poněvadž Maďaři za překvapujících velmi příznivých okolností činili větší požadavky, nebylo ještě naprosto nemožno návratem k myšlenkám Goluchowského pokusit se o smír národů vládou svobody a rovnosti. Na radu Beustovu František Josef dal přednost dualismu: Maďarům vydal polovinu říše, aby Němci v ostatním mocnářství mohli volně udržovat svou zpozdilou nadvládu. Nešťastný pokus, který nemohl mít a neměl také jiného výsledku, než že zostřil zápasy tím, že odpůrci byli sevřeni v užší kruh.

Jak se panovník, tak žárlivý na svou autoritu, odhodlal k opatření, jež drobilo jeho moc? —

Předně třeba pomýšlet na osobní činitele, vliv dvora a císařovny Alžběty, která si oblíbila Maďary. Tito divocí vlastenci jsou obratní a jemní dvořané; jich netíží skvělé tituly a okázalé obleky, jimiž se pyšní. S nimi lze mluvit, dovedou se chovat u dvora (hoffähig). Jak naproti tomu shodnout se s těžkopádnými Slováky nebo Čechy, učiteli, ubohými venkovskými kněžími, rolníky? — Potom podobá se pravdě, že neuvážil důležitost listiny, kterou podpisoval, viděl v ní opět jen jeden z oněch podružných náhlých obrátů, jimž byl již přivykl, myslil, že odvolá, až za dobré uzná, ústupek, jež povolil. Pro okamžik šlo jen o to, aby se odzbrojila oposice a vymohli se na ni vojáci a peníze, jimiž by se umožnila blízká odveta poraženému u Sádové. Přepočítal se však. Když se roku 1870 Bismarck opravdu dal do boje, Maďaři zadrželi Beusta a zmařili jeho plány. Seďanem a mírem Frankfurtským založena byla na půl století nadvláda Pruska.

Záměry boží jsou nevyzpytatelné a cesty boží nejsou naše cesty. František Josef nevyvodil ze svých mnohonásobných porážek, že osudy Rakouska jsou napříště obmezeny, a že třeba dostihovat jich novými způsoby. Ze všech cest, o něž se pokusil po řadě ve své nedočkavosti, jediná zůstávala mu otevřena: východ. Směle se tam vrhl. Opatrně, zakrýváje své myšlenky. Bismarck vábil ho tam, až by ho tam Vilém II. stfemhlav vrhl. Patrně ani Andrassy, který zahájil novou politiku, ani jeho pán neznali bajky o hrnci hliněném a železném.

Jest zajímavo číst chvalořeč, kterou Wertheimer věnoval Andrassy. Velmi důvěřivě

představuje si uherský ministr, že připoutal Bismarcka k svému štěstí, že proti jeho vůli jej přinutil uzavřít smlouvu, jejíž výhod se dostane pouze Rakousku. — Zajal jsem nepřítele, volá hrdina pohádky. — Přiveď ho. — Ale když on mne nechce pustit. — Německo drželo Rakousko a pozene je před sebou, aby sneslo první nepřijemnosti a razilo mu cesty.

Po tolika jiných i Habsburkové jako někdy Bourboni pracovali pro krále Pruského. Obrat tak neobyčejný, že po dlouhou dobu politikové tomu nechtěli věřit. — Nemělit žádné představy o duši apoštolského panovníka a nechápali sílu pokušení. František Josef nikdy nepronikl k jádru věci; pokud etiketa byla zachována, nestaral se o pokrok cizího vlivu, o vpád německého kapitálu, o vsakování ideí všenněmeckých. Půda byla podmínována pod jeho nohama. Spal na podkopu blízkém výbuchu. — Z hrdinství? — Nikoliv, z nepředvídavosti a krátkozrakosti.

Kdo by byl mu odhalil hrozící nebezpečnoství? — Zcela jistě ani paní Schrattová ani hrabě Paar, jeho pobočník, ani kníže Montenuovo, jeho komoří. V době annexe Bosny roku 1879 satirický časopis v čísle, jež ovšem bylo zabaveno, uveřejnil zajímavou karikaturu: Bismarck, rozložen pohodlně v lenošce, bičuje osla, který ztěžka stoupá po příkré horské stezce; na oslu František Josef, jehož hlavu zdobí vítězný vlněný čepce, se klátí pobožně prostřed sboru františkánů, kteří zpívají z plných hrdel: sic vos non vobis. — Kdyby byl císař viděl tuto karikaturu, zda by byl pochopil její vtip? — Velmi se podobá pravdě, že ne. Co chtěl od počátku své vlády? — Zvětšit říši. Podářilo se mu

to, což důkazem, že se požeňání nebes vždy konečně opět snese na hlavy těch, kdo nepozboudu víry.

Jakou cenu zaplatí za rozšíření svého území? Po tom se netázal. Když parlament Frankfurtský nabídl Bedřichu Vilémovi IV. korunu německou, Bismarck zapřísahal krále, aby nepřijímal nebezpečný dar demokracie; přijde den, kdy bude chtít odměnu za to, a připomínal pověstná slova Freischütze: »Myslíš jsi snad, že tento orel ti bude darován a zadarmo?« František Josef neviděl tak daleko. Za zpropitné dal se přetvořit v ubytovatele Pruska, až změnilo v agenta provokatéra. Občas Vilém II. přispěchal z nenadání, aby změřil cestu vykonanou; měl více dobré vůle nežli taktu a jeho poněkud obhroublé lichocení dráždilo někdy starého panovníka, zvyklého způsobům jemnějším a opatrnějším; podle vypravování, jež nepřichází vždy z pramenů zcela jistých, nestor národů vůči svému hostu projevoval občas některou nevrlost. Netrvala však nikdy dlouho. Velmi rychle se vracel ke svému řetězu a bez reptání oblékal opět livrej berlínskou.

Od dávna zapomněl na Hradec Králové. — Vídeňáci — a kdybychom Františka Josefa svlekli z panovnického šatu, hned bychom v něm poznali klasického Vídeňáka, lehkomyšlného, klevetného, málo vybíravého ve svých zábavách, prázdného — mají krátkou paměť. Hanba za svou porážku svalil na nešťastného Benedeka, který zemřel zlomen a roztrpčen jeho nevděkem. Vzpomněl-li si matně na něj někdy, potěšil se myšlenkou, že byl poražen Němci. Jeden cestovatel francouzský chtěl jednou běžet na po-

moc bádenskému klukovi, jemuž nabil bavorský strážník, když viděl, jak všecek rudý a udýchaný od ran obdržených obrací se k němu a povídá mu se samolibým uspokojením: He! Jaké svaly! Jaká pěst! — František Josef pocítoval hodně pýchy, pomyslel-li na důkladnost armády pruské.

Dosti dlouho se drsně choval k Němcům, kteří neprojevíli žádného nadšení, když okupaci Bosny a Hercegoviny roku 1878 vzrostl počet Slovanů poddaných Habsburkům o dva miliony. Potrestal je za jejich odpor a za jejich početilost, povolav k řízení státních věcí svého přítele z dětství hraběte Taaffa (1879—1883), aniž však dovolil, aby jejich postavení bylo vážně poškozeno.

Roku 1897 hrabě Badeni se pokusil postoupit trochu dále a 5. dubna vydal pověstná nařízení o úpravě jazykové otázky v Čechách: správní úřady a soudy budou povinny ve svém jednání se stranami užívat jejich jazyka; všechny přílohy vztahující se k tomuto jednání budou spisovány tímž jazykem; od r. 1901 úředníci a soudcové musí znát oba jazyky zemské. — Pomyslíme-li, že Čechy jsou královstvím původně českým, že Němci jsou tu jen přistěhovalci, a že Slované představují velkou většinu obyvatelstva, zdálo by se, že tato nařízení nemohou být pokládána než za ústupek téměř přílišný cizímu žvilu. Nicméně vzbudily pravý výbuch zuřivosti u nepřátel Slovanů. »Člověk nejmírumilovnější,« píše historik Charmatz se směšným rozhořčením, »nemůže žít v pokoji, když jeho zlý soused nechce ničemu rozumět.« Je to stará písnička, kterou naši nepřátelé nám často hučí do uší. »Němci,« pokračuje náš autor, »pocítují nařízení

tak, jako rány karabáčem . . . Jejich synové, děti věrného národa, budou vydáni nejbolestnějšímu pokoření. Vyrostše v krajinách čistě německých, vystudovavše na univerzitách německých, nebudou moci být jmenováni veřejnými úředníky, jestliže se nenaučí česky.« Ohavné pohoršení opravdu, aby urozený a čistokrevný Němec byl odsouzen učit se idiomu národa, jež chtěl spravovat! Císař nemohl připustit podobný atentát na práva svrchovaného národa, vyvoleného kmene.

Hohenzollerové a Bismarck to předvídali: nemíchali se do vnitřních věcí mocnářství, ač-li práva jejich krajanů nebudou ohrožena. »V krajích smíšených,« pravil Bismarck roku 1892, »nadejde vždy chvíle, kdy vyjde na povrch cena a síla práce živlu německého. V Čechách Čech si stěžuje do Němce, jenž duchem své práce a jinými vlastnostmi ho vytiskuje.« Jak by národ tak patrně vynikající nad své sousedy svolil, aby se s ním jednalo jako se sobě rovným! Pokud byl tu kancléř, měl na to pozor. Při příležitosti upozorňoval Františka Josefa, že národnostní spory pronikají do armády, kde počínají oslabovat kázeň.

— Němci, pravil k jednomu poselstvu rakouskému, mají málo vyvinutý cit národní: proto také každý doufá, že si je asimiluje tak snadno jako »Francie si asimilovala Alasany, kteří dávají přednost její livreji před halenou svobodného sedláka německého« (15. června 1882). Na štěstí je tu říše Německá, jež nedopustí, aby bez obrany cizinci pohltili její mírumilovné děti. Od více než tisíciletí od časů nejstarších Rakousko a Německo patří k sobě; stará moc německá

svatě říše Římské se prostírala od moře Severního až k Apulii. Podivuhodným řízením osudu a boží prozřetelností znovu se spojilo toto ohromné a mocné území střední Evropy. Nedopustíme, aby bylo roztrháno. Úkolem rakouských Němců je pracovat, aby se upevnily historické svazky obou zemí. Čím silnější a pevněji založen bude jejich vliv, tím lépe zajištěny budou vztahy obou velkých států německých . . . »Od roku 1852, kdy po prvé vešel jsem v přímé styky s vaším panovníkem, shledal jsem vždy v něm srdce německé a stopy jeho původu německého.« Jeho úkol jest ušlechtilý a snadný. Když Němec stojí vůči jiným národům, projeví-li jen trochu trpělivosti a vytrvalosti, stává se neodvratně živlem vedoucím, jako muž má jím být v manželství.

Slované mají mnoho vlastností ženských, půvab, lstivost, chytrost a obratnost, ale těžká váha je na naší straně: mějte cit, hluboký cit, že vynikáte nad své sousedy a že časem tato povýšenost vám přinese vítězství. Je nemožno, aby tomu bylo jinak, zvláště v Rakousku. Celé nynější Rakousko spočívá na byrokracii německé a na své armádě útvaru německého. Připijte tedy se mnou na zdraví svého panovníka, na ducha německého a na nerozlučitelnou jednotu, jež nás pojí (7. dubna 1895).

Po prvé, již roku 1871 Vilém I. jasně naznačil Františku Josefovi, že první podmínkou možného míru mezi oběma státy jest, aby Němci nebyli utiskováni, totiž jasně řečeno, aby utiskovali druhé. František Josef se podrobil a hned propustil Hohenwarta, podezřelého z federalismu. Od té doby neupadl nikdy zpět do svých minulých chyb.

Příležitostně, aby unikl příliš naléhavým nesná-
zím parlamentárním, nabídl Čechům některých
ústupků, spokojí-li se podřízeným postavením a
přijmou-li bez výhrady jeho zahraniční politiku,
založenou na těsné jednotě s Berlínem. Znal
dobře slova Bismarckova: Kdo je pánem Čech,
je pánem Evropy; věděl, že od chvíle, kdy nad-
vláda německá bude ohrožena v Praze, nebude
moci spoléhat na podporu kancléřovu a že se
jeho plány o panství nad východem hned roz-
plynou v niver. Za žádnou cenu nebyl by se od-
vážil roztržky, kterou byl by musil vykoupit
takovou abdikací. Šlo mu více ještě o slávu než
o moc. Ostatně spoléhal vždy na nenadálý obrat
štěstí, jímž by se mohly změnití náhle vztahy
Habsburků a Hohenzollerů. Proč by se žezlo
Německa nevrátilo rodu, jenž by panství jeho
rozšířil až po Cařihrad a po Bagdad.

Úlohu, kterou vyhradil Němcům v Předlí-
tavsku, zůstavil Maďarům v Uhrách a i zde byl
v plné shodě s Berlínem. Bismarck a Vilém II.
přijímali s největší lhostejností nářky svých
krajanů ze Sedmíhradska nebo Prešpurka, jichž
nešetřili vladaři budapešťští. Byliť jisti nevyčer-
patelnou servilností uherské oligarchie. Hraběti
Andrássymu, synovi muže, jenž s Deákem byl
zakladatelem dualismu a jenž podepsal troj-
spolek (1879), v řadě článků uveřejněných v *Re-
vue de Hongrie a Revue politique
internationale* zdálo se zajímavě napsat
francouzsky nadšenou apologii Německa.

— Nikde, praví, Německo není víc obdivo-
váno, nežli u nás, a my jsme s ním spojeni spo-
lečnými zájmy. Nám není se ničeho obávat od
něho, poněvadž naše severní a západní hranice

nás chrání proti možnému nebezpečství cizího
panství a naše snahy čtižádostivé, směřující
k jihu a východu, nejsou nikterak na závadu
prospěchům a přáním říše Německé. Po celé
století svými sympatiemi tíhneme k Prusku.
V našem boji s Josefem II, spoléhali jsme na po-
moc Bedřicha Viléma II. Roku 1848 říšský sněm
vídeňský odmítl přijmout deputaci našeho sně-
mu. — Proč? — Protože většina byla slovanská.
Kossuth prohlásil, že dynastie Habsburků za-
nikne, přestane-li Rakousko být státem něme-
ckým. Kořmí děkujeme za svou samostatnost?
— Bismarckovi a vítězství u Hradce Králové.
Proto také Maďaři obnovili po roce 1866 upřímné
styky mezi Vídní a Berlínem. Když se můj
otec ujal vlády, bylo to proto, aby řídil politiku
rakouskou k východu, a podmínkou této politiky
byla trvalá dohoda s Německem. Zabránil Beu-
stovi zakročit roku 1870 a svým chováním, že
lokalisoval válku, umožnil vítězství Německa.
Ujednal spolek roku 1872, kterým připraven byl
spolek roku 1879, a jeho politika byla schválena
i vůdci oposice Apponyim a Szilágyim. Tento
spolek není spolkem kabinetů, ale spolkem ná-
rodů; je to jediný, na nějž Německo může na-
prsto spoléhat. Bismarck vždy uznával, že
Srbsko jest v rozsahu našeho vlivu, a Bethmann-
Hollweg pokračoval v jeho tradici, nedopouštěje,
aby se postavení k Bělehradu změnilo v náš ne-
prospěch.

»Chování Uher bylo a jest ještě diktováno
zákony tak jasnými a tak nezměnitelnými, jako
jsou zákony přírody, od nichž se bez trestu ne-
odchylujeme... Spolek maďarsko-německý, jenž
nemůže být ničím nahrazen, je založen na trva-

lých zájmech dvou států v minulosti i přítomnosti, a je třeba, aby byl ještě víc utužen.«

Zda politika maďarských oligarchů je tak rozumná, jak ujišťuje hrabě Andrassy, a nepřipravuje-li v budoucnosti nepříjemné překvapení?

Zda jsou si tak zcela jisti, že jejich spojenci berlínští budou na dlouho šetřit jejich samostatnosti a zda jejich vítězství nad druhými národy v království nepřivedí rychle jejich pohlcení v masu německé? — To je jiná otázka, jež nás nyní nezajímá. Od nynějška Uhry jsou zaplaveny německým kapitálem, jenž ovládá hospodářský život země. Nyní zajisté zákopníci cizího vlivu vztyčují bez rozpaků úřední barvy a vychloubají se horlivým domácím vlastenectvím, ba někdy mluví dokonce i maďarsky. Ode dne, kdy porazí Slované rakouské, vrátí se opět ke své loupeživé tvářnosti a Maďaři jako Habsburkové poznají hned, jakou cenu musí zaplatit za spelek, jímž se pyšní.

Jak se stává tak často, ze strachu před domnělým nebezpečenstvím vrhli se v náruč ochránce, jehož se nezbaví. Od času, kdy v Paříži hledali útočiště proti pochopům a katům Františka Josefa, chlubili se, že milují naši literaturu. Hrabě Andrassy jistě zná bajku o koni a jeleni.

Jeho krajané mají živé vášně, ohnivou obrazotvornost a zálibu odvahy. Libují si ve vznešených společnostech a tito Turánci se nadýmají, že s nimi bratrsky zacházejí Arijei nejčistší krve. Záleží jim více na okázalosti než na bezpečnosti a ač se vychloubají, že milují svobodu, obětují ji rádi opojné touze po panství. Kdyby se jim na jejich neštěstí podařily jejich

záměry, brzo by se stali jejich oběťmi a své vítězství by zaplatili svým životem národním.

Za nějaký čas Eisenmann, jenž je zajisté vedle Setona Watsona cizincem Uhry nejlépe znajícím, vydá v této sbírce spis o všeobecné politice Maďarů. Můj záměr zde je skromnější a omezenější. Pokusil jsem se ukázat, jaký byl osud jedné z národností jimi porobených a jakými prostředky pracovali, aby ji vyhubili. Čtenář posoudí potom, je-li možná, aby podobná vláda dále trvala v srdci Evropy.

Zásada národností, pravil Tisza v jedné ze svých nedávných řečí, je stejně drahá presidentu Wilsonovi jako mocnostem čtyřspolku. Ale tato zásada není nijak v odporu se zásadou mocnářství rakousko-uherského. Právě pod záštitou této ústavy národností mohou žít bezpečně a se rozvíjet. —

Zde na světě vše je věcí definice. Maďaři chrání a podporují rozvoj jinorodců v koruně Svatoštěpánské jako Němci ochraňují Belgičany a Srby. — Pro slovo, pro jediné slovo vypovídáte nám válku, pravil Bethmann-Hollweg k anglickému vyslanci. Není to ani slovo, jež nás dělí od Maďarů, ale význam, jež podkládáme tomu slovu. Kdyby výklad, jež hrabě Andrassy dává slovu národnost, na neštěstí snad zvítězil, bylo by veľa po samostatnosti světa a po důstojnosti lidské.

KNIHA II.
SLOVÁCI.

Hlava I.

Zeměpis Slovenska.

Uherská nížina. — Horní Uhry. — Západní Karpaty. —
Čechové a Slováci. Jazyk.

Uhry, k nimž Slovensko po deset staletí bylo připojeno a jichž částí úředně bylo do nedávna, v podstatě záleží ze širých travnatých nížin, zavlažovaných Dunajem a Tisou, na nichž se pasou nesčetná stáda koní, skotu a bravu. Je to alföld, puszta. Moře bláta v době dešťů, spousta prachu v měsících sucha, tyto stepi v jistých dobách ročních mívají podivuhodný ráz velkolepé vznešenosti nebo melancholického kouzla; svou tajemnou poesíí, svými nekonečnými obzory k nejúchvatnějším dílům nadchly básníky maďarské v první polovici XIX. století.

Kočovníci ugro-finští, blízcí příbuzní Pečeněhů, Bulharů a Chazarů, kteří v X. století sestoupili do těchto nížin, a kterým cizinci dali jméno Uhrů, našli tu širé prostory, na nichž podle svého zvyku poháněli svá stáda a přenášeli své stany; usadili se tu a odtud po dlouhý čas jejich zkázonosné hordy pustošily Německo, Itálii ba i Francii. Později, když se kolem nich vytvořily státy dosti mocné, aby zdržely jejich

nájezdů, usídlili se na stálo prostřed těchto pastvin, jež znenáhla proměnili v pole a k svému panství připoutali jednotlivé skupiny různorodých národností, jež obývaly na vnitřních svazích sousedních hor. Až na velmi řídké výminky nehleděli se usídlit na jejich území. Ačkoli hrdí potomci Arpadovi do hranic království pojímají celé Uhry, Magyarország (země Maďarů), jak samo jméno označuje, znamená skutečně jen alföld. Srovnáme-li obě mapy Uher, národopisnou a zeměpisnou, píše Gounard, jež se netají svou náklonností k Maďarům, překvapí nás jejich shoda. Nižina je maďarská; tam, kde počinají vrchy, Maďaři se mísí, v horách mizejí.

Kol do kola stepi se vypínají jako tolikéž bašt krajiny hornaté a nepřístupné (felföld): na jihovýchodě Sedmihrady, na jihu prodloužení Balkánu a hory Srěmské, na západě výběžky Alp východních, na severu krajiny, ovládané Karpatai a tvořící horní Uhry.

* *

*

Horní Uhry mezi 48° a 50° severní šířky a mezi 16½° a 23½° východní délky táhnou se od západu k východu v rozsahu asi 550 kilometrů, ve své největší šířce měří asi 250 kilometrů. Ohraničeny jsou na jihu Dunajem od brány Děvinské (něm. Theben, maď. Dévény) až tam, kde se náhle obrací na jih; dále v povšechném směru severovýchodním jsou obmezeny pohořím Bykem a vinorodou Hegyaljou, jež se sklání k údolí Tiszy. S této strany křivolaký tok největšího uherského přítoku dunajského tvoří skoro všude rozhraní mezi mírným a nenáhlým zvlněním ro-

viny s těsnými a klikatými údolními, odkud sestupují bystřiny, jež na jejím pravém břehu přítékají sesílit její vodstvo.

Mimo krajinu podunajskou, kde se šíří některé nížiny, mezi nimiž se lesknou širé a smutné bažiny, horní Uhry jsou krajinou hornatou, prořytou údolními, nad nimiž vystupují neklidná horsstva, jejich výše vzrůstá, čím dále postupujeme k severu. Údolí obrácená k jihu se otvírají vlažným větrům, jež vnikají hluboko do země; hory jsou tu spíše malebné než divoké; jejich úbočí pokrývají zelenající se lučiny nebo překrásné lesy bukové a jedlové; v úžlabinách nebo na svazích roklin se kryjí kamenné nebo dřevěné chalupy sedláků nebo malá města, dnes tichá a zapomenutá, která ve středověku bývala slavná: Trnava (n. Tyrnau, m. Nagy Szombat), jež pro četné věže kostelní nazvána malým Římem, a byla sídlem university. — Trenčín (maď. Trencsén), jehož hrad, dnes ve zříceninách, býval pokládán za nedobytný. — Štávnice (něm. Schemnitz, maď. Selmec) a Křemnice (něm. Kremnitz, maď. Körmöcbánya), ve středu důležité krajiny báňské, kde razili proslulé zlatníky a dukáty, a kde po dlouhý čas byla čilá ohniška německého vlivu. — Báňská Bystřice (něm. Neusohl, maď. Besztercebánya) oživená několika měděnými hamry; Levoč (něm. Leutschan, maď. Lőcse), kdež od roku 1585 byla jedna z nejstarších knihtiskáren v Uhrách, a Košice (něm. Kaschau, maď. Kassa), jež byly v XVI. a XVII. století jakýmsi hlavním městem a shromáždštěm velmi důležitých sněmů.

K severu obyvatelstva je pořídka a města stoliční jsou téměř jen městečka: Svatý Martin

Turčanský (maďarsky Turóc-Szent Márton) má sotva 4000 obyvatelů a Svatý Mikuláš Liptovský (maď. Liptó-Szent Miklós) sotva 3000. Nicméně zůstaly dosti čilými středisky života duševního i politického, protože nebyly téměř dotčeny cizím vsakováním; z těchto bašt, jež zeměpisnou polohou byly chráněny od vpádu nepřátelského, sestupují Slováci, kteří své národnosti dobyli opět měst jižnějších Sarvase, Čáby a zvláště Prešpurka nebo Bratislavy (něm. Pressburg, maď. Pozsony). Staré město německé, v němž se z jeho 50.000 obyvatelů počítá ještě 30.000 Němců, jest jen ostrůvek ztracený prostřed stolic z větší části slovenské. Když jsem zde byl před několika léty, na trhu mezi sedláky z okolí zcela jasně jsem cítil tlak slovanský, odrážející cizince a ujmající se opět území někdy neopatrně opuštěného. Jak se tak často událo v dějinách, za vpádu nepřátelského domácí obyvatelé ustoupili do hor, našli tam bezpečný útulek a z této pevnosti karpatské nepozorovatelným a neodolatelným proudem sestupují k nížinám.

Uzel těchto hor tvoří Vysoké Tatry, jež se mezi Uhrami a Haličí vypínají v délce 170 kilometrů, od vtoku Oravy do Váhu až k průrvě, kterou Poprad a Dunajec vytékají k Visle a do roviny polské. Oddělené hlubokými údolními od sousedních horstev, jež převyšují o 150 až 180 metrů, Vysoké Tatry nedostupují však výše Alp a nejsou tak vznešeně mohutné jako pásma švýcarská, chybí jim ledovce a věčný sníh. Turistovi poskytují aspoň divadla neobyčejně velebného srázností svých stěn a spoustou svých štítů, jež se týčí strmě přímo nad temným pruhem jejich

jesů. »Ačkoli tvoří je skály krystalinické,« pravi Reclus, »mají smělé profily, bizarní kontury vlastní zvláště pískovcům a vápencům.« Kráší je jezera připomínající naše Pyreneje a tato mořská oka, jež obraznost lidová spojuje s oceánem, nadchla domácí básníky k některým z jejich nejpůvabnějších skladeb. Ačkoli zima tu bývá tuhá a časná, příroda se tu nezdá drsnou a nehostinnou; pole, luka a vesnice se vinou až do tisíce metrů, nádherné lesy se zvedají až téměř do 1400 metrů a na širých pastvinách za léta, brzo přerušeno sněžením, polodivocí pastýři pasou stáda ovec a skotu.

Na východ od horstva Vysokých Tater průrva Popradu a Dunajce pokračuje k jihu hlubokým prohlbím, tvořícím údolí Hronu; rozděluje horní Uhry na dvě nerovné části. Východní část spletenější, méně jednotná, také celkem méně úrodná a nerostným bohatstvím méně oplývající byla za nejstarší doby středověku pásmem napolo pustým a krajem lovu vyhrazeným. Počato s jejím osazováním teprve ve XIV. století, kdy přišli sem Malorusové, kteří dnes ustupují před Slováky a rychle s nimi splývají. Na své jižní a východní hranici směšuje se s územím maďarským; jejich řece Tisze posílá vody svých údolí a její poslední vrchy, pásmo Prešovsko-Tokajské, se ztrácejí v alfidlu.

Západní část hořejších Uher tvoří vlastní domovinu Slováků. Obmezena na západě Malými Karpatami a Bílými Bezkydami, oddělujícími ji od Moravy, je svlažována důležitými řekami Váhem a Hronem. Váh, nejdelší z řek slovenských, s počátku prudká bystřina, vchází do nížiny, minuvši Trenčín a teče líně nížinou Dunaje,

do něhož vtéká u Komárna (něm. Komorn, maď. Komárom) po toku 363 kilometrů. Nitra, méně vodná a kratší, teče obloukem téměř rovnoběžným a její ústí splývá s ústím Váhu. Hron není toku tak dlouhého jako Váh, jenž se pramení v jeho blízkém sousedství, ale protéká jednu z nejmalebnějších partií krajinných, při svém soutoku se Slatinou teče mimo Zvolen (něm. Altsohl; maď. Zolyom), jehož okolí oplývá minerálními prameny a jehož obyvatelé prý si zachovali v největší věrnosti typ a kroj předků. Docela blízko ústí Hronu končí Ipola, náležící již východnímu Slovensku, jež částí svého toku utvoří asi hranici nového státu československého.

Jestliže se řekami, jež si razí cestu různými skupinami horskými, neoznačuje vědecké a racionální jejich rozdělení, jsou nám aspoň pohodlnými znameními, abychom rozeznali povšechný ráz pohoří.

Většinou symetricky se pnou všeobecným směrem jihozápadním. Za Malými Tatrami, skoro rovnoběžně s Vysokými Tatrami, od nichž odděleny jsou Váhem, Fatry mezi Váhem a Hronem rozkládají své nádherné lesy a svými posledními výběžky sahají až k Nitře a k přítokům dolního Váhu. Pro bohatství svých bání nazvány Krušnými horami uherskými a na jejich úpatí založena nejslavnější střediska báňská (Křemnice, Báňská Bystřice a j.). Mezi Nitrou a Váhem, Inovec se zvedá nad rovinou lössovou do výše 1050 m a severně od něho Větrné Hole, jež za Váhem na pravém břehu Oravy pokračují Magurou.

Na pravém břehu Váhu Bílé Karpaty nebo Moravské Bezkydy vypínají se směrem severo-

východním až ku průsmyku Jablunkovskému, kudy se otvírá cesta k údolím Oderskému a Viseleskému. Za všech dob byla tu jedna z velikých cest spojujících Evropu severní a jižní a tudy se často dával styk mezi Maďary a Poláky. Na severu průsmyku v Jablunkově, jehož synové jsou povahy potulné, že podle přísloví konec světa nastane v den, kdy všickni jeho obyvatelé budou doma, obyvatelstvo mluví polsky, ale zachovalo si kroj slovenský. Jsme tu opravdu na místě, kde splývá dvojí svět, kde na sebe narážejí a se mísí Němci, Slováci, Poláci a Maďaři.

Širý polokruh Karpat, jenž v prostore 1600 kilometrů zavírá horní Uhry, končí na jihozápadě tam, kde se Morava vlévá do Dunaje, jenž svým prudkým a širým tokem odděluje je od vyšším alpských. Tu se otvírá do Němec brána uherská, které na jihovýchodě království odpovídá brána Železná, tvořící hranici mezi Karpaty a Balkánem.

Ale ani Malé Karpaty, ani Morava, jež na západě je příkopem pevnosti, nečiní opravdovou přehradu a ještě méně severnější Bílé Karpaty, neboli Moravské Bezkydy. Mají-li některé mohutné skupiny jako Javořinu, jejich průměrná výška není značná a nikdy nepřekážely pronikání národů. — Zeměpisně Slovensko se uzavíralo k jihu, odkud přicházely vpády barbarů a za všech dob sedláci hledali útočiště ve svých horách: na počátku středověku proti Avarům a Maďarům; v XIII. století proti Mongolům; v XVI. století proti Turkům. Naproti tomu země se otvírala k západu, odkud přicházela vzdělanost. Takto Slováci, ačkoli zpravidla byli politicky připojeni k Uhrám, ve skutečnosti po nej-

více žili životem Čechů. Ze západu obdrželi svá první knížata a prvotiny svého politického života; husité jim přinesli reformaci a v XIX. století obrození české a slovenské tak těsně splynula, že nelze říci, které z obou skupin je to větší zásluhou. Kollár, pěvec vzájemnosti slovenské, jehož plamenné znělky vzbudily v tolika mladých srdcích lásku ku přemožené vlasti a ke kaceřovanému kmeni, Šafařík, jenž v nerovném zápase udržoval mysl, vztýčiv nad hlavy bojovníků mapu ohromného území, obydlého Slovany, jestliže zdomácněli jako Čechové svými službami a svou slávou, byli rodem Slováky a zachovali si vždy zvláštní srdečnou něžnost ke své původní vlasti. Palacký, jenž pocházejí z Hodslavic, byl již tím víc než poloviční Slovák, vyrostl v Prešpurce a Slovák Jiří Palkovič vzbudil v něm úctu k jazyku jeho předků.

Slováci nejen dali současnému obrození českému několik svých nejslavnějších představitelů, ale vytkli mu i jeho dráhu a vtiskli svůj ráz. Naučili je, aby se povznášelo nad úzké zájmy království Svatováclavského a hledalo vítězství své věci jen ve slávě celé Slavie. Není-li snad v Evropě země, kde by vlastenectví bylo vřelejší a smělejší než v Čechách, i bdělejší a obsažnější, i ochotnější k obětem a méně nakažené sobectvím a úzkostlivostí, i náruživější a šlechetnější, zásluha toho náleží částečně Slovákům, kteří stýkajíce se jak s Jihoslovany, tak s Poláky a Rusy, tvoří takto jako srdce Slavie a zdá se, že osudem byli vyvoleni, aby byli poutem mezi bratry oddělenými.

Od polovice XIX. století nedůvěrou náboženskou, neopatrností několika vůdců a zvláště

politickými převraty, jež po roce 1867 Slováky vydaly panství Maďarů, jejich styky s Prahou staly se nepravdělnějšími a nejistějšími. Přes to přese všecko Praha zůstávala metropolí a její universitu vyhledávali všickni mladíci, kteříž unikali zajetí. Nalézali tu krajana v Tomáši Masarykovi a jeho působení vnikalo v jejich duše tím snadněji, že jeho slova probouzela v nich hluboký souzvuk utajený v jejich srdcích vzdáleným ševelem minulých pokolení a výdechem jejich údolí. Zvláště od desíti let, čím krutější byl útlak Budapešti a čím více emigrace v Americe sesilovala cit otroctví a ulehčovala bídě hospodářské, tím vřelejším stával se styk Slovenska s Čechami. Poslední předsudky, jež tu a tam ještě nevymizely z duší bázlivých neb omezených, byly vyhlazeny nynější válkou a krvavými popravami nařizenými vládou rakousko-uherskou.

Spojení bylo tím snadnější, že mezi vlastními Čechami a Slovenskem Morava tvoří přirozené pojtko. Vstoupíme-li z horních Uher do Valašska a na moravské Slovensko, jež na východě tvoří hranice historické koruny Svatováclavské, překvapí nás kontrast oddělující obě země. Západně od Karpat krajina je rovná a mírná; údolí jsou volnější a širší, vrchy nenáhlejší a méně divných tvarů; vsi jsou četnější a bohatší, podnebí mírnější; průmyslové kultury se stífdají s lučinami a rolemi. — Ale na obou svazích pohoří společný původ spojuje obyvatele.

Přes patrné změny, způsobené zeměpisem a vývojem sociálním, jeví se na první pohled dávná příbuznost obyvatelstva bydlícího západně a východně od Karpat a když si Slováci činí ná-

roky na Moravu jako na příslušenství své državy, v národopise a v dějepise nalézají nevývratné důvody. Morava byla až posud odkázána na úkol poněkud podružný, protože vůli vlády uměle tu byla udržována převaha živlu německého, ohrazeného v městech v krajinně podstatně slovanské. Jakmile nebudou již chráněny přízní Vídně, tyto cizí zbytky se smísí s živlem národním jako v horních Uhrách zmizela většina osad německých. Brno stane se pak přirozeným magnetem mezi oběma póly státu československého a jeho universita ohniskem, kde se stmelí jednota národní.

* * *

Obavou, aby se Slováci jednou nesblížili s Čechy, vždy se děšili Maďaři; podle příkladu Němců rádi se dovolávali vědy, a aby odvrátili nebezpečnost, jehož se obávali, pokoušeli se o důkaz, že Slováci nenáleží k téže skupině národní jako Čechové. Za tím účelem mobilisovali své filology a jejich these byla shrnuta v knize Czambelově »Slováci a ich řeč« (v Budapešti 1903), v níž uloženy byly výsledky jeho dlouhého badání gramatického a historického.

Samo Czambel zaujímal v Budapešti postavení úřední: jemu jako členovi tiskového úřadu bylo uloženo překládat do slovenštiny zákony a nařízení správní. Možná tudíž předpokládat, že líčený jím nesmiřitelný purism a péče, se kterou vylučuje živly české, ruské a polské, znenáhla do slovenštiny vniklé, a nahrazuje tvary lidovými, nebyly vždy určovány úvahami pouze filologickými. Zaráží nás, že, ač byl očitým

svědkem a do jisté míry účastníkem despotickeho postupu vlády, jeho neúprosné vlastenectví nenedbá hrozby přicházející z Budapešti, aby všecku svou pozornost věnoval domnělým záměrům českého úchvatu. Francouzům právem by byl podezřelý publicista, který by jim radil hledat podpory v Německu, aby se chránili proti pronikání latinskému.

Nejvážnější slavisté hned tušili tajné záměry maďaronského překladatele. »Czambel zná dobře nářečí slovanská,« píše Jagić, »ale v jeho studiích poznáváme tendenci.« Jeho práce, podávané se zdánlivou přesností vědeckou, potkaly se přece s jistou důvěrou a jeho závěry přijal ruský etnolog Florimský, jež lehce svádějí dobrodružné these.

Obyčejně Slované se dělí na tři skupiny: Slované západní, k nimž (vedle kmenů polabských a pooderských, většinou zašlých, jejichž představiteli dnes jsou lužičtí Srbové) náleží Poláci a Čechové; Slované východní (Rusové) a Slované jižní (Slovinci, Srbochorvaté a Bulhaři). Ke které z těchto skupin patří Slováci?

— K Jihoslovánům, tvrdí Czambel. Před příchodem Maďarů jižní Slované zabírali celou nížinu podunajskou a střed jejich moci se rozkládal mezi Rábou, Dunajem a Drávou. Vpádem uherským nečetné obyvatelstvo bylo zatlačeno do hor a ke konci XI. století počalo podléhat vlivu svých západních sousedů. Jinak jeho původní povaha se proměňovala jen pomalu, poněvadž na jihu zůstávalo v těsném styku se Slovinci, jak ukazují jistá slova společná oběma národům, jež nemohla být starší XIV. století. Zajisté slovenština dnes je bližší češtině než kte-

rékoli jiné nářečí, ale tato nynější podoba není žádným důkazem pro minulost; na počátku byla v úzkém příbuzenství s církevní slovanštinou, co nepopřené dokazuje její společný původ s jižními nářečími. Filologové, kteří hájí totožnost slovenštiny a češtiny, dali se oklamat povrchními obdobami, poněvadž se dopustili chyby, že studovali jen řeč psanou, kterou od XV. století je čeština, a všímali si jen mluvy západního Slovenska, změněné působením vlivů literárních. Širším a vědecktějším studiem všech domácích nářečí se dokáže, že slovenština svým původem a svými podstatnými znaky náleží ke skupině jihoslovanské. »Nesplétejte věci,« zavírá Czambel. »Nezapomínejme, že nejsme Slovany, ale Slováky.« Jinými slovy, nehledejme spojenců za hranicemi, neobracejme svých zraků mimo Uhry a buďme věrnými poddanými koruny Svatoštěpánské.

* * *

Jak vidíme, theorie Czambelova je založena na dvou hypothesách. — Nejprve na naději, že jeho problematické vývody budou ověřeny studiem slovenských nářečí, s nímž se sotva počalo. Nezdá se však, že by se jeho důvěrou sdílela vláda maďarská, jež všemi prostředky překáží vědeckému badání zahájenému v tomto smyslu. Profesor Pastrnek zakusil toho nepřijemně a podhlídavým nepřátelstvím maďarské vlády byl přinucen přerušit studie, které v Slovenských Pohladách uveřejňoval o slovenských nářečích horních Uher.

Svou druhou hypothesu Czambel si vypůjčil z Miklošiče, který se domníval, že staroslovau-

štinou, to jest jazykem prvního překladu Písma sv. byla pannonština. Na neštěstí tato theorie byla uznána nesprávnou a dnes nemá již stoupenců.

Mínění Czambelovo není tedy ničím odůvodněno, jak dokázali filologové nejváženější, Pastrnek, Vodák a Jagić. Ze všeho, co víme o její historii a o jejím vývoji, právě tak jako svou nynější povahou slovenština v témže stupni jako čeština náleží ke skupině západoslovanské a od češtiny vlastně řečené se liší rozdíly jen podružnými. Mimo důkazy historické každodenní zkušeností můžeme se o tom přesvědčit. Každého roku tisíce dělníků slovenských přichází na Moravu a do Čech; dorozumívají se tu tak snadno, jako v Paříži dělníci přicházející ze střední hornatiny. Sousedíce s Polskem a Ruskem, obyvatelé severních Uher přijali dosti hojný počet slov, jichž nezná čeština, ale ani tímto vsáknutím nikterak se nezměnila základní povaha jejich nářečí a ani pro tyto povrchní odchylky nelze slovenštinu pokládat za různý jazyk.

Florinský, jenž to tvrdil, podlehl metodickému omylu: srovnal jenom slovenštinu se současnými českými prameny literárními, kde se hemží novotvarů zavedených od počátku XIX. století, a kde se jazyk lidový částečně proměnil vlivem učenců. Opomenul všimnout si pramenů staročeských a nářečí, z nichž by si byl zjednal rozhodné důkazy o zřejmém jazykovém bratrství spojujícím kmeny nad horním Labem a pod Karpaty.

V skutečnosti slovenština a čeština nejsou dva rozdílné jazyky, nýbrž dvě větve téhož ja-

zyka, jež podlehlý různým vlivům; braly se tímž rozvojem organickým, ale stadium jeho u obou je rozdílné. V některých stránkách slovenština ve svém vývoji dále postoupila než čeština, v jiných sama se opozdila; při této zevnější rozmanitosti filolog snadno pozná skutečnou totožnost obou větví vyšlých z téhož kmene a živých touže mízou.

Jazyky jsou živoucí bytosti, podrobené obecným zákonům vývojovým. Meillet proto plným právem předpokládal, že, jestli slovenština a čeština ještě nejsou vlastně rozdílnými jazyky, asi v dosti blízké budoucnosti jistě jimi se stanou. Předpokládal ovšem, že politické a sociální podmínky, jež od půl století oddělovaly od sebe Slováky a Čechy, dále budou působit ve smyslu separatistickém. S hlediska československého nynější válka vypukla v okamžiku psychologickém; nový důkaz — a jest jich bez počtu — neobyčejné hlouposti, kterou spáchalo Německo, kdž chtělo urychlit etapy a náhle dobýt vítězství, jež mu připravováno bylo naší slepotou. Jakkoli hrozná je nynější krise, byla štěstím pro lidstvo, jež se znenáhla utápělo v panství německém. Šílenstvím Viléma II. a jeho ubohého pomocníka Františka Josefa probudili jsme se právě v čas, abychom unikli okovům, jež se nám připravovaly.

Maďaři hleděli vždy ospravedlnit své tyranství tím, že obviňovali Slováky ze zločinného dohodování se s Čechy. Veliké bylo pokušení pro potlačené, kterým jejich předlitavší bratři nemohli poskytnout účinné ochrany, aby se pokusili odzbrojit své odpůrce tím, že by přerušili všechny svazky se zevnějškem. Bázlivci,

kteří všude jsou ve většině, ochotně popřávali sluchu diplomatům, kteří z pohutek více méně čestných radili svému lidu, aby projevoval svou loyaltitu a vyhýbal se všemu, co by se zdaleka podobalo spiknutí proti vlasti maďarské. Tyto úskoky až posud narážely na instinktivní odpor zdravého smyslu národního, jenž pozoroval nebezpečství osamocení vůči mocnějšímu nepříteli; bylo by však odvážno tvrdit, že by časem tato separatistická propaganda nebyla měla v zápětí některé výsledky. Byla náhle zadržána nynějšími událostmi ve chvíli, kdy tlakem okolností hrozilo nebezpečství, že zanikne vědomí jednoty národní. Jimi se oživily city vzájemnosti, jichž původ tkví hluboce ve společném jazyce a kmeni a jež dějinnými událostmi nikdy nebyly promlčeny. Netvrdíme sice, že dějiny Slovenska splývají s dějinami Čech — co by bylo přehmáno — ale jsou aspoň jich odrazem a jako prodloužením. Pokaždé, kdy se uvolňují svazky mezi oběma zeměmi, Slováci upadají v jakési pološero a jejich život se vyznačuje téměř jen jejich utrpením.

Hlava II.

Dějiny: Počátky.

Prvotní doba: Šafařík (Starožitnosti slovanské) a Niederle. — Rozšíření Slovanů: Král Samo. Karel Veliký. — Říše Velkomoravská: Rostislav a Svato-pluk. — Obrácení ke křesťanství: slovanští apoštolové Cyril a Metoděj. — Vpád maďarský.

Nejstarší doba dějin slovanských působila a působí ještě na učence oním zvláštním kouzlem, jež mají pro obrazotvornost lidskou problémy, o nichž víme, že nebudou nikdy rozřešeny.

Naše prameny o původních sídlech Slovanů, o jejich prvotní vzdělanosti, o jejich stěhování jsou řídké a velice nejasné; dopouštějí nejrozmanitější výklady a podporují hypotesy sobě odporující. Zprávy pravdě nejpodobnější a víry nejhodnější, jež nás došly o těchto vzdálených staletích, podává nám Základní letopis ruský, jež zvykli jsme si od času Aug. L. Schlözera, který jej první studoval, nazývat letopisem Nestorovým. Mnich, který jej sestavil v XI. století, sebral v něm národní podání, a patrna je jeho upřímná pravdivost. Bohužel zprávy, jež nalézáme u něho, jsou vůbec neobyčejně stručné a často velmi nesnadno jim rozumět.

Jeho vypravování stalo se základem, na němž pozdější letopisci nepřestali budovat. Pod záminkou, že doplňují nebo vykládají letopis Nestorův, hověli všem výmyslům své obrazotvornosti, předráždění nadto naivním nadšením vlasteneckým. Přijali nekriticky a rozšířili nesvědomitě texty podvržené a legendy nejpodezřelejší. Jejich výmysly byly ještě rozmnoženy a okrášleny spisovateli, kteří přišli po nich. Nejprotivnější soustavy byly přijímány bez sporu, pravdě nejnepodobnější a sobě nejodpornější teorie nalézaly obránce. Na počátku XIX. století staré dějiny slovanské byly jen neuvěřitelnou směsí výstředních výmyslů a předpokladů soustav.

V tento chaos prací sobě odporujících a tvrzení libovolných Slovák Pavel Jos. Šafařík první vnesl světlo. Starožitnosti slovanské (1837) jsou dnes překonány; pokrokem vědy, zvláště filologie, archaeologie a etnografie, jež tehdáž sotva byly v plenkách, zničeno bylo mnoho hypotes slavného učence českého. Nicméně jeho spis značí základní datum vlivem, který vykonal, pracemi, které vyvolal, a mravní posilou, kterou prospěl svým četným čtenářům. Jako většina historiků jeho doby Šafařík, žák Herderův a současník Niebuhrův a Grimmův, byl právě tak básníkem jako učencem; rozsahem badání, jež předpokládají, velkolepostí plánu, bohatstvím pojetí, nadšením a věrou, které povznášejí duši spisovatelovu a kterými se sdílí se svými čtenáři, Starožitnosti slovanské nám připomínají středověké katedrály, kde se s tak mádhernou skvělostí vyjadřuje volání věřících k nebesům, a které překo-

návají věky, ačkoli třeba neustále chránit jejich opěr proti nepohodám času.

V posledních letech studium této vzdálené a mlhavé doby opět předsevzal profesor university pražské Lubor Niederle, dobře známý ve Francii svou příručkou *Slovanský svět* (1909), kterou nám velmi pečlivě přeložil L. Leger. Šafařík, vyrostlý za vlivu romantismu, rád se oddával své ohnivě obraznosti a liboval si v sentimentálních konstrukcích; Niederle se vyznačuje úzkostlivou opatrností a klidnou zdržlivostí současných učenců. Jakkoli však badatel přísně krotí netrpělivost svého ducha, nerad se přiznává, že se jeho dlouhé pátrání nepotkalo se žádoucím výsledkem. Tak se děje také Niederlovi, že mnoho dává na svědectví, jichž hodnověrnost a cenu vážíme dosti nevalně. Jeho vědomosti jsou neobyčejné a jeho závěry velmi obratně vyvozené. Některé jsou již dnes všeobecně přijaty a jeho dílo znamená jistě znamenitý pokrok proti starším pracím. V jiných otázkách — a ne snad nejnepodstatnějších — spočívají na základech poněkud slabých a bude o nich dále diskutováno. Odevzdaně vyznejme tedy svou nevědomost, spokojující se některými základními fakty, jež již dnes zdají se být dosti pevně stanoveny.

* * *

Slované před svým rozptýlením zaujímali území šířící se od Baltu ke Karpatům mezi Vislou a středním Dněprem. Odtud vyšedše rozšířili se k Labi, Dunaji a Donu. Archaeologie zdá se dokazovat, že před dobou křesťanskou pronikli již do horních Uher, kde dříve bydlili Kel-

tové a Germáni. Asi v V. století zabrali konečně zemi uprázdňenou velikým vpádem a průchodem Hunů.

Dostali se potom pode jho Avarů a byli ho sprostěni knížetem polobáječným, známým pode jménem Samá, který okolo polovice VII. století své moci podrobil západní Slované. Samo utvořil mocný stát, o jehož sporech s franským králem Dagobertem nám zprávu dal kronikář Fredegar. Není nemožno, že se na počátku této doby některé přední voje jihoslovanských kmenů, jež postoupily od jihu mezi Dunajem a Tisou, usadily v údolích Karpatských; každým způsobem může se to týkat jen osamělých skupin, jež byly rychle pohlceny mocnějším proudem, který přicházel od východu a severu. Ostatně dlužno připomenout, že rozdíly oddělující různé větve slovanské. byly tehdy dosti málo význačné, že jejich nářečí byla sobě velmi blízká a že obyvatelstva bylo velmi pořádku; splnutí bylo tedy lehké a rychlé a dřívější obyvatelé zmizeli bez stopy mezi novými nájezdníky.

S Karlem Velikým přicházíme do doby poněkud jasnější. Směrem k Dunaji jako na březích Labe veliký císař se pokusil chránit proti novým překvapením svět křesťanský a románský, jehož jednotu znovu zřídil a jehož moc obnovil. Jeho vítězství, znamenající počátek germanisace na březích Labe stejně jako ve východních Alpách, prospěla Slovanům Karpatským. Po vyvrácení říše Avarské (796) rozšířili se až k ústí Hronu a snad i dále na východ. Zároveň jejich styk s Franky otvíral jim vyšší vzdělanost a přinášel jim první úsvit křesťanství. — Zda se jim podaří zachovat svou

samostatnost politickou a svou svéráznost národní, budou-li udržovat se západem těsné styky, jež jim byly nevyhnutelné? Zdálo se, že otázka, jež byla nesnadná a připouštěla dosti vážná nebezpečství, bude rozřešena na první ráz zakladateli říše Velkomoravské Mojmirém, Rostislavem a Svatoplukem (830—906).

* * *

*

Slováci byli rozděleni na kmeny, jež se spojovaly na chvíli pod společným náčelníkem jen proti vpádu nepřátelskému. Před návalem německým nejprve Mojmir, potom zvláště Rostislav shromáždili pod svou mocí obyvatelstvo rozptýlené na východě Čech (Moravany a Slováky) a zmařili výbojné pokusy Ludvíka Němce. Rostislav je do jisté míry slovanským Chlodvíkem a jestliže nechápeme dosti jasně pohnutky chování Chlodvíkova a příčiny jeho úspěchů, ačkoli máme o něm dosti hojných svědectví, jsme hůře zpraveni o vnitřní politice zakladatele Velké Moravy, kterou známe jen z některých podezřelých legend nebo několika nejistých pramenů. Dějiny obrácení náčelníků barbarských ke křesťanství náleží k nejnejasnějším a byly ještě hodně zatemněny křesťanskou apologetikou, ze jich nevysvětlíme lehce.

Dnes se připouští obecně, že středověká Evropa vyloučila barbary, kteří nepřistoupili ke křesťanství, a zdá se, že z přijetí evangelia učinila naprostou podmínku propůjčení velkého práva domovského; jest aspoň pochybno, zda současníci Chlodvíkovi a Rostislavovi uhodli sílu tohoto nesmířitelného zákona a zda přiměl je k žá-

dosti, aby přijati byli do církve. Ostatně nelze vysvětlit všecko v historii rozumovými důvody a povážlivou vůlí; člověk bývá veden spíše pudem než výpočtem a nejasná vůle národů, jimž je žít, nalézá svůj výraz v temné předtuše některých náčelníků, k nimž se pak upíná vděčnost národů.

Od času Karla Velikého a zvláště od doby Ludvíka Pobožného křesťanství počalo vnikat do Čech a ke kmenům severních Uher. Zamítnutí jeho znamenalo vydat se nelitostné válce s německými panovníky a zadržet všecken hybný pokrok. S druhé strany bál se Rostislav, kdyby se přiklonil k německé církvi, že svou zemi otevře misionářům, kteří byli zároveň zákopníky výboje císařského. Mělt onu podhlídavou opatrnost a onu potměšilou chytrost, vlastnosti společné sedlákům a polobarbarským knížatům; se svolením papeže Mikuláše I. obrátil se k císaři řeckému Michalovi III., jenž mu poslal dva slavné bratry soluňské, apoštoly slovanské Konstantina (Cyrila) a Metoděje (864).

Slované zabírali tehdejší největší část poloostrova Balkánského a v hojném počtu žili v okolí Soluňském. Aby je obrátili, to jest, aby je podrobili moci panovníků byzantských, řečtí misionáři studovali jejich obyčeje a jejich jazyk. Konstantin a Metoděj přinesli s sebou azbuku hlaholskou, liturgii slovanskou a překlad některých posvátných knih. Mluvili nářečím velmi blízkým jazyku Moravanů. Pokrok křesťanství byl až posud zdržován nenávisť, kterou vzbuzovali kněží přichozí ze západu, kteří obrácencům chtěli ukládat se svou vírou zároveň jazyk a panství nenáviděné a kteří s nelitostnou

lakotou vymáhali placení desátku. Již tehdy Němci v šíření vzdělanosti viděli přede vším obchodní podnik, jež vykořisťovali důkladně, a příležitost k loupeži. Konstantin a Metoděj shromáždili kolem sebe všechny ty, kterým nestáčila již stará víra, a které odlučoval od evangelia jen jejich pud národní. Hadrian II. dovolil slovanskou liturgii a Metod byl ustanoven za arcibiskupa moravského a pannonského (869). Takto se tvořil mocný stát, jenž nezávislý jsa s hlediska politického i náboženského hrozil zatarasit Německu cestu na východ. Již tehdy Velká Morava se pokoušela o úkol, jehož, doufáme, opět se chopí na příště stát československý.

Němci nepopřáli mladé říši času, aby se upevnila. Obyčejně Slovanům se vytýkají jejich snahy anarchistické a slabost jejich smyslu politického. Stereotypní to žaloby a obecná místa, jež spisovatelé opakují nekontrolyjce jich. Slováci Mojžírovi a Rostislavovi trpěli nedostatky, jež byly společné jejich současníkům a stadiu společenskému, které prožívali. Náčelníci kmenův neradi snášeli moc panovnickou a jejich odboje povzbuzovali opoždění obránci starých model. Ludvík Němec užil těchto sporů ke vpádu na Moravu. Rostislav zrazen byv od svého synovce Svatopluka, vládnoucího ve východních krajinách, to jest na Slovensku, vydán byl Němcům.

Svatopluk přijal pomoc cizinců, jen aby uchvátil panství. Sotva se zbavil Rostislava, strásl jeho a po několikaletých bojích přinutil Ludvíka Němce, aby uznal jeho samostatnost. Jeho ctižádostivost byla veliká a jeho záměry dalekosáhlé; svým sňatkem s dcerou českého knížete při-

poutal ke své politice kmeny nad horním Labem a rozšířil svou moc nad lužickými Srby, Slezany, Vislany a nad velkou částí zemí podunajských. Metodějovi; arcibiskupovi moravskému, podřízeni byli dva sufragáni, z nichž jeden měl své sídlo v Nitře. Vzpomínka na moc Svatoplukovu se dlouho zachovala v paměti lidu a jeho jméno se často vyskytuje v pověstech vedle jména jeho hradu Děvína, kterýž ovládá bránu dunajskou, a Nitry, kterouž oslavují zpěvy lidové.

Nitria milá, Nitra, ty vysoká Nitra!
kde že sú tie časy, vo ktorých si ty kvitla?

Nitra milá, Nitra, ty slovenská mati!
čo pozrem na teba, musím zaplakati.

Ty si bola nekdy všetkých krajín hlava,
v ktorých tečie Dunaj, Visla i Morava.

Ty si bola sídlo kráľa Svatopluka,
keď tu panovala jeho mocná ruka.

Ty si bola sväté mesto Metodovo,
keď tu našim otcom kázal božie slovo.

Teraz tvoja sláva v tóni skrytá leží,
tak sa časy menia, tak tento svet beží!

Ačkoli mu bylo až do posledních dnů bojovat s Němci a ač se nijak neklamal o jejich záměrech, Svatopluk usnádnil jejich pomstu svou politikou náboženskou. Z příčin nám neznámých nemiloval Metoděje a dal se za nástroj jeho odporce biskupa Wichinga; jal se zavádět liturgii latinskou vedle slovanské a po smrti apoštolově (885) pronásledoval jeho žáky. Dvě stě kněží nebo diakonů, mezi nimi nástupce Metodějův

arcibiskup Gorazd, bylo vyhnáno i rozešli se mezi Jihoslovany, kde šířili evangelium a obřad byzantský.

Zrazením politiky Rostislavovy a přetržením svazků navázaných jím s východní Evropou Svatopluk zůstavil svůj národ osamocený vůči tížádstivým snahám německým. Noví kněží přišli z Řezna a z Pasova, ztraceni prostřed kmene, jehož řeči nerozuměli a jenž je odmítal jako vetřelce; aby se udrželi, neznali jiného prostředku než se dovolávat ochrany králů německých. Oslabeno bezvládním, Německo tehdy nebylo s to, aby se samo o sobě chopilo opět svých výbojných záměrů; přivolalo na pomoc divoké hordy, jež se před Pečeněhy utekly do nižin potisských a podunajských. První nájezdy Maďarů byly odraženy. Ale Slovensko bylo rozerváno vnitřními spory, do nichž se pustili synové Svatoplukovi a vysíleno dlouhými válkami s Němci. Roku 905 nebo 906 Maďaři sobě podrobili Moravu a jižní Slovensko; zanikly samy trosky velké říše Moravské.

* *
*

Všickni Slováci nepodlehli hned panství maďarskému; mnoho se jich uteklo do hor, kam nebyli pronásledováni. Vpád roku 906 znamená nicméně rozhodné datum v jejich dějinách a v dějinách Slovanů vůbec. Král německý Arnulf, jenž se dožádal pomoci Maďarů proti Velké Moravě, nepředvídal útrap, které svou neopatrností způsobí svým krajanům. Malí, zavalití, očí vpadlých, lebky lysé, na níž se ježilo několik chomáčů vlasů, Maďaři byli hroznými drancovníky, jejichž

loupeživé vpády se rozšířily po vši střední Evropě. Nenadálá a zarážející smělost jejich nájezdů, rychlost a vzdornost jejich koní, jejich obratnost v metání šípů, dovednost, s jakou střežili pohybů svých nepřátel a zachycovali jejich dopravné náklady, zajistily jim na dlouhý čas neodolatelnou převahu. Pálili vsi a města, pustošili pole a odváděli tisíce otroků, jež prodávali na východ.

Pokračovali ve svých plenech až do doby, kdy Jindřich I. a Otto I. znovu zřídili Německo a okolo polovice X. století zadrželi jejich vpády.

Přes to přese všecko Německo se nehněvá na Arnulfa a odpouští mu dočasné utrpení pro službu, kterou jemu prokázal. Vražením Maďarů jako klínu mezi kmeny slovanské zlomil na dlouho sílu velikého odpůrce Německa. Od té doby západní Slované jsouce přinuceni čelit dvěma frontám, jsou v situaci velmi kritické a síla jejich odporu vůči nájezdu německému zůstala tím ochromena. Maďaři, ať spoluspolutvinní nebo podvedení, byli vždy nástroji německé hegemonie a několikrát jejich samotné zakročení rozhodlo vítězství Němců. Příštím mírem zlomeny budou konečně železné kleště, v nichž se Slováci dusí od desíti staletí; vrátí jim národní a politickou samostatnost, které již nenabyli od pádu říše Svatoplukovy.

Moudré to rady, tím moudřejší, že Slované dostoupili mnohem vyšší vzdělanosti nežli jejich vítězové a byli jim užitečnými vzory. Pročteme-li práci Miklosičovu: *Die slavischen Elemente im Magyarischen* (1871), zjistíme, že si noví páni země vypůjčili od dřívějších obyvatelů značný počet slov, vztahujících se k náboženství, politice, rolnictví a k domácímu hospodářství. Důkaz to, že styky obou národů byly těsné a že nedělilo jich hluboké záští.

Přes snášlivost panovníků, která trvala po několik staletí, panství uherské osudně tížilo Slováky. Zahnání do svých hor, oddělení od svých kmenových bratří, nikde nenalezali opory sobě potřebné, aby se zbavili své bídy hmotné a mravní, i byli odsouzeni žít stranou od civilizace; až do XV. století nepozorujeme u nich žádné duševní činnosti. Úspěch latiny, jež byla jazykem církve a státu a jež se jako řeč běžná rozšířila brzo i mezi vyššími stavy, přispěl k tomu, že se zdrželo probuzení myšlenky národní. zatím, co feudální bezvládní a privilegia šlechty v masse lidu dusily myšlení a život.

Maďaři ani nedovedli ubránit Slováky proti cizímu vpádu. Roku 1241 byli na hlavu poraženi od Mongolů, kteří zhoznou bystřící se rozlili po zemi a opustili ji teprve po úplném zpusťování a vyhládnění. Letopisy vypravují nám, že pocestný celé hodiny bloudil po venkově, aniž potkal živoucí duši; viděl jen mrtvolu, divokou zvěř, trní a zříceniny, prořídle obyvatelstvo, jež se uteklo do hlubokých lesů, živilo se bylinami a kořínky; v některých krajích jedlo i lidské maso; vlků bylo tolik, že napadali obyvatele v jejich chalupách.

Hlava III.

Střední věk.

Svatý Štěpán uherský. — Vpád mongolský a kolonizace německá. — Anjouovci: Matěj Čák. — Husité: Jan Jiskra z Brandýsa. — Vlivy české. — Invaze turecká a útlak feudální. — Reformace: čeští bratři. — Počátky despotismu rakouského: Leopold I. — Restaurace katolická. — Počátky literatury slovenské a zoře nové doby.

Až do času svatého Štěpána, jemuž Silvestr II. poslal roku 1001 svatou korunu, Maďaři v horních Uhrách vládli jen podle jména; Štěpán připojil je konečně ke království a příslušely arcibiskupství Ostřihomskému, jím založenému. Zachovávaly ještě jakousi jednotu kolem Zvolena, jenž byl po nějakou dobu jakýmsi malým hlavním městem. Štěpán, jenž se oženil s Němkou a jenž velmi těžce odvykal Maďary jejich obyčejům kočovnickým a jejich vrozené divokosti, šetřil jinorodců a svému synovi kázal snášlivost: »Budiž laskav k cizím hostům a jednej s nimi uctivě, protože přinášejí do tvé země vědomosti a vzdělanost. Jsou ozdobou trůnu; království, kde vládne jediný jazyk a jediný zvyk, je slabé a křehké.«

Když Mongolové konečně odtáhli ze země až do krve vyssáté, Bela IV. se ujal obnovy svého království. Již v XII. století panovníci počali povolávat do země osadníky německé a Gejza II. (1141—1161) usadil je na hranici polské, v krajině zavlažované Dunajcem, Popradem a Hernadem kolem Levoče a Kežmarku. Tento kraj orlývajícím lesy a žirnými pastvinami, vyniká též velikým bohatstvím nerostným; v XIII. století bylo tu až 24 královských měst, jež tvořila jednotu se zvláštní pravomocností. Zůstala tvrzí Německa až do doby, kdy roku 1412 Sigmund třinácté jich v zástavu dal Polsku. Království Uherské stále se domáhalo jejich navrácení a Marie Teresie, kterou Bedřich II. naučil umění zastřít své snahy ctižádostivě historickými záležitostmi, zabrala je roku 1771; tento proslulý úchvat byl prvním znamením k dělení Polska.

Podle příkladu Gejzova jeho nástupci dále přáli imigraci německé. Zvláštní důležitosti nabyla po vpádu mongolském, kdy osadníci v zástupech prchající před bezvládním svatě říše se sběhli, přivábeni rozsáhlými výsadami a samosprávou, jichž jim nabízelí králové uherští. Šlechta a kláštery, majitelé ohromných statků, šly za příkladem králů.

Po vyměření národních dynastií Arpadovců Anjouovců (1308—1382) narazili na vzdor některých velmožů slovenských. Hleděli zvítězit nad jejich odporem tím, že všemi prostředky podporovali příchod cizinců a v XV. století nebylo již ani jediného městyse, kde by nesešlo aspoň několik německých rodin. Nikdy kmeni slovenskému pod Karpaty nehrozilo tak velké nebezpečství a ničím neprokazuje lépe svou život-

nost a vzdornou sílu, než pomalou prací pohlcování, kterou rozžíral a pomalu v národní massu mísil tyto jinorodé živly. Tento pokrok dále se děje před našimi zraky a každé sčítání vyznačuje rychlé rozžírání německého území.

Tato domácí reakce nejprve se skrývala pod zdánlivými odboji feudálními proti moci panovnícké. Známe příliš málo povahu a záměry Matěje Čáka, jenž až do své smrti (1321) setrval v odboji proti Karlu Robertovi Anjouovskému, abychom mohli tvrdit, že jeho odpor byl vzbuzen politickou myšlenkou. Ostatně historické zjevy nevyskytují se hrubě v jednoduché formě a té doby zvláště vášně národní obyčejně se skrývají za osobními snahami ctižádostivými nebo za stavovským soupeřstvím. Aspoň je jisto, že pod svou mocí seskupil skoro celé Slovensko a že po čtvrt století vykonával tu moc téměř neobmezenou. Básníci, kteří později oslavili Matěje Čáka jako hrdinu znovu se rodící svobody, zajisté porušují historii tím, že mu vkládají záměry, kterých neměl; i když to nepřipustíme, ani to nevíme, již tím, že se odtrhl od ostatních Uher a že pod společnou mocí shromáždil slovenské stolice, oživoval myšlenku původní samostatnosti, a je jisto, že se opíral o lidové vrstvy; odměnily se mu svou náklonností, zachovávající vděčnou naň vzpomínku.

* *

*

Jakmile panství maďarské sláblo, Slováci přirozeným hnutím opět se blížili k Čechům. Episoda Matěje Čáka připravila je vlivu husitskému. Od založení university Pražské bylo

hojně jejich studujících v Čechách. Poslouchali tu kázání Milíče z Kroměříže a jeho nástupců, bývali tu přítomni hádkám, kde stoupenci opravy církevní hájili učení Wiklifova proti obráncům zlořádů. Vraceli se domů všichni rozechvěni těmito prudkými spory a s novým evangeliem přinášeli neobmezenou úctu k národu českému a ke kmeni slovanskému. V Rakousích a v Uhrách Jeronym Pražský směle potíral nepravosti stolice papežské a ozvěnou jeho se vzbudila vzpomínka na kázání valdetská, jichž nikdy úplně nepotlačila bdělá hierarchie, ani horliví inkvi- sitoři. Zda slovo Kristovo ve své revoluční či- stotě opět objevené pod římskou lávou nebylo nejprudším útokem proti feudálnímu útisku, den ode dne tíživějším? Záchvěv odboje obcházel mezi těmito sedláky, ještě málo zvyklými jhu: Kristus a Táboři jim slibovali odvetu.

Bože můj, Otče můj! Jak je ten svet zmotaný!
Čo vystojí, čo vystojí chudobný poddaný!

Každý ho sužuje, platu nepovyšuje;
veď se nazdá, že na veky panuje, panuje.

Vy páni zemaní! my sme vaši poddaní;
my budeme v čiernej zemi srovnaní, srovnaní.

Jak sedliak, tak i pán — musia všetci umriti;
musia všetci v čiernej zemi uhniť, uhniť.

Pánovia, pánovia! za čo my vám robíme?
či to len za tú zem čiernú, čo po nej chodíme?

Několikrát husitské houfy prošly Slovenskem. Po porážce Táborů u Lipan (1434) se tu usadili někteří vůdcové radikálních rot, polo rytíři, polo zbojníci, dosti podobní vyděračům, jež

dauphin Ludvík vedl ve Švýcařích nebo král Karel VI. v Alsasích, zušlechtění však vzpomínkou na věc, pro kterou byli zápasili. Skupili se kolem vůdce proslulého svými válečnými zásluhami, Jana Jiskry z Brandýsa, jenž za dynastických zápasů, rozrývajících Uhry, zřídil si v horách panství samostatné. Až do roku 1466, kdy zbytky českých dobrodruhů byly konečně vyhubeny, Slovensko bylo jakýmsi příslušenstvím Čech a jazyk český tu vládl.

Války husitské znamenaly značný pokrok v umění válečném; houfy české vycvičené přísnou kázní, dobře vyzbrojené, zvyklé rychlým pohybům se svými hroznými vozy válečnými, byly vyhledávány od panovníků; jejich hejtmané hráli důležitou úlohu při dvoře uherském a uvedli tu v užívání svůj jazyk. Na chvíli se zdálo, že Slovensko zavede jej v celém království. Matyáš Korvín (1458—1490), jenž pobyl déle v Čechách a za manželku pojal dceru Jiříka Poděbradského, rád spisoval své listiny česky, kdežto z té doby nemáme žádné listiny maďarské. Jeho nástupce Vladislav II. byl zároveň králem Českým; rodem Polák, zvolen vlivem Štěpána Zápoľského, jehož rodina byla slovenská, nalezl svou hlavní oporu v horních Uhrách a posílil vliv český. Několikrát zahájil sněm řečí slovanskou.

* * *

Porážkou u Moháče (1526), kde zahynul král Ludvík II., počíná pro Uhry a Slovensko období panství otomanského, jež trvá až do míru Požarevského (1718). Turci, podporováni jsouce vnitřními spory Uhrů, zabírají největší část králov-

ství Svatoštěpánského. Opanovavše Budín (1541), jež podrží po půldruha století, nejčastěji podporováni knížaty Sedmíhradskými, zmocňují se na čas téměř celého jižního Slovenska. Od Nových Zámků (něm. Neuhäusel, maď. Érsek-Ujvár) na pravém břehu řeky Nitry, od města Nitry (něm. Neutra, maď. Nyitra), od Levice (něm. Lewenz, maď. Léva) v stolici Těkovské, proslavené vítězstvím hraběte Suchesa roku 1664, od Sečan skoro každého roku konají nájezdy do severních krajín, odhánějí dobytek, odvádějí ženy a děti. Střílnami opatřené kostely a věže, jichž zříceniny spatřujeme u většiny měst, a kde ve dne v noci bděly stráže oznamovat blízkého se nepřítel, připomínají tato léta hrůzy.

Těže doby páni, jichž násilí a lakota nebyly zdržovány mocí královskou, tiskli sedláky železnou správou. Hned roku 1496 biskup jeden píše, že šlechtici se svými poddanými zacházejí hůře než s dobytkem. Sedláci (rustici, coloni, jobagiones) byli mimo těleso politické a ochrana zákonů se nevztahovala na ně. Záviseli naprosto na pánu, který na svém panství vykonával patrimoniální soudnictví, od něhož nebylo odvolání. Od času zřízení zemského r. 1514 byli připoutáni ke hroudě, přetřžení daněmi, jež výhradně na nich spočívaly, vykořisťování duchovenstvem, opovrhování a nenávidění velmoži, kteří se obávali jejich odbojů a doufali, že předejdou jejich povstání, uvrhnou-li je do nejhorší bídy, poddání robotám, jež byly rozmnožovány a stěžovány tím více, čím méně byli schopni odvádět své poplatky v penězích nebo v plodinách, jejich postavení se zhoršilo vzrůstem drobné šlechty, jež nuzná, nevědomá a násilná rozmnožila svůj vliv

a uchvátila důležitou část moci veřejné. Stoliční hromady prohlašovaly, že poddaný nesmí pohánět před soud svého pána, a že sama myšlenka, aby šlechtic nebyl v právu vůči sedláku, byla by mu nesnesnou urážkou.

Abychom pochopili postavení dnešních Uher, třeba si připomenout dlouhých staletí, kdy vládnoucí třída byla stržena ke krutosti a zvykla si pohlízet na poddané jako na stav poplatných a robotných nevolníků, vydaných jí na milost a nemilost. Nikdy nenastalo úplné splnutí mezi potomky loupežných kočovníků, kteří v zemi založili své panství, a rolníky, které si podrobili. Mezi vítězi a přemoženými tvořilo nepřestupnou překážku plémě, jako náboženství mezi muslimanem a rájou. Maďaři marně přičichli ke vzdělanosti a marně se chlubí jemnými způsoby, jejich duše je duší druhův Arpádových, kteří neznali jiného práva než násilí a užívali zákona jen jako kyje. Odtud jejich instinktivní náklonnost k Prusku a lehkost, s jakou přijali vedení Viléma II., v něm junkéři Tiszovi poznávají ducha svých předků, stepních zbojníků.

Občas sedláci, zmírajíce hladu, zmámení zoufalstvím a zemlení únavou, tu a tam náhle probuzeni z agonie, povstávají, pálí zámky, vraždí své tyrany. Malomocné a šílené to odboje, brzo krvavě potlačené. Po každém nezdařeném pokuse povstalci jsou tíže přitíženi k zemi.

Je nám záhadou, které nynější válka pomáhá nám rozumět, že tolik zkoušek nezdivočilo úplně duše porobených, nebo že neupadly v malátnou spavost. Za těchto staletí nájezdů a bídy Slovensko nepřestalo žít a myslit.

Bylo za to díkem zavázáno Čechům a vlivům husitským. Za náboženské a demokratické krise XV. století sedláci západního Slovenska se zbourili ve jménu kalicha. Po kompaktátech Basilejských (1436) tovaryši Jiskrovi a druzí vůdcové rot příšlých z Čech přinesli s sebou český překlad Písma sv., kázání, a vzdělavací nebo polemická díla nejznámějších kazatelů a teologů, především náboženské a válečné písně, jež vedly kacíře k vítězství. Od té doby myšlenky opravy církevní znepokojovaly svědomí. Veřejné mínění bylo zralé pro odboj a když studenti slovenští, kteří navštěvovali pilně universitu Vitenberskou, přinesli odtud these Lutherovy, tyto se rychle rozšířily. Bezvládní, jež následovalo po bitvě u Moháče (1526), nedopřálo panovníkům času a prostředků, aby potlačili kacířství, a přes některá okamžitá pronásledování Slovensko se těšilo zprvu skutkem a po některý čas právem — po roce 1606 — z náboženské svobody téměř úplně.

Kdežto Maďari přijali obecně kalvinismus, Slovinci přilnuli k vyznání luterskému: roku 1610 zvolili superintendenty a položili základy svému zřízení církevnímu, jaké se ve svých podstatných rysech zachovalo skoro až po naši dobu.

Byla obava, aby pokrok reformace nesloužil vlivu německému, jak tomu do jisté míry bylo aspoň po nějaký čas v Čechách. Ale XVI. století je pro Německo dobou úpadku, strádalo velmi vážnou krisí hospodářskou a zrak prostředních nástupců Lutherových, zabraných ve své maličerné hádce, obmezen byl nejužším obzorem. Emigrace téměř úplně přestala a staré osady německé, neživené již stálým proudem nových

příchozí znenáhla se vyčerpávaly vlivem svého okolí. Oligarchie městská nějaký čas se zatavovala za svými privilegii a tvrdošijně zakazovala přístup do svých měst okolním sedlákům. Krutá to nesnášlivost v době, kdy za vpádů tureckých nezbývalo rolníkům jiné spásy, než hledat ochrāny za hradbami městskými. Sněmy, kterými by toto sobectví nebylo hrubě hnulo, kdyby bylo šlo jen o Slovincy, se bouřily, protože zájmy Maďarů byly stejně poškozovány; dožadovaly se, aby Slovinci i Maďari byli připuštěni do královských municipií a vykonávali v nich práva jako staří obyvatelé. Cizí patriciát byl od té doby rychle zaplaven přistěhovalci z okolního venkova a většina měst bylo brzo dobytá od domácího živlu.

Třeba však kacířství přicházelo z Němce, nejčastěji se to dalo prostřednictvím Čech, kde nasáкло husitskými tradicemi. Zvláště církev bratrská svým rázem demokratickým a prostou zbožností svého bohosloví neobyčejně se hodila selskému obyvatelstvu, jež málo bylo přístupno dogmatickým hádkám a jež se nešťastnou dobou klonilo k asketismu polo mystickému. I ti z věřících a kazatelů, kdo nepřijali učení Jednoty bratrské, podléhali vlivu jejích snah mravních.

Jazyk český byl tak blízký slovenštině, že protestanté bez nesnázi přijali jej za bohoslužebný a z Čech dostali svou bibli, své kancionály a své knihy modlicí. Reformace, která zamítá všelikého prostředníka mezi člověkem a Spasitelem a která za jediný zákon uznává řád, jejíž osobní svědomí čerpá z evangelia, nevyhnutelně přikládala velkou váhu lidovému vzdělání. Zakládány byly četné školy. Některé byly oprav-

dovými malými universitami; jejich profesori studovali v cizině a měli vyšší vzdělání; při nich byly knihtiskárny, jimž děkujeme za první knihy československé. Protože největší zájem byl o náboženské otázky, spisy slovenské, jež máme z této doby, jsou pouze modlicí knihy, katechismy, postilly a kancionály — nejcennější pro nás. Všecka tato náboženská literatura byla sepsána českým jazykem a z velké části inspirována spíši bratrskými. Slavná bible Kralická, vydaná Jednotou, a kancionály jejich sborů zůstávaly po několik staletí jedinou duševní a mravní potravou Slováků, neb aspoň nejrzádnější a nejvzdělanější jejich strany. Je to jedna z největších služeb, jež Jednota prokázala Čechům; navázala mezi Slovany království Svatováclavského a Svatoštěpánského svazky, jež se nikdy nepřetrhnou docela.

Až do obležení Vídně (1683), jež značí úpad moci otomanské, panství Habsburské se prostíralo jen v horních a západních Uhrách, to jest v území většinou obývaném Slovany. Ačkoli šlechta byla od dávna oddělena od massy lidu, zachovávala jeho obyčeje a řeč. Po celé XVII. století veřejný život v Uhrách se soustřeďuje v stolicích čistě nebo polo slovenských: Ostřihom, sídlo arcibiskupa Petra Pazmánye, je při vstupu na Slovensko a v Trnavě od něho založena velká kolej jezuitská a universita, odkud vychází restaurace katolická; ze Slováků se odváží velká část kuruců (křížáků) a povstalci, kteří bojují velením Tököliho (1677—1685) a Františka Rákoczyho (1703—1711); jméno Prešova proslulo krvavým soudem roku 1687, jemuž předsedal generál Caraffa, hodný předchůdce generála

Potioroka; třicet šlechticů a měšťanů bylo tu mučeno nebo popraveno; »po několik měsíců kati na popravišti nepřetržitě všeli, na kůl vráželi, za živa lámali všechny oběti, jež politická a náboženská reakce označovala soudům odvislým« (Sayous). Prešov (maď. Eperies), slovenské město, ležící v překrásné krajině na úpatí hory Tábora. Mukačevo (maď. Munkács), orlí hnízdo, jehož proti Leopoldovi I. hrdinsky hájí (1688) Helena Zrinská, žena Emericha Tököliho a matka Františka Rákoczyho, je při hranici Slovenska a sněm Onodský, jenž roku 1707 prohlašuje svržení Habsburků s trůnu, z velké části se skládá z posluštic slovenských.

Anachronismy ideí bývají nepříjemnější než věcné omyly a druhům Rákoczyho nelze připisovat city Kollárovy nebo Ludvíka Štúra: nechťeme však přehnanou kritikou nepoznávat již v XVII. a XVIII. století zárodky smýšlení, jež se později přemění v skutečné programy. Je jisto, že jméno Petra Velikého bylo známo ve všem světě slovanském. Poslové, jež k němu vypravil Rákoczy snadno se s ním srozuměli, poněvadž hovořili s ním slovensky a v jejich řečích poznáváme jako první slabý projev nynějšího programu slovanského, osvobození Evropy zničením Rakouska. — »Abys pojistil svou říši na sever a západ,« pravili k carovi, »musíš odtrhnout Uhry od Rakouska; císař nedopustí nikdy, aby se tvá moc rozšířila na východ; král uherský rád k tomu přivolí, zaručíš-li mu jeho samostatnost.« — »Nechť se cař,« dodali, »pro svou slávu a pro štěstí všeho křesťanstva obrátí proti Rakousku, jež mu nikdy nebude věrno.«

Důvtip Petra Velikého byl by asi býval dosti bystrý, aby tušil velikost úkolu, jenž se tu podával Rusku, ale jeho pozor byl zabrán naléhavějšími starostmi, a po něm dvůr petrohradský ještě dlouho se dával zaslepovat ličeným přátelstvím a svádět úskočným a šalebným lichoce-ním Vídně.

Aspoň to je podstatné a to třeba si zapamatovat, že po čtyři století Slovensko, třeba nepřestává být částí království Svatoštěpánského, nepodlehlo vlivu maďarskému, že žilo svým vlastním životem, že tíhlo ku Praze a že z Čech dostalo podstatné živly myšlení.

* *
*

Nový a rozhodný důkaz toho nalézáme v dějinách tak suggestivních protireformace. Ještě před půl stoletím byly úplně neznámý a objevil nám je profesor university pražské Jar. Vlček, jenž s nejpřesnějšími metodami moderní vědy spojuje nejjemnější vkus a vzácnou bystrost psychologickou. Vlček, Čech původem a Slovák rodem, sám je živoucím důkazem skutečné nemožnosti oddělit od sebe obě skupiny větve československé.

Politika Habsburků směřovala k témuž cíli v Uhrách i v Čechách; chtěli zříditi svou neobmezenou moc a potlačit rozkol náboženský. Bitvou na Bílé hoře (8. listopadu 1620) srazili k svým nohám Čechy. Než přešli ke druhým výbojům, moudře hleděli upevnit své vítězství a až do nastoupení Leopolda I. svou pozornost věnovali téměř výlučně západním zemím mocnářství.

Leopold I., jenž vládl skoro tak dlouho jako Ludvík XIV. (1657—1705), je pravý představitel onoho rodu Habsburského, jenž nemá jiné zásluhy, než jistou vytrvalost ve svých záměrech, dovedl být i ve zločinu podivínský a nízký a jehož pošetilou pýchu dlouho zakrýval shovívavý osud. Se svými neohebnými nohama, se svými vyvalenými, krátkozrakými očima, »s dolejšímským Habsburků«, píše vyslanec benátský, »tak svislým, že přední zuby vystupují, čím se mu stěžuje mluvení«, přímo vyzýval ke karikatuře. Jeho současník vypravuje, že jednou, kdy se svým milcem Porciou hrál v kuželky, si stěžoval, že mu prší do úst; Porcia se zamyslel chvíli a když si hlavy nalámal, vyzval svého pána, aby zavřel ústa. Císař uposlechl a bylo mu pak dobře. — Jeho rádce nebyli však všichni hloupi; jsa váhavý, nerozhodný, loudavý poslouchal jejich rad jen zdaleka. Proslulý výrok, že se Rakousko opožďuje vždy o rok a o armádu, se nedatuje od věcerejška.

Jeho agenti a ministři kníže Václav Euseb Lobkovic a kancléř Hoher »směřovali k neobmezené monarchii«. V Uhrách naráželi na velmi staré tradice samostatnosti; byly drahé nesmírně čestné šlechtě drobné, která v svých rukách měla všecku moc správní a kterou hnát do krajnosti bylo nebezpečno pro sousedství Turků. Leopold I. byv zapleten v neustálé války za hranicemi, počínal si opatrně, ustupoval, když se mu odpor zdál příliš hrozivým a odkládal rozhodná opatření.

Mnohem horlivěji potíral kacířství; biskupové ho k tomu pudili a jesuité P. Ménagotti, správce jeho svědomí, P. Bischoff, jenž byl zpovědníkem

jeho syna, a P. Wolf, jenž přinášel do tábora Carraffova rozkazy o popravě uherských povstalců. Věc byla na pravé cestě, podivuhodně zahájena kardinálem Pazmányem, jedním z velkých mužů restaurace církve katolické v XVII. století, jedním z nejznamenitějších nástrojů, jež si jesuité vytvořili ve svém hrdinském období. V době, kdy se vrátil do Uher r. 1607, protestantism úplně ovládal zemi; k podniknutí zápasu bylo třeba nadlidského hrdinství. S několika přáteli Pazmány se vrhl do samého proudu a zarazil mu cestu. Rozsáhlými jeho vědomostmi, obratnou jeho argumentací, prostým a mocným jeho slohem, jímž si zasloužil být pokládán za vlastního tvůrce prosy maďarské, všim tím bychom si nemohli ještě vyložit jeho úspěchy; svá vítězství získal zvláště vroucností svého přesvědčení, rozsáhlostí svých záměrů a pevností svého přesvědčení a horoucího ducha. Připravil půdu tak dobře, že po jeho smrti (1637) jeho nástupci mohli jen sklízet úrodu.

Hnutí tohoto století bylo příznivo katolikům, kdežto protestantství pozbývalo všudy půdy. Kruté dni nastávaly slovanským protestantům, třeba Leopold několikrát byl přinucen potvrdit svobodu náboženskou v Uhrách. Podle klasické formule Habsburkové prokázali vždy svou úctu k zákonu tím, že jej obcházel.

Průběhem půl druhého století pronásledování nikdy nepřestalo úplně; měnilo jen formu, stíhání násilné neb úkladné, krvavé nebo podskočné.

Fakt zajímavý, kněží a mniši na Slovensku, kteří pokračovali v činnosti Pazmányově, se nenadchli jeho spisy a pro svou propagační práci

hledali svých vzorů výhradně v Čechách. Pazmány zůstavil slavnou knihu *H o d e g u s v a g y i s I s t e n i i g a z s á g r a v e z e r l ő k a l a u z* (H. neboli průvodčí vedoucí k božské pravdě, 1613) podle vzoru Bellarmina, jenž byl velkým zdrojem polemiky jezuitské, poskytl obráncům víry katolické obšírný soubor apologetiky římské; je zvláště zajímavo konstatovat, jak to připomíná Vlček, že Hodegus byl do slovenštiny přeložen teprve mnohem později a nezůstavil žádné stopy v náboženské literatuře slovanské.

Za to se znovu otiskovala spousta české homiletiky, kázání, apologie, životy svatých, ba i původní díla vycházející na Slovensku jsou vsutku jen nápodobou nebo přesněji vzato opakováním traktátův uveřejněných v Čechách. Jesuité uherští zřídili své středisko v Trnavě (něm. Tirnau, maď. Nagy Szombat), kde vystavěli velkolepý chrám, jež ozdobili pracemi nejslavnějších umělců křesťanských; pod ním rozsáhlá jejich kolej byla malou čtvrtí městskou s knihovnou, knihtiskárnou, studentskými divadly, internáty pro šlechtické nebo městské synky. Vedle tohoto chrámu deset kostelů a toliček soukromých kaplí povzbuzovalo zbožnost věřících. Z Trnavy jesuité daleko šířili svou činnost, v Žilině, jež byvši po půl století ohniskem luteránů, přivedena byla opět ku poslušnosti a vydala nymí několik nejuzřívenějších apoštolů moci římské, v Trenčíně, v Prešově a j.

Monumentální stavby této doby hledí ohromovat ducha svou massou, rozvinutím své nádhery, lichým leskem svých mramorů a svého pozlátka; sochy půvabu strojeného a líbívého nebo překrouceného a prudkého uchvacují obrazo-

tvornost a porušují vkus. S pozoruhodným smyslem psychologickým jesuité dovedou zasáhnout duši obecnstva ještě otřelou, neštítí se hlučných a hrubých prostředků; jde o to, aby očima pronikli k srdci, aby neofytům pode jhem ještě se chvějícím dali smyslový pomysl o drtivé moci církve.

V literatuře se vyskytují tytéž rysy jako v umění, leda že nedostatky jsou tu nekonečně pohoršlivější. Náboženské knihy XVII. století jsou spousty zázraků, kde bez ladu a skladu spisovatel hrámádká příklady, obrazy, metafory; čtenář jest vláčen, unášen, utápěn, strhován zátopou slov, přívalem citátů a lavinou líčení a inektiv. Po stránce slohu, skladby a myšlení jak jsme vzdáleni od svých vzorů klasických! Diskuse ustupuje extasi; váhu důvodů nahrazují přepeychem epitet; řeč se zaplétá, ověšuje se pozlátkovými ozdobami, rozvádí se v nekonečné enumerace nebo se ztrácí v subtilních jinotajích. Aspoň zůstává skoro vždy jazykem, jímž se mluví v Čechách; nedovedou se ho zbavit ani spisovatelé, kteří si snad toho tajně přejí.

Vedle horečky propagandy náboženské znenáhlu národní cit počíná klíčit. Již roku 1718 Alexander Mačaj uveřejňuje v Trnavě postillu, protože se rdí studem pro inferiotu Slováků vůči Maďarům a Němcům a jiným jejich sousedům; protestant Daniel Krman, jenž se narodil a umřel ve vyhnanství (1740), s nadšením mluví o slovenštině, kterou jako všickni jeho současníci stotožňuje se staroslovanštinou. Toto rodící se vlastenectví se projevuje pozorností, která se nese ke studiím historickým a filologickým: Krman psal spis o původu Slovanů; Matěj Běl (1684—1749)

je skutečný učenec, jenž pracuje o opravě pedagogických metod a shromažďuje prameny a listiny dějin uherských. Cítíme jako první záchvěv rašení duševního a probouzení myšlenky národní.

Tento ještě mihotavý úsvit a tyto nejisté záblesky spadají v jednu dobu s jistým pokrokem hmotným. Míry Karloveckým (1699) a Požarevským (1718) Turci byli zahrání za Sávu a Dunaj a Slováci v míru vzdělávají svá pole, jichž nepustoší již vpády nepřátelské; Marie Teresie zlepšuje osud nevolníků, stanoví míru robot, obmezuje nadprávní pápů, kteří již nesmí šířit svá pánství zabíráním selských dvorů. Lid je pracovitý, nadaný, obratný; při prvním paprsku slunečním se pozdvihne a vrátí se opět k životu. Rolník zdvojnásobňuje práci, aby zvýšil hodnotu pole, jehož mu zvuile panská nemůže již odnit. Nicméně v mnohých stolicích sklizeň nestačí vyživit četných rodin. Vždycky za tuhých zim a dlouhých večerů vesničané se oddávali různým pracím domácím: vyrábějí náradí a nástroje ze dřeva, hliněné nádoby, tkaniny; prošlulé jsou výšivky slovenské; v kajinách rudných povstávají některé huti.

Jako většinou horalé, tak i Slováci rádi se toulají po světě s touhou, že se vrátí jednou do vlasti. Střídmi šetrní, otužilí hledají výdělek po Rakousku, ba až na Rusi. V Čechách zvláště bývá jich hojně, podomních obchodníků, klempířů, dráteníků, prodavačů pastí na myši, vozků. Ze své potulky přinášejí si něco peněz na zaplacení daní, značnou znalost světa a cit, že náleží slavnému a mocnému kmeni.

Přes to zůstávají velmi chudí, dosti nevědomí

a Maďaři, když jim podávali čest, že je povýší až k sobě, neočekávali věru, že se potkají s vážným odporem u tohoto lidu, který posud byl jen hmotou národa. Snad s trochou obratnosti bylo by se jim to zdařilo. Dali se však do toho nanejvýš neobratně a zvláště nerozumně, užili hned násilí, čím vzbudili jen nenávist a rozpoutali hněvy. Máme tvrdou hlavu, pravil mi sedlák slovenský asi před třiceti lety; Maďaři buší do nás kladivem. Tím lépe; vrazili nám hřeb do mozku a to proto, že nechceme být Maďary.

Hlava IV.

Znovuzrození slovenské (1780—1867).

Encyklopedisté a romantikové: Herder. — Století osvícenské. — Josef II. — Leopold II. a probuzení maďarského nacionalismu. — Drobná šlechta: Ludvík Košut. — Sněmy roku 1835 a 1843. — Je-li Uher synonym Mladara? — Probuzení slovenské: racionalisté a katolíci: Bernolák, Jan Hollý. — Útisk maďarský. — Ludvík Štúr a roztržka roku 1844.

Rok 1780 značí počátek vlády Josefa II. je po roce 1526, kdy Ferdinand I. království České a Uherské připojil ke svým dědičným državám, nejdůležitějším datem rakouských dějin. Je to začátek národnostních zápasů, jež se na blízkém jednání mírovém skončí rozpadnutím Rakouska.

Až posud se Slovákům, ačkoli byli poddanými koruny Uherské, podařilo udržet se ve styku s Čechy a zachovat si národnost neporušenu. — Zda úmyslně a vypočítavě? — Sotva asi. — Spíše jakýmsi bezděčným odporem a odbojným pudem života a vytrvalostí, oživujícím všechny bytosti. Národní zápasy u nich nenabýly nikdy téže prudkosti jako v Čechách, poněvadž necítili svou individualitu přímo ohroženu. Spory náboženskými a sociálními byla vyčerpávána

jejich duševní činnost, jinak ještě malátná. Situace se změnila ve chvíli, kdy si Maďaři usmyslili, že jsou vyšší třídou občanů a chtěli z jinorodců vytvořit stav heilotů, kdyby se nechťeli vzdát svého jména a zradit svůj původ.

Okamžik, kdy se Uhři odvážili těchto nepředvídaných nároků, byl zvláště špatně volen, protože spadal v jednu dobu s počátkem onoho velikého hnutí obrození slovanského, jež zůstává jednou z nejúchvatnějších episod současné doby. Srážka byla nevyhnutelná mezi oběma sousedními národy, Maďary a Slováky, kteří proti sobě byli hnáni dvěma proudy ve své podstatě obdobnými a řízenými ve směrech protivranných. Chybou Maďarů bylo, když byli zkusili síly odporcovy, že nepřerušili boj, dokud čestný směr byl ještě možný. Vláda Josefa II. rozpoutala spor.

* * *

To je vinou Voltairovou, — to je vinou Rousseauovou — zpívá Gavroche v Bídnicích. — Nesmírně málo bylo lidí, kteří na úpatí Tater čtli Slovník filosofický (Dictionnaire philosophique) nebo Smlouvu společenskou (Contrat social). Ale velikými knihami jsou knihy, jež v daném okamžiku shrnují přání lidstva. Spory ideí, pro něž ve Francii dostali se do sebe racionalisté a sentimentalisté, vyskytují se opět v základě politického a mravního soupeřství, jež za Josefa II. zmitá Rakouskem od Karpat k Savě.

Encyklopedisté prokázali světu neocenitelné služby a z jejich učení vzešel současný svět. Jako všickni proroci i oni měli několik žáků ško-

dicích jejich vážnosti: jedni, jako Bedřich II. nebo Kateřina II. ruská, v zájmu sobeckém kořistili z jejich nauk; druzí, ducha poněkud obmezeného, pojali nové ideje spíše nadšeně než rozumně a jejich naivní prostotě chyběla kritika a takt.

Naši encyklopedisté sami byli tím poněkud vinni. Jejich pojetí světa bylo správné, ale obmezené; nepochopili, že rozum, jehož je třeba ke všemu, nestačí na vše. Jako bytostí rozumovou a myslící, člověk je zároveň tvorem náruživým. Rousseau ukázal na mezery jejich kředa a po něm Herder, jehož vlivu nemůžeme přeceňovat, otevřel cestu romantismu. Proti abstraktní bytosti, všude sobě podobné, která trvala jen v mozku našich filosofů a kterou chťeli ke štěstí vést jednotejnými a jednotvárnými cestami, postavil skutečného člověka tak, jak jej vytvořila dlouhá staletí dějin s jeho různými potřebami a s jeho neodvratnými tužbami. — Bylo by patrně pohodlnější, kdyby všickni obyvatelé světa mluvili tímž nářečím, spravovali se jednotejnými obyčejí a postupovali podle metod obvyklých při hodnocení všech věcí. Život byl by tím snazší; — příjemnější-li? — To je jiná věc. Ostatně na tom nesejde mnoho, protože osud o tom rozhodl jinak.

Po Rousseauovi Herder kázal návrat ku přírodě, přednost dával obrazotvornosti a citu před rozumovým přemítáním a vůlí, vyzdvihoval moc neznámých sil, které v nás působí bezděčně a které samy vytvořivše nejpodivuhodnější díla genia lidského, zjednały podmínky vzdělanosti. Radil každému člověku, aby se vrátil ke své kolébce, a každému národu, aby se přiblížil ke svým nejbližším předkům. Před umělými

básněmi dával přednost lidovým zpěvům a bájím a aby zmladil lidstvo, spoléhal na skupiny kmenové, jichž tvůrčí schopnosti nebyly otupeny štěstím příliš dlouhým a existencí příliš umělou. Jeho myšlení, často mlihavé, oslňovalo sliby budoucna, jimiž bylo přetíženo, a nelze poříti, že působilo kouzelným vlivem na celé stolecí. Nedostávalo se mu kritiky, míry a často vkusu. Nedostatky to, které lehce odpouštěli čtenáři, k nimž se obracel. Byli uchvacováni bouřlivým a matným proudem jeho nadšení, rozněcování jeho plamennou poesii a věšteckým hlasem jeho aforismů. Dal nacionalistům všech zemí jejich breviář a z něho právě velicí Slováci Kollár, Šafařík a Ludvík Štúr konali svá studia.

Josef II. nečetl ani *Stimmen der Völker in Liedern* (Hlasy národů v písních) ani *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (Myšlenky o filosofii dějin lidstva) a byl by v nich viděl jen nudné povídání a plané řeči. Nikdo nepodléhal tak málo pověrám minulosti a svodům historickým, jež jsou kategoriemi romantického ducha. Nepřipouštěl jiného kriteriia než hmotný prospěch, jiného účelu než vývoj veřejného bohatství, jiného ideálu než jednotejnost. Jeho prudký fanatism vzbudil zuřivě hněvy, jež nebyly vesměs odůvodněny. Potomstvo, méně přísné k němu, než jeho současníci, uznalo již, že jeho netrpělivá a neopatrná horlivost byla často vzbuzována upřímnou dobrou vůlí a že jeho omyly byly jen poblouzením výlučného a vášnivého ducha, a ne duše sobecké a malicherné.

Mnohé jeho zákony byly výborné: na příklad

slavný patent toleranční (1781), kterým skončil období pronásledování, jež ode dvou staletí dráhalo a hanobilo mocnářství, nebo zákony, které určují a zlepšují stav poddaných. V Uhrách chtěl zavést řádnou správu, potlačit samosprávu stolic, jejichž sjezdy (generální kongregace, kůzygüléseki) byly jen ohnisky bezvlády a zpronevěr, znovu zřídil soudnictví, zrušil sto čtyřicet klášterů. Stará ústava zemská byla vyvrácena. Opravy tak radikální a tak náhlé byly by na sněmě vzbudily výbuchy zuřivosti; nesvolal ho. Privilegovani stavové byli zasaženi i ve svých zájmech i ve své pýše. Jejich hněv dostoupil vrchołu, když roku 1786 dal přenést do Vídně svatou korunu, jež byla symbolem samostatnosti země, a když nařídil, aby na příště němčina byla jazykem správy a školy.

Centralisační dílo Josefa II. bylo připraveno jeho matkou, Marií Teresii: pracovala o něm pomalu, jemnou rukou se svým ženským taktem; vábila ke svému dvoru velmože, jež znenáhla odlučovala od drobné šlechty národní, udělovala jim tituly, ženila je s Němkami. Josef II. pokládal dílo za pokročilejší, než jím vskutku bylo, a svou prudkostí poškodil úspěch. Bylo by se mu přece zdařilo, kdyby se byl odvážlivě nepustil do války s Tureckem, jež dopadla špatně. Nespokojenci se pozdvihli, připravili povstání. Císaři nezbylo než odvolat čestně a jeho nástupce, obratný a ústupný Toskanec, Leopold II. (1790—1792), aby zjednal pokoj, rychle obnovil starou ústavu, slíbil svolávat sněm v každých třech letech a uznal, že Uhry mají být spravovány svými vlastními zákony a obyčeji a ne podle způsobu druhých zemí (1791). Jeho nástupcové nezachová-

vali vždy velmi svědomitě slibů Leopoldových; aspoň zlou zkušeností Josefa II. poučen byl dvůr vídeňský, jenž si obvykl šetrně zacházet s Uhrami.

Josefinskou krizí způsobeno bylo v myslích dosti živé pohnutí; za vlivu filosofů francouzských a prvních romantiků německých spor mezi císařem a šlechtou nabyt většího rozsahu. Nespokojenci se dovolávali nejen svých starých zřízení a svých dávných listin, nýbrž i přirozeného práva. »Stát existuje jen pro národ,« pravila šlechta peštská a biharská. »Národ zřídil stát jen pro svůj vlastní prospěch; jemu tudíž přísluší nejvyšší moc nad sebou samým.«

Národ! lid! — Otázka bude dána: co dlužno rozumět lidem, národem v království Svatoštěpánském? Na sněmě r. 1831 jeden poslanec si trpce stěžoval do situace, jež se vytvořila pro Maďary: — Jsme jediný národ v Evropě, který je nucen žádat vládu, aby mu dovolila mluvit a psát svou řečí mateřskou. Načež zástupce vládní odpověděl: je to proto, že není národa v Evropě, který jako náš má čtyři nebo pět řečí mateřských (maďarštinu, srbochorvatštinu, rumunštinu, slovenštinu a němčinu).

Až do té doby různé národnosti žily v pokoji, protože se žádná z nich nedomáhala panství. Latina, jež zůstávala úředním jazykem, neurážela nikoho. Bylo zajisté nesnadno udržet ji na dále. Jak ji nahradit, ne-li maďarštinou, která byla jazykem poměrně většiny obyvatelů? — Přirozená to náhrada, však choulostivá, ježto hrozila nebezpečenstvím, že narazí na vážnou nedůtklivost, a proto vyžadovala nesmírné opatrnosti a taktu. Přátelé Maďarů uznávají, že ne-

jsou to právě jejich význačné vlastnosti. Proti-ovou, jakou často pozorujeme u Asiátů, v stejnou dobu, co v událostech každodenní politiky jeví bystrost, přecházející až ve lstivost, a podivuhodné umění protahovat debaty úskočnými formulami a dvojsmyslnými ústupky, často bývají obětmi své planoucí obrazotvornosti a přeludů své marnivosti. Maďari jsou juristy, kteří nemají nijakého citu pro právo, a diplomaty, kteří v skutečnosti věří jen v násilí. »Můj národ,« napsal jeden z jejich nejslavnějších představitelů, »zahyne pýchou.« — »Neznám snad ani jediného Maďara« — pravil v uherské akademii hrabě Széchényi (27. listopadu 1842) — »jenž by se, třeba že se mu sestříbil vlas a rozbrázdila tvář zkušenostmi a poznáním životním, ihned neproměnil na blázna neb alespoň člověka bez citu pro čestnost a spravedlivost, jakmile se počne jednat o naší řeči a národnosti. V takové chvíli i nejmírnější náš člověk pozbývá rozvahy, člověk nejprozíravější oslepne a nejrozzumnější zapomíná na odvěčný příkaz: Co nechceš, aby ti druzí činili, ani ty nečiň jim.«

Vedle Széchényiho jiní vynikající vlastenci, v první řadě Eötvös, upozorňovali své přátele na nebezpečnost jejich provokací. — »Náš sněm,« psal Eötvös ještě roku 1850, »měl by si připomenout, že je představitelem všech obyvatelů země a ne společností pro rozmnožování národnosti maďarské... Třeba rozšířit přesvědčení, že se národnost může vyvíjet jen z vnitřka a že lze při tom užívat prostředků jen intelektuálních a mravních.«

Massa Maďarů nebyla s to, aby poslechla těchto rad, nejprve proto, že byla přesvědčena,

že druzí národové království nejsou schopni, aby setrvali na dlouho v odporu, potom — a to hlavně — že k nim chovali nejhlubší opovržení. — Proslulý je způsob, jak se mluví o Slovácích v Uhřích: Tót nem ember (Slovák není člověk); ale s druhými kmeny, Rumuny, Srby, Němci, se nejedná lépe. — Jediný Maďar má odvahu: Němci jsou jen holota a sběř. (Magyar ember hat Courage, Német ember, Hudsfoft, Bagage.) Velmi rozšířená píseň lidová ukazuje nám, jak lid smýšlí o sousedech vídeňských a je zajímavo připomenouti ji dnes: »Počkej jen, Němče; budeš toho litovat, žes se odvážil mně hrozit. Z tvé kůže dám si udělat dudy a na ty dudy zadudám zvučnou píseň: Hoj! ničemný Němče, nechť rak ti užere plíce a játra v břiše a nechť ti pak rozžere žebra!« — Srbové a Rumuni jsou jen opovržením hodný dobytek, odporový neřád.

Nad tímto lidským kalem se týčí Maďaři ve své nesrovnatelné velebnosti. — Extra Hungaria non est vita, aut si est vita, non ita (Mimo Uhry není života, nebo je-li život, není takový). — Ve své pýše příliš se vynášejí, roztahují, napařují, ba honosí se i chybami a vadami svého národa. — U nás ministři se bijí v souboji. — U nás se vydá sto tisíc zlatých na volbu. — Tito mladí tanečníci vám se zdají poněkud mdlí, pravil Maďar jednomu cestovateli; co chcete? tísň je hospodářská situace. Ach! Kdybyste je byl viděl před třemi nebo čtyřmi lety: při prvním pohybu, nůž v ruce. — Jistý pedagog v dlouhé a školácké rozpravě dokazuje, že jediný Maďar dovede milovat; sama řeč to dokazuje: Je vous aime, I love you, jak nepůvabná a bezvýznamná jsou tato slova! řekněte mi: szeretlek, hle, jaké

to slovo vznětlivé, výrazné! — Opravdu, odpovídal mu cizinec. Vážní svědkové mně tvrdili, že policie musila zapovědit užívání tohoto slova, protože na pouhé zaslechnutí jeho nevinné panny porodily silné chlapce. Uznejme, že je slušno připustit dobrodíní polehčujících okolností bláhové marnivosti Maďarů. Jejich opojení, jehož projevy bývají mnohdy směšné a často trapné, částečně se vysvětlují příliš náhlými úspěchy jejich politiky a rychlým rozmachem jejich písemnictví. Po těžké a dlouhé malátnosti XVII. století otvírá se mu období nenadálého rozmachu historickými a filologickými pracemi Mikuláše Revaye († 1807) a Františka Kazinczyho († 1831), kteří razí cestu velikým spisovatelům současného období bratřím Kisfaludyem, Alexandrovi († 1844) a Karlovi († 1831), Michalu Vörösmartyem († 1855) a zvláště Alexandrovi Pötöfimu († 1849), Tyrtaiovi revoluce a Janu Aranyovi († 1882), v pravdě nejpůvodnějšímu a nejvýznačnějšímu z maďarských básníků. Téže doby jako řečníci se proslavili Ladislav Szalay († 1864), Josef Eötvös († 1871), Ludvík Kossuth († 1894), František Deák († 1876).

Tato jména většinou jsou dobře známa ve Francii a Saint-René Taillandier věnoval obrození maďarskému cituplně a jasné stránky, jež nalézaly dosti dlouho ozvěnu. Maďaři obratně použili naší přízně a těžili z naší zdvořilosti. Milují reklamu a rozumějí jí, rádi se staví na odív před Evropou, kterou baví a jímají svými malebnými dolmany husarskými; s vypjatou hrudí finčí svými ostruhami; dovedou se chovati dvorně, líbují si ve frasích a v umění se zalíbit. V západní Evropě liberálové, zvláště osmačtyřicátníci, ne-

dobře poučení, jimž snad neběželo ani tolik o to, aby šli věcem na kloub, dali se lehce svést těmito dvornými troubadoury, hladce přijali tvrzení těchto hrdinských obránců demokratické ústavy, kterou Metternich a Schwarzenberg pokoušeli se přivést ku pádu. Viděli v nich jen hrdé a statné odpůrce habsburského absolutismu; nepozorovali, že tito povstalci jsou imperialisté, kteří svými lakýrkami deptají miliony poddaných.

Roku 1791 sněm nařídil, aby profesori maďarského jazyka byli jmenováni na všech školách středních a vyšších a aby maďarština byla povinným jazykem vyučování. Brzo potom se ozývaly některé hlasy; aby se maďarština stala jazykem úředním v království. Plán, pozapomenutý za válek Napoleonských, se objevil znovu, jakmile počal opět pravidelný život. Na sněmě roku 1825 navrženo latinu nahradit maďarštinou v protokolech o zasedáních a v poselstvích, jež si vyměňovaly obě sněmovny.

Návrh, živě potíraný poslanci slovanskými, vyvolal prudké debaty. Maďaři vinili své odpůrce z nedostatku vlastenectví a jasně jim dali na srozuměnou, že užijí nejráznějších prostředků, aby svou vůli uložili všem poddaným koruny.

Každá událost, kterou se v Evropě vyznačoval pokrok liberálních ideí, v Prešpurku se projevovala stupňovaným šovinismem. Vlastenci si stěžovali do vlažnosti vysoké šlechty, tvrdili, že nejlepší spisy maďarské mají sotva dvě stě odběratelů, kdežto se knihy slovanské kupují po tisících; aby udělali konec tomuto žalostnému stavu, neviděli jiné spásy než v rázném nátlaku. — Kdo chce jíst, musí se naučit maďarsky; nikdo nedosáhne veřejného úřadu nebo místa

advokátského, nezná-li maďarsky; před nejvyšším dvorem soudním spory budou vedeny maďarsky pokaždé, kdy si žalobce to vyžádá.

Magnáti, trvající na tradici, lpějící na písmeni ústavy, sledovali zprvu hnutí jen s jakýms odporem, pomalu, ponenáhlu byli však umášeni proudem, zachvázeni byvše horečkou, jež zmítala stoličními hromadami. Před rokem 1848 jenom šlechta užívala v Uhrách práv politických a vešlo v obyčej povyšovat do stavu šlechtického každého, kdo nějakou službu prokázal státu; za válek proti Turkům celé vsi dostaly listy šlechtické, jimiž se docházelo osvobození od daní. Takto se vytvořila drobná šlechta, velmi četná (600.000 až 700.000 osob), v jejíž řadách bylo mnoho prostých sedláků, ba i hospodářských dělníků. Tito chudásové (bocskorosok) nuzní, lační, nevědomí, velmi pyšní stavem, jenž je povznášel nad obecný lid, ryční a svárliví horlivě přicházeli do hromad stoličních, jež jim poskytovaly vedle příležitosti ke snadnému zisku hojných hostin a vzácné zábavy v jejich obyčejně jednotvárném životě. Rozhodovali o volbách, snadné to kořisti několika vůdců, kteří zakupovali jejich hlasy nebo rozněcovali je svými řečmi.

K uchvácení jejich stačilo zalichotit jim ve dvou velmi citlivých místech: v nenávisti k Vidni, jejíž perfidní podpora udržuje odboj jinorodců, a v pýše kastovní; jako k erbu Inuli ke svému jazyku maďarskému, jenž vyhloubením nepřekročitelného příkopu mezi šlechtou a davem poddaných posvěcoval je vyšší hodností. Svedení jejich příkladem, z ješitnosti, ze ctižádosti, z lakotnosti nebo prostě proto, že třeba

žit, téměř všickni lidé, kteří se povznegli na vyšší stupeň vzdělanosti a bohatství, vzdávali se mateřského jazyka a stávali se nepřáteli svého kmene: nejslavnější řečník Uhër a jejich nejznámější básník, Kossuth a Petöfi, jsou oba slovenskými renegáty, jako Burian, nedávný ministr věci zahraničních. Tito odpadlíci dávali se do boje proti svým dřívějším přátelům s neobyčejnou prudkostí neofytů a s trpkým záštitím zrůdců. Jejich podnětem spor se stával čím dál tím nelibostnější. Opravdově zahájen byl kolem roku 1835.

V debatách sněmu jevil se velmi rychlý pokrok myšlenky národní. Jedenadvacet stolic žádalo, aby se výlučně užívalo maďarštiny v soudnictví, v církvi a ve škole; ani mše nebude již sloužena latinsky, nýbrž maďarsky a rodinná jména cizího znění budou nahrazena jmény uherskými. Sněm se usnesl, že se na příště maďarštiny bude moci užívat při všech soudech, že zákony budou prohlašovány maďarsky a latinsky a že pouze text maďarský bude pokládán za autentický, že učení maďarštině bude rozmnoženo na ústavách učitelských a v seminářích a konečně že na všech fárách, kde se maďarštiny užívá při bohoslužbě, bude také jazykem matrik.

Počátek velice slibný! Vláda podporovala hnutí a podávala nový zákon jako prosté opatření vychávací a prostředek, »aby se postupně vyvíjela řeč národní«. Její dobrá vůle neodzbrojila netrpělivců a radikálů; tlumočnickem jejich požadavků byl Ludvík Kossuth. Znamení publicista, podivuhodný agitátor, nesrovnatelný řečník, neodolatelný v útoku, nezlomný v ne-

štěstí, byl modlou a byl i zlým geniem svého národa. Zuřivý vlastenec, v jehož ohnivé duši vřely všechny nezkroutné vášně jeho krajanů. Byl to jakobín v klasickém slova smyslu, hotov vše obětovat státnímu důvodu, a fanatik, jenž maje čelo v oblacích, nepozoroval zříceniny, které se jeho postupem kupily kol něho. Když roku 1848 Srbové hrozili, že se spojí s Vídní, odepřel jim svobody nevyhnutelné pro jejich život národní, odmítl je hněvivým posunkem: neznám v Uhrách jiného národa než národ maďarský; mezi námi rozhodne meč. — Běda tomu, kdo mečem zachází, dí Písmo, mečem zahyne. Kossuth velmal konečně své krajaný na cestu bezvýchodnou, kde se rozbila jejich moc.

Hned na počátku získal velkolepý úspěch. Roku 1839 poprvé adresa králi byla složena maďarsky. Sněm žádal, aby se maďarština stala výhradním jazykem správy a vyučování; získal aspoň, že byla uznána za úřední jazyk království; ve třech letech matriky budou výhradně vedeny maďarsky a kněží všech vyznání budou povinni znát jazyk maďarský.

Sněm roku 1843 korunoval půlstoleté úsilí a vyrval jinorodcům slabé záruky, jež si byli z bouře zachránili. Je zajímavo ještě dnes znovu číst debaty, v nichž se rozpoutaly vášně, protože v nich živě chápeme myšlení šovinistů maďarských a sofistický zmatek, o nějž opírali své nároky.

»Naším Uhrám,« pravil palatin, »až posud se vedlo dobře, poněvadž národové v nich bydlící se cítili Uhry. Jestliže se nyní každá strana národa domáhá své individuality, veřejné dobro země jest ohroženo.« Makavě tu poznáváme para-

logism Kossuthův a jeho pokračovatelů. Slováci, Rumuni a Srbové byli Uhry, ne však Maďary; věrní a volní poddaní svaté koruny potud, pokud se různí kmenové těšili z úplné rovnosti, neuznávali již království Svatoštěpánského v novém státě, kde převahu uchvátila zvláštní skupina, Maďaři, kteří na dvojsmyslném základě uvedli druhé národy v postavení ponížené a podružené. Jazyk maďarský jedním názvem označuje i všecky obyvatele země i přímé potomky Arpadovy. Kossuth a jeho následovníci zneužili toho, aby vyloučením ze zákona většiny obyvatelstva zrušili smlouvu společenskou. To jest nepochybně jediný historický příklad vládní soustavy založené na jakési slovní hříčce. — »Žádný druhý jazyk,« hlásali řečníci maďarští, »není dotčen ve svých právech; stěžovat by si mohla jediná latina, jež by si dávno zasloužovala být pochována a zapomenuta.« — Dětinská lež, jež neoklamala nikoho. Latina byla jen řečí umělou a pod její ochranou klidně se vyvíjely jednotlivé jazyky; maďarština byla řečí živou a výbojnou, násilnou a ctižádostivou, jež za úchvat pokládala všeliký pokrok druhých jazyků.

Dvůr vídeňský se poddal pánovitým požadavkům sněmu (1844): »Reskripty královské, návrhy, resoluce a zákony bez výminky budou skládány a prohlašovány pouze maďarsky; na sněmě jenom maďarština bude připuštěna. Maďarština bude výhradním jazykem vyučování.« — Toto poslední ustanovení bylo čistě nerozumné a Maďaři ani nepomýšleli na to, aby ho užili. Znamenalo předmět jejich příštího usilo-

vání a v stolicích horních Uher zahájen byl již útok.

* * *

*

Dosti dlouho Slováci si neuvědomili nebezpečnosti hrozící jim renaiscancí maďarskou. Na konci XVIII. století protestanti, kteří posud tvořili osvěcenější a čilejší část obyvatelstva, sympaticky přijali opravy Josefa II. Mnozí z nich studovali na universitách německých, navštěvovali přednášky žáků Wolfových, odnášeli si odtud myšlenky pokroku a snášelivosti; v jejich díla se vloudily reminiscence z Bayla, Marmontela a Buffona a fanatikům odporučovali četbu *La Henriady*. Podle příkladu Čechů, jejichž podnětu nepřestali následovat, pracovali o vzdělání lidu. Několik časopisů jimi založených, *Prešpurské Noviny* (1783—1787), jež vycházely dvakrát týdně nebo *Staré Noviny Literního umění*, jež se vydávaly v Báňské Bystřici (1785—1786), byly inspirovány *Spectatorem Steelovým* a *Addisonovým* a mravoučnými týdenníčky *Moralische Wochenschriften*, jež hojně byly rozšířeny v Německu.

Učiníme si jakousi představu o těchto publikacích z *Almanachu du Bon Conseil*, který za mého mládí byl ještě velmi rozšířen v drobném měšťanstvu. Články bývaly krátké, s mravní pointou; všude byla zřejmě vůle budit pozornost čtenářovu a vpravit mu lehce a zábavně některé vědomosti nebo některé praktické rady. Některým z těchto časopisů nenedostávalo se ducha. Vedle polního hospodářství vykládáno tu o zdravotnictví a vedle historie pěstováno

tu hvězdářství; lehký, prostý sloh byl přízpůsoben obecnosti; anekdoty, přejaté z nevyčerpatelné zásoby lidové, neurážely ani studu ani vkusu. Z protestantismu spisovatelé zachovávali téměř jen dosti nejasný racionalistický theism a jejich poněkud kolísavé náboženství se shrnovalo v bezdogmatickém spiritualismu a v ochotném milosrdenství, jež nezacházelo až k sebeobětování.

Leopold II. ediktem ze dne 7. listopadu 1790 udělil církvi protestantské, jež i za Josefa II. byla jen trpěnou, úplnou svobodu; měla od té doby své úřední trvání, své zřízení, svou řádnou hierarchii, právo otvírat vedle svých starých škol národních vyučovací ústavy střední a vyšší. Za reakce, jež následovala po nastoupení Františka I. (1792—1835), privilegia protestantů bývala v praxi často ohrožována, v theorii aspoň nebyla popírána, a jejich ústavy školní nebyly vážně znepokojujány. Některé vzkvétaly; — v první řadě lyceum Prešpurské, jež si vedlo jako universita. Žáci odnášeli si odtud zálibu k vědě, jakýsi smysl kritický, lásku ke všeobecným ideám. Veřejnost literární, vždy co nejméně obmezená, jevila poněkud vyšší vzvedavost. Augustin Doležal napsal svou Pamětnou celému světu tragodii (v Uherské Skalici 1791), v níž líčil pád Adamův a Evin a probíral věčný problém života lidského a zápasu dobra a zla. Doležal není ani Milton ani Klopstock. Jeho velmi nudná tragodie je přece zajímavá, protože od dob Komenského Labyrintu světa, k němuž se patrně pojí, je v literatuře české první pokus filosofické poesie a že projevuje skutečnou volnost myšlení.

Jakkoli zdrželiví a bázliví byli stoupenci osvícenství, svou naivní smělostí poplašili katolíky. Skupili se kol Tovarišstva literárního umeňá (1792), jež mělo své středisko v Trnavě a založilo několik odboček v sousedních městech. Za svou dosti přeceňovanou pověst je díky povinno svému vůdci Antonínu Bernolákovi.

Jazyková jednota se udržuje jen v zemích, kde činnost literární je dosti silná, aby uložila všem spisovatelům společnou kázeň. V XVIII. století duševní život v Čechách byl mdlý; jazyk byl v úpadku, pokažen podivnými výmysly grammatikářů spíše dobrodružných než učených. Uprostřed tohoto filologického bezvládlí každý spisovatel šel za svým vrtochem a rozdíly nářečí se jevily jasněji a jasněji.

Od konce XVII. století v knihách vycházejících na Slovensku, ač nejčastěji bývají nápodobenou podle českých nebo přímo jimi inspirovány, proniká patrně působení domácích nářečí. Tyto separatistické snahy, zprvu bezděčné, byly později podporovány kněžstvem katolickým, které stále kormoutila vzpomínka na husitské kacířství a strach z Jednoty bratrské. Prospěval jim dále rodící se romantism a theorie Herdera, jež při obrození literatury spoléhal na inspiraci čistě lidovou. Josef Ign. Bajza (1754—1836), jež povzbuzen Telemachem a Wielandovým Candidem a Agathonem, se osmělil sepsat román didaktický a moralisující — René mládenca příhody a zkušenosti (1785) — odložil směle češtinu a vyzýval Slováky, aby po tolika letech duševní malátnosti ve svém jazyku mateřském pěstovali vědy a

umění. Nalezl vzácného pomocníka v jiném knězi, Jiřím Fándlim — jediném spisovateli této domněle lidové školy, který veden byl skutečně pudem demokratickým, který svůj život úspěšně posvětil rozšíření myšlenek hmotného i mravního pokroku mezi svými katolickými krajany.

Antonín Bernolák (1762—1813) neměl jiné zásluhy než že dal soustavnou formu směru, který trval dávno před ním a že složením slovenské gramatiky a slovníka opatřil přívržencům vlastního nářečí slovenského nástroje jim chybící. Bernolák nebyl ani spisovatel ani učenec. Šafařík, jenž byl vždy jaksi shovívavý k němu, a jenž byl kritikem co nejmírnějším, uznával, že jeho slovník není hoden papíru a tisku a jeho mluvnice je podobného druhu.

Jako téměř celý houf, který se shromáždil pod jeho praporem, ani on neměl žádného styku s lidem, jež chtěl vzbudit k samostatnému životu, ale od něhož byl vzdálen svými směry zpátečnickými a svou malodušností. Neměl jasných záměrů a rozhodnost pravého vůdce a ani v odboji nemínil oddělit se úplně od svých protivníků. Dobrý vlastenec slovanský nebo domnívaje se, že jím jest, skládal svůj slovník, »aby se maďarština co nejsnadněji rozšířila po Slovensku«, a aby zlomil panství češtiny, nahradil ji nářečím západních stolic přešpurské a zvolenské, jež jsou velmi blízké spisovnému jazyku českému, není snadno pochopitelné většině sedláků slovenských. »Patrně,« praví Jagič, »nechtěl úplně přerušit všekem styk s tradicí.« Podobní revolucionáři nestrhují nikdy davů; škola Bernoláková nezapustila nikdy hlubokých kořenů a bylo jí brzo zapomenuto.

Měla štěstí, že před svým zánikem byla oslavena básníkem jistého nadání, jehož Slováci téměř již nechtou, ale jehož jméno uctívají a jímž se velmi přesně představuje duševní stav nejlepších leho krajanů z první polovice XIX. stol., Janem Hollým (1785—1849).

Jan Hollý nám zůstavil obšírné epeje, skládané ve formě klasické, Svatoopluka, hrdinu Velké Moravy, Cyrillo-Methodidu, Sláva, praotce kmene. V každé řádce cítíme tu hodného žáka, který složil mnoho latinských veršů, který dokonale zná svého Homera a svého Vergila a který pilně se snaží nápodobit jejich nejslavnější episy, Diomeda a Odyssea, Nisa a Euryala, štít Eneův, nebo boje Hektora a Ajaxa, Turna a Enea. — Není v nich ani ruchu, ani děje, ani psychologie, ani malebnosti, jen obratnost a hladkost. Pročítáme-li je, ocitujeme se na půdě dobře povědomé a vzpomínáme na díla jinak nám neznámá: na Achyla a Skyra Lukáše Lancivala, na Filipa Augusta Parcivala Grandmasona nebo na Millevoyova Karla Velikého v Pavii.

Rád bych řekl, že Jan Hollý je Florian zabloudilý do epeje, kdyby Florian měl více prostoty, méně ducha a zvláště méně světáctví. Hollý po celý svůj život nikdy se nevzdálil ze své vesnice; ve stínu věkovitého dubu klidně psal své rozsáhlé skladby, bloudě svým zrakem po žírných luzích povážských, na jejichž obzoru se rýsuje modravá linie hor; často při tom zapomínal na své reky a jejich posuny hrdinské. Choval vděčnou, něžnou a hlubokou lásku k této přírodě, ježž půvab okouznil jeho dětský zrak a jež se usmívala na starce, pocítoval

Jak je tu všecko plné, kam l'eň zrak pohne se kol'vek, všecko plné veselosti, plné též všecko radosti! Ó jasné ty vítai mi slnečko, vítajte pahorky, rovнины prostranné a odáté trávami lúky, háje i rozsáhlé i políčka i kvítky milostné aj vy čo s l'úbezným krútíte sa mláky hrčáním! Já vždy vašej budem obdivovať sa kráse a z této najsladšú rozkoš, najsladšú útěchu vážiť: vždycky i vám spívat, vždy na vďačnú důčelu pískat čistú vždycky radost veselého ze srdca vylévat.

Jeho selanky jsou rozmilé svou svěžestí, svou prostotou, svým realismem, jež stěží zakrývá nápodoba Theokritova a Vergilova, svým kouzlem jarním a svým ztlumeným světlem.

Přírodou dospívá k vlastenectví: sedlák pohánějící své spřežení, pastýř ženoucí své stádo, mladá dívka, jejíž pestrý šat vábí oko jako lesknoucí se květina, srůstají mu s půdou. U Hollého stojíme jaksi při samém koření národního pudu, v němž jen rozkvétá radost ze života a pokračuje naše osobnost v prostředí, kde se rozvíjí. I když vlivem Kollárovým jeho myšlení se rozšiřuje a jeho srdce se povznáší až k ideí všeslovanského kmene, zůstává skromným farářem venkovským, jakým vždy byl, bázlivým, prostým, hněvu nepřístupným, nezajícím ctižádosti; vzpomínka na nespravedlivost a krutost, jimiž strádali jeho předkové, nezůstavila v něm ani hněvu ani mstivosti; mocným znamením kříže zahání přízraky a sní o ráji odpuštění a lásky.

Idea, kterou si tvoříme o minulosti, nejčastěji bývá jen odrazem naší vlastní obraznosti. Podle Herdera historikové slovanští od počátku XIX. století ve svých předcích rádi viděli mírné rolníky, kteří nikdy nebyli sváděni myšlenkami

válečnými a kořistí a kteří hledali své obživy jen v plodné práci; zúrodňovali zemi svým potem, neloupíce ji. Od té doby reakce se projevila proti této konvencionální idylle, a Slované nejsou zajisté mečící stádo, jak nám je líčí romantikové roku 1820. Elisejské pojetí zavedené Herderem a Kollárem nebylo však naprosto nesprávné a Masaryk si zjednal zásluhu, že opět reagoval proti výstřednostem, jichž se současná škola historická dopouštěla ve smyslu opačném. Někteří kmenové mají choutky bojovné, potřebu panování, krvelačný a loupeživý pud. Slované, nejsouce takovými otroky svých bezprostředních pocitů, nestálí, sniví, lhostejní k marnivosti a hmotným radostem, zaujatí osobní svobodou, nejsou tak přístupni válečnému nadšení a zachvaty jejich násilí nebývají časté a netrvaj dlouho. Bůh Hollého káže svému lidu:

Tam vždy milujte pokoj, zléj vystrihajte sa vojny: vojna hubí ľud a krajiny celé na spustlinu dáva. Vy stálým pokojem na hrubý rozmnožte sa národ, zam zrábajte pluhem, živi z nej a ne z lúpeže buďte; Tam z vás náramné po časech rozroste sa ľudstvo ... od jedného sa též mora až ke druhému na pólnoc rozprestú; a ze slávy budú sa Slávi nazývat.

Básníci mívají dar od Boha, že vyjadřují ideál svých současníků a obrození slovenské věrno jsouc duchu Hollého, vyvíjí se v ovzduší klidu a jasu. V knize Heleny Turcerové — nejlepší práci, kterou máme o věci — zdá se nám téměř venkovskou selankou a skoro dětskou pohádkou. Nic, co by se trochu podobalo vzdušné revolučnímu tlaku. Velmi málo osob: několik duchovních, učitelů, zcela drobných statkářů, hrstka

mladých lidí, zaujatých přeludem minulosti, ve volně dále od světa, jehož vzdáleným, dusícím proudům podléhají téměř bezděčně, s duší velmi čistou, se srdcem velmi vznešeným, se zrakem ztraceným v oblacích, myslí na svůj kmen, na nějž se valí neštěstí, bez trpkosti prolévají slzy nad jeho bídou a konejší svou melancholii smavým obrazem, jež jim na obzoru ukazuje různoprstá jitřenka. Jejich záměry jsou nejasné a jejich naděje nejisté. Jejich na polo resignovaný zármutek nevyvolává krvavých odvet a jejich dobývací pochod se zaplétá v dlouhé závoje smutku. Jejich nováčci jsou bázlívi a není jich mnoho. **Tovaryšstvo československé**, skupina nejčetnější, kterou se podařilo shromáždit na Slovensku, nikdy nemělo více než 140 členů, co se zdálo nejskrovnější: na udržování stolice řeči a literatury československé při evangelickém lyceu prešpurském těžce se sebralo po několika letech 978 zlatých; profesora Palkoviče, v jehož rukou jest uložen tento poklad, tíží zodpovědnost, žádá, aby jí byl zbaven; úřady duchovní váhají převzít jej: odváží se toho teprve roku 1825. K založení almanachu **Zora**, jež bude vycházeti čtyři léta, tvoří se společnost akciová s kapitálem 300 zlatých.

Projevy, jež si vyměňují apoštolové nového náboženství, nemají nic podvrátného a v jejich návrzích není pranic revolucionářského: v Prešpurku, Levoči, Štavnici, Kežmarku tvoří se společnosti, »ne aby se s hlukem a třeskem vyvíjel cit národní,« praví stanovy společnosti prešovské, »ale aby se klidně a pokojně kráčelo k cíli vytčenému.« V Štavnici vlastenci se zava-

zuji, aby pěstovali vzájemně city bratrství a aby se jejich styky vyznačovaly vždy spravedlností, šlechetností a dobrotou. Shromážďují se u váženého měšťana k čtení **Novin Povážských** a **Novin Tatranských**; mladí lidé v nich otiskují své verše nemající valné ceny, vynucující však slzy ze všech očí. Na jaře konají se vycházky ke zříceninám některého hradu a improvizovaný řečník připomíná tu skutky předků. Přednáší se některá báseň a zanotuje národní píseň začínající slovy: **Hej Slované!** V mimořádných dnech oslavuje se příchod některých hostů, Čechů, trochu neobratných při svém chování mentorském, kteří jako by přicházeli dozírat a s vysokou dávat rady, nebo Rusů, naivnějších, srdečnějších, nadšenějších. Maďari a Poláci dělají veliký povyk pro tyto výlety ruských studentů, zděšené Evropě líčí panslavistické spiknutí a černé záměry Mikulášovy. Když věc je zjištěna, všecka tato moskevská propaganda přestává na zásílce několika beden knih.

Nadšení a prostosrdečnost. — Dojemné ctivosti škol, jež se zakládají, a náboženství, jež se rodí. Kolik jich zmírá po kratičkém životě! Na Slovensku dosti dlouho vše ukazovalo, že jde jen o pomíjející a povrchní agitaci, o dětskou nemoc.

Zdá se pravdě podobno, že myšlenka národního odporu byla by konečně klidně zhasla, kdyby byla nenalezla potravu v pokroku obrození českého. Viděli jsme již, že Slovensko lze u velmi rozsáhlé míře pokládat za matku nové literatury české, protože Kollár a Šafařík jemu náleží a Palacký je poloviční Slovák. Jejich díla byla ovšem s vroucí vděčností přijata od jejich

krajanů karpatských. Slávy dcera, velká epopeja Kollárova, je dlouhá elegie, tu a tam promíšená vzlety naděje a fanfarami vítězství. Je to dílo romantické, myslím, nedokonalé, nevyrovnané, nevalně složené, často temné a emfatické, které celkem zůstává v duchu jisté zklamání, za to se vyznačuje fragmenty vřelé a skvělé krásy a sluchu Slovanů některé její znělky se ozývají jako našemu srdci *Marsella*:

Kdo má nade Petra panovníka,
Aneb Sába vůdce vyššího?
My jsme dali Uhrům Zriniho,
Němcům Husa, Vlachům Koperníka.

Ale ryzí vzdělanost slovanská spí ještě v tajemném lůně budoucnosti.

Nač by proto srdce naše chladlo,
Nač se pohřížilo v truchlotu,
Ze jsme našli prázdnou pustotu,
kterou žádné netklo ještě rádo?

Vítězství to nechci, jež by padlo
S nebe dolů na zem bez potu,
Volím chudou směs a mrákotu,
Aby svět byl, kde nic před tím vládl:

Arci, že jdou jiní cestou hladší,
Těžce my a pozdě za nimi,
Tím jsme ale a náš národ mladší.

My co jiní dokázali, známe,
Než to skryto před jinými,
Co my v knize lidstva býti máme.

Po vznešených a věčných knihách, jež jsou útěchou a ozdobou lidstva, třeba hodně daleko za nimi, zasluhují přece čestného místa básně,

v nichž se shrnuje duše národa v daném století a jež na dlouho zůstávají jako jeho breviářem. Potlačte Kollára, a všecka tvářnost současné duše slovanské se zahálí mlhavým a tmavým polostínem.

Slovákům přinášel slovo kýžené, zatroubil fanfáru povznášející mysl i strhující k útoku. Prstem jim ukazoval na ohromné zálohy připravené ku pomoci jejich a vyznačoval jim nelibostný osud číhající na jejich slabost. Jiné hlasy polnice následovaly: samého Kollára *O literární vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečmi slovanského národu* (1836), Šafaříkovy *Starožitnosti* (1837) a *Národopis* (1842). Voje umdlévají rychle, jestliže veliká naděje nezdouvá záhyby jejich praporek, a bojují bez zápalu, brání-li věci jen malé. Slováci byli by stěželi snesli rány maďarské, kdyby se nebyli pokládali za praporečnický všeho Slovanstva a vši jeho budoucnosti, kterou tajilo ve svém lůně.

Jakkoli veliké byly jejich naděje, byly v té věci mlhavé a daleké, že jen zdlouhavě viklaly jejich optimistickým klidem; jejich snivou malátností sotva na chvíli otřáslly obecné zákony, jimiž se v letech 1820—1840 připravovala na jejich škodu nadvláda maďarštiny v Uhrách. Ku probuzení jich bylo třeba, aby se jejich protivníci dotkli jejich domácích svobod a jejich rodinného života.

* * *

Přílišná opatrnost bývá v politice osudnější než bezstarostnost anebo lehkomyšlnost a mnoha státníkům bylo by prospělo, kdyby si byli vzali

k srdci slovo Talleyrandovo: Jen ne horlivě. V karikatuře z r. 1848 vidíme Kossutha, jak se dívá pod svou postel přесvědčit se, není-li tam schován Mikuláš. Vskutku a do slova spánek Maďarů rušilo ruské strašidlo. Úkol, jež přejali podniknutím asirilace svých jinorodců, byl příliš těžký pro jejich bedra; cítili to, třeba to nepřiznávali, a jejich pýcha se jítřila při myšlence na možnou porážku. Tato hrůza, jak bývá u sanguinických a hrubých povah, se projevovala svévolnou zuřivostí a nevčasnou násilností. Bez vážné příčiny pronásledovali preventivními opatřeními vlastence slovenské, zakazovali jejich tovaryšstva, — velmi nevinná —; obnovovala se v jiné formě, vyvolávala nová přísná nařízení, jejichž jediným výsledkem bylo, že pobuřovala mysl. Noviny ve vládním žoldu obviňovaly z nejhorších záměrů ubohé učitele a mírné kazatele, kteří zůstávali věrni svému jazyku a svým domácím tradicím, tepaly jejich panslavism. Byl to největší zločin, nejnižší mrzkost. Maluje-li se neustále ďábel na stěně, konečně se vyvolá z pekla.

Odpor se soustředil kolem mladého muže. Ludvíka Štúra, který zaujímal velmi skrovný úřad pomocného učitele na Palkovičovu lyceu prešpurském. Za nejnepatrnější záminkou byl jeho zbaven jedním z oněch pohoršlivých vyšetřování, jež od té doby náležejí k nejhorším tradicím budapeštské politiky (1844). Vytýkali mu — byla to jedna z nejmáňších stížností — že dostal bednu knih, která prý mu byla poslána akademií petrohradskou. Dokázal, že bedna byla určena hraběti Apponyimu a byla adresována tovaryšstvu slovanskému — omylem či perfidním vý-

počtem? — Vyšetřovatelé přes to dále věřili v nejuškočnější pikle — neb aspoň se tak tvářili.

Slováci nalézali poslední ochranu ve svém náboženském zřízení. Protestantské obce řídily církevní konventy, kde zástupci věřících zasedali vedle duchovních, a z nichž nejdůležitější byla národní synoda (generální konvent). Výkonnou moc vykonávali distrikturní superintendenti a generální inspektor, ustanovení od církví. Roku 1840 protestanti zvolili za generálního inspektora hraběte Karla Zaye, jehož horlivost náboženská byla chválena, ale jenž se stal jedním z nejzuvětších stoupců maďartsví. Nejprve žádal, aby za duchovní byli ustanovováni jen kandidáti, kteří se vykážejí dokonalou znalostí maďarštiny. Hrozná to vyhrůžka pro Slováky, protože v obcích, kde se zaváděla maďarská kázání, matriky měly být vedeny také maďarsky. Zay žádal zároveň, aby se maďarština zavedla za výlučný jazyk na všech školách bez výminky.

Shromáždění církevní se postavila na odpor. Aby zlomil jejich opozici, Zay si předsevzal spojit církev kalvínskou a luterskou. Protože Maďaři byli celkem kalvinisty, luterští Slováci byli by potom menšinou v konventech a bez obrany byli by vydáni všem choutkám vlády. Zápas byl veden s surovostí a nepoctivostí obvyklou Maďarům; do shromáždění vtrhli slechtici a právníci, kteří neměli žádného práva účastnit se jich, a kteří svými nadávkami a svými výhrůžkami přehlušovali hlas svých odpůrců. Kossuth dával tón.

Zasažení ve svých nejlépe zajištěných výsadách, poškození ve svých nejdražších zájmech, Slováci se odvolali k vládě vídeňské (1842).

Dvůr choval málo sympatie ke Kossuthovi a k bouřlivým demokratům, které vlácel za sebou. Metternich přijal zástupce slovenské s vybranou zdvořilostí, podal jim nejměkčí pohovky, zahrnul je poklonami: »Vaše právo se zakládá na skále. Tlucte, bude vám otevřeno; nemůžeme nevslyšet vašich proseb. Stav Uher je chorobný, pořádek je porušen. Tento předmět je velmi vážný.« — Hrabě Kolovrat slíbil, že věnuje všechnu svou pozornost stížnosti, kterou mu podali. — Verba et voces. Metternich očekáváje blízkou krizi v Prešpurce, opatrně zacházel s možnými spojenci, aniž v nejmenším pomýšlel, způsobit si pro ně nepříjemnosti. Jediným výsledkem této cesty do Vídně bylo, že pobouřila maďarské šovinisty a zahájena byla nová persekuce, ostřejší a nelítostnější.

* * *

Maďaři před svými odpůrci měli výhodu zcelené linie. Chorvati, Rumuni a Slováci, kteří stejně trpěli jejich úchvaty, bojovali v rozptýleném postupu, oddělení jedni od druhých, neschopni sřadit svou obranu. Vzrůstající nebezpečenství vyžadovalo, aby se učinilo vyzvání k masse národu, kterou všudy bývá těžko hnout a která nebyla téměř dotčena propagandou vlastenců. Myslili, že bude nejlepším prostředkem, aby lid jim rozuměl, mluvit k němu řečí, které užíval doma; opět se chopili pozměněného plánu Bernolákova a rozhodli se domácím nářečím nahradit spisovný jazyk, jehož až posud užívali, a jímž byla čeština (1844). Myšlenka této roztržky, jež je důležitým datem v dějinách Sloven-

ska, vyšla z kroužku, jenž se skupil kol Ludevíta Štúra.

Štúr (1815—1856), jenž podnes zůstává nejproslulejším jménem současných dějin slovenských, byl od desíti let duší národního odporu. Chápeme jaksi těžko jeho činnost, protože jej posuzujeme podle jeho spisů nepoměrně prostředních. Nanejvýše bychom mohli učinit výminku s jeho studiiemi o písních národních, v nichž se skutečným citem básnickým líčí krajinné obrazy své vlasti a rodinné mravy obyvatelů, odkud chvílemi k nám vane libá vůně horských květin. Nedostávalo se mu tvůrčí obrazotvornosti. Jeho básně jsou bezvýznamné, jeho vědecké práce se nezakládají na žádném pevném základě, jeho neznámější kniha Slovanstvo a svět budoucího (1853) je chudičkový výklad teorií Hegelových. Celkem zdá se nám jako nevalným opakováním Kollára, jehož básnického ducha nemá a jehož nedokonalosti zdůrazňuje. Romantism se v něm zhoršuje až ke karikatuře.

Není jisto, zda jeho nedostatky, jež byly společné celé jeho generaci, nepřispěly k jeho úspěchu. Mužové roku 1848 byli především sentimentální a impulsivní; rádi prosnívali svůj život, necítili potřeby přesných výměrů a jasných myšlenek; těšili se svými mlhavými pojetími, nestarajíce se vyjádřit je formulami zákonů. Ovšem tyto rysy, které zjišťujeme tehdy u všech národů, sesilovaly se u Slovanů, protože jejich vědecké vychování sotva počalo a že přirozeným směrem svého ducha se klonili k sentimentalismu a lyrickému mysticismu. Plémě nestálé,

pohyblivé a rozmanité, ostatně nekonečně svůdné, jež nás zaráží i uchvacuje.

Štúr působil na své nejbližší okolí neodolatelou přitažlivostí, protože neznal žádné převrátky, že žil jen své věci a že jeho duše byla plná lásky a víry. O něm a o jeho škole bylo užito slova o jansenistech, poněvadž se vzdával nejoprávněnějších radostí života, aby se výhradně obětoval vlasti. Ostatně je to jediná podoba mezi mysliteli Port Royalu a blouznivci tatranskými.

Štúr, původem a pudem demokrat, jenž jaksi neměl jiné duše než souhrnou duši svého kmene, chtěl se s ní sloučit bezprostředně. Roku 1845 po dlouhém žádání bylo mu dovoleno založit Slovenskúje Národnúje Noviny, k nimž připojil literární přílohu Orol Tatránski. Dorozuměl se se svými spolupracovníky Michalem Hodžou (1811—1870) a Josefem Hurbanem (1817—1888), kteří po tuto celou dobu byli vedle něho nejstatečnější a nejčinnější z buditelů svého národa, aby směle místo češtiny zavedli zvučnou a mužnou nářečí horských krajín. Spisovatelé, kteří pokračovali v jeho díle, nepřijali docela jeho program a vpravili slovenštinu na dráhu dosti různou. Nicméně je jisto, že jazyková jednota, která se přes Bernoláka celkem zachovala mezi Čechy a Slováky, roku 1845 se láme a že tehdy vzniká devátý jazyk spisovný mezi Slovany.

Živé bylo pohnutí v Praze a jevílo se spoustou rozprav a prudkou polemikou. Filologické otázky rozněcovaly mysli za této doby skoro tak mocně, jako dogmatické hádky před třemi sty lety a byly přetřásány s zuřivou vášnivostí,

protože se v neostatku všeliké samostatnosti politické řeč stala poslední baštou národního života. Čechové upozorňovali na nebezpečnost roztržky, jež zůstává Slováky osamocené vůči Maďarům a oslabuje taktó jejich obranné prostředky: písemnictví nemůže žít a vzrůstat než je-li podporováno dostatečným počtem čtenářů a má-li školy a hmotné prostředky nevyhnutelné ke svému vývoji. Čechové a Slováci pospolu neměli přílišných sil, aby zadrželi cizí vpád; co se stane s nimi, rozdrobí-li své zřídle šiky?

Jejich důvody byly nepopěrné a sami Slováci poznali škody své nové strategie. V skutečnosti i po roce 1845 nepřestali hledat v Praze své opory a téměř vždy podléhali inspiraci českých spisovatelů. »Buď to k radosti Maďarů nebo nebuď,« pravil Hlinka před soudem přešpurským dne 4. května 1908, »jeden fakt zůstává pravdivým, že s Čechy tvoříme jediný kmen, jedinou vzdělanost, jediný národ.« Zatím potřebná a přirozená jednota byla poškozena. Různé smýšlení bylo stíženo neobezřetostí a neopatrností Čechů.

Vzali to poněkud s vysoká, nedovedli šetřit velmi nedůtklivé sebelásky svých odpůrců, nesažili se pochopit jejich pohnutek. Důvody, jež způsobily rozhodnutí Štúrovo, byly četné, ceny dosti nestejně, zajímavé tím, jak osvětlují psychologii mnoha tehdejších vlastenců slovenských.

Štúr se těšil lichou nadějí, že odzbrojí Maďary, přetrhne-li svazky poutající Slováky k národům nenáležícím svaté koruně. Nepřesvědčíme nepřítel, jehož věc již hotova a Maďari více se obávali hrozby ruské než nebezpečí če-

ského. I chování novotářů bylo spíše takové, že oprávněn byl jejich nepokoj.

Idea vzájemnosti všeslovanské, jejíž pravá kolébka byla v Praze a jež se tu zachovává zvláště živě, zcela přirozeně se vyvinula se zvláštní silou u Slováků: s hlediska zeměpisného a národopisného tvořili výraz jednoty hlavních skupin slovanských, tím spíše, že jsouce příliš málo četní, aby měli čáku k založení samostatného státu a nemajíce historie jasně určité, nebyli velmi významnou osobností. Za vlivu historických teorií Hegelových, jichž následuje velmi těsně, a tradicí Herderových, jež převážnou důležitost dávají přímým výtvorům lidové obrazotvornosti, Štúr, pokud z jeho dosti nejasného díla lze nám poznat jeho myšlenku, viděl v budoucnosti ohromnou duševní konfederaci národů slovanských, kde každý zachová si svou vlastní individualitu. Tato konfederace byla možná, jen kdyby nenarážela na příliš silný odpor partikularistický a kdyby zřízení velkých individualit různých a mocně význačných nezdržovalo její vytvoření. Bylo by velice přehnané tvrdit, že si nepřál vývoje a pokroku Čechů; nevěřil veň mnoho a byl by se spokojil pro ně jako pro své bezprostřední krajané vzdělaností domácí, kterou by zahalilo, ne-li pohltilo slunce Moskvy. »Často bylo prokázáno,« píše Helena Turcerová, »že se obrazotvornost rozněcuje tím více, čím nesnadnější a nutnější je skutečnost. Bez prostředků, deptání šovinismem maďarským, den za dnem vyhánění ze všech svých postavení, nedostatečně podporováni lidem po většině lhostejným a nečinným, vůdcové slovenští oddávali se všem fantasiím

svého ducha. Žili v jakémisi chorobném nazírání na svět slovanský, na jeho velikost, na jeho určení a sami se pokládali za ústřední pilíř této velkolepé budovy.

Odtud hluboká protiva mezi vratkým idealismem Štúrovým a obezřelou a vypočítavou opatrností českých politiků. »U Čechů všeslovanský romantism byl jen chvilkovou ilusí a byl téměř vždy představován cizími živly, často slovenskými. Nedotkl se massy národa. Práví představitelé kmene, Havlíček a Rieger, byli vždy především realisté, kteří se více zabývali zemí než nebem, a ctností, jež hlásají, jsou především ctností lidské. Štúr je pokládal za bázlivce a malicherníky. Jako mnoho jeho současníků pohlížel na svět jako dalekozraký, jenž špatně rozeznává blízké plány politiky, miloval jen rozsáhlé programy, do jejichž obširných period volič vkládá, co se mu líbí. Znal špatně dějiny, jichž filosofii jen studoval a ve svých výpočtech zapomínal na nepřekonatelnou sílu minulosti, která vytvořila nezníčitelné osobnosti etické. Omluvou mu jest, že měl jen velmi neúplnou představu o českém hnutí a ostatně až do roku 1848 nikdo opravdu netušil jeho vnitřní sílu a nepředvídal vliv, jehož nabude.

K těmto pochybným nebo lichým myšlenkám pojila se mimo to správná a šlechetná idea. Vůdcové hnutí přáli sobě zlepšit postavení svých krajanů, domáhali se zrušení správy feudální, rovnosti všech občanů před zákonem, lepšího rozdělení pozemků, chtěli takto povznést jejich ducha, otevřít jejich duši nejšlechetnějším ideám.

Spisovatelé, kteří přímo nebo nepřímou podlehli vlivu Štúrovu nebo dali se jím inspirovat,

Samo Chalúpka (1812—1883), zvláště Janko Král (1822—1876) a Jan Botto (1829—1881), Inou k domácím tradicím a svou slávu hledají hlavně v tom, že uvádějí v poesii lidové motivy a reprodukují jejich zvuk.

Slované jsou náruživí milovníci hudby. »Málokterá žena slovanská mlčí,« poznamenává rěmecký spisovatel, »buď žvatlá nebo zpívá«. Všecky práce domácí, všecky výkony životní, žně, vinobraní, setí bývají provázeny písněmi někdy satirickými a radostnými, často provanutými rozkošnou svěžestí jarního jitra nebo čistou melancholií podzimního večera, nejčastěji ještě živými jako vzdechi, ozývající se tichem noci. V nynější formě podlehly většinou pronikavým změnám a sotva počato s prací přesné kritiky, kterou by nám bylo umožněno poznat původní látku pod novodobým nánosem. Melodie se zajisté lépe zachovaly než text a jejich rozvinutí, jejich rytmus, jejich kadence přecházely věrněji s pokolení na pokolení.

Téměř marně se snažíme vysvětlit nevýslovný půvab hudby a literárnímu rozboru uniká svěží a srdečné kouzlo písní tanečních a lidových selanek. Na štěstí písně československé jsou již dosti známy ve Francii buď Smetanovou *Prodanou nevěstou*, jež je prodchnuta jejich duchem, a tanci nebo symfoniemi Dvořákovými, buď symfoniickými básněmi a věnci Novákovými. Jako krojové výšivky a omalovánky vesnických chalup, ale s mnohem větší silou, jejich původnost nám zjevuje svým jemným úsměvem, harmonickým výbuchem svého veselí nebo mdlým smutkem svých nářků, duši kmene, jenž svými nejnvtitnějšími žilkami

se ponořuje do přírody a jenž uprostřed svých dlouhých zkoušek neztratil vděk svého mládí.

Zásluhou nejlepších žáků Štúrových bylo, že si líbovali v těsném styku se sedláky, že se sdíleli jejich vzrušením a že tlumočili jejich myšlenky. Brali z lidu nejen předměty svých balad nebo svých romancí, ale i jejich způsob, jejich smělou malbu freskovou, úsečnost jejich líčení, jejich stručnou a zhuštěnou psychologii, morálku, jejich resignace a soucitu. Jemu děkuji též za zdar — jenž je snad podstatou samé poesie — plně se těšit z krásy věci, snývat s věčným životem země a s tajemnými silami její oživujícími. Některá jejich díla jsou proto hodna, aby byla přijata do pokladu písní národních, a budou opakována při přástkách ještě dlouho potom, až iméno jejich skladatelů upadne v zapomenutí.

Všecka tato práce nebyla marná a léta, jež předcházela revoluci, vyznačovalo velmi rychlé rozšíření národního hnutí. Vznikaly různé spolky, spolky střídmosti, spořitelny, čtenářské spolky, hospodářská družstva. Sbližovaly se na vzájem vedením *Jednoty slovenské mládeže*, jež v jednom společném svazku chtěla shromáždit rozptýlené lidi dobré vůle. Počet věřících mladé církve vzrůstal ponenáhlu, studentů, učitelů, profesorů, duchovních; pod tlakem výhrůžek maďarských země se organizovala pozvolna. Roku 1847 Štúr byl poslán do sněmu městem Zvolenom a výmluvně tu vyložil stížnosti a žádosti svých voličů. Nechtěl urážet většinu a skromné byly jeho žádosti. — »Není učitele,« pravil dne 15. ledna 1848, »aby nevěděl ze své každodenní zkušenosti, že mateřský jazyk dítěte nejvíce prospívá jeho pokroku a že

se nejlépe hodí k vyučování. V tomto jazyce naučili jsme se nejen myslet, nýbrž i cítit — a cit hraje ve výchování dítěte právě takovou úlohu jako rozum. Žádám vás tedy v prospěchu svého národa, abyste ve škole zachovali jeho jazyk mateřský.«

Návrh přes podporu, kterou našel u některých velmožů, znepokojených prudkostí Kossuthovou, byl radikálními řečníky označen jako čin zrady a s opovržením zamítnut. Štúr, pozbyv myslí, opustil sněm, přesvědčen, že nemůže nic očekávat od loyálnosti svých odpůrců.

Je řádem světa, prohlásil Kossuth za vzteklého zuření většiny, aby slabší byl zavalován a utlačován daněmi, aby ten, kdo sílí, byl šetřen a obdařován privilegiemi. — Jeho nelítostná zpupnost s cynickou přímostí vyjadřovala program Maďarů, který se od té doby nezměnil. Revoluce roku 1848 zbavivši je poručnictví vlády vídeňské, jež se aspoň čas od času bázlivě pokoušela držet na uzdě jejich násilnické pudy, ukáže, kam až se nesou jejich nároky.

Hlava V.

Revoluce a reakce.

Boje plemenné. — Slovenský kongres pražský. — Povstání slovenské. — Windischgrätz a strana starorakouská. — Schwarzenberk a Bach. — Germanisující centralism. — Probuzení a pokrok národního hnutí.

Uherský sněm odpověděl na protestace Štúrovy zákonem ze dne 22. prosince 1847, jímž konečně maďarština byla prohlášena za výlučný jazyk úřední v království; vymíňoval jen tři chorvatské komitáty, jímž ponechával lhůtu šesti let pro uvedení nového řádu.

Rozhodnutím sněmu byli nanejvýše rozjitřeni vlastenci slovenští. Skupili se kol literární jednoty (»Tatrina«). Povzbuzovala spisovatele, podporovala studenty, v bratrské jednotě sbližovala strany protivné; katolíci a protestanti, zapomenuvše svých starých sporů, podávali sobě ruku bratrskou a sdružili se ve společném hněvu proti cizímu potlačovateli. Výmluvné a jadrné noviny Štúrovy získávaly věci nové stoupence. Hurbanovy Slovenské Pohľady, znamenitě redigované, se ší-

řily a zjednaly svému redaktorovi jméno vychovatele mládeže.

Tyto úspěchy, v skutečnosti čo nejskrovnější a beze všeho hrozivého rázu, popuzovaly uherské vládce, kteří číhali na nejmenší neopatrnost, aby potlačili opoziční listy; neustále jsouce vydávány nejmalichernějšímu týrání, unikaly úplnému potlačení jen podivuhodnou opatrností a obratností.

Břežnová revoluce roku 1848, jež směla vládu Metternichovu, roznicením vášní stran proti sobě stojících, postavila Slováky před hrozný problém. — Jaké chování jim přikazoval prospěch jejich kmene? — Zda se připojí k vládě, jež se zřídila v Pešti vedením oněch demokratů, kteří byli vždy jejich nejnesmiřlivějšími nepřáteli? Či se přiblíží ke dvoru, který dopřával jim vždy jen prázdná slova, a který byl představitelem nejodpornější tradice habsburského absolutismu? — Na všech stranách pozorovali jen léčky a nebezpečí. Nemajíce ani styků, ani dvorních způsobů, ani předků, tito sedláci viděli kolem sebe jen nepřátele.

Dne 17. března dvůr vídeňský svolil k utvoření uherského ministerstva, jemuž předsedal Ludvík Batthyány a jehož duší byl Ludvík Kossuth; o měsíc později zákony dubnovými uznána byla samostatnost koruny Svatoštěpánské, jež s Rakouskem byla spojena již jen osobou panovníkovou.

Jak by lidé, kteří po čtvrt století podnikali proti Maďarům stálý zápas, nebyli pocítili nepřekonatelnou úzkost při myšlence, že budou bez obrany vydáni jejich nenasytné moci? S druhé strany nijak se neklámali o kamarile,

jež i po pádu Metternichově zachovávala ve hradě převážný vliv. Mezi tímto dvojím nebezpečstvím nemohli spoléhat na žádnou pomoc zevnější, poněvadž car Mikuláš, nesmiřitelný konservativce, naprosto odsuzoval myšlenku způsobit nejmenší změnu ve starém řádu věci.

Přese všechno, protože radikálové peštští hlásali demokratické ideje, snad od nich dosáhnu některých ústupků? Vlastenci slovenští svolali do Svateho Mikuláše Liptovského obecný sjezd (10. května 1848) a stanovili tu svůj program. — Uhry budou rozděleny na národní skupiny, jež budou spravovat své vlastní věci a budou mít své zvláštní sněmy. O společných otázkách bude rokováno ve spolkovém sněmu, kde různé skupiny národní budou zastoupeny, a kde každý poslanec bude mluvit svou řečí mateřskou. Sněmy provinciální budou rozhodovat v poslední instanci o otázkách školních, ale vyučování bude zřízeno tak, že se ve smíšených okresích Slováci budou učit maďarštině a Maďaři slovenštině, aby se usnadnila shoda mezi různými poddanými království a aby se potlačilo záští kmenové.

Ve svých pozoruhodných dějinách uherské ústavy Timon poznamenává, že význačný rys politické evoluce království Svatoštěpánského záleží ve velmi rychlém vývoji a v moci právní zásady, jež se zosobnila ve svaté koruně; v XV. století jeví se již jako symbol jednoty království a od té chvíle, to jest hodně dřív než většina západních národův, uherský národ neb aspoň ti, kdo jej představují, dospívá ku přesnému a pevnému pojmu státu, osoby morální a organismu živoucího. — Tento stát, jenž se za vlivu náro-

dopisného romantismu stotožnil s maďarským kmenem, Slováci chtěli rozkouskovávat. Myšlenka roztrhat šat beze švu urážela nejdráždivější nervy většiny a narážela na nejpevnější tradice a na nejdražší přesvědčení. Abychom bez přílišné nespravedlivosti posoudili Kossutha a jeho stoupence a abychom pochopili jejich chování, je třeba představit si jasně bolestnou a nesnesnou ránu, kterou pocítili Maďaři. Jinorodci způsobili jim podobnou hrůzu, jako montagnardům konventu oni poslanci, jež podzírali z federalismu. Mravní stav vytvořený nynější válkou umožňuje nám přesněji posoudit vášně, jež jimi zmítaly. S některými odpůrci se nevyjednávají: potlačíme je. Bývají chvíle, kdy všeliká myšlenka lidskosti a všeliká právní úzkostlivost ustupují před vůlí vítězství. *Salus Patriae, suprema lex.*

Většina sněmu ani chvíli neuvažovala o možnosti vyjednávat se Slováky, právě tak jako se Srby nebo Rumuny. Od prvního dne projevila své záměry usnesením, že znalost maďarštiny bude nutnou podmínkou práva volebního. Tím mimo zákon postavila většinu obyvatelů království. Poněvadž bylo jisto, že se nepodrobí bez boje tomuto ostrakismu, nezbývalo než je zastrašit a zničit.

Hrubá pěst maďarská se snesla na všechny, kdo byli v podezření z nepřátelských záměrů. Postupem, jehož se znovu chopili s větší ještě přísností v těchto posledních letech, mocí brali na vojnu všechno, co mohli uchvátit ze statného obyvatelstva a Csanyi, jenž byl potom ministrem vnitra, nelekal se nejdopornějších opatření. Když v měsíci říjnu 1848 generál císařský

Simunič údolím Váhu táhl na Prešpurk, v stolicích, jimiž táhl (oravské, trenčínské a turčanské), při každém kroku jevily se stopy oné zuřivé ukrutnosti, kterou se obyčejně vyznačují války občanské. Vesnice byly opuštěny; sedláci, aby unikli maďarským rotám, se svým dobytkem se utekli do lesů a do hor. — »Nezapomenu nikdy,« píše Helfert, »na prudké pohnutí, jak ještě roku 1854 propuklo záští zůstavené těmito událostmi. Jistý Maďar mně vypravoval o vzdorném chování, s jakým Csanyi kráčel k šibenici. Slovák jeden se vmísil do hovoru: Dobře se stalo tomuto psu maďarskému! Když se Maďar klátí na lucerně, je mučedník. Ale Slováky lze všet po tuctech proti všemu právu a vši spravedlnosti, až stromy praskají pod tíží jako sítě plné kvíčal, nikdo nepozvedne prstu.« — V každé vesnici stála šibenice; Maďaři je nazývali stromy slovenské svobody, lid jim přezděl šibenice Košutovské. V Senici našli ve vězení spoutány kněze, rychtáře vesnického, mnoho sedláků; když jim sňali jejich okovy, byli nedostatkem a špatným zacházením tak zmořeni, že mnozí klesli a bylo třeba je vynést. Kazatel báňskobystřický uprchl před blízcími se tlupami; zuřiví Maďaři vyloupili jeho dům, vyhnali na ulici jeho ženu a děti a postříleli je.

V Banátě plukovník Kolovrat potká Beöthyho, vládního komisaře, jenž doprovázel průvod 20 vozů plných zajatců, vedených na popraviště. — Co spáchali? — Jsou to Rácové. (Je to přezdívká, kterou Maďaři lipají Srbům.) — Ale co spáchali? — Pravím vám, že jsou to Rácové. Což vám to nestačí? — Ale považte jen, co chcete činit: nedopustili se

žádného zločinu. — Žádného zločinu! Když vám opakují, že to jsou Rácové. To stačí pro šibenici; je třeba vyhubit celý kmen. — To jest odsudkem vši soustavy hrůzy, jež má své Carriery a své Fouquier-Tinvilly. V otrlých mozcích theorie Kossuthovy vedly k těmto sumárním popravám a k těmto hrůzným řežím. Co se událo na srbském území, dále se v druhých stranách Uher,« píše Friedjung; nebylo tomu jinak ani u Slováků. — Friedjunga, myslím; neobviníme, že by stranil Slovanům.

* * *

Vůdcům Slováků se podařilo uprchnout. Štúr přispíšil do Prahy. Hrozivé nebezpečství vyhladilo upomínku dřívějších sporů, a ve chvíli nebezpečí instinktivním hnutím synové kmene českého, na okamžik rozdvojení, se opět shromáždili u společné mateře. Všecky zraky se upínaly ke zlaté stolici, jež jako v XV. století vztýčovala prapor jednoty slovanské.

Přes svědectví Fričovo nezdá se mi příliš pravdě podobným, že by první myšlenka svolání slavného slovanského sjezdu pražského (v červnu 1848) byla vyšla od Štúra; aspoň je jisto, že přítomnost Slováků, u nichž idea vzájemnosti kmenové je velmi dávná a velmi obecná, přispěla k tomu, že záměr vešel v oblibu a že činnou prací jejich vůdců překonány byly námitky, jež budil.

Němci a Maďaři se zhrozili sblížením těchto národů, z jejichž roztržek kořistili po staletí. Tajmou pomocí piklů reakcionářů vzbudili nešťastnou potrzku Svatodušní, které Windischgrätz užil k bombardování Prahy a ku prohlá-

šení stavu obležení. Sjezd se rozptýlil (11. června 1848).

Štúr se vrátil odtud, nezarmoucen porážkou, ale omámen velkolepými obrazy, jež se jevily jeho oblouzeným zrakům. U pravých věřících zkouškami se rozněcuje víra; co znamenala bezvýznamná událost vůči velkolepým perspektivám, jež se otvíraly nadějším vlastenců? — Na všech stranách Slované se chápali zbraní proti svým odvěkým nepřátelům; Chorvaté se shromažďovali pod praporem Jelačičovým; kníže srbský Michal nabízel pomoci. Zda Slováci budou chybět na shromaždišti? — Štúr, Hurban a Hodža zošnovali povstání.

Maďarským a německým historikům je lehké se vysmívat jejich illusím; ukazují na malý počet bojovníků, kteří uposlechli jejich vyzvání, na paniku, jejíž obětí poněkud směšnou se stali dobrovolníci, na jejich nekázeň a na některé skutky lupičské, jež se tu a tam vyskytly. Stereotypní to žaloby, jež se objevují pokaždé, když jde o lidová hnutí. Slováci byli překvapeni událostmi ve chvíli, kdy se sotva počali probouzet ze své strnulosti; neměli ani zbraní, ani vůdců, ani válečných tradic; výkvět jejich mládeže byl odvečen Maďary, kteří těžce doby obratně vzbudili upomínku dávných sporů náboženských a uvrhli takto ve zmatek mnohé myslí. Co nás za těchto okolností jistě překvapí, není porůzná ochablost, ale ráznost předních agitátorů, vytrvalost, s jakou se po svých prvních nezdarech znovu vrhají do boje a rovněž oddanost a neohroženost některých houfů povstaleckých. Ve třech pozdviženích v letech 1848—1849 improvisované voje slovenské často

se bily dobře. Tím větší byla jejich zásluha, že měly proti sobě neochotu dynastie i ve chvíli, kdy se pro ni vydávaly v nebezpečnosti.

* * *

Události roku 1848 jsou zvláště zajímavé pro dějiny počátků nynějšího dualismu. Vedle několika centralistů, zuřivců úplného absolutismu jako Bacha a s jistým odstínem Stadionna, vysoká šlechta, zosobněná Windischgrätzem a zachovávající sobě přízeň rodiny císařské, nepřestává se domáhat smíru s Maďary: jsouc velmi bohatá, velmi hrdá, nevědomá, poddajná vlivům klerikálním, žila ve stínu hradu a neznala jiné řeči než řeč svého pána, jež je nářečí vídeňské. To stačí oddělit ji od lidu a vzdálit od Slovanů, vedených lidmi prostými, jichž snahami čistě demokratickými pohrdá. Aby je umlčela a aby zachovala moc dynastie, k níž je připoutána svými zájmy a svými tradicemi, ačkoli nedůvěřuje Německu protestantskému a spracovanému stoupenci Hohenzollérů, často ve Vídni hraje úlohu germanisující byrokracie, hrozí se však přece jejího vpádu a aby se chránila proti ní, zachovává styk s oligarchií uherskou, se kterou je spojena svými snahami ctižádostivými a svými svazky příbuzenskými. Proto podtají se vzpírá zrušení privilegií svatě koruny a svůj ideál vidí pouze v obnově chatrné budovy, jež se za revoluce zachvívala ve svých základech.

Roku 1849 neopatrná revoluce Maďarů a jejich porážka otvíraly Habsburkům stkvělé vyhlídky. Dynastická idea byla hluboce zakotvena v duši národů a sedláci byli uspokojeni

zrušením feudálních služebností. Období hospodářské přeměny se připravovalo v celé Evropě a mocnářství chovalo v sobě všechny živly velkolepého vývoje průmyslového. Novými zkušenostmi rozptýleno mnoho ilusí a hned po bláznivém roce skromná byla přání poddaných. Za nejmenší ústupky bylo by se snadno dosáhlo od nich více než zastrašené podrobení, upřímného loyalismu a trvalé oddanosti. Nejhorlivější vlastenci slovanští ochotně se vzdávali svých revindikací historických a spokojovali se utišovacími privilegii, jež by jim pojistily svobodu jejich jazyka a jejich kultury. Maďaři odkázáni na své vlastní síly, pod dohledem druhých kmenů byli by musili vzdát se svých hrdých nároků a vrátit se mezi druhé. Otřes roku 1848 mohl se taktó stát pro Rakousko podmínkou radikálního obrození a s rozdily obsaženými v historii vyznačovat pro ně datum tak důležité jako revoluce roku 1789 pro Francii. Ani šlechta ani panovník nepochopili význam události a vážnost chvíle. Odcizením sobě všech národů mocnářství podali zničeným Maďarům příležitost k odvetě a byli konečně přinuceni podrobit se jejich podmínkám. Dualism, který byl a nemohl být než předehtou zkázy Rakouska, zdá se nám taktó plísní oněch ubohých povah a oněch prostředních duchů, jakými byli Bach, Schwarzenberk a Windischgrätz.

I ve chvíli, kdy sváděl bitvy s honvedy, kníže Windischgrätz jim osvědčoval zvláštní sympatie. — »Národní smýšlení Maďarů,« psal svému švakrovi, knížeti Schwarzenberkovi, tehdejšímu ministerskému předsedovi, »držené ve svých správných mezích nemůže nás znepokojoovat a

bylo by močnou hrází proti slovanským výstřednostem.« — »Vždy jsem živel slovanský pokládal za nebezpečný,« psal mimo to. — Bez kritiky a bez výhrad přijímal nejnemyslnější povídky. Panslavisty byli Slováci, kteří žádali, aby jejich země tvořila určitý kraj správní a kteří by si za správce přáli Braunera, »zločince sprostého a demokrata přede vším«. — Zvláštní zaslepenost ducha, pomyslíme-li, že Brauner byl jedním z nejmírnějších lidí směru čistě konservativního, který se hrozil násilí a nedůvěřoval demokracii. — Panslavisty byli obyvatelé Báňské Bystřice, kteří projevíli zjevné sympatie k povstalcům. Povstalci, o něž tu jde, jsou dobrovolníci bojující proti vojskům Kossuthovým. — Panslavisty byly osoby, jež podepsaly petice k Františku Josefovi.

Houfům Hurbanovým a Hodžovým, jež se chopily zbraní na obnovu dynastie, bylo vykázáno místo v zadní voji, ba postaveny pod dozor; nevydáváno jim ani střeliva ani potravin. Při první zámince je rozehnali.

Slováci se utěšovali aspoň myšlenkou, že nejvyšší vůdce zrazuje vůli panovníkovu. Horečně se upínali ku pověstné proklamaci ze dne 20. října 1848:

Každý národ bude mít v nás ochránce a obránce: neuchýlíme se od této linie a nedopustíme, aby jeden národ utiskoval druhý; rovné právo všem, toho právě se domáháme a to uskutečníme všemi prostředky.

Roku 1849 poslali císaři deputaci, aby mu podala jejich požadavky; obnovili je v petici, která byla předložena Bachovi (dne 17. září). Jejich poslanci se navrátili s některými pěknými

slovy, jež nikdy nic nestála vládu. Ostatně se již neklamali, ale jejich obavy byly překonány událostí.

Friedjung počal o Rakousku v letech 1848—1860 dílo (*Österreich vom J. 1848 bis 1860* [1908]), jež za jistý zájem je povinno listinám, do nichž baron Aehrenthal, smutné paměti, dovolil mu nahlédnout, a papírům ministra Bacha, — připustíme-li, že jsou autentičtější než pověstné doklady procesu vídeňského. Je to dobrá duše, jež má zálibu zachraňovací a po rehabilitaci Benedekově stal se advokátem ministrů doby absolutistické, kteří před ním neměli téměř obhájců. Těmto pokusům napravovacím se hrubě nedaří a Friedjung sám je přinucen k doznáním dosti mrzutým pro své klienty.

Ministr, jenž zůstává volnost divokému netvoru, jakým byl Haynau, a jenž přejímá zodpovědnost za proces takový, jakého obětí byl hrabě Ludvík Batthyány, právem může být jen opovržen historií. Schwarzenberkoví bylo připisováno mnoho podezřelých slov historických. Mezi jiným prý jednoho dne jeden z jeho rádců mu vykládal, jak dobře působí umírněnost a jak prospěšně uklidňuje myslí dobrotivost. — Věru máte pravdu, odpověděl prý kníže, ale začneme některou oprátkou. — Anekdota je jistě vymyšlená: naznačuje aspoň, ne nesprávně, představu, jaká byla o jeho povaze. Roku 1849 režim tupého absolutismu a nesmiřitelné reakce zavládl v zemi. Ohavné popravy, pohoršlivé procesy, stav obležení v celé říši, soudnictví ztročené a zhanobené, všecko myšlení podezřelé, tisk umlčen, schůze zakázány, spolky zapovězeny, vlastenectví postaveno pod dohled vy-

soké policie a věda odstavena, dovoláváno se nejnižších vášní, povzbuzováno udavačství a nejvyšší úřady vyhrazeny servilismu a odpadlictví, kříž vykoupení proměněn v pranýř, žoldněř v kropence máčel svou šavli zbrocenou krví nevinnou, všudy pokrytecká ukrutnost a mrzká hloupost: vláda přezbožného Františka Josefa počínala, jak měla skončit, vražděním a hanbou. — »Po těchto skutcích,« usuzuje Friedjung, »jméno Rakouska zde i za oceanem značilo totéž, co zvířle a útisk.« Schwarzenberk byl, ne bezdůvodně, pokládán za hlavního vinníka, protože mladý císař ho poslouchal, a že na jeho slovech závisel život a smrt (I. str. 234).

Vídeňští státníci přes záští a pohrd, jež chovali k Napoleonovi, rádi se inspirovali jeho nařízeními. Jakkoli pak tuhé bylo absolutistické císařství ve Francii, nemůže být ani zdaleka přirovnáno k vládě Schwarzenberkově. Napoleon III. miloval ženy jako jeho rakouský plagiátor a od nich mu působena mnohá soužení, aspoň nedal jich mrskat svými pacholky. Dal zemi několik let opravdového blahobytu; v Rakousku dobře se vedlo jen sboru dozorců nad galejníky.

Když po převratu státním v Paříži dne 2. prosince 1851 rádcové Františka Josefa našli odvahu patentem ze dne 31. prosince 1851 potlačit ústavu, jež jinak jim téměř nepřekážela, poněvadž nikdy nevešla v platnost, mohli volně pustit uzdu svým svévolným choutkám. Konečně pořádek vládl v mocnářství!

Jméno Bachovo zůstalo připoutáno k tomuto období (1851—1859) a celkem správně, protože,

třeba Kübeck, Grünne a zvláště arcibiskup vídeňský Rauscher s ním brzo zápasili o vliv na panovníka, a býval-li často přinucován užívat prostředků, jichž neschvaloval docela, přijal za ně zodpovědnost. Ubohá osobnost a bídný ministr. »Pojetí Bachovo,« napsal Eisenmann ve své vzorné knize o *Narovnání rakouskouherskému*, »jakkoli ve své základní myšlence jest odporné, mělo něco mohutného, ba i velkolepého.« V skutečnosti jeho genius přestával na tom, že v haraburdně sbíral ostatky josefinismu a spravoval je za každou cenu, odmítaje vše, co v osvíceném absolutismu bylo plodného a šlechtěného. Ne že by se mu nedostávalo jistých vlastností duševních: právník zkušený, obratný, chytrý, dovedl — co je důležito pro státníka — dobře volit své rádce, dobře provedl likvidaci správy feudální a položil základy k nové administraci. Jeho zásluhy byly zmařeny naprostým nedostatkem povahy, jeho ubohou a nízkou ctižádostí, jeho úplnou neznalostí nových potřeb a jeho nepovědomostí skutečného stavu mocnářství. Z Rakouska znal jen Vídeň a pouštěl se do nejtěžších problémů, aniž tušil obtíže, jež obsahovaly. V předvečer revoluce pravil: »Naším cílem musí být Rakousko přeměněné ve stát jednotný, centralisovaný, upevněný demokratickou ústavou.« Starý radikál, jenž nabyl své popularity nápodobou pós Dantonových, odložil své podvrtné názory a aby ukonejšil neustálé podezření reakcionářů, bez výčitky svědomí vydal své staré přátele policii Kempenově. Doufal, že skryje změnu svého politického smýšlení, položil-li důraz na svůj program výstřední germanisace.

Uhry byly rozděleny na pět krajů, z nichž dva, Košický a Prešpurský, byly slovenské. Swieczeny, plnomocný generál v Košicích, byl rodem Polák a s počátku jevil některou náklonnost k Slovanům. Povzbuzení jeho chováním obyvatelé Revuce žádali, aby jim bylo dovoleno založit gymnasium. — Zajisté, odpověděno jim z Vídně, s podmínkou ovšem, že němčina bude vyučovacím jazykem.

Vláda pokládala chvíli za vhodnou projeviti své tajné úmysly. Němčina byla vyhlášena za jediný jazyk úřední, nahrazovala maďarštinu ve správě i v soudnictví; školy germanisovány; slovenští vlastenci zbavování svých úřadů, soudně pronásledování, odstraňování ze země. Když Štúr následkem neštěstí na honu byl umírající přinesen domů, v jeho posledních slovech byla vyjádřena trpkost všech jeho krajanů, kteří odměnou za svůj habsburský loyalism sklidili jen nedůvěru a pohrd: — »Hle, co způsobí radost ministroví.« »Zkušebným kamenem vládního plánu bylo zvědět, zdali ve chvíli, kdy si vzbudila nepřátelství Maďarů, dovede aspoň získat druhé národnosti. Národové před rokem 1848 potlačeni byli by bývali pro ni vzácnými spojenci. Spáchala největší chybu tím, že chtěla je podrobit téže soustavě centralisační a germanisační. Chtěla všecky zničit bez rozdílu, Chorvaty a Srby, Rumuny a Slováky právě tak jako Maďary.« (Friedjung). Výsledkem byla obecná nevole. Bach chtěl jednotný stát; podařilo se mu to znamenitě, jenom že se jednota utvořila proti němu. Dospěl k tomu výsledku, jenž se zdá pravdě nepodobným tomu, kdo zná prudkost soupeřství národního, že se na chvíli spojili

v témž odboji proti Vídni Slované i stoupenci Kossuthovi.

* *
*

Buď vláda sebe špatnější, nezastaví nikdy úplně běh života. Vídeňská reakce se neodvážila obnovit feudální správu, jejíž zrušení vyslovil říšský sněm. Sedláci unikli soudnictví a správě patrimoniální; nepodléhali již robotám; nový duch je pronikal; budili se ze své malátnosti, vzdělávali se, nabývali živějšího zájmu pro obecní otázky. Až do roku 1848 národní hnutí vyznívalo na plano, poněkud strojené, skoro výlučně literární, obmezené na dosti těsný kruh profesorů a duchovních. Události roku 1848 strážily lhostejnost mass, zkyřily půdu. Mezi úředníky Bachovy bylo ovšem třeba vzít hojně Slovanů, protože Maďaři sami sebou byli podezřelí a že se jinak ohrazovali vůbec nesmiřitelným nepřátelstvím. Noví úředníci bývali obyčejně chudší, ubožáci, třesoucí se před svými představenými, nemající valné ceny mravní. Přes to přese všecko služba neudusila v nich docela tradice národní. Jaksi nedbale vykonávali nařízení vlády vídeňské; za jejich lhostejného a zdržlivého dohledu vyrůstala nová generace, realističtější, praktičtější, jež se znenáhla zbavovala romantismu svých učitelů.

Deset let následujících po revoluci znamenalo úplné utuchnutí života literárního. »Země slovenská jest jen úhorem,« naříkal Janko Král. Jeho vlastenectví přehánělo; pod půdou zimou uspanou klíčila nová žeň. Vzešla náhle po roce 1859, když se za hluku francouzských děl u Ma-

genty a Solferina zhroutila těžká a hrubá budova Bachova a když se jarní vánek svobody dotekl národů rakouských. Mezi pádem Bachovým a vítězstvím Andrásyho (1859—1867) Slováci těšili se z interimu absolutismu. Bylo to pro ně období radostné a plodné práce. Časopisy a revue se množí, spisovatelů přibývá: především jejich díla, původnější, podléhající méně cizím vlivům, nabývají skutečnějšího života a zbarvují se přímým odrazem domácí půdy.

Ondřej Sladkovič (1820—1872), nejznamenitější spisovatel tohoto období, náleží ještě škole Štúrově, však liší se dost od svého mistra, poněvadž jeho první verše způsobily právě pohoršení a byly odsouzeny jako nemravné: dopustil se neopatrnosti, že láskou zahořel k mladé dívce, jež nebyla pouhým zosobněním Slavie, nýbrž skutečně z masa a krve a jejíž žhavé rty se nevyhýbaly jeho políbkům. Jako ve své první básni *Marina* tak i v pozdějších, osobitějších a zralejších dílech Sladkovič nikdy se nevymanil z vlivů romantických, a jeho překypující sentimentalism nás dráždí a unavuje: příliš květů, příliš prostoty i příliš vypůjčených frází a všedních obrazů. Spatřujeme však brzo, že vedle Byrona napodobí Puškina; jako velký spisovatel ruský i on zná a miluje svou zemi a svůj lid nejen proto, že krev čistého kmene slovanského proudí v jeho žilách, ale že viděl jej trudit se a plakat, že slyšel jeho smích, jeho písně a jeho hněvné výkřiky. S ním se končí vzorný a mlhavý typ syna Slávy. Před námi se týčí horal dychtivý zisku, otužilý, prudký a soucitný, dosti nevědomý, lhostejný ke kázáním spisovatelů, ale hájící své řeči právě tak vroucně

a tvrdošijně jako půdy svých předků; o jeho žulové čelo se zlomí cizí panství.

Týž realistický směr panuje v románu, jenž tehdy vzniká s Janem Kalinčákem (1822—1871). Jeho *Reštavracia* (1860) — víme, že se tím jménem označovala občasná obnova stoličnických úředníků — v šťavnatém a rušném obrazu líčí obyčeje a mravy drobné šlechty v předvečer roku 1848.

Bylo pozorováno, že pokrok ideje demokratické spadá vždy v jednu dobu s vítězstvím realistických směrů v literatuře a v uměních. Ne že by národ byl lhostejný k ideálu, když proroci a mučedníci vycházeli z jeho řad; pouze byv přiveden zpět k zemi potřebou života, nepopouští uzdy rozmarům své obrazotvornosti a starost o vezdejší chléb chrání ho od utopí a románů.

*
*
*

Transcendentní panslavism Štúrův, filosofický i mystický zároveň, nenalezl nikdy mnoho stoupenců mezi jeho krajany. Aby bylo dosaženo jejich upřímné a oddané podpory, bylo třeba zápas přenést na půdu konkrétnější. Praktiky Bachovy ukázaly, že Habsburkové jsou nestáli a nevěrní spojenci, kteří nestoudně zrazují své nejoddanější služebníky. Na druhé straně Maďaři, pokud nepokořili Vídeň, šetrně zacházeli s jinorodci a někteří z nich, jako Deák a Eötvös, neupouštějíce v ničem od práv svaté koruny, byli prodchnuti opravdovým duchem snášlivosti. Nezdálo se nemožným nalézt půdu pro shodu; Slováci navrhli základy trvalého smíru v memorandu odhlasovaném na národním sjezdu

Svatomartinském (6. června 1861) a v petici poslané císaři dne 12. prosince.

Od roku 1848 slevili mnoho se svých nároků a nepomýšleli již na přeměnu Uher ve stát federativní. Uznávali bez odporu jednotu království, trvali na společných hmotných i mravních zájmech národů koruny, kteří se měli sblížit v stejné lásce k společné vlasti a kteří přijali úkol »bránit vzdělanosti západní proti barbarským národům východu«. Tuto narážku, dosti nejasnou a neurčitou, namířenou proti Turecku, kterou bylo možná obrátit proti Rusku, vyžádalo si snad kněžstvo katolické, jež vlivem biskupa Štěpána Moysesova (1797—1869) projevovalo tehdejší vroucí horlivost pro věc národní; Slovákům ostatně šlo o to, aby odpověděli na obvinění z panslavismu, jichž byli syti, a chtěli jasně dokázat svůj loyalism.

Bezvýhradně přijavše trvání sněmu, který by řídil obecné věci země, a přednost maďarštiny jako řeči správy ústřední a diplomacie, žádali pouze záruk pro svůj život národní. Stolica uherské, jejíchž hranice budou přeměněny tak, aby sdruženo bylo obyvatelstvo téhož původu, budou tvořit okolí, kde slovenština bude výlučným jazykem správním a soudním; jistý počet Slováků bude přijat k nejvyššímu soudu a do nejvyšších úřadů správních. Bude šetřeno listin a privilegií světských i duchovních kongregací; Slováci obdrží prostředky k vývoji svých škol, budou mít fakultu právnickou a stolic slovenské literatury na universitě pešťské. — »Naše svědomí nám praví,« končilo memorandum ze dne 6. června, »že i my Slované jsme právě tak národem jako Maďaři a nemá-li rov-

nost práv a svobod být pouhým přeludem, vyplývá z toho, že naše práva nesmí být nižší než práva kteréhokoli národa v mocnářství. Naším heslem je stát jednotný, ústavní a svobodný, svoboda, rovnost, bratrství pro všechny národy v něm bydlící.«

Sněm pešťský ve své zjištěné povolnosti nepomyslel nikdy na tak velké ústupky a přijal nepřivětivě petici. Chvilu však se mu zdála nevhodnou, aby dal volný průchod svému hněvu a většina měla dosti prozíravosti politické, aby poslechla rady umírněných. Eötvös jménem výboru, jemuž memorandum bylo odevzdáno, odmítaje naprosto utvoření uzavřeného území slovenského, jež by se prý protivilo všemu historickému vývoji království, projevil ochotu uznat národnosti jako osoby mravní, jimž se dostane stejných práv a »jimž bude volno pečovat o své zájmy národní v mezích politické jednoty země na základě neobmezené svobody osobní a spolkové.«

Ačkoli bylo patrně ještě velmi daleko do shody, myšlenka dorozumění se nezdála absurdní a kdyby umírněná politika Eötvösova byla vítězila, byla by zajisté uspokojila většinu obyvatelstva slovenského, obávajícího se roztržky. Přes krok strany národní tato většina následovala svých vůdců jen dosti daleka a přála si pouze, aby nebyla hrubě rušena v běhu svého denního života. Prozatím nebyla ani příliš nespokojena svým osudem a s poměrným klidem pohlížela do budoucnosti.

Hned po potlačení ústavy roku 1849 hrabě Hartig nadšeně oslavoval nový řád: »Císař vyslýchá, zkoumá a nařizuje; poddaní žádají, mluví

a poslouchají; toť jsou jediná pravidla vládní vhodná pro Rakousko.« Věrně shrnoval situaci, jež se přese všeliké zdání nezměnila od té doby: Císař poroučí, poddaní poslouchají. Ostatně bychom se klamali, kdybychom si představovali, že se tato soustava dobré vůle a svévole v praxi projevuje souvislostí záměrů a jednotou názorů. Všeobecné dějiny nás poučují, že nesouvislost a nestálost, jež se pokládají za obyčejné chyby demokracií, jsou mnohem spíše rozmilé hříchy absolutismu, zvláště když hněv nebes potrápí národy takovými panovníky, jako byl František Josef.

Chvalořečníci, a je jich celá řada, kteří před válkou ohlušovali nás chválami vznešeného Nestora, bdělého strážce míru Evropy, neodvážili se přece tvrdit, že by byl někdy uvažoval o vlastní povaze svého mocnářství a o zvláštních podmínkách, jež ukládala jeho politice. Po všecken svůj život bloudil, tápaje ve tmách, a jeho nadání přestávalo na tom, že změnil hůl, když příliš těžce narazil na nějakou překážku. Nejistotu svých záměrů skrýval za příkrostiti svého chování a jeho vůle byla vždy sice nezlomná, ale střídavá. Lidé, kteří sobě, jako já, vzpomínají na dobu Napoleona III., snadno si učiní představu o této soustavě bezvolné i násilné zároveň, jež stlačovala národy podle jeho všemocného a vrtkavého rozmaru. Každého rána svět se probouzel s úzkostí, jakou asi zpozdlou myšlenku noc vmukne císaři 2. prosince. Podobně ve Vídni se žilo v stálém očekávání nenadálého obratu divadelního, chci říci, převratu státního. — Tak právě žurnalisté denníku *Neue Freie Presse*, hodně pařížští, vládě

velmi oddaní, ale povahou málo úcty hodní, nazývali kousky otce Františka. Jistý profesor vyjadřoval tutéž myšlenku formou filosofičtější, řka, že nikde souzení indukci nebylo tak klamavé jako v Rakousku. Osoby blízké císaři věděly ostatně, že jeho rozhodnutí nebyla nezměnitelná; poražena upínala se k naději odvety, ochromovala postup vedoucích osobností. Autorita byla přílišná i slabá zároveň a prostřed této anarchie sultánské tonula říše v nebezpečnosti a jitřily se domácí hněvy.

Před rokem 1859 Bach, všemocný ve svých rozmarech a ve svém záští, narážel často na překážky v náležitém konání svých povinností. Jeho odchod znamená počátek období ještě zmatenějšího, jež historiky naplňuje zoufalostí, jako národy naplnilo zmámením. V zápase stran, svářících se o vliv na panovníka, moc se drobí a zlehčuje svými obraty a změnami politického smýšlení. Po Solferinu zdálo se nejprve, že se vrací dualism, když Uhrům vskutku dána byla tradiční samospráva. Diplom ze dne 20. října 1860 značí naopak krok k federalismu. Slované zářící ještě nezhasli svých lampiónů, když patent ze dne 26. února 1861 je uvrhl v zoufalství. Vráceno se k germanisujícímu centralismu a Schmerling následoval příkladu Bachova. Jednou z dětinských lstí, jež neoklamou nikoho, nastrojil strašidlo lžiparlamentu. S Maďary bylo tehdy nesnadnější jednat než za našich dnů; necht' ministr jim přímo ukládal svou vůli nebo necht' jim ji diktoval prostřednictvím sněmovny, kde si zjednal poslušnou většinu, výsledkem byla vždy zkáza jejich samostatnosti. Odmítli vyslat své poslance do říšské rady. —

Čeho bylo se jim bát? Počali poznávat nestálost záměrů dvora a od roku 1860 stali se opět svými pány doma. Aby přinutili krále ke vzdání, stála jim pouhá abstinence.

Vyčkávající událost, jež by jim opatřila příležitost chopit se ofensivy, nechtěli hnát do krajnosti své vnitřní odpůrce. Slováci se těšili z jakéhos oddechu. Náboženské záští se uklidnilo; katolíci a protestanti kráčeli ruku v ruce. Z jejich jednoty vzešla Matice slovenská, jeden z ústavů, jímž jsou nejvíce hrdi.

Slovo Matice je souznačné se slovem matka. V běžné řeči přijalo význam nadání, společnosti, jež shromáždí peníze pro rozšíření vzdělanosti a pro povznesení mravní a duchovně úrovně národa. Myšlenka těchto nadání, zdá se, že se zrodila v Čechách, kde se jeví v kroužcích vlastenců českých za Josefa II. Jejich plány dlouho zdržované reakcí, vzbuzenou revolucí francouzskou, nabyly konkrétnější formy po roce 1814; vyžadovaly ještě dlouhou přípravu a dospěly k cíli teprve roku 1831. Zatím několik spisovatelů novosadských utvořilo Matici srbskou, jejíž sídlo bylo v Pešti (1824); mezi svými prvními členy měla Miloše Obrenoviče a přes nesnáze, jež jí neustále působila vláda maďarská, přispěla šťastně k vývoji literatury jihoslovanské.

Od té doby — a tento příklad dokazuje, jak přes své domácí neshody Slované jsou ovládnáni všeobecným duchem společné vzájemnosti, — Matice se rozšířila u Poláků, Chorvatů, korutanských Slovinců, lužických Srbů a j. Nejúspěšnější a nejčinnější z těchto společností je Matice česká, jež vydala některá nejslavnější

díla současného období, Jungmannovu Historii literatury české, 12 svazků Tomkova Dějepisu města Prahy a revue jako Časopis Českého Musea a Památky archaeologické, nevyvažitelný důl listin a pramenů.

Slováci se po deset let ucházeli, aby jim bylo dovoleno utvořit podobnou společnost. Roku 1861 uchopili se příznivé chvíle, aby položili k ní základy na velikém národním sjezdu Svatomartinském; stanovy byly schváleny a přes nesnáze Maďarů společnost byla zahájena 4. srpna roku 1863 za obecného nadšení. Úkolem Matice bylo rozvíjet myšlenku národní v lidu, podporovat literaturu a umění slovenské vydáváním knih a rozdělením cen, zakládat knihovny, sbírat domácí starožitnosti. Její středisko bylo ve Svatém Martině, kde otevřela museum, jež štědrostí vlastenců bylo rychle obohacováno.

Její činnost byla důmyslná a plodná, její Letopis uveřejnil velmi důležité prameny; vydala sbírky národních písní, přísloví a pohádek, školních knih, hospodářských příruček. Mezi prvními zakladateli byli biskup katolický Štěpán Moyses a superintendent luterský Karel Kuzmany; podle jejich příkladu hleděla odstranit předsudky náboženské a rozšířit ducha jednoty a obětavosti. Kolem ní se skupilo více než 5000 členů a její jistina dostoupila téměř 200.000 korun. Tyto číslce se zdají skrovnými, zvláště od té doby, kdy nynější válkou zvykli jsme počítat jen v miliardách. Co obětí však předpokládají a jakého ducha oddanosti u rolníků, z nichž mnozí neznali snad ani číst a zříkali se chleba

a tabáku, aby příštím pokolením připravili lepší budoucnost.

Slovanské obrození je zvláště podivuhodno svým demokratickým rázem; vyšlo z řad lidu a vyvíjelo se jen vytrvalým úsilím nízkých a chudých. Šlechta byla netečná nebo nepřátelská; měšťanstvo nakloněné cizím vlivům; národní myšlenka našla podporu jen v nižších třídách, v sedlácích, drobných živnostnících městských, ve venkovských učitelích, farářích; vše musili vytvořit ze své vlastní podstaty, v bolestech zrodit inteligenci, mezoly svých rukou dobýt zámožnosti, a všechna tato práce byla vykonána před zraky vlády nepřátelské za nejmalichernějšího pronásledování. »Národ sobě« čteme na průčelí velkolepého divadla českého v Praze. — Rád uvádím tento nápis, protože v sobě shrnuje opravdu, zápasy a vítězství slavné doby. — »Zdravím badatele, kteří se proslaví na univerzitách osvobozeného Velikého Srbska,« psal Mečnikov několik měsíců před svou smrtí. »Nechť si sami vzpomínají na ono vojsko sedláků, jež se dalo decimovat, aby jim dobylo práva k životu, aby osvobodilo jejich genia. Nejkrásnější objevy vědy jsou květiny rozvíjející se na hrobech neznámých hrdin.« — Týmž právem jako vojáci, kteří padají na bojišti, mají nárok na naši vzpomínku oni neznámí upisovatelé, kteří úsporami ze svých soukromých platů připravili osvobození kmene a zahájení doby obecné svobody. Udrželi tradici velikých osvoboditelů, jejich jména byla Hus a Komenský a kteří svět osvětili osvobozovacím plamenem opět dobytého křesťanství.

Nikdy situace se nezdála příznivější. Kato-

lické duchovenstvo podporovalo hnutí národní; biskupové jmenovali profesory slovenské v seminářích; tři lycea byla otevřena; ministerstvo zavádělo slovenštinu na gymnasium prešpurské. Všecky tyto naděje náhle byly krutě zkoseny narovnáním roku 1867, jež bezbranné jinorodce uherské vydalo tyranství maďarskému. Tím počíná nejbolestnější kapitola jejich mučednictví.

věstné větě Beustově: Střežte svých houfů, my ostřežeme svých. — Němci předlitavští se vynasnaží zkrotit Čechy, kdežto Maďaři přitisknou ke zdi Slováky a Srby.

Vítězové opatrně neurychlovali události, dopřáli času, aby se uklidnil nepokoj vzbuzený narovnáním, odhlasovali zákon o národnostech (1868) — znepokojující svým všeobecným směrem, protože prohlášením maďarštiny za jediný jazyk státní dával jí rozhodující postavení a druhým nářečím dopouštěl jen trpěnou snášelivost; — přese vše byl na pohled dosti liberální, protože zajišťoval různým národnostem práva poměrně rozsáhlá v oboru spravedlnosti, místní správy, školy a církve.

Ozvěna evangelického vyznání víry ještě neutechla ve sněmě, kde radikálové mírností a šlechtností zápasili s umírněnou školou Deákovou. — »Chceme,« prohlásil tehdež Koloman Tisza, příští cvičitel smečky šovinistické, »aby stejně, jako není u nás třídy privilegované, nebylo také žádného národa privilegovaného; co se v našich zákonech přičí rovnosti, chceme odstranit.« — Tréfort, jenž později jako ministr veřejného vyučování nabyt zlé pověsti svou horlivostí pronásledovací, ho předstihoval: »Idea všemohoucnosti státu bývá namnoze pramenem politických nesnází nynější Evropy. Apoštolové této nauky konali v naší zemi své nelitostné pokusy a těžko říci, zda se jejich činnost vyznačovala spíše nedostatkem mravního a právního smyslu či politickou neobratností... Potlačování národností a svobodu nelze sloučit. V krajinách, kde obyvatelstvo je smíšené, marně se pomýšlí zříditi státy na základě národním. Chci, aby se šetřilo

Hlava VI.

Dualism.

Narovnání roku 1867. — Zákon o národnostech (1868). — Koloman Tisza. Fuse. — Jinorodci a Maďaři. — Volební řád. — Veřejné svobody. — Církev. — Soukromý život. — Školy.

Po porážce u Králové Hradce a po míru Pražském (1866), jež vyloučením Rakouska z Německa založily nadvládu pruskou, František Josef dostal od Svatého Ducha rozkaz povolát k vládě ministra saského Beusta, aby spustil na vodu jeho loď stožárů a kormidla zbavenou. Inspirace nebeská je tu zjevná, poněvadž volbu panovníkovu nelze patrně vysvětlit žádným důvodem lidským. — Beust až posud byl znám jen svými zpozdilostmi a svými nehodami. Sřemhlav se vrhl do zmatků rakouských jako střeštěnec, jakým byl, a staří praktikové Deák a Andrassy měli s ním malou práci. Povolil jim beze sporu vše, čeho žádali; měl jen jedinou věc na mysli, připravit svou pomstu nad Bismarckem a nepomyslel si, že Maďaři nikdy nedopustí podniknout válku proti Německu.

Skutečný výsledek dualismu se shrnuje v po-

vývoje národností tímž právem jako náboženství, kde státu nenáleží zakročovat.« (22. května 1861.) — Bývá vždy zajímavo přihlídnout Maďary při úmyslném zamlčení myšlenek.

Adresa podaná císaři zdála se určitější: »Nezapomeneme, že obyvatelé jazyka nemaďarského jsou stejným právem Maďary, občany státními. Chceme jim v duchu upřímné laskavosti zabezpečiti zákonem, co vyžaduje prospěch jejich a zájem vlasti.« Tato formule byla nově opět přijata sněmem (26. února 1866). Deák svým povoláním byl znalec zákona a všickni jeho spoluobčané se chlubí, že jsou právníky; znají umění skládat smlouvy a vkládat v ně články, jejichž zdánlivá přesnost nechává dvířka otevřená všelikým přeměnám. Mírnější výhrada, kterou korunovány byly jejich sliby — prospěch vlasti — zvracela jejich závazky, i spoléhali bezpečně na to, že se v dané hodině zbaví jejich významu. Slíbit a nedat neplatí, praví staré přísloví římské, ale každý ví, že čas Latiníků minul, a Maďaři jako jejich spojenci, Němci, obdarili svět zdokonalenou morálkou.

Zatím byli zavaleni mnoha pracemi: úpravou otázky chorvatské, znovuzaložením své moci v Sedmíhradsku, jež ode dvaceti let bylo odstrženo od koruny, znovuzavedením jakéhos pořádku ve financích, hlavně obrácením radikálů, kteří se neodřekli své nenávisti k Vídni a nebyli spokojeni ohromnými ústupky, jež jim přinášelo narovnání. Dílo přípravné bylo skončeno roku 1875, když Koloman Tisza v době fuse přivedl k vládě »drobnou šlechtu, jež je v Uhrách jádrem národnosti maďarské, pravým kvasem ži-

vota politického a nejuživnější třídou společenskou... Svým připojením k systému narovnání dala mu pravě posvěcení maďarské, znárodnila je v pravém slova smyslu.« (Eisenmann, Histoire générale.) Zmizely všechny překážky oslabující až posud činnost Maďarů; Andrassy byl kancléřem říšským, Předlitavsko bylo zabaveno svými vnitřními spory: Franťišek Josef se smířil s novou soustavou, zváben byv podporou, kterou Pešť poskytovala jeho politice balkánské. Koloman Tisza zachoval moc po patnácte let a po něm strana jeho nepopěrně ovládala sněm až do roku 1905. Měla dosti času ku provedení svých záměrů.

Koloman Tisza byl muž obmezeného ducha a příkré vůle; jasně znal co chce a nelekal se úzkostlivosti svědomí, když šlo o to, aby došel cíle. Svou stranu řídil karabáčem; nevzpírali se pod knutem, poněvadž vedl je tam, kam hnaly je jejich choutky.

»Uhry,« pravil jistý průmyslník rakouský, »tvoří tisíc osob.« — Dopisovatel Frankfurter Zeitungu, jímak Maďarům příznivý, napsal opět: »Stát uherský zabírá skupina nanejvýše dvou tisíc rodin se svou klientelou obchodníků, žurnalistů a advokátů.«

Statistika nás poučuje, že v království drobný majetek představuje 13 milionů hektarů a prostřední 6 milionů; velkostatky zabírají jen 12 milionů. Drobným majetkem rozumí se však statek o stu hektarech (desetkrát nebo dvanáctkrát více než ve Francii) a mezi velkostatkáře je zařazen jen ten, kdo má nad 1000 hektarů. Vskutku význačný rys společenského zřízení v Uhrách záleží v naprosté nadvládě velkého a

velmi velkého majetku. Někteří páni mají 100.000 hektarů a není pořádku majitelů nad 50.000 ha. Panství knížete Eszterházyho, markraběte Pallaviciniho, rodin Karolyi, Andrassy, Batthyány a j. jsou malá knížectví. Ne že by tito páni byli nesmírnými boháči: mnohá z těchto panství byla po dlouhou dobu zanedbána; jejich majitelé jsou přetíženi dluhy, vyssáti lichvou, vyžráni židy. Nicméně zachovávají mocný vliv, zděděný od minulosti, jemuž však by hrozilo nebezpečí, že zanikne, kdyby neměli podpory dvoru a moci. Milují politiku z atavismu, ze zvyku a z prospěchu. Mnozí se účastní průmyslových podniků, finančních společností, jež královsky odměňují služby, které jim prokazují u ministrů. Nikde věci obchodní a život politický nejsou tak těsně sloučeny a potřebou neméně než pýchou vysoká aristokracie maďarská nemůže přepustit jiným správu vlády.

Jako někdy šlechta polská kolem velmožů, tak drobná šlechta maďarská se kupí pod hustým stínem těchto magnátů. Byla velmi četná, její hospodářský stav velmi špatný již v předvečer revoluce roku 1848, která dovršila její zkázu. Náhrady, jež platili sedláci za výkup feudálních služebností, byly sice značné, ale šly hlavně bohatým rodinám; nad to odváděli je splátkami velmi pomalu. Zatím šlechtici musili žít ze všelikých prostředků a půjček. Jejich dřívější poddaní nechťeli pracovat na jejich statcích; pracovních sil bylo málo a poměrně byly drahé; soutěží americkou sníženou cenou. Od věků zemanský šlechtic pozbyl chuti a zvyku práce; náruživostí jeho byla kuchyně a přepych. »Uher je chud, ale žije dobře,« praví přísloví.

Život na pusztě je jednotvárný; špatné a řídké cesty zněsnádní komunikaci; osamocení mezi sedláky, jimiž opovrhují a jejichž jazyku velmi často nerozumějí, stíhání starostí o propadlé směnky, pohrdající hospodářstvím, nevědomí a neschopní vnitřního života, tito husaři ve své bídě měli jedinou zábavu ve volební agitaci s jejími hlučnými hromadami, pračkami a bouřlivými hostinami, jež předpokládaly.

V čétných řadách této těkavé šlechty velmožové nalézali své náhončí a své přední zápasníky, hladový a hlučný kmen pověstných kortesů. »Je v krvi národa uherského,« poznamenává Majláth, »že mimo veřejnou službu, stav duchovní a svobodná povolání připouští jen vzdělávání svého statku otcovského.« Ve většině zemí šlechta pokládala vždy práci ruční, ba i obchod a průmysl za újmu stavu. Maďarští šlechtici ženou tento odpor až do výstřednosti. Království bylo zaplaveno mračnem kobylek, jež od státu žádaly prostředků obživy, a velmoži, aby se udrželi, musili sytit svou bouřlivou klientelu. Ovšem kořist byla by bývala hrozně skrovná, kdyby bylo loyálně šetřeno zákona, kterým prohlášena byla rovnost všech občanů, ať náleželi ke kterémukoli kmeni. Politická otázka se takto splétala se sociální. Maďaři úsilím o potlačení Slovanů podléhali jak suggestci své pýchy, jež nepřipouštěla, aby se o moc sdíleli s nižšími kmeny, tak podnětům bídy, která je trápila.

Ostatně zápas přál jejich choutkám, jež se vyvinuly staletími panství a pletich. Nejmenší odpůrci vyčítají jim jejich ducha podvodného,

krajní rozkoš, kterou mají z kombinací obyčej koterií a násilnost, kterou vnášejí do sporů stran, různých se spíš osobními hněvy nežli zásadními rozdíly. Ze svého starého života dobrodružství a nájezdů Maďar si zachoval také lásku k odvaze a náruživost ke hře. Hrává se ovšem ve všech velkých městech světových; myslím však správně, že nikde sázky nebývají tak šílené a hráči tak zuřiví, jako v určitých společnostech budapeštských, nikde spekulace není tak všeobecná a tak hrozná. — Všecky smysly Maďarovy se roznítí a rozvíří, když řídí volbu, nebo když se mu podaří proti vši pravděpodobnosti zjednat vítězství kandidátovi vládnímu v okrese, kde devět desetin obyvatelů nedovede řádně vyslovit jeho jméno.

V době narovnání čítalo se v Uhrách okolo 11 milionů obyvatelů — 2 miliony Slováků, 600.000 Jihoslovanů (mimo Chorvatsko), 1.500.000 Němců a skoro tolikéž Rumunů a ani ne 5 mil. Maďarů. — Maďaři představovali tedy sotva 45% všeho obyvatelstva. Od té doby poměr se zlepšil v jejich prospěch a podle nejnovějších udání tvořili by o málo větší polovinu obyvatelů. Pokrok, jež dosti nesnadno lze vysvětlit, protože natalita u nich jest menší než u druhých kmenů; jistě odpadlictví se vyskytuje tu a tam mezi jmorodci, jichž řady řídno stěhováním se do Ameriky. Přes to úřední statistika budapeštská je neobyčejně podezřelá a zdá se, že není ověřena pozorováním cestovatelů. Winkler, jenž dlouho procházel zemí, poznamenává, že i v samém alföldu slovanské ostrůvky se nemaďarisují. »Podíváme-li se na věci zblízka,« píše, »zpozorujeme nicotu ministerské spousty papírů

a vládci lépe než kdo jiný vědí, co se skrývá za vítěznými hlasy jejich vůdců.«

Proto skutečně vzdělanost maďarská nemá naprosto nic, co by mohlo působit nejmenším kouzlem na ty, jež chce asimilovat. Pokrok, jímž se chlubí ministerské noviny, je takto pouhou fačadou, »divoši, kteří se zdobí frakem a cylindrem, ale nemají ani košile ani kalhot.« I v Budapešti, vzdálíme-li se z nádherných čtvrtí, kde nakupeno jest ohromných pomníků vkusu germánského, večer se brodíme blátem v neproniknutelné tmě a každým krokem hrozí nám nebezpečnost, že padneme do příkopu. Na venkově máme dojem, že se vracíme do doby Arpadovy. Maďaři chlubně mluví o vývoji svého průmyslu; vejdete do některé této továrny z konce století: dělníci jsou Slováci, dílovedoucí Němec a majitel Žid, co však mu nebrání vyvíjet fanatickou horlivost pro rozšíření jazyka maďarského. »Překvapí nás,« soudí Winkler (Skizzen aus dem Völkerleben, — v Berlíně 1903), zjistíme-li, jak málo živel čistě maďarský byl dotčen nynějším hnutím hospodářským.«

Bylo by však třeba ohromné převahy Maďarů, aby dovedli přemoci nepřekonatelný odpor, který jejich jazyk vzbuzuje u jejich sousedů. Ne že bych chtěl popírat jeho krásy, ale je příliš vzdálený a rozdílný. Nikde na světě, zdá se mi, neměl jsem pocit tak úplného a tak trapného osamocení jako v Budapešti za své první cesty; ani kořinku domácího, ani slůvka již slyšeného, nic, čeho by se paměť zachytila a co by usnadnilo první styk. Nářečí ugro-finské, jež se druzí ke skupině altajské, a jež svou vazbou a svým

slovníkem naprosto se liší od jazyků indoevropských, zmate všechny známosti a odstraší nejlepší vůli. Odtud namnoze pochází jeho naprostá téměř nemožnost pronikání. Překvapí nás, když vyjdeme z království, jak náhle zmizí: nikde není pásma přechodného, onoho odstínění, jež se vysvětluje sousedstvím, příbuzenstvím.

»Když mluví o asimilaci,« píše jistý Rus, »Maďaři připomínají pověstnou žabu Lafontainovu; řekl bys skálu, která by chtěla zabrat moře.« — Každá ze skupin, jichž se dotýká jejich velikášství, opírá se o národ lidnatý, oduševněný životem intelektuálním a silnou morálkou, podepřený vzpomínkami na slavnou minulost. Jsou obklopeni koalici nepřátel, kteří ve stálém vzájemném styku a mohouce takto spojovat své úsilí, se povzbuzují v zápase a posilují ve svých okamžitých porážkách skrytou pomocí nevyčerpatelných záloh. — Za těchto okolností, jakékoli nadání organizační připustíme Maďarům a jakkoli příznivými se zdají okolnosti, jejich podnikání bylo patrným šílenstvím a nezastaví-li se v čas, dožene je jistě ke katastrofě. Jedinou zásluhou — je-li jakou — mužů, kteří drželi tuto sázku proti zdravému rozumu, jest, že poznali hned, jak jde o boj na život a na smrt, a že bez váhání odvrhli rozpaky mravnosti a práva, jež by byly na překážku jejich strategii.

* * *

Poměrně liberální zákon z roku 1868 o národnostech byl schválen od sněmu budapeštského

jen s výhradou úvodu, jenž neobyčejně umenšoval jeho cenu.

»Podle základních zásad uherské ústavy,« pravil tento zvláštní začátek návrhu snášlivosti a smíru, »všichni občané království jsou politicky jediný národ, národ jednotný a nedílný národ uherský; každý občan uherské vlasti jest jeho rovnoprávným členem, nechť náleží ke kterékoli národnosti. Proto se zvláštní předpisy o tomto rovném právu mohou týkat jenom toho, kterak se má úředně užívat rozličných jazyků zeenských a to určovat jenom potud, pokud toho nutně vyžaduje jednota uherské země, praktické potřeby vlády a správy a náležité přísluhování spravedlnosti.«

Sněm takto na první místo kladl jednotu státu a jí podřizoval ostatní články ústavy; tato snaha po jednotě za každou cenu a všemi prostředky nikdy nepřestala být vůdčí myšlenkou sněmů, stran a ministrů bez výjimky. Rozdílnost povah se jevila zevnějšími způsoby; slova byla někdy drsnější a hašteřivější, někdy zakrytější a méně vyzývává; základní myšlenka se nikdy nezměnila. Tolik je jisto, že tou měrou, jak Maďaři pevněji zakládali svůj vliv v dualistickém mocnářství, a jak nezlomný odpor potlačovaných dokazuje jim nesmyslnost úkolu, který si vytkli, jejich netrpělivost se jítří, jejich projevy stávají se přikřejšími a jejich rozhodnutí nesmiřitelnějšími.

Bylo by snadno a ne neužitečno sebrat výbor z článků a řečí maďarských, jenž by přirozeně zaujal své místo vedle sbírky textů všeneemeckých, za niž děkujeme Andlerovi. Jako v Německu i tu náказа se šíří rychle a konečně za-

chvátí všecko těleso sociální. Roku 1887 poslanec Ludvík Mocsáry, tehdejší předseda strany neodvislých, se odvážil povstat proti praktikám správy: »Vláda,« pravil, »spatřuje v šovinistickém hnutí silnou moc a proto se neodvažuje mu čelit . . . Možná-li se tudy divit, že se nikdo nerozpakuje porušovat zákon a zneužívat ho? . . . Zákon z roku 1868 jest jen na papíru a žádný jeho článek není proveden.« — Byl všeobecný pokřik nevole. Ministr pokrčil rameny: »Vaše slova mohou vzbudit jen pohrdavé politování;« strana neodvislých, které až posud předsedal nebezpečný kazimír, jednohlasně mu odhlasovala důtku; vůči obecnému pobouření Mocsáry musil se vzdát mandátu a neobjevil se již na veřejném jevišti. Jeho nezdar byl výstrahou a od té doby se nevyskytl mezi Maďary ani jediný spravedlivý, aby vystříhal svých krajanů a upozornil je na propast, do níž se řítí.

Abyste si zjednali úspěch ve sněmu, stačil nejnižší vtíp a potlesk bouří a se šíří, jakmile se řečník dovolává citů nesnášlivosti a záští. Dne 20. května 1890 sněm nadšeně vítá žalostnou řeč poslance Bekšiče, renegáta, jako tolik přívrženců Tiszových, protože zapaluje jakýs oheň bengálský před ministrem, jenž dal nový podnět k zápasu proti jmorodcům: »Vůle, historický stát uherský přeměnit ve stát národní, je starou tradicí naší politiky. Toto úsilí se znovu projevilo znamenitou činností a neméně významnými úspěchy nynější vlády.«

Tisk a kazatelna přizvukovaly. V stoličních hromadách, ba i v synodách křiklouni ovládají veřejné mínění. Je to směs ohlušující, jež konečně mate mozek. »Chceme-li žít,« pravil svým

voličům podžupan báňsko-bystrický (1879), »je třeba, abychom vzrostli a sesílili asimilací cizích živlů . . . Zda může být lepšího poslání, než zaříditi školu tak, aby se pomaďarštily cizí živly vzděláním a aby se slovenský živel, třebaž i veliká massa lidu zůstala slovenskou, sloučil s námi svou zmaďarštělou inteligencí. Maďarská škola je jako velký stroj: na jednom konci házíme do něho po stech děti slovenské, na druhém konci vrací nám Maďary.« Že podobná slova byla pronesena v srdci Slovenska, v krajině, kde není Maďarů, nic nezjevuje jasněji šílenost Maďarů kalící zrak uherských éatistů.

Generální inspektor protestantské církve, baron Pronay zasluhuje stejně podivu (9. března 1883): »Je to osudný následek našeho postavení, že musíme z a k a ž d o u c e n u p o d p o r o v a t m a ě r š t i n u, rozšiřovat ducha maďarského a lásku ke společné vlasti. Připomínáme si římská přísloví: Kde lék neprospívá, třeba sáhnout k železu a jestliže železo nestačí, užít ohně.« (Nadšený potlesk zaznamenává protokol shromáždění.) — Mezi těmito zuřivci Béla Grünwald se vyznamenává svými urážkami a svým hanobením; byl to míšenec Němce a Slovák a konečně přijel do Paříže zahynout samovraždou. — Je třeba co neirychleji a všemi prostředky maďarizovat tyto kmeny, jež »se neopírají o žádnou poněkud důležitou literaturu, nemohou z ní samy o sobě čerpat podstatu svého duševního vývoje a mohou k vyššímu postavení vychovány být jenom námi . . .« »Jestliže Maďar není s to, aby rozšířil svou národnost aspoň až k zeměpisné hranici království, můžeme určit téměř hodinu, kdy zmizí.« — »Buď se Uhry stanou velikým

státem národním,« pravil již Bekšič, »nebo přestanou býti státem vůbec.« To bylo programem předsedy rady ministerské Kolomana Tiszy, jenž na protesty Srba Miletiče a Slováka Paulinyho odpovídal svou pověstnou výhrůžkou: »Stát maďarský je dosti silný, aby strásl lidi lepící se zrádně na jeho tělo.« Rumuni a Slované odpověděli tím, že opustili sál a Miletič odcházejce, na své odpůrce vykřikl hrozebně: »Páni Maďaři, hodie mihi, cras tibi!«

»Koho Pán Bůh chce potrestat,« praví slovenské přísloví, »potresce ho na rozumě.« — Štváči se rozněcují a povzbuzují navzájem, sesilují hlas, aby si zasloužili potlesku a překonali své soupeře. Zvlášt od roku 1905 po pádu strany liberální zachvácení šíleností, pozbývají vši míry; mezi stranami, jež spolu zápasí o užitky moci a jež pod děravými cetkami svých okázalých programů špatně skrývají bídu svých choutek, běží o to, kdo se vyznamená v této zuřivé štvanici. »My chceme právní stát,« prohlašuje ministr Banffy, jenž závodí v umění porušovat volby, »ale ten budeme budovat, až zabezpečíme stát národní... Zájmy zemí uherských toho žádají, aby se národní stát vybudoval na základech krajně šovinistických« (11. července 1906); a následujícího roku mluvil o otázce národnosti ještě ostřeji: »Pokojně nelze rozřešit tento úkol. My se s nimi dorozumět a porovnat nemůžeme, neboť my si přejeme jednotného maďarského národního státu, oni chtějí stát mnohojazyčný a v něm stejná práva pro všechny národnosti.« (31. října 1907.) Szell, jenž má pověst mírného státníka, přichází na pomoc:

»Především se musí zabezpečit, že tato země bude maďarská« (21. května 1908).

Výstřední program centralisační byl konečně formulován v proslulé řeči nynějšího předsedy ministerské rady Štěpána Tiszy, syna a hodného dědice muže, jenž založil současné Uhry. Zachovává, ač u vyšší míře, přesvědčení a postup svého otce, sebevědomý, neoblomný a lstivý, svou stranu ovládající, svou osobní bezúhonností a svou nezkroutnou zmužilostí ztělesňuje divoké zášti a výstřední pýchu svého kmene ve vši její nesmiřlivosti.

Jsa dost inteligentní, aby poznal vážnost nebezpečnosti, kterou způsobuje politika utlačovací, příliš hrdý a příliš násilný, aby se jí vzdal neb aby ji zmírnil, zhýčkán úslužným bohatstvím a vytrvalým štěstím, jež se udržuje v jeho domě téměř od půl století, úplně zkažen dlouhým vykonáváním podvodné a úplatné vlády, zaujat mocí, zaslepen pověrou o velikosti svého kmene a neznaje jiné víry ani bázně a ani úzkostlivého svědomí, přinášel k vládě ne vlastnosti státníka, ale temperament hráče, který se v zoufalé situaci odvažuje všeho. V něm se spojovaly fatalism kalvinisty starého kmene, nevypočitatelná odvaha kočovného jezdce, jehož nic nepoutá k půdě a pro něhož život má méně ceny než dobrodružství, a neústupnost právníka, který znaje dobře okliky zákonníka ví, že žádná věc není ztracena v rukou-zchytralého advokáta. Někdy vzbuzuje v nás dojem, že se nestará tak o úspěch vědomě paradoxní jak o dramatickou samovraždu prostřed blesků.

Přátelé i nepřátelé cítili, že s ním není možný žádný smír a že jeho ujetí se věcí státních jest

úvodem k rozhodné srážce. »Naši krajané druhého jazyka,« pravil 12. července 1910, »musí uznat nejprve myšlenku, že náleží k národnímu státu, ke státu, jenž byl dobyt, jenž byl založen jediným národem, a jemuž tento národ vtiskl nevyhladitelný znak své původnosti. Národní jednotou národního maďarského státu, to jest hranice, od níž neupustíme ani na píď, skála, o níž se rozrazí hlavy těch, kdo se pokusí ji vyvrátit... Žádná politika národní není možná, jestliže vůči agitátorům neupevníme a nerozšíříme moc státu maďarského v oboru policie a zákonodárství.«

»Jsem zcela ochoten dohodnout se se svými spoluobčany nemaďarskými,« »nepřijmu však nikdy vyrovnání s národnostmi.« (Nadšený potlesk.)

»Vůči vám, národovci, kteří jste udržovali nevlasteneckou agitaci, . . . kdybychom byli projevíli úzkostlivost v prostředcích, byli bychom bývali hlupáky a nebyli bychom vykonali svou povinnost naproti vlasti.« (Hlučná pochvala.)

Program Štěpána Tiszy byl program, jež Maďaři stále sledovali od roku 1790; dával mu jen vřelejší výraz a chtěl dát událostem prudší běh. — Je to zákon fysický, že se pohyb zrychluje tou měrou, čím pád je delší.

* * *

*

Co do vůdčí myšlenky nelze popřít, že Maďaři prováděli ji se stejnou vytrvalostí jako důvtipem. Jejich hlavní zbraní byl zákon volební.

Předběžnou podmínkou vážného provádění politiky centralisační bylo vskutku, aby ze sněmu vyloučeny byly národnosti, kterým za řádné vlády byla by v něm náležela většina. Dílo choulostivé, jež bylo šťastně skončováno s nevyrovnatelným mistrovstvím.

Zákon z roku 1874, za jehož řádu byl zvolen sněm, posud zasedající v Budapešti, jest asi nejpodivnější, jaký kdy svět poznal; ani zákon o třech třídách v Prusku není tak prazvláštní a tak podvodný. Je to nejmělejší synthesisa bizarnosti a nespravedlivosti, jakou kdy vynalezla představitelství právníků nevyčerpatečných v prostředcích.

Nerovnost volebních okresů. — V krajinách nemaďarských volební okresy průměrně obsahují 15.000 voličů; některé volební okresy maďarské nemají jich ani 200. Obecně hlas voliče maďarského váží stokrát více než hlas jeho spoluobčana srbského nebo slovenského. Roku 1901 třetina poslanců byla volena méně než 100 hlasy; jenom 11 ze 414 obdrželo více než 2000 hlasů. — Když půl hodiny po otevření kanceláře volební předseda dostal zprávu o jediné kandidatuře, hlasování bylo skončeno. Roku 1906, kdy zápas stran byl neobyčejně živý, bylo více než 100 voleb, proti nimž nebylo odporu. Rozuměj dobře, vláda podle svého zdání rozhoduje o oněch městysech zkažených, jež rozděljuje mezi své nejistější služebníky.

Geografie volební. — Ministr stanoví podle své vůle hranice okresů volebních a nánady, které v podobné věci mívali prefektové Napoleona III., jsou opravdu krotké naproti podivuhodným výmyslům uherským. Někdy

okresy volební se prodlužují na sto kilometrů, jinudy nabývají tvaru hadovitě vinutého; okres volební je jiným přefat ve dvě. Nejpřesnější opatření jsou učiněna, aby voličům zabráněno bylo se sblížit a srozumět.

Tato volební geometrie koná služby tím cennější, že jest jen jediná kancelář volební. Tato kancelář je vždy umístěna v maďarském středisku, často v zastrčeném koutě okresu, někdy na 20 kilometrů od nejbližší stanice. Volby se vypisují v zimě, kdy silnice bývají nesjízdné, nebo v době nejnaléhavějších prací polních, aby odstranění byli sedláci. Slováci jsou umínění a neklesnou hned na mysl, ale Maďaři jsou důvtipní: zde župan se dovídá, že most hrozí zřícením i zapovídá přechod po něm, jinde zvěrolékař se slituje nad špatným stavem koní a narizuje majitelům nechat je ve stáji. Volně mohou s nimi nakládat teprv nazejtří po vítězství úředního kandidáta.

Swoboda volební. — Právo volební je spojeno s podmínkami chytře složitými. Zákon nejprve vyhrazuje přednost starým voličům, kteří převážnou většinou jsou šlechtici maďarští. Pro druhé oprávněnost k volbě je vázána censem, daněmi, vzděláním a rodinou. Pravidla se mění krajina od krajiny a téměř obec od obce tak dokonale, že všeliké interpelace jsou možné a že cesta jest otevřena nejbezprávnějším nezákonnostem. Advokát prostředně zkušený dá do seznamu volebního zapsat nebo z něho vymazat kde koho. Vláda sama sestavuje seznamy, z jejich ustanovení podle práva lze se odvolat, ale formality jsou dlouhé a nákladné a odvolání

nemá moci odročující, takže v skutečnosti vůle župana a jeho úředníků je svrchovaná.

Předseda kanceláře volební, jimž jest zřízencec vládní, užívá moci jednat podle vlastního dobrého zdání. Hlasování je veřejné a ústní. Mohou být zvoleni jen občané dokonale znající jazyk maďarský. — »S hlediska mravního,« napsal roku 1894 žurnalista maďarský, »nelze hájit našeho systému volebního. Co na plat? Je to nevyhnutelné zlo; při správném systému nejméně třetina poslanců by náležela jinorodcům.«

*
*
*

Býlo by patrně jednodušší a méně pohoršlivé dát ministerstvu právo, aby ustanovovalo poslance; však Maďaři potřebovali sympatií Evropy a stavěli na její nevědomost. Cestovatelům ukazovali nádherný palác sněmovny; noviny vypravovaly, že v těchto skvělých sálech padaly navzájem nadávky, rány pěstí a někdy i rány revolveru. Nepopěrný důkaz rozkvětu živého života ústavního! Listy chorvatské a české, jež se pokoušely podat vysvětlení, neměly téměř čtenářů; protestů Rumunů nebylo již posloucháno, protože byly příliš občasně a velmi málo soustavné. Když se však příliš křiklavým pohoršením pobouřil západní tisk, Maďaři kladli ruku na své srdce, připomínali Zla tou bullu dokazující, že mají totéž právo jako Angličané být pokládáni za vynálezce řádu parlamentárního, dovolávali se svých domnělých sympatií k Francii. Zda nebyli rytíři východní Evropy? Prozřetelnost jim vytkla úkol, aby zavedli moderní zásady mezi divochy Kar-

pat. Z návyku, pohodlnosti — někdy z důvodů platnějších — věřivalo se jim na slovo a poskytoval se jim nový úvěr důvěry. — Štasten, kdo získal dobrou pověst a kdo dovede z ní čestně těžit! Od roku 1848 Maďaři žili ze slávy, kterou jim zjednalo několik starých republikánů, kteří neměli ani ponětí o situaci a kteří ze všech částí vytvořili zlatou legendu. Zda je jisto, že i dnes nimbus je docela rozptýlen?

Zásluha, že škrabošku strhl s pokrytectví maďarského a že spolíčkoval jejich lícoměrnost, náleží mladému žurnalistovi anglickému R. W. Seton-Watsonovi, který roku 1908 v Londýně uveřejnil pod pseudonymem *Scota Viatora* knihu *Racial problem in Hungary. A history of the Slovaks*, jež způsobila velký hluk a litujeme jen, že nebyla hned přeložena do francouzštiny. Několik jiných spisů vyšlo rychle za sebou, z nichž nejznámější jest: *The Southern Slav Question* (1910). Díla Setona Watsona se zakládají na přímém studiu pramenů a na bezprostředním pozorování faktů. Maďaři, polekáni odhaleními, jimiž ničena byla jejich dobře založená pověst liberalismu, tvářili se nejprve, jako by v knize Setona-Watsona viděli jen hanopis, jehož původce byl asi Čech, sdružený se skupinou spisovatelů, jež se shromáždila kolem nové revue *Naše Slovensko*. Buď Čech neb Angličan, spisovatel přinášel jen úřední prameny a potvrzená fakta, jež bylo lehce lze ověřit. Přicházel právě v čas, když se počala budit pozornost Evropy.

Každého roku Maďaři posílali své delegáty na mírové konference; pověstný hrabě Albert Apponyi býval jedním z jejich nejhorlivějších

účastníků i pustil do světa, aby charakterisoval Uhry, metaforu, jež způsobila hluk: nazval je ostrovem svobody. Nepříjemně byl překvapen, když jednoho krásného dne Björnstjerne Björnson, slavný spisovatel norský, se ho otázal, jak jeho spoluobčané a on sám slučují své theorie o bratrství a lidskosti s nesmyslnou přísností, kterou stíhají své krajany severních stolic. Hned po Björnsonovi hnutí odporu proti potlačování maďarskému se projevilo ve Francii, Anglii a na Rusi.

Bismarck pravil, že rozhořčení není stavem ducha politického. Může však se jim stát, opírali se o vážné studium faktů. Björnson a hrstka idealistů jím stržená působili vlivem jen obmezeným, protože situaci znali jen příliš povrchně a nahodile. Útok Setona-Watsona měl jiný dosah.

Nejzajímavější část jeho díla je věnována popisu voleb, který doplnil v jiném spise *Volby uherské* (1912). Podrobnosti, jež uvádí, jsou tak pohoršlivé, že bychom rádi věřili jejich pravděpodobnosti: ale jak pochybovat vůči nejspolehlivějším dokladům, jež opatřili sami Maďaři!

Zabezpečili si tolik výhod volebním zákonem, že by se byli mohli jimi spokojit, zdá se, že z jisté zálibnosti chtěli vykořistit jej docela. Ve mnohých zemích volby poskytují divadlo málo vzdělavatečné, a ústava prohlašuje tu práva občanů jen proto, aby správcé ponechala péči jim je zabavit. Nejohratnější kejklíři však s velikým prospěchem by mohli jít do školy k byrokracii uherské; naučila by je nejednomu kousku.

Předseda volební kanceláře, vedle něhož zásadně mají být přítomni zástupcové různých

kandidátů, ale jenž vskutku nijak nedbá jejich mínění, připouští k hlasování koho chce. — Kovář: Valentin Fibik. x V seznamu nalézám: Fibig. — Však jsem hláskoval své jméno. — Do toho mně, nic není. Odmítnut.

Jak se jmenujete? — Řehoř Minich. — (Ve slovenštině křestní jméno předchází přijetí, kdežto v maďarštině následuje za ním). — Volební seznamy jsou ovšem výlučně maďarské. — Předseda hledá v seznamu Řehoře (Gergely). — Nenalézám toho jména ve svém seznamu. Odmítnut.

Vaše jméno? — Michal Slossar. — Volič vysloví podle obyčeje své vesnice Slossiar. — Slossiar, Slossiar. Není Slossiara. Odmítnut. — Výjevy se takto opakují po tuctech.

Proti volbám, provedeným podobnými kejkly, Slováci podávají žaloby k soudům. Vyšetřování trvá po 18 měsíců. Ve chvíli, kdy pře má být vyřízena, obžalovaný poslanec se poděkuje. Podle zákona tímto složením mandátu zastavuje se pře a útraty žaloby spadají na žalobce (27.280 korun). Po několika měsících odstoupí poslanec je zvolen v sousedním okrese za okolností ještě pohoršlivějších.

V tísní předsedové nepřestávají na těchto jednotlivých výlukách a jednájí hromadně. Nařizují četníkům, aby zastavovali sedláky při vstupu do města, zavírají je v osamělých olhradách, vzdálených od jejich kandidáta a jeho zmocněnců, nechávají je v dešti nebo ve sněhu celé hodiny a prohlašují hlasování za uzavřené, aniž dopustí, aby se přiblížili k osudí volebnímu.

Seton-Watson uvádí četné příhody, jež by byly zábavné ve vaudevillu: v skutečnosti jsou

daleko smutnější. — Připomínám ještě jednou, že spisovatel postupuje s přesností přísně vědeckou: když Maďaři popřeli některá jeho tvrzení, vyzval je, aby ho pohnali k soudu, slibuje, že podá všechny požadované důkazy; nepřijali vyzvání.

Roku 1906 v Senici v stolici nitranské. — Krajina slovenská; volba kandidáta národního je jistá; holičský slůžný dává četníkům rozkaz, aby zabránili sedlákům několika obcí vejít do síně volební. Vyloučili 57 voličů, kteří špatně vyslovili jméno kandidáta, 326 jiných Slováků bylo odstraněno z důvodů právě tak vážných. Výsledek: 326 slovenských voličů bylo zamítnuto a maďarský kandidát byl zvolen většinou 114 hlasů. Voliči podávají stížnost; slůžný ohlašuje, že nemůže ji přijmout, protože stěžovatelé náleží všickni straně slovenské.

V sousedním slovenském okrese volebním ve Vrbovém. Kandidát dr. Markovič, velmi oblíbený slovenský lékař z Nového Města nad Váhem, získá téměř všechny hlasy. K večeru tlupa surovců přepadne síň a roztrhá zápisy volební. Úřad obviňuje Slováky. Proč? protože byli jisti úspěchem. Jak? protože síň byla hlídána četníky a vojáky. Takto získán čas, aby lépe byla uvážena opatření. Když znovu bylo přikročeno k hlasování, slovenští voliči při vstupu do vesnice byli zadrženi v prudkém dešti, jejich vůdcové odstraněni a vypraveno k nim několik maďarských náhonců, pověstných kortešů, kteří je vedou do nepravé místnosti. Kandidát slovenský, zpraven v čas, uvádí je do pravé síně volební; předseda odmítá jich při-

puštění. Maďar baron Rudnyánszky má většinu 95 hlasů.

»Kdybyste dostal 90% hlasů.« pravil slůžný slovenskému kandidátovi. »nebyl byste zvolen.«

Ve Skalici dovolí venkovanům jedné vsi vstoupit, ale zadrží jejich faráře, který jediný z nich umí maďarsky a může je vést. Po zakročení farář se dostane až k předsedovi kanceláře, jenž, dobrotisko, mu dovoluje, aby předvedl své voliče. Běží pro ně, ale nenalézá jich více; za jeho nepřítomnosti četníci vyhnali je ze vsi. Chce je zpět přivést; četníci mu zatarasují cestu a když trvá na svém, připravují své pušky.

Četníci jsou důležití voliči Uher a memorandum rumunské z roku 1892 nepřehání nic, praví-li, že volby v království mají ráz války občanské. »Požadají-li jednatele vládního kandidáta za zakročení branné moci,« hlásí okružník z roku 1910, »bude hned nařízeno, protože je dlužno pojistit bezpečnost osoby a jmění voličů vládního kandidáta.«

V Senici kandidát Hodža, bojovný Slovák, velmi oblíbený, má velikou většinu. — Počítal bez četníků. Ve schůzích volebních pod záminkou, že ho chrání, obštoupí ho kruhem tak širokým, že obecenstvo nezaslechne od něho ani slovíčka. Jeho posluchačem je jediný slůžný, jenž kouří, chrchlá, zívá a bručí. Hodža připomíná, že král přeje všeobecnému právu volebnímu. — Slůžný: »Nemohu dovolit, abyste vplétal do řeči osobu panovníkovu.« — Hodža: »I kdyby úřady byly proti nám, Bůh nám pomůže, abychom dobyli svých práv.« — »Zakazují vám, abyste bral nadarmo jméno boží.«

Přivrženci Hodžovi jsou pronásledováni pro nejrozdílnější záminky. — Sedláci pokutováni pro příliš rychlou jízdu. — Vždyť nemáme koní, jen krávy. — Žádných poznámek!

Pravdu měl podžupan, jenž vybízel Slováky, aby se starali víc o četníka a slůžného než o kněze. »Zda chcete, aby výběrčí daně vás pronásledoval; aby policejní komisař vás odsoudil k pokutě, máte-li spor se svým sousedem nebo třeba pod záminkou, že vaše hnojnice není podle předpisu; aby vám nedovoloval, uložit ve svém dvorci své seno a svou slámu, aby vás volal k povinnostem obecným ve chvíli, kdy práce kvapí; aby vám odepřel právo pást stáda na pozemcích panských?«

Když četníci jsou v nebezpečí, že nestačí, zavolají se vojáci, častují je, rozněcují v nich místní zášť; proto jsou hotovi ke všelikým výstřednostem. Přivolávají se pluky nejen z nejbližších krajů království, ale i z Předlitavska, z Haliče, ze Štyrska. Oposice protestuje proti tomuto zasahování moci branné. Úřední list se rozhorluje pro tyto pomluvy. — Do čeho si stěžují? — Ministerstvo užilo »jenom« 194 praporů pěchoty a 144 škadron jízdy (1910).

Není období volebního, kde by se nečítalo na desítky raněných a zabitých. Při volbách roku 1896 bylo 32 osob zabito a více než 70 raněno.

Ještě tyto násilnosti nejsou tak mrzuté, jako mravní porušování a ponižování povah, jež má konečně v zápětí podobný systém. Ministr Khuen-Hedervary po dlouhém rokování, kde řečníci oposiční uvedli nekonečnou řadu podvodů a nezákonností, kterými vláda dosáhla

svého vítězství, odpověděl tónem strojené lhostejnosti! — Rokování zabralo mnoho času a přineslo mnoho zajímavých fakt. Od doby, co se konají volby, vždy bylo slyšet takové stížnosti, uslyšíme ještě jim podobné a otázka daleko ještě nevyšla z módy. Myslím, že je nejlépe nedotýkat se té věci. — Roztomilá nenucenost v chování! »Jsme v opravdové Asii,« přiznával se upřímně baron Sennyey, mluvě o uherské správě. — V Uhrách parlamentarism je bájí, spravedlnost výsměchem a svoboda přetvářkou; zákon je děvkou pouliční, se kterou nejmenší zemánek má svou vůli. Ač-li jen dokáže svou nevinu, to jest, že nenávidí Slovanů a že mává mocnou šavlí Arpadovou, jistě může spolehnout na četníky, úředníky a soudce. Weckerle, náčelník kabinetu, přiznal to s klidným cynismem jednoho dne, kdy mu připomenuto zákonu z roku 1868. — Ano vím dobře, zákon o národnostech! Bohužel nelze ho provádět, zvláště článků o soudech (2. června 1906).

Po vší zemi volby jsou stíženy týmiž nedostatky. Nezákonnosti a násilnosti bývají však mnohem hojnější v okresích, kde převládají Slované a Rumuni. V krajínách maďarských ministrů jsou obmezenější, voliči méně bezbranní; příliš bezprávné týrání bylo by oznámeno v novinách a doneseno na řečníště, mělo by jistou ozvěnu ve sněmovně. Proto na cizích parích úředníci se mstí za poměrnou zdrželivost, kterou si ukládají v alföldu. Na Slovensku jsou na půdě nepřátelské a mají volné ruce; nejhorší pohoršení budou se pokládat za známku horlivosti a zabezpečí jim postup.

Tyto vzdálené okresy jsou zálohou strany

hraběte Tiszy, baštou jeho většiny. Právě krajiny čistě maďarské, třeba těžší z narovnění roku 1867, nikdy se nepřidaly k němu upřímně; v hloubi srdce zemanové pushty zachovávají vytrvalou lásku ke Kossuthovi a revolucionářům roku 1848 a své hlasy dávají radikálům, chvastounům, kteří předstírají nesmířitelnou nenávisť k Rakousku a pěstují skvělé zášti. Vládní strana se udržuje při moci zásluhou odlehlých okresů, kde fašuje volby a kde je jista, že vítězství zjedná svým předním zápasníkům, kteří byvše zvoleni podporou ministrů, nemohou jim nic odepřít.

Jaká hrůza tudy a jaké zděšení, když se zákon volební zdál ohrožen! Volbami roku 1905 liberálové byli zničeni koalici, která pod záminkou vymoci na králi nové ústupky, sdružovala dav pobouřenců a hladovců, toužících uchvátit moc. K utišení jejich bojovné mysli stačilo Františku Josefovi učinit narážku na potřebu revize zákona z roku 1874. Koalice hned povolila a žádala za milost. Pozbyla tím vší vážnosti a v měsíci červnu 1910 byla smetena a nahrazena národním stranou práce, co bylo jiné jméno staré strany fusionistické.

Sněmovní zápasy nebyly proto méně prudké a sněm budapeštský nepřestal od té doby být jevištěm bouřlivých jednání a pohoršlivých scen. Uprostřed pěstních zápasů a nadávek pravice a levice opět se sešly v odmítnutí všeobecného pokusu o vážnou opravu. Když roku 1907 jediný socialista, jemuž se podařilo dostat se do sněmovny, mluví o všeobecném právu hlasovacím, je přijat s výsměchem a pro jeho návrh byl jen jeden hlas. Až do nynější války

kabinety, jež následovaly za sebou, měly na starosti vyříditi jen otázku volební tak nešťastně zahájenou; v jejich důvtipné vymýšlivosti se zrodila řada bizarních výplodů, jimž všem je společný rys v ničem neoslabit nadvládu panujícího kmene. Návrh podaný koalici v měsíci listopadu 1908 měl za hlavní předmět »nepoškodit maďarský ráz státu uherského«; zachovával veřejné hlasování a za voliče připouštěl jen voliče znající číst a psát maďarsky. — »Přede všemi právy jednotlivců,« praví hrabě Julius Andrassy, »jde právo vlasti mít dobrou správu a dobrou moc zákonodárnou.« To znamená vládu maďarskou a sněm, kde druhé národnosti nejsou zastoupeny. — »Rovnost politická jest utopií.« — Jakákoli opatření byla učiněna, návrh kabinetu Weckerlova zdál se ještě nebezpečným jeho přátelům; odročili jej na neurčito. Jejich panický strach byl spoluúčasten při náhlém obratu, kterým opět k vládě přivedena stará strana fusionistů.

Podstatnou zásadou reformy odhlasované roku 1913 bylo též vyhnout se všeliké soustavě nebezpečné »národnímú rázu státu« a chce dát právo hlasovací jen »živlům, na něž tento stát může spoléhat«. Ani znalost maďarštiny se nezdála ministru dostatečnou zárukou i učinil při této příležitosti poučná příznání: »Je možná skutečně,« pravil, »že volič, jenž z přinucení se naučil maďarsky, je ještě méně spolupolehlivý, než druzí, následkem odporu, jež tím pojal ze svých studií.« Nový zákon, velmi spleťitý, zachovává v zásadě hlasování veřejné a ústní a ku právu volebnímu nepřipouští 90% obyvatelstva. Takto

Maďaři rozumějí všeobecnému právu volebnímu. Šlo jim jen o to, aby se stůj co stůj zbavili otázky tak nešťastně vyvolané rychlým odbytím jednou pro vždy revindikací stran potlačených neb aspoň jich odročením až do doby, kdy po zdolání posledního odporu budou moci bez nebezpečství se vynášet svou povolnou šlechetností nad těly svých nepřátel, přivedených na milost a nemilost.

Zatím jsouce vedeni surovými vůdci a ovládající sněm, kde se nepotkávali se žádnou vážnou opozicí, — Slované a Rumuni pospolu nedobyli nikdy nad 20 mandátů ze 413 — šli mocně za svým cílem.

Přes výslovné předpisy zákona správa byla čistě maďarská a pouze maďarština byla připuštěna u soudů. — S námi se hůře nakládá než s krajinou osazenou vojskem vpádu nepřátelského, pravilo memorandum Rumunů Františku Josefovi: nepřátelské vojsko ve svých stycích s dobytou zemí užívá lidí znajících jazyk obyvatelů; nám se neprokazuje ani taková přízeň.

Archy berní jsou maďarské; maďarsky se dějí obsílky policejní. Do soudních síní a do kancelářů se posílají úředníci neznaající mpravů a nářečí domácích; sedláci, aby se bránili neb aby zvěděli, čeho se žádá po nich, musí se utíkat k tlumočnickům, kterým třeba mnoho platit a kteří často závisí na slůžném nebo županu.

Nesnáž vycházející z této soustavy je tím odpornější, čím obecnější je vměšování se státu a čím úzkostlivější je jeho dohled. Na železnicích, ve veřejných podnikcích jenom maďarština je dovolena; maďarský je nápis zakazující pře-

kročovat dráhy nebo pást dobytek na tom nebo onom statku.

Ve správním výboru stoličnín, jenž vede správu místní, polovici členů tvoří úředníci; na druhá místa mohou být zvoleni pouze občané, jejich kandidatura byla přijata komisí šesti členů, v níž zasedají tři úředníci a předsedá župan s hlasem při volbě rozhodujícím. Stolice je v rukou podžupana, jenž má diskreční moc policejní a jehož hlavní úkol záleží v dohledu nad panslavisty a zrádci. Zda se kdo pokusí stěžovat si do zneužívání moci? — Potlačuje telegramy a listy. — Zda kdo bude hledat ochrany právní? — Narazí na nepřízeň úřadů a na spletitost zákonodárství, jež nebylo ještě kodifikováno a kde se srážejí opatření sobě navíc odporující; soudce podle své vůle volí z nich znění, jež nejlépe odpovídá jeho rozumu nebo jeho zášti.

Veřejné svobody. — Zákon národnostní přiznává občanům právo shromažďovací a spolčovací. — Dne 20. srpna 1910 přátelé a obdivovatelé známého hudebníka, vlastence slovenského, se shromáždí na protestantském hřbitově, aby uctili jeho památku: zazpívány dva sbory slovenské a kazatel proslovil modlitbu. — Té chvíle příběhne sluzný a surově rozežene přítomné osoby. — Dvacet osob jest odsouzeno k pokutě, že konaly nezákonné shromáždění.

Dne 16. listopadu 1906 poslanec Ferdinand Juriga protestuje proti maďarskému šovinismu a brání se proti obviňování z panslavismu, jež se neustále vrhá ve tvář jeho krajanů. — Pro popuzování k nenávisti a ku pohrdání vládou dvě léta vězení a 1200 korun pokuty.

O něco později pro týž přečin dva poslanci

Hodža a Petrovič jsou odsouzeni do vězení na půl léta.

Ve Skalici kandidát oznámí služnému, že chce konat volební schůzi. Služný odmítá dovolení, protože shromáždění, jež se má konat v neděli na náměstí kostelním, by odvrátilo sedláky od jejich povinností náboženských. — Kandidát stanoví tedy schůzi na den všední. — Nemožná, protože služný musí odjet.

Přednášky, divadelní představení, veřejné předčítání, koncerty se zakazují, jakmile jsou pořádány osobami, jejichž smýšlení je podezřelé nebo již prostě proto, že se na neštěstí nelíbí županovi.

Zakázáno je všeliké spolčování, v jehož čele nejsou Maďaři. — Matice slovenská byla ovšem jednou z prvních obětí této pronásledovací zuřivosti. Sotva Koloman Tisza došel moci, zakázal ji, zabavil jistinu, kterou po krejcarech shromáždila (200.000 korun), jakož i její sbírky, rukopisy a knihovnu (1875). Částí jejich fondů byly poděleny maďarisační spolky.

Pěkná vzdělanost, kterou hledí rozšířit tyto spolky, jež jsou především společnostmi udivačů! poznamenává německý spisovatel. Jaký užitek vydala tato maďarská vzdělanost, ukládaná ranami pařeb? — Papriku, guláš a cikány (guláš, oblíbené jídlo Uhrů, záleží z masa smíšeného se slaninou, cibulí a zelím a velmi okouřeného paprikou. Paprika je červené pepřisko, jež Uhři přidávají do všech svých pokrmů). — Zbytku jistiny Matice slovenské užito potom k subvenci Slovenských Novin, vydávaných v Budapešti podle pokynů ministerstva;

redigují je ubozí pamfletáři, jichž hlavní prací je tupení Slovanů, — na prvním místě Čechů.

Časopisy musí skládat 20.000 korun kauce, kolportáž a prodej podléhají drakonským předpisům; skoro všechny časopisy české jsou v království zakázány. Nejneopatrnější záminky postačí ke konfiskaci a k soudnímu stíhání. Porotní soud, jemuž přísluší tiskové přečiny, skládá se jen z Maďarů (zákon z roku 1897); pravidlem porotci, pečlivě vybraní, v nejmírnějších člancích vidí vyzývání k odboji a ministr spravedlnosti Erdély se nestyděl veřejně blahopřát jim k horlivosti, s jakou podporovali vládu při potlačování národnostních agitací (1898).

»Historie slovenského novinářství je pravou Kalvarií.« V deseti letech od roku 1897 do roku 1907 vyznačena jest 76 tiskovými procesy, v něž bylo zapleteno 411 osob a jež stály obviněné 39½ léta vězení, 30.000 korun pokuty, nemluvě o soudních nákladech (okolo 100.000 korun).

* * *

Bolestná epizoda této soustavy zběsilého potlačování způsobila před několika desíti léty jistý hluk v Evropě a podává dosti poučnou ukázkou metod budapeštských.

Ondřej Hlinka, farář ružomerský, dobrý vlastenec, způsobil si hněv Maďarů smělostí, se kterou odhalil zpronevěru obecního úřadu a podporoval kandidáta slovenského. Byl nejprve zbaven své fary, pak úřadu kněžského biskupem Párvym, vášnivým maďaronem. Hlinka, jenž byl obeslán Párvym, telegrafuje domů oznámit svůj návrat; několik přátel ho očekává

na nádraží; četníci je rozženou a zatknou všechny, kdo se nějak ozvou proti tomu. Drží je pět měsíců v předběžné vazbě; předseda soudu Chudowsky je renegát, osobní nepřítel Hlinkův; obhájce ho odmítá, obrací se k soudnímu dvoru prešpurskému, jenž zamítá odvolání, protože předseda je lépe kvalifikován než kdo jiný, aby soudil o své vlastní nestrannosti. Obvinění dovolávali se více než čtyřiceti svědků, jenom čtyřem je dovoleno vypovídat; předseda zakazuje obviněným a jejich advokátovi dávat jim otázky a otazovat se svědků průvodních. Židovka vypravuje o druhém z obžalovaných, že slyšela ho číst v skupině žen článek novinářský vyzývající Slováky, aby se chopili kos a kopáčů; ženy odpírají; obhájce připomíná, že židovka měla dvanácte soudních sporů s obžalovaným; její výpověď nicméně platí. — Závěr: farář Hlinka jest odsouzen do vězení na dvě léta a k pokutě 1500 korun, uchazeč o mandát poslanecký na rok, deset jiných osob k trestům mezi šesti a třemi měsíci a 100 až 500 korun pokuty.

Před svým odsouzením Hlinka dal vystavět ve své rodné vsi, v Černové, osadě o 1.300 obyvatelů, kostel, jenž stál 80.000 korun. Peníze byly shromážděny sbírkou pořizenou pouze věřícími osady a sousedních far. Roku 1907 dochází zpráva, že biskup ustanovil den, kdy kostel bude vysvěcen; sedláci žádají ho několikrát, aby odložil obřad až do dne, kdy Hlinka, jenž jest u vězení, bude moci jemu být přítomen. Biskup odmítá. Rychtář trvá na své žádosti: myslí jsou velice pobouřeny, jest se obávat trapných příhod. — »Staň se co staň, vysvěcení se vykoná.«

— Úřady posílají četníky, čím vzrůstá pohnutí. Hlavní slůžný sám radí k opatrnosti; není ho poslechnuto. Přicházejí kněží, jimž uloženo bylo vysvěcení, provázení slůžným a osmi četníky. Při vstupu do vsi očekává je rozčilený zástup lidu. — Proč sem přicházíte? Nepotřebujeme vás! Obratťe, vraťte se! — Kočí, jemuž slůžný káže jet přes to dále, pustí koně tryskem a bičem rozdělí rány v pravo a v levo. Několik mladíků přiskočí, uchopí koně za uzdy. Vřava. Četník jeden je lehce uhozen kamenem; ke zhojení stačí kousek anglické náplasti, praví Scotus Viator, jenž nám zachoval dramatické vylíčení těchto příhod. Potom četníci bez vyzvání stěheli do zástupu; devět osob bylo zabito a mezi nimi dvě ženy; tři jiní zemřeli cestou, dvanácte těžce raněno, z nich později zemřeli tři, více než šedesát bylo lehce raněných. Slůžný nestaraje se o raněné spěchá do Ružomberka pro vojáky a učinit přípravy k trestnímu vyšetřování. Mladý rolník pospíšil pro lékaře, dra Šrobára, vůdce ružomerských Slováků. Když se vrátil slůžný, dal ho zatknout a uvěznit.

Wůdce strany slovenské Hodža, jenž přednesl tyto události ve sněmovně, jest ukřičen. — Vy jste vrahy! volají naň. Jeden z poslanců prohlašuje, že sněm nemůže utrácet čas takovými maličkostmi. — Ministr Andrassy tvrdí, že kněží přijeli upokojit lid a jemu oznámit, že se kostel světit nebude(!) — nepochybně, aby se jim to lépe dařilo, dali se provázet eskortou četníků — pěknými slovy kryje své zřizence. Sněm přijímá s nadšením jeho řeč a tisk ji předstihuje. »O Hlincích a Hodzech,« psal poměrně umírněný »Pester Lloyd«, »mluvit už nebudeme... Ta-

koví lidé se popadnou za límec, když přestoupí zákon a basta...« Přiznává, že pronásledování není politika a že třeba změnit všecku politiku vládní, ale zdůrazňuje: »Musíme však zůstat pány ve svém domě.« — Tyrzení úplně oprávněné a jeho správnost nepopírají ani Slováci. Jest otázkou, zda ani oni nemají svůj vlastní dům, v němž obývali dávno před příchodem Arpádovým, a jehož nijak nechťejí postoupit cizím pánům.

Pohoršení bylo takové, že se pobouřila sama říšská rada, tak poddajná, vždy se třesoucí před Budapeští. Dne 16. prosince 1907 vyzvala ministerstvo, aby připomenulo vládě uherské povinnost poctivě provádět zákon národnostní. Rokování ve Vídni bylo živé a Maďaři vyslechli několik perných pravd. Vzpínali se pod karabáčem. Druhého dne Weckerle rozhorleně protestoval proti vměšování se parlamentu vídeňského a slíbil, že si vymůže zadostučinění. Baron Beck, předseda kabinetu předlitavského, rozplývá se v omluvách, pokáral opovážlivou smělost poslanců.

Epilog obvyklý: trestní řízení. Pro povstání černovské 18 osob bylo uvězněno a v květnu 1908 před soud ružomerský pohnáno 59 osob. — Paní Fallová, rozená Hlinkova (57letá), jest odsouzena do vězení na tři léta, 22 mužů a 16 žen (jedna z nich, matka 7 dětí, byla těžce raněna ve srážce, v níž její muž byl zabít) jsou odsouzeni k trestům vězení od osmnácti měsíců do šesti měsíců. Abychom poznali, jak proces byl veden, stačí poznamenat, že předseda soudu pověstný Chudowsky zapověděl vstup do síně všem zástupcům tisku slovenského a českého,

Hovorja, že neľubim vlasť:
 Otcov mi tu hroby tiché,
 mohyla tu doby zlatej,
 v pokorný sviätvečer i mňa
 spustila do tej zeme svätej,
 u hôr, u riek domky biele,
 v lone Tatier spevne víly,
 junač rodu vlasti verná
 a ten ľud môj Bohu milý.
 A ja že bych neľubil vlasť.

(Z básně Bohuše Nosáka Nezabudova
 »Klebotníkom«.)

Zajisté Slovák miluje svou vlasť onou tuhou a věrnou láskou, kterou horal lne ke svým ľuhům a ľesům. Ale právě tím vzrůstá jeho nenávisť k cizincům, kteří chtějí mu ji učinit zemí nepřátelskou a přeměnit ji v žalář.

* * *

Církev. — Kdyby aspoň, když vyobcování byli z jeviště politického, byli si zachovali nějakou samosprávu domácí, a kdyby tyranie byla šetřila jejich života soukromého. — V obci slůžný navrhuje kandidáty na úřad starosty. V církvi farář a biskup velmi často stávají se nástroji vlády ústřední. Těžká to zkouška pro sedláka pokorného, poníženého a velmi nábožného, jenž nemaje jiného útočiště než oltář, naráží na nepřítel v člověku, který v jeho očích představuje vůli boží. Vyjímaje snad zákony školní nic nepřispělo více k tomu, že se zápasy staly nesmiřitelnějšími, než toto stržení politiky do náboženských otázek.

Maďarská vláda ovládala vždy církev římskou; jmenovala biskupy, rozhodovala o beneficích, vykonávala přísný dohled nad nadacemi

neobyčejně bohatými. Velmi poslušné kněžstvo obyčejně žilo v dobré shodě s pronásledovateli. Zachovávalo starou nechuť k Čechům, z kacířství vždy podezřelým, a z bezděčné nedůvěry k Slovákům, kteří rádi obraceli své zraky ku Praze. Tréfort, ministr veřejného vyučování, neměl lepších spolupracovníků nad biskupy. Nikde lépe nežli v katolických seminářích, pravil roku 1889, se dnes nechápe důležitost vyučování maďarštině a nikde lépe se neslouží zájmům naší národnosti. — Primas uherský, Simor, arcibiskup ostrřihomský, prudce se postavil proti ústupkům roku 1868. Jeho nástupci jej nápodobili.

Shoda mezi biskupy a státem byla sotva na chvíli zkalena za ministerstev Banffyho a Weckerla (1890—1895). Zápas proti kněžstvu, jež pyšně nazvali uherským Kulturkampfem, byl veden velmi hlučně od Maďarů, kteří takto, aniž se čeho odvážili, získali chválu liberalismu; povrchní to hněvy, jež klamaly jen galerii. Nové zákony zřízením občanského sňatku a svěřením matrik úředníkům správním rozšiřovaly moc byrokracie; tím důvodem posilňovaly všeobecnou politiku většiny a nenelíbily se biskupům. Hněv, jimi na chvíli líčený, brzo se utišil. Šlo jim zřejmě o to, aby si získali přízeň vlády i stali se jejími agenty tak horlivými jako župané. V roce milenia biskup košický nařídil, že příště maďarština bude jediným jazykem kázání v jeho diecesi (ze 197 far jemu příslušících jenom 58 bylo maďarských).

Slováci, tvořící jádro obyvatelstva v horních Uhrách, nemají jediného biskupa svého kmene. Vláda nedopouští dosáhnout vysokých míst hier-

archie než kněžím, jimiž jest si jista, a z vděčnosti, ze ctížádosti, někdy též puzení snaživou, třeba málo inteligentní horlivostí, tito ve službě věci maďarské se nerozpakují ani před obavou, že odvrátí věřící od církve. Biskup spišský (stolice spišská) Párvy smutně proslul svou přisností naproti kněžím podezřelým ze smýšlení slovanského. Odtud pronásledování se rozšířilo do diecesí nitranské a ostřihomské. Spravedlivě třeba uznat, že venkovští faráři ve stálém styku s lidem odpírají co možná nejlépe úsilí svých představených a poskytli věci národní několik z jejich nejstatečnějších zápasníků. Je k tomu potřeba jistého hrdinství a nelze se nadít, aby všichni kněží byli hrdinami. Mezi nimi byly i duše úzkostlivé a malomyslné, rovněž ctížádostivci, kteří pro přízeň svých představených napodobují jejich nesnášlivost a někdy předstihují jejich úmysly.

Svým vychováním se připravují k této slabosti. V seminářích žákům, kteří většinou budou trávit svůj život na farářích slovanských, je zakázáno mluvit slovensky i v době oddechu a číst noviny slovenské. Nelítostně se propouštějí mladíci, v jejichž rukou se nalezne kniha slovenská; na sta bylo prohlášeno vyloučení pro podobné důvody, dvacet v jediném roce (1912).

* * *

Vedle 2 milionů katolíků protestanti (462.000) tvoří asi pětinu obyvatelstva; jsouce vzdělanější, snaživější, pilnější, bližší Čechům, k nimž se pojí svým jazykem obřadným a starou biblí bratrskou, budí zvláštní podezření vlády buda-

pešské, která neopominula ničeho, aby zlomila samosprávu jejich církve neb aspoň jejich hierarchii podrobila svým záměrům.

Až do roku 1894 fary luterské v království byly rozděleny na čtyři distrikty: v distriktu předdunajském, který zabírá 85% Slováků a 15% Němců a Maďarů, národní strana měla nepopěrnou většinu a biskupa slovenského; mohla takto vykonávat jistý vliv v generální synodě, kam konvent distriktní vysílal zástupce, oddané své věci. Zákon z roku 1894, jímž nově byly rozděleny kostely, oddělil od distriktu předdunajského tři senioráty slovenské, jež přivtělil k distriktu potisskému a připojil k němu čtyři senioráty pomaďarštělé. Většina byla takto pojištěna centralistům a Slováci, kteří tvoří 90% luterského obyvatelstva Uher, nemají dnes ani jediného protestantského biskupa.

Pravomoc superintendentů, lehce přístupných rozkazům vládní moci, byla rozmnožena. Uprázdnil-li se fary, mají právo vyloučit kandidáty navržené od farností, a kdyby tyto trvaly na svém hlasování, mocí svého úřadu jmenovat faráře. Duchovní hodnostáři luterští nejeví vůči svým podřízeným větší snášlivost než biskupové katoličtí. V obci, kde žije 4000 Slováků, farář byl zbaven úřadu, že neodvezl petici 14 obyvatelů, žádajících, aby se kázalo maďarsky. Jím jsou stíháni, protože konali slovensky náboženské vyučování.

Mnozí sklánějí šiji, pokořují se; roku 1906 slovenští duchovní proti vůli svých věřících volí biskupa Scholze, který nezná ani slova slovenského. Někteří vynikají zvláštní horlivostí. Jeden kazatel vybízí věřící, aby přísahali, že »nebudou

znát jiného Boha než Boha maďarského, našeho ochránce a našeho otce, jež jediného budou vzývat a uctívat, a že raději podstoupí smrt, než by se poklonili jinému novému božstvu. — »Uvidí se jednou,« pravil duchovní kostela přešpurského, »že lid maďarský je povznesen na vyšší stupeň než Israel a že se Arpadovi dostalo téhož slibu jako Abrahamovi.« — »Naše církev byla vždy bojovníkem za stát maďarský a národní ideál maďarský,« píše zástupci far luterských,« a bude jim vždycky. Ku potírání odporu národností třeba jí hmotných prostředků. Ostatně lze doufat, že vyšší úřady duchovní budou pokládat za povinnost bdít nad tím, aby se podpora státu nedostala nehodným.« — Bídne dovolávání se citů nejnuznějších! Vláda podporuje tuto mrzkost. Zákon z roku 1898 předem se stará o veřejné subvence duchovním, jichž plat je nižší 1600 korun, co bylo pravidlem v nesmírné většině kostelů. Připojuje, že v žádném případě podpory nemůže být poskytnuto nepřátelům vlasti.

Hlučnou horlivostí mnoha farářů luterských nejsou však dosti uspokojeni Maďaři. Chtěli by bezpečnějších záruk než podezřelou vděčnost zakoupených svědomí, chápou se opět dávného záměru unie mezi kalvinisty a luterány. Před samou válkou přes konfesionální nechuti byli by jí málem uskutečnili a dokonali takto ujařmení církvi.

*
*

Soukromý život. — Ohrožen ve svém svědomí, Slovák při každém kroku svého soukromého života naráží na nesnáze neustále vy-

nalezané vládnoucí třídou. Železnice jsou státním podnikem: zřízenci mluví jen maďarsky, a sedlák nezná ani cenu, jež se na něm žádá, ani nařízení, jež má zachovávat. Zákon z roku 1897 nařizuje pomaďaření jmen měst a obcí. Cestující žádá lístek do Teplice. — Teplice? Teplice? Není stanice tohoto jména. — Šfasten, zjeví-li některá úslužná duše zaraženému cestujícímu, že se z Teplice stal Hölak. — Postavíme se k okénku pošty, abychom doporučili list: úředník mluví jen maďarsky, buď že skutečně nezná slovensky, buď že chce si zasloužit povýšení. — Malíř jeden vyvěsí na obal: dejte pozor na obraz (slovensky). — Proto zaveden protokol.

Ba i jeho jméno, jméno jeho otce odnímají ubohému sedlákovi. Již od dávna v Uhrách lidé toužící dostat se do společnosti obyčejně maďarštili svá jména. Stát podporoval tyto proměny, vyžaduje jen mírný poplatek pěti zlatých. Roku 1887 byl snížen na 50 krejcarů: jedna koruna k zaujetí místa ve výkvětu potomků Arpadových, není věru cena drahá! Proto kdokoli neužije této výsady, je podezřelý. Za vlády Banifyho ministr vnitra roku 1898 vydal oběžník ke všem stoličným a měským úřadům, aby se úředníci vyzvali přijmout maďarská jména: hned potom Kunfiové byli z Kohnů, Radóové z Rothfeldů, Polónyiové z Pollatschků. Za oslavy milenia v Budapešti založena byla společnost pro pomaďaření jmen; byla velice čilá a její předseda Šimon Rubin — patrně ze starého kmene ugro-finského — si stěžoval do chabých představených ve službě úřední. Není nikdy moudré odpírat bláznům, zvláště když mají moc

za sebou. — Ředitelé železnic naléhali na své úředníky, Ředitel pošt a telegrafů usnul jako Dürr, probudil se jako Demeny; cítil z toho takovou radost, že vyzval své podřízené, aby co možná nejdříve následovali jeho příkladu: jejich nedbalost by poškodila jejich postup. Jak možná nepovolit? »V Uhrách,« pravil jeden z vůdců aristokracie o výroční slavnosti kasina, »můžeme vše učinit, jen-li se zahálíme pláštěm politiky.« — »Stačí úředníku být v přátelském styku s obyvatelem nemaďarským,« píše memorandum ruské, »aby byl udán za nevlastence.« Je velmi šťasten, vyvázne-li z toho přesazením.

Bojím se, aby se čtenář neunavil tímto nudným výčtem pošestilostí a nesmyslného týrání. Z těchto opatření každé o sobě je vůbec směšné, pospolu pak tvoří nanejvýš pobuřující soustavu tyranství, jakou může vytvořit chorobná obrazotvornost. Současná vzdělanost by nesnesla, aby hromadně byl vražděn lid, nejméně v době míru. Zda je mnohem lidštestší odsuzovat jej k rafinované popravě soustavně prováděné po půl století? V jistých chvílích Slováci byli by dali přednost ráně kyjem před tím tisícovým bodáním špendlíkovým, jež mělo přestat až po jejich úplném vyhlazení z mapy světové. Aby je plně asimilovali, Maďaři spoléhali hlavně na svou politiku školskou.

* *

*

Vyučování. — »Probuzení národního vědomí u nemaďarských národů,« psal Grünwald, »je nebezpečnostvím pro stát. V Uhrách

nesmí být jiné vzdělanosti než maďarská. Získat Slováky laskavostí není možno; zbývá jediný prostředek vyhubit je úplně. Chtějí-li Maďaři zůstat živoucím národem, musí se posílit cizími živly a pohlit národnosti nemaďarské.« — Rady bylo neprodleně uposlechnuto a hned po narovnání ministři se dali do práce.

Jejich první pokus byl neobratný, protože příliš surový. Sehnali dav chudých dětí, oděli je stejnokrojem, očíslovali je a poslali je do alföldu, kde je rozdělili po dvořích. Bylo s nimi nakládáno velmi špatně, nařikaly sobě; některé utekly domů v hadrech, zmirajíce hladem. Rodiče, které oklamali lživými sliby, příště se měli na pozoru. Roku 1874 vyvezli 400 dětí, 174 roku 1892, kdežto roku 1900 sebrali jich již jen 24. Od pokusu bylo upuštěno.

Zda bylo ostatně nutno přeměňovat vůbec celý národ na ráz? Zda nestačilo znedokrevňovat ho tím, že by mu byli odňati nejlepší z jeho synů, nejpracovitější, nejinteligentnější, ti, kdo tvoří kostru a morek národa?

Ve veřejných školách slovenští žáci procházejí bolestným očistcem, pronásledování a týrání, zůstávají-li věrni své řeči národní, laskání, hýčkáni, chráněni, obrátí-li se ke pravé vlasti maďarské. Aby je uchránili těchto zkoušek a těchto pokušení, Slováci se domohli toho, že na svůj náklad založili tři gymnasia. Hned roku 1874 bylo zahájeno vyšetřování o gymnasiu Revuckém. — Superintendent, hrubý nacionalista, usoudil, že se »pro snahy slovanské a tudý protimaďarské nelze od vyučování nadít výsledků příznivých a vlasti prospěšných«; gymnasium jest ihned zavřeno (30. července 1874).

Ministr Tréfort, zachutnav sobě, posílá druhou komisi prohlédnout katolické gymnasium v Klášteře pod Zníovom. — Nenašla žádných zlořádů. — Nové vyšetřování, rovněž bez výsledků. — Ministr se dovídá, že budova je stará, neodpovídá požadavkům moderní hygieny. — Snad, ale my propůjčíme nové místnosti. — Zdi nejsou ještě vyschlé. — V plném období školním 200 žáků je vyhozeno ze školy a gymnasium zavřeno (30. prosince 1874). Dochází pak na ústavy v Turčanském Svatém Martině a v Báňské Bystřici. Od té doby všechny žádosti církví a obcí, aby založena byla nová gymnasia, přes výslovné předpisy zákona zůstaly bez odpovědi. Za to na území slovenském máme 4 akademie právnické, 39 škol středních, 16 učitelských ústavů. Všecky pouze maďarské.

Ve školství obecném ústavy veřejné, to jest státem vydržované, jsou výlučně maďarské. — Roku 1869 bylo v severních Uhrách okrouhle 6000 škol maďarských a 6500 nemaďarských; roku 1896 bylo 9700 maďarských proti 4100 slovenským. Stolice zemplinská má 295 škol maďarských pro 141000 dítek a 20 slovenských pro 107000. To znamená, že každého roku tisíce dítek je zbavováno vyučováním neb odsouzeno chodit do škol, kde jim nelze naučit se něčemu a kde hrubí a suroví učitelé nemají jiné starosti, než aby je tupili a bili. Evropa se pobouřila — právem — pro hanebný způsob, jak učitelé pruští zacházejí s dětmi polskými. Děti slovenské nebyly ani méně nešťastné, ani často méně hrdinské.

Vedle státních škol zákon dovoluje soukromníkům, obcím a církvím, vydržovat soukromé

školy svým nákladem. Vláda se neodvážila prostě je potlačit; aspoň zařídila věc tak, aby jim nesnesitelně stížila život a aby z nich vytvořila nepřímé nástroje maďarisační.

Za rokování o zákonu roku 1868 Koloman Tisza prohlásil, že jímrodci učiní dobře, naučí-li se přísloví maďarskému: mlč a plat! Zákonem z roku 1879 po prvé se použilo této soustavy. — Nikdo neobdrží vysvědčení způsobilosti učitelské, neprokáže-li znalost jazyka maďarského; školy konfesijní podléhají státním dozorcům, kteří vykonávají nad nimi neobmezenou moc; maďarštině dlužno vyučovat ve všech obecních školách bez výminky, a ministr vyučování stanoví počet hodin, jež budou věnovány tomuto učení. Roku 1902 ministr Wlassics rozkázal, aby se na školách církevních učilo maďarštině od osmnácti do čtyřiaadvaceti hodin za týden; po čtyřech letech školních žáci měli maďarsky mluvit a psát bez chyby a učitelé byli zodpovědni za jejich pokrok.

Zákon z roku 1879 byl tak nesmyslný, že přes horlivost vlády bylo nemožná ho provést a sčítáním lidu roku 1890 bylo zjištěno, že 44 procent obyvatelstva nezná ani slova maďarského; za deset let pokrok byl nepatrný.

Poplach byl veliký mezi šovinisty. Svůj nezdar připisovali odporu učitelů konfesijních a hleděli potlačit soukromé školy. Zákonem z roku 1893 stanoveno jisté minimum platu pro učitele. Protože farní osady byly vůbec velmi chudé, aby vyhověly požadavkům zákona, stát se nabízel, že jim poskytne subvence za právo dohlídky a dozoru. Bylo by pak mu volno sesazovat učitele podezřelé. Nadto na školách

subvenovaných maďarština je řeči vyučovací a každá škola, jež přijala veřejnou subvenci, zůstává příště školou státní.

Vláda maďarská uveřejnila v době mezinárodní výstavy roku 1900 zprávu o vyučování v Uhrách, (L' Enseignement en Hongrie), které ovšem nikdo nečetl. Zaslouhuje však toho, aby byla studována, neboť obsahuje poučné přiznání; »škola«, čteme v ní, »jest v Uhrách nejvydatnějším prostředkem na upevnění státu uherského... Proto jsou obecné školy státní buď v osadách nejhudobnějších nebo v okresích, kde jest obyvatelstvo smíšené, nebo mluví jazykem cizím. — K m e n u h e r s k ý (maďarský) potřebuje ochrany, je-li, jak se často děje, obklíčen velikou oblastí obyvatelstva cizojazyčného... Takové školy pro národ uherský (maďarský) jsou rozmnožením jejich rozpínavé síly a kmen posunují ke hranicím.«

Roku 1904 novým zákonem dává se županům právo zakročit disciplinárními tresty, složit s úřadu, ba i před soud pohnat učitele, kteří by ve svém vyučování maďarštině neprokázali prospěchu zákonem předepsaného.

Na učitelských ústavech vyučování děje se pouze maďarsky a poněvadž kandidáti vycházejí ze středních škol rovněž pomaďarštělých, učitelé často se nedovedou dohovořit se svými žáky. Zkušeností se ukázaly takové závady této soustavy, že se r. 1908 ministr s velikým zármutkem odhodlal k některým ústupkům: povolil vyučování slovenštině na učitelských ústavech dvě hodiny týdně.

Dílo maďarisace, vytrvale prováděné po půl století, bylo kodifikováno a doplněno pověstným

zákonem Apponyiho (1907). »Nikde,« pravil předseda ministerský Weckerle, »s národy jinojazyčnými se nezachází tak volně, jak u nás« (29. října). Apponyi sám připojil k svému návrhu doprovod nejsvůdnější: »Ministr veřejného vyučování spáchal by zločin proti státu a proti svým občanům mluvícím jiným jazykem, kdyby jim odňal možnost vedle svého vlastního jazyka naučit se jazyku maďarskému; to by znamenalo osamotit je uměle a vyloučit je skutečně ze života politického, v němž maďarština vládne. Řekl jsem: v tomto království Maďar je pánem, ale v tom není žádná výhrůžka druhým národnostem (!)« (16. ledna)... »Nikde právo dozoru státního se nevykonává s větší mírností, zdržlivostí, šetrností k soukromé samosprávě« (12. dubna). — Přiložte mi několik liberálních odůvodnění, psal Napoleon I. jednomu ze svých ministrů, posílaje mu nařízení o cenzuře. — Maďaři stali se mistry v tomto chytrém umění klamu, a zákon z roku 1907 podivným způsobem osvětluje šlechetné projevy svých původců.

Všichni učitelé na církevních školách, buďtež původu jakéhokoli, jsou státními úředníky. — Zákon stanoví pro ně nejmenší služné; obce příliš chudé, aby jim je platily, pozbývají práva vydržovat školy nebo musí žádat za státní podporu. Tyto podpory jsou spojeny s podmínkami neobyčejně přísnými: učitel musí umět správně maďarsky číst, psát a vyučovat; hodiny a způsob vyučování maďarštině jsou upraveny nařízením ministerským; škole se dostane úředně schválených knih; jestliže podpora převyšuje 200 korun, ministr má právo nepotvrdit jmenování učitelovo a nelíbí-li se mu ani druhý navržený kandi-

dát, sám z moci úřední jej jmenuje. »Jakmile pokládá to za potřebné státním zájmem,« ministr může naříditi disciplinární vyšetřování proti učitelům, kteří zanedbávají vyučování maďarštině, projevují smýšlení státu nepřátelské, »pokračují proti církvím, společenským třídám, proti zřízení majetkovému a manželskému.« Dopadne-li vyšetřování nepříznivě, nového učitele ustanovuje jen ministr; bude-li i tento postižen, škola se zavře a nahradí školou státní.

Ve školách nemaďarských, mějte podporu státní nebo nemějte, vyučování maďarštině musí být vloženo do podmínek předepsaných ministrem, »tak aby se nemaďarské dítě na konci čtvrtého školního roku vyjadřovalo srozumitelně jazykem maďarským slovem i písmem.« Všude tam, kde maďarština byla jednou zavedena za jazyk vyučovací, nemůže být nahrazena žádným jiným. Na školách pokračovacích maďarština je jazykem vyučovacím. Je-li malý pokrok žáků v maďarštině zaviněn nedbalostí nebo neschopností učitelovou, bude dán do výslužby nebo zbaven úřadu. — Inspektoři označují vládě učitele, jejichž horlivost zasluhuje zvláštní odměny.

V průčelí každé školy se umístí znak království a o svátcích a o slavnostech vyvěsí se národní prapor; všeliké jiné odznaky jsou zakázány. Třídy budou ozdobeny obrazy připomínajícími činy a hrdiny maďarské. — Vyloučeny jsou obrazy, jež by mohly popuzovat ducha vlastní nepřátelského (ku příkladu vyobrazení Cyrila a Metoděje, sv. Sávy, velikých spisovatelů českých a p.). Formuláře a nápisy, oběžníky a katalogy budou maďarské, ba i sešity úkolové.

— »Není pravda.« pravil hrabě Andrassy ve sněmě (17. května 1908), »že jazyk Němců, Rumunů nebo kterékoli národnosti jest ohrožován; není pravda, že vláda maďarisuje.« — Není pravda, píše intelektuální Němci, že císař Vilém přepadl Belgii, není pravda, že kathedrála remešská byla spálena. — Lež je velikou mocí, ale nesmí se jí nadužívat.

Pokusy často opakované, lidu vyrvat jeho jazyk a vnutit mu řeč cizí, jsou vůbec málo povzbudivé. Je to proto, že se to popadlo za špatný konec, myslí si Maďaři. K obrácení dětí pravým prostředkem je chopit se již od kołysky. Roku 1891 zřídili dětské opatrovny (óvody), kam rodiče jsou povinni posílat své děti od tří do šesti let: ovšem mluví se tu jen maďarsky. »První dětství,« praví úřední zpráva školská v Uhrách, »jest věk nejzpůsobilejší pro naučení se řeči uherské (maďarské) . . . Naše školky mateřské mají jenom národní úkol a tím se liší od podobných ústavů zahraničních.« Přiznání bezelstné, s nímž se setkáváme tím raději, že Maďaři nejsou téměř zvyklí tak něžné upřímnosti.

Jesle a dětské zahrádky, jež se vyvíjely nejprve dosti pomalu, rozmnožily se za těchto posledních let, jak ostatně vnitřní zápasy v Budapešti a okamžité vítězství »koalice« se vyznačovaly rozpoutáním fanatismu. Roku 1909 ministr nařizuje, aby se náboženské vyučování dalo maďarsky. Přes odpor a pozdvižení římského duchovenstva, žádajícího primasa uherského, kardinála Vaszaryho za zakročení, nařízení zůstává v platnosti.

V téže době se projevuje snaha velmi vý-

značná, aby podporován byl rozvoj němčiny. — Nařízením roku 1914 se přikazuje, že němčina, jediná ze všech cizích řečí, bude povinným předmětem na ústavech pro vzdělání učitelů a učitelek; bude jí vyučováno ve všech třídách. Spolek Berlína a Budapešti, zahájený Bismarckem a Andrássem, opět se těsněji svíral; oba draví národové vyznávali tutéž víru imperialistickou.

Každého roku járho tíže doléhalo na Slováky, Evropa, na chvíli pohnuta, opět upadla brzo ve svou apatii. Utiskovaní zůstávali osamoceni, zapomenutí a, zdálo se, odsouzení k rychlému zániku.

Letí havran, letí
radostne si kráká,
nesie krm pre deti
pre rodinku svoju
čo tam v hniezde čaká.

Beží vlk a vyje,
mäsa kus má v pysku
pre vlčata svoje
čo hladajú, mrznú
v dlhom zimovisku.

Lež tam v lono hory
nejde nik, neletí, —
Čo že to za tvory
v biede bez pomoci? —
To slovenské deti.

(Vajanský, Zpod jarma.)

Hlava VII.

Ja som pyšný, že som Slovák.

Oslabení národní strany slovenské. — Emigrace. — Současné probuzení: jeho příčiny. — Úpadek a úplatnost oligarchie maďarské. — Přítomná situace. — Etnografický odpor. — Jednota s Čechy. — Literární hnutí. — Hospodářský pokrok. — Závěr.

Filosofové se neshodují o moci síly a o účincích násilí. Idealistický optimism, jenž vyznává neodolatelné a nepochybné vítězství spravedlnosti, bývá často vyvracován dějinami, ne však tak pravidelně, jak tvrdívají realisté. Násilným metodám dařívá se jen, bývají-li podporovány shodou okolností, co se vyskytuje dosti zřídka. Za našich dnů skoro všechny anekční pokusy ztroskotaly a reakční a militaristické soustavy vládní se rozbily v žalostných katastrofách. I politikové nejlhostejnější ke teoriím jsou zajisté nuceni připustit, že stát, aby mohl doufat v asimilaci velikého počtu cizích poddaných, musí být zabezpečen dlouholetým mírem, musí vládnout značnými prostředky, musí mít před sebou jen osamocené a malomyslné přemožence a konečně musí představovat stupeň vzdělanosti nepopěrně vyšší. Žádná z těchto podmínek se

nevyskytuje v Uhrách a jediným výsledkem nesmyslné politiky Maďarů bylo, že rozjiřili zášti.

Za let následujících bezprostředně po narování Slováci zůstali na chvíli zdrceni lavinou, jež se sřítla na jejich hlavy; jejich politikové radili k politice abstinence a přestávali jen na tom, že vyráželi vzdechy, pohlížejíce stranou po Rusku. Odkázání jen na své síly, bez ochránců a téměř bez vůdců, obtíženi daněmi, neschopní obstát v soutěži americké, sedláci, otupeni bídou, pozbývali mysl; veliký průmysl, který se zaváděl v zemi, ničil malé podniky a posléze znemravňoval obyvatelstvo. Za obecného spuštění jedinou útěchou byla hospoda. Židé po stech přicházeli z Haliče, přivábeni půdou, z níž snadno bylo těžit, podporováni přízní byrokracie, která v nich nalézala otrocky věrné jednatele, ochotné k nejnižším službám a úplně lhostejné k slovanickým revindikacím. Jim poskytováno výhradní právo držet hospody a obchody; pijákům dávali hojný úvěr, v zástavu brali jejich hospodářství. Výkup feudálních služebností vyčerpal poslední prostředky sedláků; rozdělení pozemků bývalo často velmi nestejně a páni si zachovali nejlepší parcely, lesy, nejziránější louky, nejvýslunnější kopce viničné. Aby uspokojili výběrčího, hrozičto zabavením poslední kravky, neb aby se dočkali nové žně, dlužili se od žida; lichvou brzo pohlcen byl malý kousek půdy.

Pozbyvše mysl, vyvlastnění, odkázání na hladové mzdy, sedláci se stěhovali. Počínaje rokem 1874 proud rok co rok vzrůstající unáší je do Spojených států. Vláda přála vystěhovalectví, které ji zbavovalo živlů nepodajnějších,

usnadňovala formality, sama zřídila vystěhovalecké agentury, zjednala s Cunard Liníí, pak s Bremskou Společností smlouvy zajišťující jim jistý počet cestujících. Na každé stanici bývalo vidět hladové zástupy ustrašených uprchlíků, sedících na starých tlumocích, odnášejících v záplatovaných rancích chudé zbytky svého jmění; očekávali vlak, který by je odvezl k Rjece nebo k Severnímu moři. Niederle odhaduje počet Slováků nebo Čechů, žijících v Americe, na 800.000; podle různých zpráv, jichž se mi dostalo, dnes je jich asi jeden milion, na Rusi jest jich asi sto tisíc.

Mnoho Slováků odjíždělo s myšlenkou na návrat. Přinášeli ze své nové vlasti ducha svobodnějšího, otevřenějšího, zvláště nepodajnějšího. Akademischer Vortrag uveřejnil roku 1908 anonymní román Die Götzen d ä m m e r u n g, obraz mravů, v němž se popisuje návrat do vlasti jednoho z těchto vystěhovalců amerických. Tato kniha, jinak bez ceny literární, je zajímavým svědectvím útisku téměř fyzického, jaký cítili lidé, kteří nadýchavše se zdravého vzduchu Spojených států, náhle upadli opět do zatuchlého ovzduší Uher.

Kdo se nevracel, posílali peníze. Slovenský sedlák je pracovitý a statný, lne velmi k půdě, žena je silná, vytrvalá v práci, šetrná. Splatili si dluhy, koupili si několik ovec, kravku, jitro půdy. Nechybělo vhodné příležitosti. Drobná šlechta, připravivši se dokonce o své jmění, mizela v kancelářích a úřadech a za každou cenu se zbavovala několika hektarů, jež si posaváde zachovala, a jež tou měrou, jak práce zemědělských dělníků ubývalo a se zdražovala,

působily jí více nepříjemnosti než přinášely užitku. Ba i židé počali opouštět půdu těžebnou, kde výnos byl hubenější. Ze statků nabytých lichvou neměli mnoho radosti; od přirození jsou ducha příliš čilého a představivosti příliš neklidné, aby se spokojili životem rolnickým. Ctižádostiví, horliví, puzení choutkou po dobrodružstvích, vychovávali své syny k svobodným povoláním, vedli je ke spekulaci a žurnalistice, jež v Uhrách nejčastěji splývají v jedno. V sousedních zemích vzrůstala spotřeba masa, ceny stoupaly a dobytek se dobře zpeněžil. Slováci se ponenáhlu vybavovali ze své bídy, v níž hynuli, a se záměrností se znovu rodila potřeba svobody.

Když roku 1893 kabinet Weckerlův přinesl do sněmovny budapeštské zákony církevní, jeho protivníci příležitost pokládali za vhodnou zbavit moci liberály, v jejich rukou tak dlouho trvala, a ujmout se jejich následnictví. Založili stranu lidovou, jež na odiv stavěla velikou horlivost náboženskou a volali na pomoc Slováky, jejich zbožnost znali. — Povšimlí si nespravedlivosti na nich spáchané, slíbili jim nápravu; za pomocníky si vzali několik Slováků starého rodu. Hrabě Ferdinand Zichy zle toužil na své rodiče, že ho nenaučili slovenštině; nepůjde za jejich příkladem u svých dětí. Voliči poslouchali, usmívali se nad tímto náhlým převratem a málo šli na lep. Z těchto schůzí se vraceli s duchem probuzeným, uvažovali o své bídě politické.

V osamocení kdo by jich slyšel? Sblížili se s druhými potlačenými (1894). Na sjezdu v Budapešti Rumuni, Srbové a Slováci se sjednotili o společném programu. Vyznali svůj loyalism,

uznali svorně maďarštinu za jazyk státní, dožadovali se pouze, aby dbáno bylo jejich místní samosprávy. Jejich revindikacím, iakkoli skrovným, nekynula žádná naděje, že budou uznány; aspoň byly užitečné potuď, že povzbudily mysl a připravily lid k odporu, davše určitou formu nejasně nespokojenosti všeobecné.

Maďaři tvoří oligarchii nebo přesněji řečeno koterii dost uzavřenou, velmi jednotnou a nelitostně moc vykořisťující. Majitelé držící ohromné statky, hrabiví, velmi krutí k dělníkům, v ministrech nalézali neobmezenou oporu. Drakonskými zákony upraveny byly styky mezi pány a služebníky; vypukla-li stávká, vláda dávala vojáky ve službu pánů, aby zlomili odpor. Tyto praktiky prospívaly rozšíření socialismu, jenž přišel sem z Rakouska. Maďarští socialisti, velmi prodechnuti německými naukami, pyšní svým původem, měli v stejném opovržení poúružné národnosti jako liberálové, dbali však jaksi úsudku světa, přidržující se pevně určitých formulí spravedlnosti a rovnosti, jež Karel Marx chtěl sic zahladit, ale jež se francouzskými vlivy udržely v internacionále.

Maďaři se pyšní rychlým vývojem průmyslu ve svém království. Laciná je jejich radost, neboť jejich podniky téměř všechny jsou financovány kapitálem německým, řízeny řediteli německými nebo židovskými, málo solidní a špatně zařízeny udržují se jen podporou vládní. Dělníci, kteří tvoří ještě velmi skrovnou část obyvatelstva, vybírají se z cizích národností a zvláště ze Slováků. Aby je získali, šifitelům nových nauk nezbylo než dovolávat se jediné citů, chvějících se v duši těchto vydědenců, kultu

jejich řeči mateřské a nenávisti nivelujícího despotismu.

Jak se vždy děje vládám odírajícím rozum a opírajícím se jen o menšinu, politická soustava, zahájená roku 1867, se neupevňovala svým trváním, ale opotřebovávala, a kmen maďarský chabl a chřadl podle jednoho z oněch obecných zákonů, jemuž nikdy neunikají strany a národy urážející zásady mravnosti a rozumu. Dne 28. dubna 1896 jeden z vůdců strany neodvislosti ohlašoval neduh sněmu ve filipice, která způsobila veliký hluk. »Pozorují-li trosky a zříceniny, mezi kterými jest mi kráčet, bezděčně počínám věřit, že tento národ spěje ke své zkáze. Tato výstava, okázala námi pořádaná, neukazuje nám národ mladý, statný, pracovitý, plný radosti a důvěry v život, ale národ vyšňořený, ozdobený cetkami různobarevnými, schopný jakékoli komedie, nezpůsobilý vyvinout skutečnou sílu a moc.« — Tisk přízvukoval. — »Nemáme střední třídy,« psal úřední list, »do popředí veřejného života se tlačí lidé, kteří by se nebyli odvážili ukázat se v něm před desíti léty... Naší síle patrně ubylo rozpětí a podnikavosti... Kmen maďarský počíná se zvrhovat... Věda maďarská? Přelud. — Soudce nepožívá žádné vážnosti, poněvadž nemá žádného vzdělání; z lékaře stává se šarlatán, poněvadž nic neumí. Naše akademie živoří a malátní.«

Namítne se právem, že by bylo nanejvýš ukvapeno do slova brát tyto útoky, diktované duchem stranickým neb obavami ustrašeného vlastenectví. — Jenom že v Budapešti tyto nářky byly potvrzeny skutky. »Nic nevnuká více důvěru a úctu k člověku milujícímu či-

stotu,« psal Björnson, »než péče, s jakou především v pořádku drží svůj dům. Maďaři vyvíjejí největší činnost, běží-li o věc světového míru, přispívají všudy, kde je řeč o lidskosti a spravedlnosti. To však jim nepřekáží utiskovat tisíce Slovanů... Ve sněmu zacházejí s nimi jako s dobytčkem, vyhánějí je, ve svých časopisech zahrnují je urážkami. A muž, který se ve své hodnosti ministerské účastní tohoto pronásledování, neváhá vydávat se za zápasníka křesťanství. Nazývá se hrabě Apponyi a v první řadě se objevuje na všech mezinárodních kongresech.« — Podobná soustava pokrytectví vede daleko. Když se maďarským šlechticům dostalo od sněmu resoluce o nesnesitelné nespravedlivosti vůči zemědělským dělníkům, ministr orby, velice starostliv o západní veřejné mínění, uložil jednomu ze svých úředníků, aby do angličtiny přeložil nové zákony a předložil je Evropě jako důkaz o svobodomyšlném duchu jeho země. — Překlady byly nesprávné; dopisovatel Timesu ve Vídni, Steed, upozornil na to (v září 1907) a pohoršení jen vzrostlo rozpačitými výklady tisku maďarského. Jak by podobné obyčeje neměly posléze v zápětí anemii svědomí a zkázu mravů!

Maďaři, tak tvrdí ke svým socialistům, nicméně přejali jejich materialism historický ve vší jeho příkrosti. Jako Fridrich Engels i oni věří, že synthesou vzdělané společnosti je stát, jež ve všech dobách historických představuje třídu vládnoucí, a jenž podstatně zůstává strojem určeným k útisku a vykořisťování třídy poddané. Nejmenší nehodou těchto kanibalských teorií není, že kol několika osvícenců, inspiro-

vaných pouhým fanatismem, vábí houf hladovců a šibalů pomýšlejících jen na vykořistění vášni, aby rozmnožili své jmění a zvětšili své příjmy.

Mezi nejnevázanějšími křiklouny úředního šovinismu jest hojně renegátů, kteří svůj život pečali zradou svého národa; nezotavujeme se z jistých slabostí, a duše těchto odpadlíků zůstává jimi schválena. Advokáti, soudcové, duchovní jsou ochotni k nejhanebnějším kompromisům a k nejžalostnějším kapitulacím. Gladston pravil, že uherská vzdělanost je vzdělaností z druhé ruky, rozuměl tím, že nikdy nic nezpłodila původního. Prokazoval jí ještě příliš mnoho cti. Mravnost maďarská je podobně mravností druhého řádu, co značí totéž jako naprostý nedostatek mravnosti. Jeden z vůdců maďarské strany socialistické, Szeberényi, uvádí rozmluvu slůžného s novinářem, který právě byl odsouzen k šesti korunám pokuty, že opustil svou práci bez předchozího ohlášení. — »Jste spokojen? — Nejsm. — Nuže, odvolejte se. — Neodvolám se. — Tož, co chcete? — Mohu-li vás prosit za něco? — Ano. — Prosím vás, pane slůžný, dejte mne zastřelit«. Vláda, vydávající miliony obyvatelů bez obrany choutkám a vyděračství hrstky úředníků, velmi rychle ničí u vyšších tříd všeliký cit pro čest a vytvořuje nakažlivé ovzduší. Nejšhovívavější lékař nevydá zdravotního vysvědčení zemí, kde největší páni podplácejí státní úředníky, aby získali zmenšení daní, a kde ministr Daranyi jest usvědčen z nejhorších zpronevěr. Proslulá jest věc ministra Polonyiho; byl přinucen vzdát se svého portefeuille, protože byl obviněn z krádeže a z falešného svědectví; jistým průmyslníkům pro-

dával dovolení otevřít nevěstince a zrušoval poplatek na nevěstky (1907). — Nevím, je-li jeho případ pohoršlivější než změna politického smýšlení luterského biskupa Baltika; s počátku ohnivý obránce národnosti slovanské; roku 1874 hlásal: »Náš národ musí být spravován ve svém jazyce... jenom ten miluje národ, kdo mu zakládá školy a ne ten, kdo mu je zavírá.« — Tato upomínka nepřekážela mu roku 1907 hlučně uvítat nejtisnivější zákony školní, jaké kdy v šilenství vynalezl směn.

Proto tou měrou, co se tyranství zostřovalo a vzbuzovalo probuzení sil opozičních, seslabovalo mravní cenu útočníkův a úpadkem vlády se povzbuzoval a usnadňoval odpor. Tím se vysvětluje téměř úplný nezdar zákonův odnárodňovacích a poměrné, však skutečné úspěchy činnosti slovenské asi od let patnácti.

* * *

Nejprv, a to jest nejuspokojivější zjištění, národopisná hranice nikde nebyla vážně prolomena.

Na severu a na západě sbíhá zároveň s politickou hranicí Uher. Na jihu vychází z Děvinské Nové Vsi blízko ústí Moravy a obrací se k východu čarou skoro přímou stolicemi přešpurskou, nitranskou, tčkovskou, ostřihomskou, hontskou a novohradskou až ke Sklabině; odtud běží směrem severovýchodním stolicemi rožnavskou a abauj-tornanskou přetínajíc Řínavu k Řínavské Sobotě a Slavu k Betliaru. Zde v stolicích abauj-tornanské a zemplinské ku pramenům Hnilce, přítoku Hernadu, maďarský zá-

liv vniká do území slovenského tvoře velmi nepravidelný čtyřúhelník. To je slabina výstroje slovenského, tím slabší, že v stolici spišské jsou četné ostrůvky německé a ruské. Za Hnilcem hranice běžící stále k východu tvoří velmi otevřený oblouk vydatého kruhu, přetíná Hernad, dosahuje téměř svého nejjižnějšího bodu Kazmíra (v stolici zemplinské) a potom lehce se zvedá k severu až k Užhorodu a Hutě, nejvýchodnějšímu bodu území obývaného Slováků. Zde přestávají být sousedy Maďarů a stýkají se s Rusíny. Linie, jež je odděluje od nich, směřuje nejprve k severu, pak k severozápadu a dosahuje Bezkyd tvořících jižní hranici Haliče.

Těmito hranicemi se vyznačují ostatně jen všeobecné linie, jež jsou dosti kolísavé a nejisté zvláště v krajinách, kde se Slováci stýkají s Rusíny. Co do jejich budoucnosti, zajímá nás zvláště zvědět, ustupují-li před cizím pronikáním.

Úřední statistika mohla by budit především některý nepokoj; podává skutečně pro Zálitavsko v okrouhlých číslicích:

	1890	1900	1910
Maďarů	8,240.000	8,740.000	10,050.000
Slováků	1,910.000	2,000.000	1,970.000

Od desíti let absolutní úbytek, třeba nebyl hrozivý, je patrný, pokusíme-li se posoudit místo, jež Slováci zaujímají v celku obyvatelstva království.

Podle Živanského, jež uvádí Niederle, poměr poklesl patrně k jejich škodě od roku 1851:

	1851	1880	1890	1900	1910
Maďarů	36·5	41·2	42·8	45·4	47·0
Slováků	13·2	12·0	11·0	10·5	9·0

Tyto číslice, na první pohled opravdu komutlivé, na štěstí pozbývají velké části svého významu, zkoumáme-li je podrobněji.

Všimněme si nejprve, že statistiku pořizují úředníci, kteří vědí, že výše jejich remuneration bude se řídit počtem Maďarů, které zaznamenají. Jejich horlivost bývá velmi často podporována bázlivostí řemeslníků a nádeníků nebo domýšlivostí drobného měšťanstva, že nabude výsady šlechtické, přijme-li národnost pánů, třeba zná sotva několik slov maďarských. Máme důkaz o těchto manipulačních v stolících čistě slovenských. Tak sčítání roku 1900 podává pro stolici oravskou 94·70 procent Slováků proti 96·20 procentům roku 1890. V krajině výhradně Slováků obydlené a mající nepatrný styk s cizinci, jak lze si vysvětlit tento úbytek, než jedním z oněch zázraků, které byrokracie lehce provádí na papíře? Jest na jev, že vliv maďarský je zde příliš vzdálený, aby působil mocným účinkem na massy; i jednotlivých odpadlictví nebývá mnoho, protože je přísně posuzuje veřejné mínění. Neměla by tudíž účinkovat na statistiku a proměny, zaznamenané sčítáním lidu, ukazují jen málo osvícenou horlivost několika tajemníkův obecních.

Jedinou příčinou, která vskutku zdržela postup obyvatelstva na Slovensku, byla emigrace. Naše číslice o tomto vystěhovalectví jsou neúplné a neurčité; aspoň je dokázáno, že as od čtyřiceti let více než půl milionu Slováků odešlo

do Ameriky. Jiní ve značném počtu se usadili na Rusi nebo ve velikých městech říše rakousko-uherské, zvláště v Budapešti a ve Vídni. — Vídeň je město z polovice československé a rovněž v Budapešti žije velmi mnoho Slováků. *) Proto, jak to pozorujeme vždy v podobných případech, na počátku kmen pozbýval značné části této emigrace, jež splývala s massou obyvatelů. Tato asimilace přestává od chvíle, kdy osadníci jsou dosti četní, aby se skupili, zvláště v zemích, kde jsou prudké zápasy kmenové. V malém děje se tu podobný zjev, jaký známe v době velikých invasí: cizinci brání a osazují říši římskou, až se jí zmocní.

V přítomné době Slováci nabývají patrně půdy na východě, kde jejich postup je nepřetržitý, ač méně rychlý, než bychom byli myslili před několika léty. Východní Slovensko jest jen poslovenštěná Rus a asimilace pokračuje. Ještě zajímavější pro nás je zjištění, že sami Maďaři, třeba se honosili svým rychlým vzestupem, musí přiznat, že pozbývají půdy v některých místech strategicky zvláště důležitých. V stolicích na obou březích Dunaje poměr Slováků vzrůstá zvláště v stolicích přešpurské a ostříhomské. V krajině, jež se šíří mezi Dunajem a Zadrvou, posledním velkým přítokem Tisy

*) Uherští poddaní v Rakousku: roku 1880: 180.000; 1890: 230.000; 1900: 265.000. Ovšem téměř všickni tito přistěhovalci přicházejí do Rakouska ze sousedních stolic, to jest ze Slovenska. Roku 1900 počítalo se v Rakousku 67.000 přistěhovalců příšlých ze tří pohraničních stolic slovenských. — V samé Vídni roku 1900 bylo 130.000 poddaných uherských, v Dolních Rakousích 182.000 téměř veskrze slovenských.

z prava, jsou četné ostrůvky slovenské s patrnou snahou se šířit; zvláště důležité se rozkládají kolem Vácova (Waitzen) a až k branám Budapešti, kterou obkličují. Na pravém břehu Dunaje se připojují ke druhým ostrůvkům slovenským, jež se znenáhla mísí s vesnicemi chorvatskými a jež tvoří přirozené spojení mezi Slovany severními a jižními.

Takto povolným tlakem sedláků karpatských a podrávských obnovuje se ponenáhlu spojení, jež v devátém století bylo přetrženo příchodem Arpádovým a připravuje spojení, jež bude třeba otevřít ve znovu zřízené Evropě mezi státem československým a srbochorvatským.

Maďaři ve své zuřivé nenávisti Slovanů cele se poddali Německu. I kdyby se chtěli obrátit, nezdařilo by se jim to. Ostatně nikdy nedovedou jako s rovnými zacházet s heiloty, o nichž se domnívali, že je docela zničili a jejichž odpadnutí hluboce otfáslo jejich šikem. Aby vykoupili svou pomstu, žádná abdikace nebyla by jim příliš těžká a aby zpět ve jho uvedli své odbojné otroky, přijali by bez odporu svrchovanost Vídně a Berlína. Toto chlácholení svědomí nepřekvapí nás, vzpomeneme-li si, že oligarchie mívá často podivné poněkud pojetí o cti a že snáší raději závislost než rovnost. Je tudíž nevyhnutelno, aby mezi nimi a jejich starými spojenci teutonskými byla utvořena přehrada, které překročit nedovolí lehce národové, kteří v ní naleznou bezpečnou záruku své samostatnosti. Jak velmi správně poznamenává Chervin, kdybychom na území dunajské od Prešpurka k Vácovu odvedli část proudu emigračního, který plyne do Ameriky, za velmi krátký čas obyva-

telstvo těchto krajin bylo by z velké části slovanské.

Existence tohoto spojovacího koridoru byla by stejně zajímavá s hlediska hospodářského jako politického. Železnice, jež by jím vedla, pomíjejíc Německo, převážela by zboží zeměmi slovanskými k moři Adrijskému. Petrohrad a Varšava, Praha, Brno, Lvov a Krakov byly by spojeny s Terstem a Riekou přes Prešpurk, Záhřeb a Lublaň (Chervin, L' Autriche et la Hongrie de demain, str. 16).

Maďaři a Němci pracovali po deset století o vyhloubení jakéhosi příkopu mezi Slovany českými a chorvatskými, rovněž jako na jihovýchodní hranici české hleděli oddělit Čechy od Moravanů a jako v posledních letech posunovali své osadníky na hranici slavonskou mezi Srby bělohorské a Srby dualistické říše. Na štěstí nikde na těchto místech neměli kdy upevnit svá postavení, aby poskytli času ku příchodu posil a bude poměrně snadno znovu nabýt ztracené půdy.

Vývody, k nimž dospěl Niederle, jsou ovšem pessimističtější po této stránce. »Také u Slováků,« praví, »jsou poměry plodnosti podle úřední statistiky jiné, než jak tradice rozpráví. Počet porodů u Maďarů je vyšší nežli u Slováků.« (Slovanský svět, str. 89.) Buď autorita Niederleho jaká buď, toto tvrzení se mně nezdá nesporné. Není pochyby, že v jižních stolicích — a zvláště v krajině hontské — dobrovolné obmezování počtu dětí působí vážné pohromy. Na štěstí zlo se šíří jen na nejvyšší pomalu. Poslední statistika úřední, z níž mohl jsem čerpat, jest co nejujímavější. Roku 1904 dětí se počítalo 40 na 1000 obyvatelů a 37·8

roku 1905, jež byl rokem nouze. Pro Maďary byl poměr 36·4 a 35. Slováci byli ještě patrně nad průměrem, jež byl 35·01 pro celé království a jen lehce předčili je Malorusové a Srbové. V celé Evropě Slováci co do natality zaujímají místo mezi nejčestnějšími: hned po Rusech a Srbech. Kmen tedy nijak nepozbyl své síly a ode dne, kdy se odstraní příčiny emigrace spravedlivějším rozvržením daní, jež nyní jsou třikrát nebo čtyřikrát větší pro malá hospodářství než pro velkostatky, vývojem vzdělanosti, jehož důsledkem bude zdokonalení hospodářských method, a zavedením zákonité správy na místě nynější soustavy zvláště, lid slovenský, v němž ideje náboženské zůstaly v plné síle, a v němž rodinný smysl je velmi vyvinut, brzo se svou důvěrou v život nalezne opět vůli pojistit vlastní budoucnost proti všem hrozbám ciziny.

* * *

Abychom se o tom přesvědčili, stačí pomyslit na sílu reakce a na moc organizace, o nichž podal již důkazy za okolností nejnepříznivějších. Posledních dvacet let poskytlo nám skutečně obraz velmi pozoruhodného probuzení ducha veřejného a obranná linie, na chvilku otřesená, je všude obnovena.

Především šťastným účinkem útisku bylo, že konečně byly odstraněny předsudky náboženské a v nerozbořitelné společnosti sjednoceny všechny dítky Slovenska, ať patřily k jakémukoli vyznání. Ohrožení tímž nepřítelem, vydání stejnému pronásledování, venkovští kněží, luterští i katoličtí, se sblížili. Lid, velmi

zbožný, je také velice snášelivý; povzbudil a utvrdil smír svých kněží a dnes dosti často vídáme kazatele evangelické, jak pomáhají při volbách farářů katolických a jak tito hlasují pro kandidáty liberální. V první řadě šířitelů ideje národní nalézáme kněze. Farář Pavel Blaho na příklad, jehož čilé spolupracovníctví při katolických časopisech neuchránilo od všední obžaloby z panslavismu a jenž svůj život obětoval tomu, aby sedláky probudil z jejich navyklé nečinnosti, aby je seskupil a aby zorganizoval výrobu zemědělskou. Vedle něho jiný kněz Ondřej Kmeť s martinským advokátem Halašou byl pravým zakladatelem musea svatomartinského, jehož sbírky mincí, krajek a keramiky obohatil; učinil z něho svatyni domácího vlastenectví a ohnisko, kde se obrodí slovenské umění, které Maďaři chtěli zabavit k největšímu prospěchu své naduté a nedokrevné slávy.

Upřímná a konečná shoda uzavřená mezi katolíky a protestanty přispěla k rozptýlení předsudků, jimiž na čas Slováci vzdalováni byli od Čechů. Čechové, poučení zkušeností a lépe zpravení o důvodech, jež do jisté míry ospravedlňovaly rozkol Štúrův, snažili se hojit rány, způsobené svou prvotní nesmiřlivostí i pozměnili svůj starý program, přihlížejíce k dějepisným a zeměpisným podmínkám. Bez sporu a bez výhrady přiznávají svým sousedům právo pěstovat své zvláštní nářečí a rozvíjet je, nechtějí víc obmezovat jeho užívání; přejí sobě pouze, aby vyhledávány byly důvody spojení spíše nežli záminky sporu a aby život sám znenáhla vykonal své dílo sblížovací. Smír mezi bratry, jež oddělovalo žalostné nedorozumění,

usnadněn byl profesory university pražské, z nichž někteří byli původu slovenského a kteří mezi svými žáky rozšířili volného ducha humanity a šlechetné porozumění národním prospěchům. V první řadě třeba uvést Jaroslava Vlčka, jehož Dějiny literatury slovenské jsou dílem vzorným, Pastrnka, který vítězně vyvrátil lživědecké teorie Czambelovy, a zvláště Masaryka, jenž neobyčejným vlivem působil na mladé generace, jež se od pětadvaceti let tísnily kolem jeho katedry.

V jeho učení nalézaly odpověď na své znepokojení a pokrm, po němž lačnělo jejich svědomí. Asi v době, kdy budapeštský sjezd národnostní (1894) dával nový podnět životu politickému, mladí bojovníci vstupovali do zápasu pod praporem lékaře Pavla Blaha a žurnalisty Milana Hodže, který věci přinášel podporu svou činností a svým znamenitým nadáním řečnickým a polemistickým. Synové realistické a praktické doby, záhy uzralí těžkými zkouškami, zmoudřelí zklamáním svých otců, ale silní nadějí, která nebyla ještě zarmoucena žádným nezdarem, důvěřujíce svým zdravým pažím a svým panenským silám, nabažili se nečinného chování svých starších druhů, vyčerpávajících svou energii melancholickými nářky. Opásali svá bedra pro čilejší boj, odvrhli starou romantickou pozůstalost a sestoupivše opět s nebe na zemi, svými službami hleděli prokázat svou víru demokratickou. Velmi různé vlivy působily na ně: vývoj věd, francouzský realism, náhaza lidového socialismu ruského (narodničestvo). Přicházely k nim skoro výhradně prostřednictvím Prahy, ba i jména jejich publikací: H l a s, N a š e d o b a, přímo

upomínající na názvy českých časopisů, ukazují, jak mocně na ně působil příklad Čech.

Hnutí bylo připraveno nejnovějšími spisovateli. Od času Sladkoviče a Botta očekáván byl básník, který by obnovil literaturu a se nespokojil tím, že by s větší dobrou vůlí než nadšením opakoval zastaralé básně a písničky kolovrátků. První dílo Vajanského »Od Karpat k moři« (1880) uchvacuje srdce prostým pohnutím a jemnou a hladkou něhou formy. Jako skoro všickni současní slovenští spisovatelé i on mnoho se učil od básníků českých, zvláště od Vrchlického, umělce tak neobyčejného, který na vývoj jazyka a rytmu měl vliv, jež sotva počínáme odhadovat.

Nikdo nebyl opravdovějším světoobčanem než tento nadšený vlastenec, jenž vždy žil jen svému národu. Žádný souzvuk neunikal jeho uchu a nejen že chápal nejrozmanitější civilizace, ale i užíval jich. Jeho oko se otvíralo nejrůznějším světlům a jeho lačný duch se živil nejdálčenějšími krásami. Jeho žáci — a kdo ze současných spisovatelů není jeho žákem, buď si toho vědom nebo nebud? — v jeho šlépějích vycházeli pro kořist do světa a u nejnovějších spisovatelů slovenských reminiscence z Puškina a Tolstého se mísí s ozvuky z Maupassanta a našich symbolistů. Z této příliš dlouhé cesty slabi a prostřední se vraceli zmoření, zklácaní a jejich strojené a prázdné napodobeniny zapadly bez ozvěny. Jímí šťastnější ze své pouti Evropou přinášeli co vydala vzácného a zdravého, smysl pro pravdu, lásku k půdě a k lidu, který jí vzdělává, potřebu spravedlnosti, touhu po oběti a důvěru v lepší budoucnost slibující útěchu chu-

dým, svobodu otrokům a vítězství milovníkům míru. Nová generace odtrhující se od staré školy nemohla proto zavrhnout dědictví Štúrovo a jestliže zorává svou každodenní rázdu v potu své tváři, má zrak upřený k nebi, které jim otevřelo všeslovanský idealism romantiků první polovice století. Jejich obzor se nezúžil, ale jejich hled je pronikavější, ale jejich oči pronikly husté mlhy, jež jejich předchůdcům zastíraly správné barvy skutečnosti. Milují a chápou život, překonávají jej a nepohrdají žádnou jeho podrobností, aniž se dají jím docela spoutat.

Z toho vyplývá zájem jejich tvorby, a pohnutí, jímž působí jejich spisy. U básníka, jako Vajanský, jenž od lyriky přešel k románu, neb u humoristy jako Matouš Bencúr, jehož vesské novely byly by tak slavné jako Auerbachovy neb Roseggerovy, kdyby psal v jazyce známějším, bohatou invenci, čistý relief a přesnou kresbu podporuje a oživuje prostý a vřelý cit, jenž všemi svými kořeny tkví v půdě předků zmrvené krví mučedníků a již zalité prvními paprsky nového slunce.

A básník, myslím, tiež je rodu členom;
alebo zničíte ho na vetes? —
Nu, menujte ho akýmkoľvek menom,
jak lahodí vám, medom, jak nie, blenom,
kým trpí rod, on trpeť musí tiež!

napsal Hviezdoslav (Pavel Országh), největší básník, jakého posud zrodilo Slovensko.

Vychovaný na gymnasiu maďarském, znaje sotva slovensky, když opouštěl školy, odhodil cizí jámno, což bylo již vítězstvím kmene. K němu nejprve přivedl ho soucit, a své první verše

melancholické a resignované skládal na hrob, který viděl otevřený. Sklání se nad svým národem, odhalil jeho mládí ještě neporušené a hněvem vzplánul proti nelítostnému pánu, kofistickému z jeho měkkosti a mučičimu jeho slabost. Jeho vzpomínky, jeho vzdechy, jeho veliké epeje biblické velkolepým bohatstvím svého zvučného a chvějícího se jazyka dostihují chvílemi velikosti hebrejských žalmů a jejich hlas probudil družinu mladých spisovatelů, jejichž zvučná polnice hlásá jitřenku probuzení.

»Rode mój! ty od počiatku sveta oheň lásky nietíš
v srdci svojom.

S ochotou nieť ho stále aj dnes, oddane opatrui ho, aby Sberba nepriateľ'ov nerozchytala ho, ako vlci stádo. Lebo svet nenávidí svetlo tvoje tak, ako sovy úsvit. Ako noci tma — dňa vidno; — premilé je ale Bohu, ktorý vyvolil Ťa za svoj národ.

Državu nevyrvál si preto, lebo preč zavrhuje láska Panovnícké žezlo, také, ako je dnes, za čo Hospodinu milý si;

Za čo on, spravdivý, cestou tisíc a tisíc rokov dlhou Povedie Ťa a dá uzreť budúcnosť ti skvelú. Slniečko každodenne keby neplálo na vysokom nebi, Život žiaden nenachádzal by sa na lone zeme. V národoch ľudskosti cit umrel by a veť konečne aj vymrel,

Keby teba nebolo, mój rode! ó, ty slunce sveta!
Pristojný láska tvojei hlahol sladkej je slovenčiny —
ktorá

Preniká nie srdcia len, lež bezcitné aj kosti.
Splesaj mi, národe mój, splesaj, pokladmi drahými že vládneš!

já dňom, nocou plesám, chválím Boha, že som synom Slovenky.
Splesaj mi, národe mój! svetlo sveta ty! lebo láska tvoja

V jedno spojí celý svet,
Ktorý pod vedením tvojím slaviť bude Pána všehomíra.
Plesaj národe mój!
(Hájomil.)

»O hrozný Jehova, tvá nelítostná pomsta se snáší na dlouhý pokolení. — Vzávám tvou ruku mstící; ve jménu svého národa volám po tvé spravedlivé pomstě.«

* * *

Ale milost boží sestupuje jen na ty, kdo si jí zasluhují svou prací a svou odvahou. Nářky stoupající k nebi zanikají bez ozvěny, jestliže národ sám nebojuje svůj vlastní boj. Mladí spisovatelé cítí utrpení těchto sedláků, jejich mravy nám líčí, pozorují lépe než jejich předchůdcové jejich nedokonalost, nevědomost, pověru, slabost, chudobu, matky to odpadlictví a zbabělého odříkání.

Za nynějšího řádu volebního politický zápas nemůže téměř mít cenných výsledků. Nevzdají se ho přece, protože porážka je méně zhoubná než nečinnost a při každé příležitosti přes pochopy a podvody šik vlastenců znovu se objevuje v průlomu. Přes pře tiskové a pokuty přibývá časopisů a revuí. Vajanský roku 1881 zakládá Slovenské Pohľady, revui literární a kritickou, která po několik let vykonávala jakési vůdčí mínění. Hlas jest neohrožený a rozvážný orgán strany mladých. Slovenský deník, Týždenník, Národné noviny ukazují na zlořády, tepou odpadlíky a zrádce, potírají alkoholism a šlendrián, ve všech třídách vedle lásky k vlasti šíří vědomosti a ideály. Roku 1909 uherští Slováci měli 41 časopisů, z nich 8 politických, a roku 1910 jejich náklad páchil se skoro na šest milionů výtisků; jejich tisk převyšoval takto tisk srbský (3 miliony) a rumunský (5½ milionů výtisků).

Z Čech, k nimž se přimykají vždy těsněji, Slováci přinesli heslo, jež někdy Rieger dal svým krajanům: Obohacujte se! Čechové skutečně počali budít jakous úctu u svých odpůrců vídeňských teprve, když se jim podařilo zmocnit se části velkého průmyslu, když jejich továrny způsobily nebezpečnou soutěž společnostem německým a když se jejich závody bankovní staly finanční mocí prvního řádu.

Slováci jsou téměř výhradně lidem rolnickým. Vlastenci proto se snaží nejprve zdokonalovat způsoby těžebné, potírají skoro ještě všeobecné úhoření, velebí užívání strojů, zřizují pokusná pole a určité vzory; hlavně organisují sdružení, jež jsou zároveň spolky vzájemného vzdělání, ničí předsudky, tepou lenost, obeznamenují obyvatele se zdokonalenými prostředky a s výnosnějšími kulturami.

Sedláci horních Uher jako všickni Slované vůbec jsou zruční, vtípní, vynalézaví, a mají přirozený smysl pro umění. Vcházíme-li z alfordu do horského kraje, náš zrak příjemně se překvapí: chalupy se svými různobarevnými omalovánkami, řezby krásní žudra a vrata, keramiky zdobící zdi bývají často roztomilé, ne tak jednotvárné a svéráznější než bídne a jednotvárné chyše, jež se táhnou na kilometry podél vyjetých cest v nížině. Jejich sloh často šťastně inspiroval architekty české a bylo by si přát, aby jejich příkladu bylo následováno ve Francii; naše města lázeňská by tím jen získala.

Za dlouhé zimy Slováci se oddávají různým pracím a v XVII. a XVIII. století se vyvinul u nich dosti kvetoucí průmysl domácí (plátnictví, soukenictví, hrnčířství). Na konci XIX.

století tento venkovský a domácí průmysl byl z velké části zničen soutěží hrcmadné výroby a nahrazen velkými továrnami (velkomlýny, hutěmi, cihelnami a šamotárnami, papírnami), jež byly výhradně v rukou židů a Němců, kteří jinak jedni i druzí se chlubilí okázalými jmeny maďarskými.

Bylo patrně nemožno podniknout hned zápas na této půdě. Vlastenci hleděli nejprve rozvinout a znovu organisovat domácí průmysl (výšivky, keramiku a i.), zakládajíce školy odborné a usnadňující prodej potlačením prostředkovatelů a obratnou reklamou v cizině.

Potom, aby podporovali a povzbuzovali práci národní, pečovali o vývoj spořivosti a o shromáždění kapitálu a aby potlačili lichvu, lid vyssávající, poskytovali mu levný úvěr. V tomto oboru dosáhli vážného úspěchu. Až do roku 1903 Slováci měli jen tři ústavy, jež neměly téměř žádné důležitosti. Roku 1912 měli 44 spořitelen s 29 filiálkami a 14 výplatnami. Jejich banky měly kapitálu 15 milionů vedle 4 milionů rezervy. Vkladů bylo 60 milionů; hleděly se spojit, čím se ve značných rozměrech rozmnoží jejich vliv. — Tyto číslice jistě se budou čtenářům zdát skromnými; nechť jen nezapomenou, že jde o lid selský, že daně jsou tíživé a že vláda užívá všech prostředků, aby zastrašila původce tohoto hnutí. Hleděla zvláště odstranit banky české a Čechům soustavně odpírala právo zakládat průmyslové podniky. Příklad našeho Korsičana postačí, abychom pochopili, jak těžko je zemi se opatřit a obohatit, je-li obmezena na své vlastní prostředky. A Slovákům jest si stěžovat nejen do lhostejnosti byrokracie, nýbrž i do úmyslného

nepřátelství vlády, chtějící je vyhladovět, aby si je porobila.

Hledíme-li takto nejen k výsledkům již získaným, ale i ke dráze prošlé a k nesnázím překonaným, pocítíme uctivý podiv ke šlechtnému národu, který se tak statečně vzpírá nárazu a ve chvíli, kdy jeho nepřítel drží jej zdeptaného pod svou nohou, vrhá mu přímo ve tvář jako výkřik vyzvání k zápasu svou nezkratnou nadějí. Bezpeční životem jsou jediní národové, psal Gambetta, kteří si v slzách dobyli práva k existenci. Slováci prošli, aniž podlehli, staletými bídami, kdy se protivensství vztekla na ně vrhala. Jejich neochvějná vytrvalost je dostatečnou zárukou naší víry v jejich budoucnost.

* * *

Od počátku války Slováci jasně poznali vážnost situace a rozhodli se přímo.

V jedné věci žádné váhání nebylo možno. Konečně minula chvíle vyjednávání a kompromisů. Několikrát loyálně projevíli svou touhu sblížit se s Maďary; jejich pokusy vedly vždy jen k tomu, že nejžalostněji byli podvedeni. Různé strany, jedna po druhé, je lákaly klamnými sliby a pokaždé útisk se stával těžším a potupnějším. Tisza, Apponyi, Andrássy, Karolyi, liberálové nebo radikálové, cyničtí službičkáři vídeňští nebo domnělí buřiči, Maďaři jsou za jedno v téže myšlence: zničit Slováky. — Z toho pochází u všech Slováků bez rozdílu jednohlasná vůle, nesmiřlivé rozhodnutí: rozbít dualistické mocnářství, uniknout jařmu budapeštskému.

Sveřepá politika hraběte Tiszy od počátku války ještě utvrdila přesvědčení a zocelila odvalu, ženouc do krajnosti nenávist potlačených kmenů proti Maďarům a Habsburkům, jejich bídným sluhům: konfiskace, potlačení nejmírnějších časopisů, věznění a libovolná odsuzování, slovenské pluky úmyslně posílané na jatky, aby je ztrestali za jejich věrnost pravé vlasti, hromadné proskripce; i duše nejmírnější jsou dnes otráveny hněvem a všem Slovákům podrobení Maďarům značí tolik jako věčné zatracení.

Jinak se cítí příliš slabými, aby sami o sobě vytvořili nezávislý stát. Proti zášti maďarskému nevyhnutelně potřebují podpory a bez příspěví cizího kapitálu byl by nekonečně zdržován jejich vývoj průmyslový. O koho se opřít? — O Rusko? — Mnozí si toho přáli a nelze popřít, že se Rusko nikde netěšilo ze sympatií tak obecných a tak upřímných. — Ale zdá se, že se v tuto stranu neobracely zraky diplomatů petrohradských a lehce si vysvětlíme jejich zdrželivost. Vědí, že vymyšlené pověsti, vlekoucí se po stolech v časopisech a kancelářích o pletichách panslavistických, zůstávají nepokoj, jenž úplně nebyl rozptýlen, a bylo by nerozvážno zbytečně jej opět probouzet. Ostatně zeměpis Karpatami přirozeně stanoví hranici říše ruské a není nikterak v jejím zájmu je překročit. Konečně mezi Slováky nejbezpečnější a nejvzdělanější se táží, zda příliš těsné sblížení s Moskvou by nemělo v zápětí hrozné nepřijemnosti. Necht toho litujeme nebo se z toho těšíme, Slováci přijali vzdělanost od západu a nelze nijak odčinit minulost. Ideje svobody a řády parlamentární staly se potřebou jejich ducha, jenž byl ještě posílen emi-

graci v Americe. Upřímně oddání církvi římské, zda by snadno uvykli ovzduší ortodoxnímu? Není jisto, že by prvním výsledkem příliš bezprostředního spojení s Ruskem nebylo poškozeno přátelství, jež se až posud udržovalo bez úhony.

Zbývá a se vnučuje jediné řešení, spojení s Čechy. Chvilí lekalu některé nesmiřitelné katoliky, žijící ještě ve vzpomínce na války husitské. V pravdě odůvodněnější by byl nepokoj českých liberálů, protože spojení katolíci moravští a slovenští mohli by mít docela většinu na sněmu pražském. — Jiní se obávali panovačného ducha Čechů a se strachovali, že nebudou chtít šetřit tradicí a vlastní osobitostí krajiny karpatské. Neuvažovali, že Morava je od polu slovenská, že v případě neshody bude oprávněnou prostřednicí mezi Čechy a Slováky a že v žádném případě Čechové, třeba to i zamýšleli, nebudou mít prostředků, aby vítězství zjednali své vlastní vůli.

Tyto námitky v podstatě byly tak málo vážné, že skoro bezprostředně byly zamítnuty. Poslední léta připravila smír; byl zpečetěn v Americe, kde vystěhovalci čeští a slovenští přirozeně splynuli, a z Ameriky také vyšlo vyzvání vybízející oba bratry dvojence, příliš dlouho osudem rozdělené, aby na příště sloučili své osudy.

Dílo Slováků amerických bylo ohromné. Bylo by poněkud neopatrné vykládat o něm již nyní; až bude úplněji známo, oceníme služby, jež prokázali věci spojenců. Bylo nejprve jejich zásluhou, že okamžitě přijali nutné důsledky války a že hned určili svému národu, kde jest jeho povinnost a kam jej volá budoucnost. Bez váhání

se připojili ke skupině mužů, kteří vztyčili prapor samostatnosti československé. V stejnou dobu veřejnému mínění Spojených států oznamovali pikle Němců, odkrývali jejich pletichy, pranýřovali jejich rejdy a ve chvílích pochybnosti, když se zdálo, že bezuzdná propaganda Bernstorffů a Dumbů zmate veřejné mínění, jejich slovo několikrát bylo rozhodné, protože byli jaksi živými svědky imperialistického útisku; byli dříve jeho mučedníky, než se stali jeho stíhateli.

Do boje se vrhli bez váhání a bez myšlenky na návrat, protože z dálky mohli pojímat situaci v plné její skutečnosti. Ve vřavě špatně chápe me obraty boje: každá porážka se zdá nenapravitelnou a nejmenší šťastná šarvátká se podobá vítězství. Vystěhovalci, poučení obrazem politického života, s nímž byli sloučeni, měli obzor volnější než jejich přátelé evropští, znali zajisté pokrok, vykonaný za posledních let jejich krajany, ale zároveň vážnost hrožících jim těžkých nebezpečností. Silou energie a oddanosti Slováci až posud odolali osudu a hájili svých hranic. Jak dlouho byli by s to, aby obstáli v podobném úsilí? Vytrvalost lidská má své meze a ctnost své hranice. V hrozně situaci jest národ, jehož vedoucí třídy jsou stále zabírány nepřitelem, jenž je obracuje proti němu. Odkud na příště vezme své vůdce, své obchodníky, své průmyslníky, své bankéře, když jeho nejnadanější synové jsou vychováváni ve školách, hlásajících jim opovržení k Slovanům? — Mladé generace, vyrostlé za okolností takto abnormálních — kromě několika hrdinských duchů, kteří všudy bývají výminkou — jsou odsouzeny k mravnímu úpadku nebo k revolučnímu mysti-

cismu. Již tu i tam bylo pozorovat osudné následky této soustavy porušovací: nemravnost se šířila, nakažlivé nemoci vyžadovaly četné oběti.

Došlo se k mrtvému bodu. Kdyby se Slovákům nedostalo posil, bylo by zajisté přehnáno tvrdit, že jejich zničení je blízké, ale zdálo se málo pravdě podobným, že by byli s to, aby pokračovali neobmezeně v zápase příliš nerovném. Byli by znenáhla upadli v postavení podobné, v jakém živoří Srbové lužičtí hynoucí bez potomstva. Byli by rozmnožili žalostný seznam kmenů slovanských pohlcených mořem německým, jichž jména dokonce zmizela: etiam periere ruinae.

Upadem a porobou Slováků byla by na druhé straně Čechům způsobena nenapravitelná pohroma; příště téměř úplně osamoceni, oslabeni konečným vítězstvím Maďarů, kteří popuzovali proti nim Němce, nemohli by zabránit úplně přeměně dualistického mocnářství ve stát čistě německý. Otázka slovenská má tedy důležitost evropskou a záchrana kmenů slovenských je jednou z podmínek svobody světa; jejich opět-ným spojením s Čechy umožní se zřídit dosti pevný stát, který by vzdoroval všenněmeckým touhám.

* *

*

Dvakrát Německo málem by bylo vložilo ruku na východní Evropu, na počátku XV. a na počátku XX. století. Po prvé bylo zadrženo Poláky u Grünwaldu (1410) a husity u Prahy (1420); po druhé cesta byla mu zatarasena

Srby. Jen že za našich dnů Němci lépe připravili své síly a sebrali spojence bez rozpaků. K odražení jich bylo třeba koalice téměř celé Evropy. Nedopustíme se opět chyby spáchané od poručníků Ludvíka XIII., kteří dopustili, aby zničení byli povstalci bělohorskí; ani genius Richelieuův nespravil to úplně.

Slováci naleznou v království Svatováclavském místo, jež jim přísluší, a slunce svobody brzo rozptýlí škodlivé výpary rozšířené maďarskou korupcí. Přinesou království Českému své mládí a své nadšení, jež mírnit bude poněkud bázlivá opatrnost jejich starších bratří; obdrží od nich metodu a vědu; vrátí jim zanicení svých dvaceti let. Praha jest podivuhodné město, ovzduší v ní stalo se poněkud těžkým a dusivým od doby, co se předměstí naplnila továrnami; bude prospěšno jejím politikům, půjdou-li čas od času nadýchat se vzduchem karpatského. Naleznou tu nápěvy, které kolébaly jejich mládí.

Já som pyšný, že som Slovák:
moje plemä ladné
sto millionov duší číta,
nad pol svetom vládne.
So slovenskou rečou prejdeš
štyri čiastky sveta:
Jeden brat môj palmy sadi,
druhý večné vidí ľady,
tretí morom lieta!

Já som pyšný, že som Slovák:
ten môj jazyk zúni
jako spevy archanjelov,
jak šum morskej vlny.
Piesne naše: samá perla,
samý diamant jasný.
Naše háje tajné ráje,
z porekadiel múdrost vlaje,
krása z našich básní.

Já som pyšný, že som Slovák:
 coky, kto ma haní!
 Kto zahasí blesky zory
 ráno na svitaní?
 Kto vyčerpá vody morskej,
 ztrhne hviezdy jasné?
 Marná by to bola snaha:
 no márnejšia túžba vraha,
 že náš národ zhasne!

(Vajanský; Z p o d j a r m a.)

OBSAH.

A. Denis, pokračovateľ a dovršiteľ diela Palackého VII

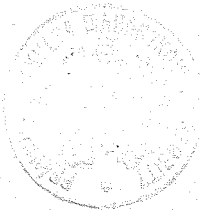
KNIHA I. OTÁZKA RAKOUSKÁ.

- Hl a v a I. Příkladí mír a Rakousko 3
 Německé nebezpečí. — Původ ctižádosti německé je v její pýše kmenové. — Národ se směšuje s armádou. — Nelze doufat, že rychle vystřízliví: von Bülow a Bethmann-Hollweg. — Jak zajistit naši budoucnost? — Nynější situace Německa ve světě: střední Evropa a železnice do Bagdadu a Kahrýry; podrobnost Rakouska a Turecka. — Habsburkové nemohou se již vytrhnout z objetí německého. — Rakousko musí být zničeno. — Státy slovanské. — Čechové a Slováci.

- Hl a v a II. Imperialism rakousko-německý a František Josef 42
 Rakousko není jednotou zeměpisnou. — Narodopis: převaha slovanská. — Šest velkých etap historie habsburské. — Vůdčí myšlenky politiky rakouské: imperialism a germanism. — František Josef: dualism r. 1867. — Postupné podrobování se Německu. — Taaffe a Badeni. — Maďari a Němci.

KNIHA II. SLOVÁCI.

- Hl a v a I. Zeměpis Slovenska 85
 Uherská nížina. — Horní Uhry. — Západní Karpaty. — Čechové a Slováci. Jazyk.
- Hl a v a II. Dějiny: Počátky 100
 Prvotní doba: Šafařík (Starožitnosti slovanské) a Niederle. — Rozšíření Slovanů: Král Samo, Karel Veliký. — Říše Velkomoravská: Rostislav a Svatopluk. — Obrácení ke křesťanství: slovanští apoštolové Cyril a Metoděj. — Vpád maďarský.

Hlava III. Střední věk 110

Svatý Štěpán uherský. — Vpád mongolský a kolonisace německá. — Anjouovci; Matěj Čák. — Husité: Jan Jiskra z Brandýsa. — Vlivy české. — Invasie turecká a útlak feudální. — Reformace: čeští bratři. — Počátky despotismu rakouského: Leopold I. — Restaurace katolická. — Počátky literatury slovenské a zoře nové doby.

Hlava IV. Znovuzrození slovenské (1780—1867) 129

Encyklopedisté a romantikové: Herder. — Století osvícenské. — Josef II. — Leopold II. a probuzení maďarského nacionalismu. — Drobná šlechta: Ludvík Košut. — Sněmy roku 1835 a 1843. — Je-li Uher synonymum Maďara? — Probuzení slovenské: racionalisté a katolíci: Bernolák, Jan Hollý. — Utisk maďarský. — Ludvík Štúr a roztržka roku 1844.

Hlava V. Revoluce a reakce 165

Boje plemenné. — Slovenský kongres pražský. — Povstání slovenské. — Windischgrätz a strana starorakouská. — Schwarzenberg a Bach. — Germanisující centralism. — Probuzení a pokrok národního hnutí.

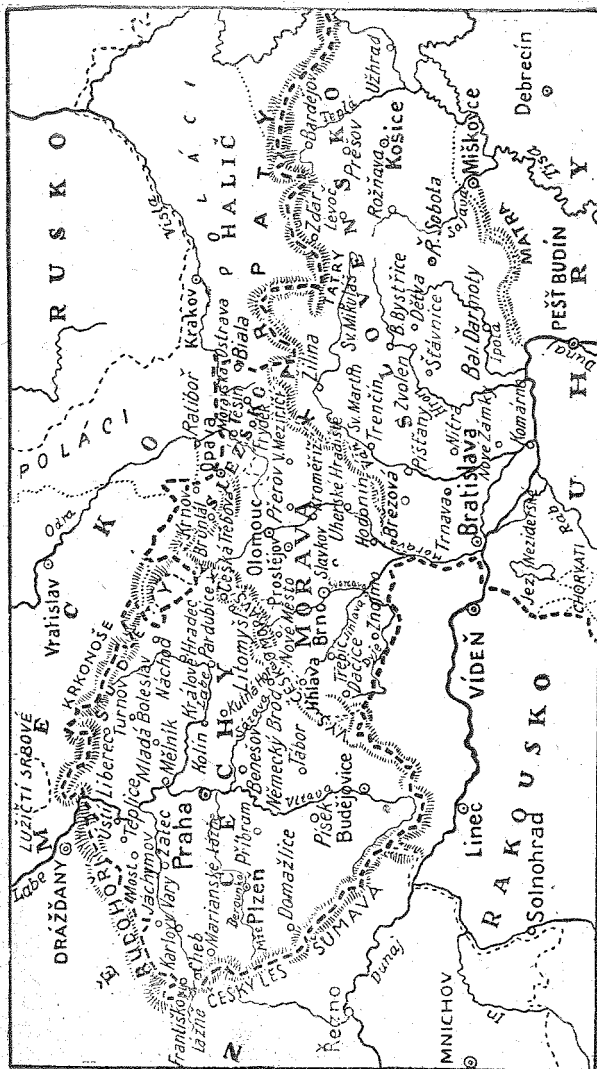
Hlava VI. Dualism 190

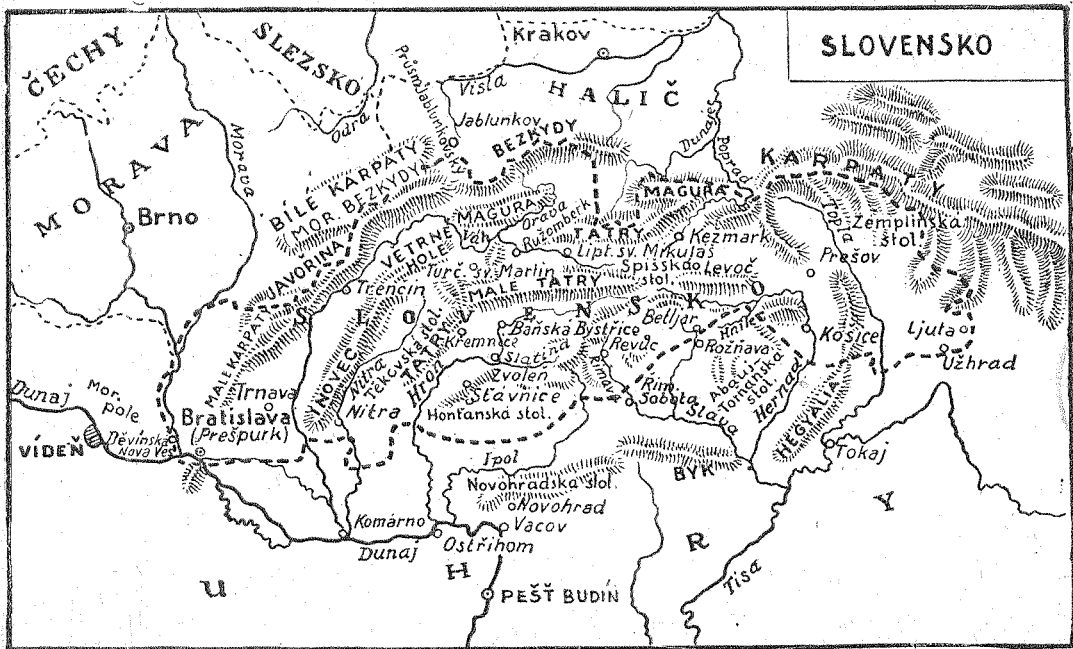
Narovnání roku 1867. — Zákon o národnostech (1868). — Koloman Tisza, Fuse. — Jinorodci a Maďaři. — Volební řád. — Veřejné svobody. — Církev. — Skupkový život. — Školy.

Hlava VII. Ja som pyšný, že som Slovák . . . 239

Oslabení národní strany slovenské. — Emigrace. — Současné probuzení: jeho příčiny. — Úpadek a úplatnost oligarchie maďarské. — Přítomná situace. — Etnografický odpor. — Jednota s Čechy. — Literární hnutí. — Hospodářský pokrok. — Závěr.

Mapky: Stát československý, Slovensko.

SEMINÁR
 HISTÓRIA
 KATEDRA
 HISTÓRIE
 UČENIA
 ODBOR
 UČENIA
 ODBOR